

Братия и сестры в 1990

CASSA POPULARA

**N BEL DE' ADORARA' VIGNUN
NA BONA BANCA**

**BORNECH, STRADA ZENTRALA, 30
TEL. (0474) 21122**

**dales 8.05 cina ales 12.55
dales 15.30 cina ales 16.55**

PROSCIMAMENTER INÇE TLA VAL BADIA!

calënder
ladin 1990

*dè fora da Ert pur i Ladins
dla Val d'Badia y Marô*

Chi dla musiga

L'ann 1990

L'ann 1990 é n ann scëmpl cun 365 dis.

L'aisciöda mët man ai 20.3. dales 19.

L'isté mët man ai 21. de jügn dales 16.33.

L'altonn mët man ai 23.9. dales 7.55.

L'invêr mët man ai 22.12. dales 4.07.

Les festes dl ann é pur la Dlijia y pur l'Stato: Dötes les domë-
nies, laprò Nanü, Santa Guania-Bonia, S. Maria dal Ciüf, Gnissant,
l'Immacolata y Nadé.

L'Assënza y les Antlés vëgn zelebrades t'Italia la domënia dô,
S. Ujöp y SS. Pire y Paul n'é nia plü festes de prezet t'Italia (ailò
mëssasun ji altró!).

Capiun é ai 28.2. Pasca ai 15.4. L'Assënza ai 27.5. Pasca de mà
ai 3.6. Les Antlés ai 17.6. SS. Cör de Gejù ai 24.6. La pröma
domënia d'Advënt ai 2.12.

Scürëzes. Ai 26.3. scürëza dl sorëdl (parziala) - ai 22.7. scürëza
totala dl sorëdl.

Ai 9.2. scürëza totala dla löna - ai 6.8. scürëza parziala dla löna.

Stamparia PRESEL - Strada Roma 69, Balsan - Tel. 982037

Dötes les fotos a curüsc é di Giuvani Pescoller - S. Martin

jené
ienér

Jenè-iener

1 Lönesc	Nanü, S. Maria, uma de Dio, dè dla pesc
2 Dedòl.	Basilio, Gregöre da Nazianz, Dietmar
3 Dedemesal.	Genovefa, Hermine, Odilo
4 Jöbia	Angela, Roger
5 Vëndres	Emilia
6 Sabeda	Santa Guania, Casper, Marciun, Baldesè
7 Domènia	Festa dal Bato de Gejù, Valentin
8 Lönesc	Severin, Erhard, Gudula
9 Dedòl.	Iulian, Alix, Eberhard
10 Dedemesal.	Gregöre X., Paul, Wilhelm
11 Jöbia	Paulin d'Acuileia, Igino, Teodojio
12 Vëndres	Ernesto, Tatiana, Hilda
13 Sabeda	Ilario, Iuta, Gottfried
14 Domènia	2. Domènia ia por l'ann lit. Engelmar
15 Lönesc	Romedio, Maurc, Paul eremit
16 Dedòl.	Marzelin I., Honorat
17 Dedemesal.	Antone eremit, patrono Antermeia
18 Jöbia	Prisca, Ulfried, Regina
19 Vëndres	Agrizio, Mario, Veronica
20 Sabeda	Ilario, Iuta, Gottfried
21 Domènia	3. Domènia ia por l'ann lit. Agnese
22 Lönesc	Vizenz, Gaudenz, Teodolinda
23 Dedòl.	Emerenziana, Hartmut
24 Dedemesal.	Franzesch da Sales, Eberhard
25 Jöbia	Converjiun de S. Paul
26 Vëndres	Tito y Timoteo, Paula
27 Sabeda	Angela Merici, Iulian
28 Domènia	4. Domènia ia por l'ann lit. Beat O. Freinademetz
29 Lönesc	Valerio, Wenzelin, Gerhard
30 Dedòl.	Aldegunt, Martina, Iazinta
31 Dedemesal.	Jan Bosco, Eujebio, Ludovica

Jené - iener

Ti articli di mëisc, m'ài punsé chësta óta, de porté val'sura val-gügn Sanè, che gnò dër venerà y nominà plü dadì y impü manco aldédaincö.

I oress insciö mëte man cun san Bostian (Sebatian). La festa de s. Bostian é ai 20.1. L'medemo dé él inçe la festa de san Fabian, che é trö manco cunesciü chilò da nos.

San Bostian gnô y vëgn veneré sciöche patrono cuntra les maraties y dal 7. secul inant spezial-mënter sciöche patrono cuntra la möria (peste).

Al dess bele ester nasciü tl pröm secul dl cristianesim a Narbonn/Francia d'aldédaincö). Al é spo ruvé a Milano, olà che süa uma ê da çiasa y olà che al é spo gnü trat sö y educaté. àilò àl spo inçe imparé a cunësce l'cristianesim y é atira ste interessé pur la dutrina de Gejü Crist. Al é inçe dër interessé pur i soldàs y ruvé a Roma àl fat l' soldà y cinamai ofezier tla guardia pretoria al'imparadù.

Sciöche ofezier gnôl pro da jites purjuns, olà ch'ai sarâ ia y maltratâ i cristiagn. Al i daidâ spo, olà ch'al scifiâ. Deperpo tolòl inçe pert ales reuniuns di cristiagn.

In ocasiun de na persecuziun di cristiagn sot al'imparadù Diolezian se metòl cuntra l'imparadù. Al é spo gnü cundané a mort.

Ai l'à taché pro n lëgn y al ti gnò trat de saites, çina ch'al tomâ ia sciöche mort.

Insciö vëgnel inçe raprejënté la maiù pert söles pitöres y söi desëgns.

La vëdova Irene l'à cialfé ailò ia pur tera, urò l' sopoli, mo al ê chiamó in vita. Spo l'ára rincuré. Al ê varì y s'â prejënté al'imparadù, che s'â dër spordü, dea ch'al minâ che Bostian foss mort. Mo Bostian ti â trat dant döt l'mal dl'imparadù cuntra i cristiagn. Puchël l'à spo l'imparadù fat copé cun bastuns.

La pia Lucina l'à cialfé mort te na poza y l'à sopoli dlungia la via Appia "ad catacumbas". Te chël post à papa Damaso l'ann 367 lascé fa sö la Basilica San Sebastiano.

La festa de s. Bostian vëgn ze-lebrada dal 354 inant. La dlijia de Ebersberg (Oberbayern) à na gran reliquia de s. Bostian. Te tröpes dljies de nostes valades vëigun la raprejëntaziun de s. Bostian. Dër na bela statua de chësc sant éle söl gran alté de s. Antone a Piculin, olà che s. Bostian, s. Berto y s. Caterina é, dô s. Antone sanbëgn, inçe un di patroni dl santuar. Al vëgn inçe veneré sciöche patorno di soldàs y di Schützen.

Da s. Bostian éle gonót l'maiù frëit, mo gonót inçe l'ultimo frëit dl'ann, vëgnel dit. Ai 25.1. él spo la festa dla cunversciun de S. Paul. De chësc dé éle l' proverb che disc: "Mez l'invër ia, mez ca".

Forà

Forà

1 Jöbia	Brigita, Sigbert	
2 Vëndres	Prejëntaziun dl Signur, Patrozinio da La Pli	☺
3 Sabeda	Blaje, Oscar, Ansgar	
4 Domènia	5. Domènia ia por l'ann lit.	
	Veronica, Andrea	
5 Lönesc	Ingenuin, Albuin, Agata	
6 Dedòl.	Paul Miki, Dorotea, Reinhild	
7 Dedemesal.	Richard, Nivard	
8 Jöbia	Iarone Amil., Milada	
9 Vëndres	Apolonia, Lambert	☺
10 Sabeda	Scolastica, Wilhelm	
11 Domènia	6. Domènia ia por l'ann lit. Maria Lourdes	
12 Lönesc	Gregöre II., Helmut	
13 Dedòl.	Irmhild, Gisela, Adolf	
14 Dedemesal.	Valentin, Zyрил y Metodio	
15 Jöbia	Sigfrid (Sigurt), Drutmar	
16 Vëndres	Iuliana	
17 Sabeda	I 7 Fondadùs di Serviç	☺
18 Domènia	7. Domènia ia por l'ann lit.	
	Sciomun, Angelico	
19 Lönesc	Conrad, Irmgard	
20 Dedòl.	Eleuterio, Corona, Amata	
21 Dedemesal.	Pire Damiani, Gaemano	
22 Jöbia	(grassa), festa de S. Pire papa (Catedra)	
23 Vëndres	Polycarp, Romana	
24 Sabeda	(Matia spost.), Ida, Irmengard, Ethelbert	
25 Domènia	8. Domènia ia por l'ann lit.,	☺
	(grassa) Walburga	
26 Lönesc	Dionijio, Mechtidis, Ulrich	
27 Dedòl.	Carlascè, Gabriel	
28 Dedemesal.	capiun, Romano, Silvana, Marcuard	

Forà

Ai 2. de forà él la bela festa dla Prejëntaziun dl Signur, o Santa Maria dles cìandères, o s. Maria dal poch (dea che fanè y fanceles fajô plü dadî in chël dé l'poch pur baraté patrùn, sc'ai ne stô nia inant pro l'medemo).

La Pli de Mareo à in chël dé Patrozinio.

Ai 3. de forà él spo s. Blaje martire. San Balje ê dotur tl' Armenia al tēmp dl imparadù Dioclezian (?). Dea ch'al daidâ tan tröp la jënt y spezialmēter i amara de vigni religiun y de vigni categoria, l'â i cristiagn fat so vëscô y inçe sciöche vëscô daidâl, cì ch'al podô. Spo él indô salté fora na persecuziun di cristiagn y an l'â acunsié de s'un sciampé. Al se n'ê spo veramēter sciampé y viô dî alalungia te na caverna amez i tiers salvarì ite. Tratan na cìacia, che i pagagn dl paîsc â organisé, l'âi abiné y metü te porjun. Ai l'â spo mené dan dal tribunal, olâ ch'ai porvâ n pez de l'fa tomé jö fla fede, mo dea ch'ai n'ê nia bugn da fa chël, l'âi spo martorjé cìna a mort.

Denant co murì, periâl ciamó

a Chelbeldì, ch'al variss pur süa intersesciun, chi che â mé tl col o d'atres maraties. Spo él mort incër l'ann 287.

La lionda cunta, che n té môt ess dlutì n ôs de pësc, che ti foss spo restè tl col y ch'al manaciâ da murì. La uma â cherdé l'aiüt de s. Blaje y l'môt é ste bun da spudé söl' ôs y é spo vari.

In san Blaje él aldédaincö indô dër gnü sö la usanza dla benedisciun de san Blaje cuntra l'mé tl col y vigni ater mal. L' prou la dà cun döes cìandères incrus impiades.

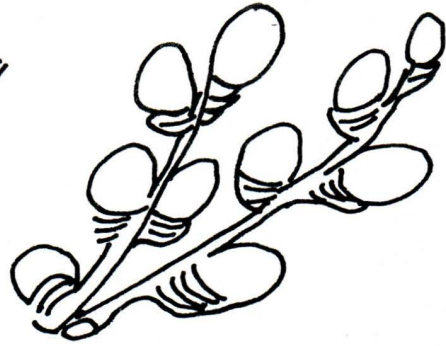
Al é inçe la sajun, che fanè y fanceles baratâ patrùn y purchël âldun ciamó aldédaincö la parora "fa san Blaje".

In san Blaje jô fanè y fanceles o Bornech y i fanè che chirî patrùn, metô l'cazi y la furchëta cöl cìapel. Al ê inçe i patrùns che chirî personal y jô a Bornech y al cìapel cunesciöi, chi che ê zënza patrùn y ch'ai pudô damané.

Aldédaincö vëgnel fat cater o cin iadi al'ann san Blaje. Ai 22. de forà éle san Pire de forà (catedra de s. Pire). Chësc sarà l' pice s. Pire, dea che i marôi disc a S. Pire de jügn (29.6.) l'Gran S. Pire.

Notizies:

Merz

Merz

1	Jöbia	Albin, Albina, Roger, David	
2	Vëndres	Carlo le Bun, Agnese da Praga	
3	Sabeda	Cunigunda, Friedrich, Islav	
4	Domënia	1. Dumënia de carsëma, Casimir, Luzio	☺
5	Lönesc	Oliva, Gherda	
6	Dedòl.	Fridolin, Franzesca	
7	Dedemesal.	Perpetua y Felizita	
8	Jöbia	Jan de Di, Eddo, Beata	
9	Vëndres	Franzesca da Roma, Domëne Savio	
10	Sabeda	Candido, Milio	
11	Domënia	2. Domënia de carsëma, I 40 martiri, Gustav	☺
12	Lönesc	Rosina	
13	Dedòl.	Maximilian, Beatrize	
14	Dedemesal.	Paolina, Leander	
15	Jöbia	Mathilde	
16	Vëndres	Clemens Maria Hofbauer, Loise de Marillac	
17	Sabeda	Heribert, Gummar	
18	Domënia	3. Domënia de carsëma, Patrik, Gertrud	☺
19	Lönesc	Zyrill da Gerujaleme, Eduard	
20	Dedòl.	S. Ojöp	
21	Dedemesal.	Irmgard, Claudia	
22	Jöbia	Christian, Absalon (Axel)	
23	Vëndres	Elmar, Lea	
24	Sabeda	Turibio Mongrovejo	
25	Domënia	4. Domënia de carsëma, Tarina	☺
26	Lönesc	S. Maria de merz, festa dl'Anunziaziun	
27	Dedòl.	Ludger	
28	Dedemesal.	Ensfrid, Heimo	
29	Jöbia	Guntram, Gundelind	
30	Vëndres	Helmut (Helmstar), Ludolf	
31	Sabeda	Diemut, Roswita	

Merz

Sc'al é Pasca in chësc mëis, spo é sanbëgn chëra la plü gran festa y la plü bela.

Mo spo oressi veramënter indô n iade sotescri y scri grana la festa de s. Ujöp. I savun düc che s. Ujöp ê l'om de s. Maria, l'pere adotiv de Gejü Crist y l'capo dla santa Familia.

S. Ujöp é inçe l'patrono dla gran familia cristiana, dla Dlijia catolica. Al é inçe patrono de döt l'Tirol y pro döt l'Tirol alda ince Südtirol y pro Südtirol alda inçe i Ladins.

Al é da s'un fa de morvëia y da cialê la ria löna, ch'al é gnü tut jö. S. Ujöp sciöche festa de prezet, bel avisa tl Stato, che dess ester l'plü catolich y olà ch'al é amesa ite l'papa. Purnant ch'an passa l'cunfin, vëigun in S. Ujöp la jënt che fesc gran festa. Ia delà dal cunfin dijô n iade un a me:

“Os ëis l'papa y nos un les festes.”

Ne fossel nia inçe chilò dërt, sce l'popul cristian gniss damané?! no mâ can ch'al é eleziuns y spo dedô pôn pa bëgn tajé! Cun döt chësc dess la popolaziun tignì alalt s. Ujöp y süa festa y lascé inçe indô deplü batié i pici mituns al inom de s. Ujöp. Al é mefo impò n patrono dër potënt, döt val' d'ater co de té inoms, ch, an ne sà sc'ai é d'en çiaval o d'en çian!

De merz gnô inçe plü dadî dër venerà i 40 martiri (9.3.) de Sebastè, martorjâ incër l'ann 320. Al é inçe n “Lostag” (sciöche l'tëmp é in chël dé, éle pur 40 dis alalungia).

La festa dl'Anunziaziun dl Signur (s. Maria de merz) toma gonót ite chi dis dl'ultima edema da Carsëma y purchël vëgnera gonót sburlada a dô Pasca. Ara recorda les Aimaries, ch'i desun se recordé de di, can che la ciampana chërda.

Notizies:

Auri

1 Domènia	5. Domènia de Carsèma, do. foscia, Hugo, Irene	
2 Lönesc	Franzesch de Paola, Sandrina	☺
3 Dedòl.	Richard, Ludwig	
4 Dedemesal.	Ljidoro	
5 Jöbia	Vinzenz, Creszenz, Iuliana	
6 Vëndres	Wilhelm, Pire da Verona	
7 Sabeda	Jan Batt. de la Salle	
8 Domènia	Domènia dal'Uri, Walter, Beata	
9 Lönesc	Waltrud, Conrad	
10 Dedòl.	Engelbert, Ezechiel	☺
11 Dedemesal.	Stanislau, Gemma, Galgani, Reiner	
12 Jöbia	Santa, Zeno, Herta	
13 Vëndres	Sanç, Hermenegild, Ida, Martin I.	
14 Sabeda	Santa, Hedwig, Lidwina, Ernestine	
15 Domènia	PASCA: Resurreziun de nosc Signur	
16 Lönesc	de Pasca, Benedict Labre, Bernardette	
17 Dedòl.	Rudolf, Eberhard	
18 Dedemesal.	Agia	☺
19 Jöbia	Leo IX., Gerold	
20 Vëndres	Wilhelm. Odette, Hildegund	
21 Sabeda	Conrad, Anselmo	
22 Domènia	Blançia, Caio, Wolfhelm	
23 Lönesc	Iorz, Patrozinio a Pliscia, Adalbert	
24 Dedòl.	Fidelis, Egbert, Wilfrid	
25 Dedemesal.	Merch evang. Erwin, Franca	☺
26 Jöbia	Maria dl bun consei, Consuelo, Cleto	
27 Vëndres	Pire Canijjo, Zita	
28 Sabeda	Çiascian y Vigile Patrozinio diozejan	
29 Domènia	Domènia 2. de Pasca, Tarina da Siena	
30 Lönesc	Pio V., Gherino, Rosamunda	

Auri

La secunda domènia dô Pasca èl te nosta diozeja la gran festa de S. Ciascian y S. Vigile, patroni dla diozeja.

S. Ciascian martire é dagnora gnü veneré sciöche patrono dla diozeja da Pursenù y un di pröms miscionars de nostes valades. Plü dadî gnöl veneré sciöche pröm vësko de nosta diozeja, che à metü man sön Jênn, olà che i Ladins dla val de Badia y Marou va chiamó vigni 3 agn in prozescun. Chisc scicà d'aldédaincö ô bëgn chiamó veneré S. Ciascian sciöche patrono dla diozeja da Pursenù y sciöche martire, mo nia plü sciöche vësko... an mëss pa bëgn dlutì tröp!! I diozejagn naóta l'venerèia sciöche gran sant y patrono, che é gnü martorjé a Imola. Al é pa bëgn inè i scicà che se fala gonót. Na té mëda dijô n iade: "I maiüs bëc fesc

pa chisc gragn scicà". I â mâ messé respogne: "Aé, purciudì che i atri ne vëgn nia pro da i fa".

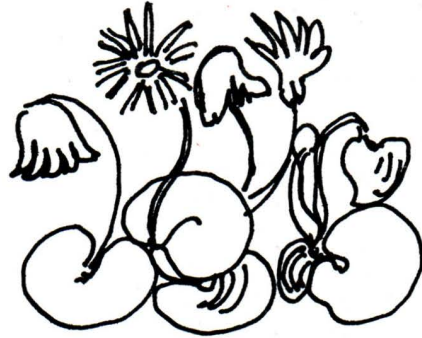
L'ater gran patrono diozejan, che vëgn zelebré deburiada cun S. Ciascian, é S. Vigile, vësko da Trënt, che é sanbëgn inè patrono diozejan da Trënt. S. Vigile é descendënt da na vedla familia romana, â studié filosofia ad Ate-ne tla Grecia y spo teologia a Roma, é gnü cunsagré prou y é spuruvé a Trënt incër l'ann 380, é devënté vësko y gran perdicadù y miscionar tles valades trëntines.

I pagagn ti á ciafé sö n sèmmat y l'martorjâ cun les dermenes de lëgn, an mina ai 26. de jügn dl 400. Cun 3 compagns miscionars âl cristianisé oramai döt l'Trëntin.

N sant dër veneré plü dadî é l'martire S. Iorz (Georg-Giorgio), nasciü incër l'ann 280. An l'vèiga dër gonót raprejënté sciöche soldà, che copa l'dragun. Süa festa é ai 23.4.

Notizies:

m a

Mà

1 Dedòl.	Ojöp laurante. Festa dl laur, Arnold	☺
2 Dedemesal.	Atanajio, Sigmund	
3 Jöbia	Filippo y Iaco apost., Alexander I.	
4 Vëndres	Florian, Guido	
5 Sabeda	Godehard, Sigrid, Angel	
6 Domènia	4. Domènia de Pasca: dles vocaziuns	
7 Lönesc	Notker, Helga, Gisela	
8 Dedòl.	Evodia, b. Ulrike Nisch, Friedrich	
9 Dedemesal.	Beatus, Adalgar, Volkmar	☺
10 Jöbia	Gordian,	
11 Vëndres	Mamertus, Iachin	
12 Sabeda	Pancrazio, Nereo y Achille	
13 Domènia	5. Domènia de Pasca, Servaz, Imelda	
14 Lönesc	Bonifaz, Christian, Mattialapost.	
15 Dedòl.	Sofia, Rupert, Ijidoro paur	
16 Dedemesal.	Jan Nepomuk, Ubald	
17 Jöbia	Walter, Pascuale Baylon	☺
18 Vëndres	Jan I., Erich, Dietmar, Burkhard	
19 Sabeda	Ivo, Kuno	
20 Domènia	6. Domènia de Pasca, dles Crusc	
21 Lönesc	Hermann Sepl,	
22 Dedòl.	Rita, Renate, Iulia	
23 Dedemesal.	Wipert, Dejiderio	
24 Jöbia	Dles Crusc, Jan de Rossi, Madalena, Ester	☺
25 Vëndres	Dles Crusc, Gregöre VII., Beda Urban	
26 Sabeda	Dles Crusc, Filippo Neri	
27 Domènia	ASSËNZA o PALSACRUSC, Agostin	
28 Lönesc	Gherman, Wilhelm	
29 Dedòl.	Irmtrud	
30 Dedemesal.	Joanna, d'Arc, Ferdinand	
31 Jöbia	Vijita de S. Maria a Elis., Petronilla	☺

Mà

N Sant dër veneré ciamó aldédaincö, spezialmänter dales compagnies dla Feuerwehr, é s. Florian, ai 4. de mà.

In chël dé o la domènia denant o dedô él te tröc postè la proze-sciun de s. Florian pur l'perié, ch'al se dèides stravardé dal mé de fûch.

Söl mür de tröpes cïases de no-stes valades vëigun la pitöra de s. Florian sciöche soldà cun pazun tla man, ch'al destöda l' fûch de na cïasa che verd. Statues de s. Florian vëigun gonót sön val' postamënt d'en fistì o de na brënta.

L'martire s. Florian dess ester nasciü a Zeiselmauer dlungia Viena. Tl martirologio romano viôle sciöche soldà romano a Cettium (St. Pölten-Austria).

Florian s'ê cunvertì al cristianesim y al l'à vit y defenü cina al martirio incër l'ann 304. Al vëgn veneré spezialmänter sciöche patrono de chi dla Feuerwehr.

N Sant ch'an à scialdi desmentié, é s. Jan Nepomuk. Dlungia punè y sön postamènc dlungia

rüs y eghes vëigun dër gonót la statua da s. Jan Nepomuk. Al vëgn raprejënté scialdi sciöche prou col biret söl cè y cin stères incèria, cun crusc y palma tla man.

Al ê nasciü nanter l'1340 y l'1350 a Pomuk dlungia Pilsen, studiâ a Prag y Padova, é diventé dotur de teologia y iurisprudènza. A so tèmپ él na porsona dër cunesciüda, renomada y venerada. Al é mort martire, sciuré tla gran ega y insciö sofíé, sot al comando de rè Wenzel IV. La fossa dl sant é tl dom de S. Vî a Praga.

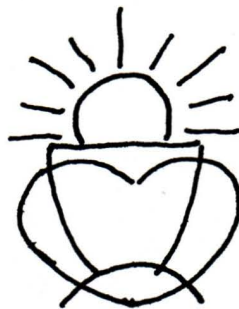
Amez mà él inè i "Eismänner" (Sanè dal frëit), cïudì che inlaota vëgnel gonót frëit, mol y nêi: s. Pancraz ai 12.5. - s. Servaz ai 13.5. - s. Bonifaz ai 14.5. - y spo ciamó la frëida Sofia ai 15.5.

Chisc sanè é plülere cunesciüs pur gauja dl tèmپ.

Na té buna mëda, che ne cunesciô nia cis l'lingaz tudësch, ti dijô ai "Eismänner" (Sanè dl frëit) "Heißmänner" (Sanè dl cialt); y a chi sanè di dis da cian (amez isté) i dijôra "Eismänner" impè de "Heißmänner". Piècè ne fajôra degun cun chël baié.. mà bel anfat! Ai é pa bëgn impò.

Notizies:

Jügn

Jügn

1	Vëndres	Iusting, Sciomun	
2	Sabeda	Erasmus, Marzelin, Armin, Blandina	
3	Domënia	Pasca de Mâ, Carlo Wanda	
4	Lönesc	de Pasca de mà, Clotilde, Christa, Werner	
5	Dedôl.	Bonifaz	
6	Dedemesal.	Norbert, Bertrand	
7	Jöbia	Robert	
8	Vëndres	Medard, Gislbert, Engelbert, Helga	☺
9	Sabeda	Efraim dla Siria, Maria Grazia	
10	Domënia	SANTISCIMA TRINITÈ	
11	Lönesc	Barnaba	
12	Dedôl.	Leo III., Odulf	
13	Dedemesal.	Antone da Padia Patrozinio Picolin	
14	Jöbia	Burchard, Gottschalk	
15	Vëndres	Vì, Lothar, Creszenzia, Gebhard	
16	Sabeda	Benno, Gherino, Luitgard	☺
17	Domënia	LES ANTLES:	
		Festa dal Corp y Sanch de Gejù	
18	Lönesc	Potentin, Felize, Simplize	
19	Dedôl.	Romuald, Modest, Gervajio, Protajio	
20	Dedemesal.	Adalbert, Deodt, Margareta	
21	Jöbia	Luije, Alban, Radulf	
22	Vëndres	Festa Liturg. dl Cör de Gejù. Paulin, Albin	☺
23	Sabeda	Edeltraud	
24	Domënia	DL CÖR DE GEJÙ.	
		Jan Batt. Patroz. S. Martin	
25	Lönesc	Wilhelm, Eleonora	
26	Dedôl.	Vegile Patrozinio Al Plan y Calfosch	
27	Dedemesal.	Hemma, Cyrill, Heimo	
28	Jöbia	Ireneo, Diethilde, Ekkehard	
29	Vëndres	Pire y Paul apost. Patrozinio Rina	
30	Sabeda	Otto, Martiri da Roma	☺

Jügn

La maiù pert él de jügn la gran festa dl SS. Cör de Gejù, sciöche döt l' mëis de jügn é dediché al SS. Cör de Gejù chilò da nos.

Bele dër tröc agn denant co che la Dlijia declarass solenemënter la festa dl Cör de Gejù, èl nosta jënt dl Tirol (y pro chisc sunse bëgn inçe nos ladins chiamó! O no?), che zelebrâ solenemënter la festa dl Cör de Gejù. Al é sëgn zirca duicënt agn, ch'al s'abinâ i raprejentanè dles valades dl Tirol y fajô solenemënter l'alianza col S. Cör de Gejù, che dô avëi valüta pur dagnora.

Les idees falzes dla revoluziun franzeja ruvâ inçe bel plan te nüsc paisc. Purchël spo l'alianza col S. Cör de Gejù y purchël impurmetunse nos tla bela çiantia dl "Bundeslied" vign'ann danü indô la fedeltè al SS. Cör de Gejù. Y i fiüc che vëgn faç la domënia

dl Cör de Gejù, dess ester n sëgn de chësta fedelté y n amonimënt pur nos a la mantignì y ne dess nia ester indô na ocajiun pur na "griliada" o na "spaghetada" o n "cenone" o na mangiada o boiüda.

Çina che nos se tignun ala scerieté de chëstes usanzas y se tignun pro l'Cör de Gejù, sarâl inçe vël che se tëgn a nos.

Sanè ch'i arun dër veneré de jügn, é s. Heinrich ai 10.6. y spo st. Antone da Padua, patrono dla dlijia da Piculin. Plü dadî gnô inçe dër veneré San Vî (S. Vito ai 15.6.) patrono di apotecheri.

Chi d'Al Plan savess da cunté dles fontanes da San Vî. Les reliquies de s. Vî é gnüdes portades l'ann 1355 dal imparadù Karl IV. a Praga, olâ ch'al é spo gnü fat sö l'gran dom des S. Vî.

Çiudì àn pa spo tut jö la gran festa de S. Pire y S. Paul? Y bele indô chilò te nosc Stato? Nia da capi!

Notizies:

Juli Messe

Iulì - Messè

- 1 Domènia Domènia 13.ia por l'ann, Teodorich**
2 Lönesc vijita de S. Maria a Elisab., Berta
3 Dedòl. Tomej apost.
4 Dedemesal. Ulrich, Margarita
5 Jöbia Antone Maria Zaccaria, Letizia
6 Vëndres Maria Goretti
7 Sabeda Willibald
- 8 Domènia Domènia 14. ia por l'ann, Edgar**
9 Lönesc Veronica
10 Dedòl. Knut, Erich, Olaf
11 Dedemesal. Benedict Patrono d'Europa, Olga
12 Jöbia Hermagora, Fortunat
13 Vëndres Heinrich re
14 Sabeda Camil, Roland, Markhelm
- 15 Domènia Domènia 15. ia por l'ann, Bonaventura**
16 Lönesc S. Maria dai abiti, V Carmela
17 Dedòl. Alejio, Friedrich, Elias,
18 Dedemesal. Arnold, Radegund
19 Jöbia Poppo, Bertold
20 Vëndres Margarita, Wilmar, Volkmar
21 Sabeda Laurenz da Brindisi, Daniel prof.
- 22 Domènia Domènia 16. ia por l'ann, M. Madalena**
23 Lönesc Brigitte, Apollinaria, Liborio
24 Dedòl. Cristof, Cristina, Sieglinde
25 Dedemesal. Iaco apost. Patrozinio Badia, Thea
26 Jöbia Iachin y Anna, Hanne, Anita
27 Vëndres Pantaleon, Natalie
28 Sabeda Innizenz, Vittorio, Benno
- 29 Domènia Domènia 17. ia por l'ann, Marta, Flora**
30 Lönesc Pire Crisologo, Beatrize, Ingeborg
31 Dedòl. Nazio da Loyola, Gherman, Goswin

Agost

Agost

1	Dedemesal.	Alfonjo, Maria, Pire Faber
2	Jöbia	Eujebio
3	Vëndres	Lydia, Burchard, Benno
4	Sabeda	Jan Maria Vianney
5	Domënia	Domënia 18. ia por l'ann Porz.
6	Lönesc	Trasfiguraziun dl Signur, Gilbert
7	Dedôl.	Sisto II., Caietan, Sfra, Donat
8	Dedemesal.	Domene, Zyriach, Hilger
9	Jöbia	Altmann, Edith, Roman
10	Vëndres	Laurënz, Asteria
11	Sabeda	Clara d'Assisi, Filomena, Susanna
12	Domënia	Domënia 19. ia por l'ann
13	Lönesc	Ciascian Patrozinio S. Ciascian
14	Dedôl.	Maximilian Kolbe, Meinhard, Eberhard
15	Dedemesal.	S. Maria dal Ciüf - Asunziun de S. Maria
16	Jöbia	Stefo d'Ungaria, Theodor, Alfred, Roch
17	Vëndres	Iazinto, Iutta
18	Sabeda	Lena - Helena, Claudia
19	Domënia	Domënia 20. ia por l'ann, Sebald
20	Lönesc	Bernhard
21	Dedôl.	Pio X, Balduin, Grazia
22	Dedemesal.	Maria Regina, Sigrid
23	Jöbia	Rosa da Lima
24	Vëndres	Berto apost., Senese Patroz. La Val
25	Sabeda	Ludwig re, Ojöp Calas., Elvira
26	Domënia	Domënia 21. ia por l'ann, Gregöre
27	Lönesc	Monica, Gebhard
28	Dedôl.	Agostin, Elmar
29	Dedemesal.	Mort de S. Jan Batt., Sabina
30	Jöbia	Heribert, Gherino, Amadio, Ingobert
31	Vëndres	Paulin, Raimund

Agost

Ai 10. d'agost él la festa de s. Lauränz martire. Pro les set dlijies di pelegriins a Roma àldel in-
cè la basilica de S. Lorenzo fuori
le mura, frabricada dal imparadù
Costantin incër l'ann 330.

Tla cripta éle l'corp de s. Lau-
ränz martire. S. Lauränz é gnü
martorjé sön na grata de fer, olà
ch'an à fat sotite n gran fùich. Can
ch'al ê mez apraté, l'damanâi,
sc'al urô s'un desdì dla fede cri-
stiana. Mo s. Lauränz i â respo-
gnü, ch'ai dô mâ l'oje söl atra
pert, che sön üna él bele apraté
assà. Insciö él mort martire, an
mina ai 10. d'agost 258.

Tröpes dlijies de nüsc paìsc i
é dedicades a san Lauränz. La
pröma domènia d'agost él inçe
la Porziuncula, dé dl gran por-
donn (aldédaincö no plü cis!), olà

ch'an pô davagné la gran indul-
gènza. Da can ch'an à tut jö les
tröpes gran indulgèzes, à la
Porziuncula pordü dër tröp so ca-
racter. Al é amez isté y jënt à tröp
laur, dea ch'al é inçe trö manco
che laora la campagna, y spo él
la sajun di furesti, olà ch'al n'é
tan tröc che laora cun chi.

Ne jissera nia da mëte la Por-
ziuncula t'en n'atra sajun? Ara
va inçe zènza da comedé tan
tröp!

Da santa Maria dal ciüf, patro-
na dl Land Tirol, vègne bëgn òia-
mó benedì l'ciüf, mo sciöche fe-
sta de dlijia àra scialdi lascé dô
pur ti lascé lerch a na festa mon-
dana.

Dër venerada vègn òiamó la fe-
sta de s. Berto (Bartolomeo), un
di patroni dla dlijia da Piculin, y
gran festa sö La Crusc. S. Berto
è inçe patrono di garberi y di fri-
sêrs.

Notizies:

Setëmbër

Sëtember

1 Sabeda	Egidio, Verena, Ruth
2 Domënia	Domënia 22. ia por l'ann, Ang. cust.
3 Lönesc	Gregöre l' gran, Sofia
4 Dedòl.	Suitwert, Ida, Iris, Rosalia
5 Dedemesal.	Roswitha
6 Jöbia	Magnus, Gundolf, Teobald
7 Vëndres	Otto, Regina, Dietrich
8 Sabeda	NADÈ DE S. MARIA,
Adrian, Sergius, I. Alan
9 Domënia	Domënia 23. ia por l'ann, Otmar
10 Lönesc	Patrozinio di doms Porsenù y Balsan
11 Dedòl.	Felize, Regula, Materno, Ademar
12 Dedemesal.	s.inom de Maria, Guido
13 Jöbia	Notburga, Jan Crisostomo, Tobia
14 Vëndres	Ejaltaziun dla s. Crusc
15 Sabeda	Dolores, i 7 dolurs de s. Maria, Roland
16 Domënia	Domënia 24. ia por l'ann, Cornel, Edith
17 Lönesc	Robert. Hildegard
18 Dedòl.	Lambert, Ricarda
19 Dedemesal.	Gennaro, Teodor, Igor
20 Jöbia	Eustachio, Tomej da Villanova
21 Vëndres	Matteo apost. y evang.
22 Sabeda	Moriz, Landelin, Lutrud
23 Domënia	Domënia 25. ia por l'ann, Lino, Tecla
24 Lönesc	Rupert y Virgil, Hermann
25 Dedòl.	Klaus de Flühe, Firmin, Gottfried
26 Dedemesal.	Cosma y Damian, Eugenia
27 Jöbia	Vinzenz de Paul, Hiltrud
28 Vëndres	Wenzel, Dietmar, Conrad
29 Sabeda	Michiel, Gabriel, Rafael
30 Domënia	Domënia 26. ia por l'ann, Iarone

Setëmber

Chësc mëis mët man col dé de s. Egidio. Nos i dijun inçe Sant al cerf. I paurs tëgn tröp sön chësc dé. Al vëgn dit: “Sciöche l’tëmp é in Sant al cerf, insciö el döt altonn.”

An ne sà nia cis (720?), can ch’al é nasciü y mort, mo ch’an à metü man da l’veneré, dol’ 1200. La fossa de s. Egidio é a Saint Gilles tla Francia. La lionda cunta, ch’al viô sciöche eremit invalgó tla Francia, te na gran caverna y vigni tant gnol na cerfa a i dé l’lat pur vire. Da chël gnaràl l’inom Sant al Cerf. Ai 13.9. él spo la festa de s. Notburga, patrona dles fanceles da paur, nasciüda a Rattenberg, Unterrinntal-Austria, incër l’ann 1265 sciöche fia d’en çiapolere. Al ê na prosa jona che jô incërch a fa la fancela y inçe zënza a survì. Cun 18 agn êra ruvada a survì tl çiastel de Rottenburg, aldedaincö na ruina sura Rotholz (Unterrinntal). I vedli sciori de Rottenburg udô ion Notburga y cunzedô inçe, che ara daidass la jënt dla meseria, che gnô tl çiastel a peulé. Mo la jona patruna de Rotten-

burg ti proibì dotes chëstes bu-nes operes de Notburga.

Notburga gnô ailò plülere ti-chianada y purchël lasciâra chël post y jô sö a Eben dlungia Achensee, sciöche fancela, mo ara se sciacarâ ite, che ara podess fa vëies les sabedes y les vëies de festes dô l’sonn dl’Aimaria da sëra, che ara urô s’arjigné ca cun orazium y cunfesciun ala domënia y ala festa.

Dô che Notburga se n’ê jüda da Rottenburg, n’â chi grosf plü degüna furtüna. Ara falâ mefordant y dô. Can che Notburga aldi, che la vedla grofa de Rottenburg ê dër püra, periâra l’patrum, ch’ara pudess indô ji j Rottenburg a daidé y socodì la grofa.

Notburga murì ai 14. de setëmber 1313. L’corp de s. Notburga é aldedaincö tla dljia da Eben dlungia Achensee.

La lionda disc, che l’paur fajô lauré Notburga n iade ch’al ê dër tröp da sojoré, inçe çiamó dô l’sonn dl’Aimaria da sëra. Spo él suzedü, che Notburga â sciuré la sojora sö tl’aria y ara stô tl’aria, sciöche ara foss invalgó tacada sö. L’paur udô chësc y düc lâsciâ de lauré y dijô les Aimaries.

Pur i atri gran sanè de chësc mëis çiarede mâ tl calënder.

Notizies:

October

October

1	Lönesch	Tarejia, Remijio	
2	Dedôl.	Angeli custodi	
3	Dedemesal.	Lutgar, Ewald, Udo, Irmgard	
4	Jöbia	Franzesch d'Assisi, Aurelia	☺
5	Vëndres	Plazido	
6	Sabeda	Bruno, Renato	
	7 Domënia	Domënia 27. ia por l'ann, Dal Rosare	
8	Lönesch	Sciomun, Amor, Günther	
9	Dedôl.	Dionyjio, Jan Leonardi, Sara, Emanuela	
10	Dedemesal.	Cassio, Florenzio, Vitorio	
11	Jöbia	Ethelbura	☺
12	Vëndres	Max, Edwin, Herlind	
13	Sabeda	Eduard, Aurelia	
	14 Domënia	Domënia 28. ia por l'ann, Callist I.	
15	Lönesch	Tarejia d'Avila, Aurelia	
16	Dedôl.	Hedwig, Margarita, Gallus	
17	Dedemesal.	Nazio, Contardo Ferrini, Anselm	
18	Jöbia	Lüca evang.	☺
19	Vëndres	Jan Brebeuf y martiri dl'Africa	
20	Sabeda	Consacraz. de nostes dl'ijas, Wendelin	
	21 Domënia	Domënia 29. ia por l'ann, Segra de düc	
22	Lönesch	Salome, Cordula, Ingbert	
23	Dedôl.	Jan Capestran, Severin, Oda	
24	Dedemesal.	Antone Maria Claret	
25	Jöbia	Crispin, Daria	
26	Vëndres	Amando, Josefina	☺
27	Sabeda	Wolfhard	
	28 Domënia	Domënia 30. ia por l'ann, Sciomun y Iüda	
29	Lönesch	Ermelinde	
30	Dedôl.	Dietger	
31	Dedemesal.	Wolfgang	

Otober

Atira tl mët man dl mëis d'otober mëssun bëgn se recordé, che döt l' mëis d'otober é dediché a S. Maria da Rosare. La festa liturgica de S. Maria da Rosare é ai 7. d'otober, mo chilò incërch vëgnera zelebrada solenemënter la pröma domënia d'otober. Al é interessant che i dui mëisc plü da curusc vëgn dedicà a S. Maria, l'mëis de mà cun la bela flu d'aisciöda y otober cun düc chi curusc, che l'altonn i dà a nosta natöra. Döt chësc podunse amiré deperpo ch'i fajun dlun periàn la prozesciun da Rosare fora pur les campagnes. Tla maiù pert de nüsc paisc é la prozesciun da Rosare la ultima prozesciun dl'ann. Chësta bela usanza ne dess mai gni lasciada demez te nostes valades.

Tla gran pert dles families la-

dines ne dijun nia plü la corona te familia da sëra. Al é vëi chësc! Al é vëi! Minunse veramënter ch'i sunse bugn de sostituì la corona te familia cun soné les çiampanes y val'oraziun la sëra dla pröma domënia d'Advënt y de Carsëma?

I dijun ch'i n'un nia plü dlaurela, çitudi ch'i ne podun nia se lascé sciampé l' "telegiornale" o la "Tagesschau" o chël bel film tla televijiun.... Caós, tan prosc, ch'i sun gnüs!??

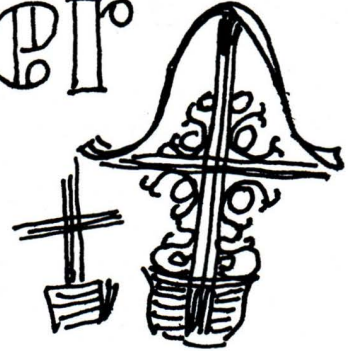
San Lüca evangelist (ai 18.10.) é patrono di doturs y di artisè dl pinel.

San Wendelin (20.10) è patrono di paurs. Al dess ester ste fi d'en rè de Schottland y dess ester mort incër l'617 sciöche eremit. Al vëgn raprejënté sciöche paur col badì y la cadria, dea ch'al daidà i paurs y i famëis, olà ch'al podò.

Al vëgn spezialmënter veneré tl Tirol y ti paisc tudësc.

Notizies:

Novèimber

Novèimber

1 Jöbia	Gnissant. Harald, Arthur, Rupert	
2 Vëndres	DE DLES ANIMES	☺
3 Sabeda	Hubert, Pirmin, Martin, Ida	
4 Domènia	Domènia 31. ia por l'ann, Carlo	
5 Lönesc	Zacaria y Elisabeta, Emmerich	
6 Dedòl.	Linert, Elfried, Rudolf, Christina	
7 Dedemesal.	Engelbert, Willibrord, Carin	
8 Jöbia	Gottfried	
9 Vëndres	Consacr. basilica dl' Lateran	☺
10 Sabeda	Leo l' gran, Iustus	
11 Domènia	Domènia 32. ia por l'ann, Martin	
12 Lönesc	Ioiafat, Milio	
13 Dedòl.	Stanislau Kostka, Didaco-Diego	
14 Dedemesal.	Veneranda, Sidonio, Alberich	
15 Jöbia	Albert l'gran, Leopold	
16 Vëndres	Margarita, Otmar	
17 Sabeda	Gertrud, Florino, Victoria, Hilda	☺
18 Domènia	Domènia 33. ia por l'ann, Odo	
19 Lönesc	Elisabeta, Davide, Mechtld	
20 Dedòl.	Edmund	
21 Dedemesal.	Prejantaz. de s. Maria	
22 Jöbia	Zezilia	
23 Vëndres	Clemens, Culumban	
24 Sabeda	Flora	
25 Domènia	CRISTO RE. Catarina, Patroz. Corvara	☺
26 Lönesc	Conrad, Albert, Ida	
27 Dedòl.	Modesto, Oda	
28 Dedemesal.	Günther, Berta	
29 Jöbia	Friedrich, Iolanda, Iutta	
30 Vëndres	Andrè apost.	

Novèmber

Y insciö ruvunse al mëis de novèmber. Sciöche al é tla natöra, che döt mör o va a palsé da d'altomn, insciö éra inçe cun l'ann: al crèsc, vègn gran y luminùs, vá indô jöpert, al vègn l'altomn y l'mëis plü scür è l'novèmber.

Bel avisa insciö éra inçe cun nosta vita: an nasc, crèsc, vègn gragn y spo vára indô jöpert, çina che la tera se stopa indô sura nos ca pur ti lascé lerch ai atri.

Novèmber é l' mëis de chi che é jüs a palsé pur dagnora. La cortina cun sües fosses s'insègna n gröm de cosses pur la vita. Ara s'insègna inçe, ch'i dessun gonót se recordé de nüsc defonè. Can ch'i gnum fora de dlijia, n'orunse nia passé fora la cortina zënza n bun record a nosta jënt, ch'i un ailò sopolida.

Nos sun sègn, çì che vèi é sta n iade y vèi é sègn, çì che nos sarun n iade.

Chilò da nos é tan val' de dèrt, che les cortines é incër la dlijia ia. Insciö é la jënt che se recorda deplü i morè. Olà che la cortina é defora dal paìsc, vài mefo n iade o dui al'ann a i mëte val' ciüf sön fossa y nia de plü.

Di Sanè orunse chèsc iade nominè san Linert. Al é gnü fora de na familia de nobli, s'à cunvertì, é gnü cunsagrè prou y inçe vèsc.

Al é de generaziun tudèscia y à lauré scialdi pro i franzeji a Reims y Orleans, á inçe vit te cunvènt, sciöche eremit dlungia Limoges. Dô na vita lungia é mort ai 6.11.559. Al vègn veneré sciöche patrono di prijoniers, mo inçe di tiers. La festa é ai 6.11.

Ai 11.11. é l' spo la gran festa de s. Martin, vèsc de Tours.

Ai 22.11. fajunse spo la festa de s. Zezilia martire, patrona dl çianté y de döt çì che é musiga.

Cun sant André apostel stlùjunse jö i sanè de novèmber (30. - 11.).

Notizies:

Dezember

Dezember

1 Sabeda	Natalie, Elijo, Blanca, Edmund	
2 Domènia	Domènia 1a d'advènt, Luzio, Bibiana	☺
3 Lönesc	Franzesch Xaver, Gherlinde, Emma	
4 Dedòl.	Berbora, Jan Damaszeno	
5 Dedemesal.	Anno,	
6 Jöbia	Mocherà, Patrozinio Curt	
7 Vëndres	Ambrojio, Gerhard	
8 Sabeda	L'IMMACOLATA, Conzeta	
9 Domènia	Domènia 2a d'advènt, Liborio	☺
10 Lönesc	Pire, Angelina	
11 Dedòl.	Damajio I., Tassilo, Richer, Arthur	
12 Dedemesal.	Hartmann, Giovanna Franzesca	
13 Jöbia	Lizia, Patrozinio Lungiarü, Odilia, Iodoch	
14 Vëndres	Jan dla Crusc	
15 Sabeda	Winnibald, Cristina (Nina)	
16 Domènia	Domènia 3a d'advènt, Adlheid	☺
17 Lönesc	Lazaro, Iolanda	
18 Dedòl.	Filipo, Wunibald	
19 Dedemesal.	Pire	
20 Jöbia	Eido, Heinrich Egher, Regina	
21 Vëndres	Hagar, Richard	
22 Sabeda	Iutta, Zeno	
23 Domènia	Domènia 4a d'Advènt, Jan da Kety	
24 Lönesc	Adam y Eva, Evy, Adelbert	
25 Dedòl.	NADÈ DE NOSC SIGNUR, Anastasia	☺
26 Dedemesal.	Stefo	
27 Jöbia	Jan apostl. y evang., Fabiola	
28 Vëndres	De fantù	
29 Sabeda	Tomèsc Becker, Tamara	
30 Domènia	Domènia, Santa Familia,	
31 Lönesc	Salvester, Melania	☺

Dezember

Dezember é bele indô n mëis de ligrêza. Al é Advënt y an pënna feter mâ plü ala festa de Nadé.

Mo di Sanè orunse se recordé s. Berbura, patrona di moribondi y de chi che laora tles minéores.

Dla vita de s. Berbura sà n daspavënt püch. Ara dess ester nasciüda tla Nicomedia tla Turchia. An sà, che ara gnô venerada bele dër tröp y dër adora sciöche gran santa y martire. An mina che ara side morta incër l'306. Al vëgn cunté dles rames de s. Berbura, ch'an cöi in chël dé (ai 4. 12.) y mët adinfresch y dess spo fluri pur Nadé. Sc'an ô che chësc garette, mëssun pa bëgn baratê jö ega dër gonót. Bëgn valgünes dljies te nostes valades é dedicades a S. Berbura.

Ai 13. de dezember odunse spo tl calënder la festa dla gran santa Lizia (Lucia) da Siracusa

tla Sicilia. Süa vita va inçe ti pröms seculi cristiagn.

Santa Lizia vëgn dër venerada sciöche patrona di edli. Ara vëgn raprejëntada cun la palma dl martirio y cun dui edli t'en tai. Al vëgn cunté, che ara s'ess lascé taié fora i edli, denant che tomé jö dla fede. So inom ô di "lumino-sa".

Nominé oressi spo i sanè Mituns Inozënë, che ré Erode à lascé copé. Süa festa é ai 28.12.. Na burta cossa pur rè Erode. Mo aldédaincö vëgnel copé miliuns y miliuns de pici mituns inozënë al ann, inçe da umes y peri cristiagn!! y jënt ne s'un fesc pa gnanca tan dinfora y i Stati legalisëia chisc omicidi. Ci spavënt! Ci gragn spavënë ch'al suzede. Purchël n'unse bria de i trà dant nèt nia a chi da plü dadi, mo i essun dōtes les gaujes de bate nosc piet dōta la vita, çina ch'al sangonëia!!

Ci gran farisei ch'i sun gnüs!

Cun san Salvester stlujunse inçe jö l'ann plü o manco bun.

Notizies:

Marçés

IENÉ-IENER

ai 4. a Bornech - ai 25. a Tlüses.

FORÀ

al 1. a S. Lauränz - ai 15. a Badia
- ai 22. a Bornech - ai 24. a Tlüses

MERZ

ai 6. a Bornech - ai 16. a S. Lauränz - ai 31. a Longega.

AURÌ

ai 5. a S. Lauränz (marçé da Pausca) - ai 28. a Pursenù.

MÀ

al 1. a Badia - ai 3. a Tlüses - ai 4. a Al Plan - ai 10. a Bornech - ai 26. a Pederò.

JÜGN

ai 12. a S. Martin/Tor - ai 23. a Al Plan - ai 26. a Bornech.

IULI

ai 20. a Bornech.

AGOST

ai 8. a Bornech.

SETÈMBER

ai 12. a Bornech - ai 14. a Tlüses
- ai 21. a Al Plan - ai 24. a S. Martin/Tor.

OTOBER

ai 4. a Badia - ai 6. a S. Lauränz
- ai 24. a Pidrô (20?) - ai 26.27.28. a S. Scimun-Bornech (marçé da S. Scimun).

NOVÈMBER

ai 8. a S. Martin/Tor - ai 10. a S. Lauränz - ai 17. a Bornech.

DEZÈMBER

ai 5. a Bornech.

Notizies:

Pices Fanes y Furcìia dai Fers

SALÜC LADINS

Bun dé y bun ann
a düc i ladins dla valada, fora dla
valada y inçe a chi sura i cunfins
fora y ia delà dal mêr: a düc mefò,
gragn y pici, püri y ricè, sagns y
amarà.

L'Calënder ladin fesc les miùs
aodanzes impröma de döt de na
gran sanité. La sanité é tan na
gran richëza, ch'i ne sun gnanca
bugn d'la odëi ite döta.

Un che é sann, à 110 dejidërs
y n'é gonót impò nia cuntënt; un
che é püre, à mâ un n dejidër y
chël é de varì y gni sann. Tan val'
de gran é la sanité.

Sc'an é sagns, vàra bun, an à
la buna löna, an é bugn da lauré;
al aldiss, ch'an foss inçe bugn da
soporté.

Purchël a düc i ladins n 1990
plëgn de sanité.

Ai amarà augüri spo sanbëgn,
che ai pôis varì completamënter.

Y sc'ai mëss ste plü dî t'en spi-
tol o altró te let, spo i augüri ch'ai
àis la grazia y la forza de suporté
cun rassegnaziun la maratia.

Savëise che i amarà somëia
dër tröp a nosc Signur Gejù Crist
te süa pasciun? Al é vëi! L'Signur
periâ, che l'caresc dla pasciun
passass dlungia ia, mo deperpo
periâl inçe al Pere dl cil: "Mo nia
dô mia orenté, mo dô la tüa."

Insciö éle inçe döta la rajun di
amarà de perié dô la sanité y de
dejdré la sanité, mo dagnora
dess chisc pinsiers ester acom-
pagnà dala orenté de Dî.

Ala jënt jona orunse inçe san-
bëgn aodé döt l'bun: ch'ai àis da-
gnora laur assà, ch'ai àis chël
laur ch'ai é adatá; y spo inçe
ch'ai àis la orenté de lauré, no
mâ de damané na gran paga.

Spo i augürunse, inçe ch'ai
sàis da sparagné y ch'ai àis la
dërta morale dl laur. N laurant

de cosciënza é inçe n bun laurant y vëgn chirì da düc y é bëgnudü y arà dagnora laur. L'ater n' à nia bria de s'un fa de morvëia, sc'al ne ciafa nia laur. I patruns n' à nia i scioldi da sciuré demez.

Oh, de chësc fossel pa bëgn da scri dër tröp.

Al calënder ladin i stal a cör de aodé ala jënt jona döt l'bun pur l'corp y inçe pur l'anima.

Y chilò aressi augüré ala jënt jona de ester cotan de plü "figli della luce" y cotan de manco "figli delle tenebre". I oress spo i augüré de se recordé dagnora, çi che sta scrit tla sacra Scritöra, che Gejù Crist à dit instëss y che vël sanbëgn inçe pur l'monn modern: "Sce t'os ji tla vita, ossërva i Comandamënc".

Les çiacules dl monn fesc mal ala jënt, inçe sce ares fesc catovires ales orëdles. Chi che à orëdles da intëne, dess intëne. Y sëgn oressi augüré döt l'bun a chë categoria de jënt, che vëgn aldédaincö - an oress oramai di - che vëgn aldédaincö dër ignorada y metüda söna pert, scebëgn ch'al é la categoria plü importante de dotes cantes. Al é la categoria dles families. La familia é la pröma y la unica sozieté che Chëlbeldî instëss à metü sö. Y aldédaincö fajunse plüilere burt impara. Al vëgn aldédaincö tan tröp inçe massa profumé i ciüf y fat àicia impara, y çiarà tan püch, trö massa püch, dla raïsc y dl teràc dla planta, y insciö pôra suzede, che can che l'ciüf toma pa

impò jö, é l la planta che sëcia.

Ales families oressi i augüré cotan plü uniu, che i familiars stai cotan plü adöm, spezialmënter la sëra, les domënies, y les festes, no mâ can ch'al é da ji dal notar pur erpé.

Ia pur l'dé ési söl laur, mo da sëra essi ocajiu de ste adöm. I s'augüri a os families, che üsc familiars ne vëgnes nia tan traç demez da sëra y de nôt. "La nôt é la nemica dl'uomo", stal scrit. Y plü dadî dijôn, che de nôt é l mâ i lêri y i lotri y i assasins che roda.

Yënt che laora ia pur l'dé, à debujëgn de palsé y Chëlbeldî a cherié la nôt pur palsé.

Al sta inçe scrit: "laurede çina ch'al é dé, çiu di ch'al vëgn la nôt, olà ch'i ne podëis nia plü lauré.

Chësc n'ò nia mâ di, ch'an dess lauré pur l'anima çina ch'an vir, che dô la mort ne vâra nia plü da se fa miriè. Al ô pa bëgn inçe di, che l'dé é chilò pur lauré y la nôt pur palsé.

I familiars alda dër tröp adöm. Families che è püch adöm, ne va gonót nia a finì bun; chël vëigun oramai vigni dé. Ciarun impröma dla raïsc y dla planta, spo vëgn pa bëgn inçe l'ciüf y l'früt bun! Vëi éle!

A l'autorité, tan civile che dla Dlijia oressi augüré tröpa ligrëza tl laur pur i atri y de bugn früè dl laur. Mo i oress inçe i augüré, che ai se recordi dagnora, ch'ai é metüs sö o da l'autorité dla Dlijia o dala popolaziun pur lauré pul l'bëgn de dōta la popolaziun.

Ci che l'popul vëiga dër atira y à l'plü ingert, é la parzialité, chël ô di, se'al vëgn fat preferënzes da pert da l'autorité. Purchël i augürunse a l'autorité la buna orenté a l'imparzialité. *

A düc nos ladins oressi s'aodé de se çiaré plü gonót tl spidl, no tan tl spidl de vider, mo plü tl spidl dl'anima y dl character. I sun tan inclinà de orëi ti trà fora dl edl la picia spina ai atri y i

n'odun nia cis la gran tré, ch'i un te nüsc edli.

I oressun tan gonót scoé dan la porta di atri, tratan ch'i un dan nosta porta n gröm de scich tan gran, ch'i ne podun apëna plü surafora.

Ciamó n iade dër bun ann de furtüna y benediscium a düc i ladins tla valada y foradecà.

pur l'Calënder ladin
Morlang Angel

1943 - Raiteri dla mëssa noela a La Plì de Marco

ԲՆԱՆՏԵՐԻՕՎԱԿ.

Pices Fanes y Furçia dai Fers

30 agn Ert pur i Ladins - EpL

Ert pur i Ladins é n'assoziazium culturala metüda sö da amisce de cultura ladina.

Zënza statuè y zënza registraziun éra bele gnüda metüda sö l'ann 1958 y pro chisc pröms, che l'â metüda sö, êl mâ artisè dl pinel y dl scarpel y sc'i orun i nominé, spo êl chisc: Lois Irsara, Morlang Angel, Mersa Franz da Pursenù y Tone Rungger dal Ferber d'Al Plan. D'atri n'él gnü pro plan, plan. Laota ânse mâ la sezium de pitöra y scultöra. La pröma mostra d'ert a Al Plan é gnü daurida in chël dé, che al é vardü jö la vijinanza da Brach col ciastel de Brach (gauja l'tonn).

Spo unse punsé de mete laprò, dô l'ejèmpl dl Südtiroler Künstlerbund les seziums de lëteratöra y musiga.

I n'un abiné adöm de chi che se dô jö bele agn alalungia de lëteratöra y musiga.

Deburiada cun chisc êl gnü metü adöm i statuè, che dess regolé l'ativité de Ert pur i Ladins.

L'protocol dl'istituzium legala é firmé da siur Ujöp Pizzinini, Morlang Angel, Dr. Al. Baldissera, Dr. Franzl Vittur, Moling Sepl, Cav. Franzel Pizzinini, Eusebio Pescollderungg, Pescollderungg Lois y Rubatscher Giu-

vani. De chisc êl mâ plü in vita Dr. F. Vittur y Morlang A.

Notar: Dr. Augusto Donà.

Registré a Burnech ai 11.5.1960, al N. 3850, Vol. 14. Atti Pubblici.

Procuratore: Uberto Perini.

Spo unse metü man de lauré deburiada te dotes les trëi seziums.

L'numer di membri gnô inèc tres maiù. Dô valgügn agn unse inèc metü sö na quarta sezium, chëra di studènc, che dô spo fora l'Forum. Can che i membri de chësta sezium (p.e.sieur Iaco Plover, siur Iaco Willeit y i.i.) ê ruvâ tla profesciun, éra stada fata inèc cun la sezium di studènc. Al n'ê plü degügn che se dô jö ativamënter impara.

Aldédaincö unse chiamó 53 membri EpL in vita, mo düc laora ativamënter te so ciamp.

Col laur de düc i membri y sanbëgn spo cun i contribuè dla Provinzia da Balsan podunse ciarè zrucc a na bela ativité culturala.

La Sezium de Pitöra y Scultöra à fat te chisc agn n gröm de mostres d'ert: vigni dui agn y inèc plü gonót mostres coletives tla valada y inèc fora dla valada (a Bornech, Balsan, Fascia, Ampèz y tla Germania). Vign'ann gnôl

spo organisé da 3 a 5 mostres personales tla valada y foradecà (cinamai tl'America).

Lois Irsara insëgna bele agn alalungia amisc dla pitöra a Badia y a Bornech (tla sajun da d'in-vêr).

Bëgn valgügn n'ân podü invié ia a fa l'Accademia d'ert y ai laora cun success.

Al é gnü arjigné material pur les mostres d'ert.

An spera ch'al n'en vëgnes inçe indô de jogn docà. Ai à madër bria de scri a "Ert pur i Ladins - 39030 S. Martin de Tor N. 24".

Dër dassënn à inçe lauré la sezium de Lëteratöra.

Dal 1962 vëgnel dé fora l'Calënder ladin y cun la data dl 1991 complëjel inçe 30 agn.

Che ess pa miné laota, ch'i metôn man, ch'i ruvassun a 30 agn, laota cun 60 plates y sëgn cun cotan passé 200 y al n'à degüna idea de lascé dô.

Y chilò mëssun n iade di dër n gran dilan ala Provinzia pur i contribuè, ciudì che zënza chi essel messé ste chit l'murin bele dô piüc agn.

Da di n gran dilan él spo a düè i sciturs, che à daidé n ann indô l'ater cun articli de storia y de stories. N bel dilan alda inçe a düè chi che à dé ca material pur pudëi ilustré l'Calënder. Cun les ilustraziuns s'al fat tröc amisc.

Sanbëgn vâl spo l'gran bel dilan a düè chi che cumpra l'Calënder ladin. Al n'é vign'ann de plü y an pô feter di, che l'Calënder

ladin e devënté l'liber ladin plü cunesciü tla valada y inçe bëgnüdü, cun döt ch'al mët datrai l'dëit söla plaia, che fesc mé.

Laur dâl dër n gran l'Calënder ladin, mo al dà inçe sodisfaziuns.

Ert pur i Ladins dà inçe fora vigni dui agni y datrai inçe vign'ann l'sföi de cultura ladina, che à inom "Rezia", scrit a livel academich. Pur la "Rezia" fistidiëia tres chiamó y à fistidié siur intendënt dles Scores ladines Dr. Franzl Vittur.

"Rezia" à traté n gröm de problems y temi dla vita, storia y ativité dla jënt de nosta valada. Al é y sarà n tesur dles biblioteches y scores ladines. N gran dilan i sunse debit a chi che à studié y scrit pur la "Rezia".

Y spo gnunse al'ativité dla Sezium de Musiga. Bele dal 1960 inant à Ert pur i Ladins orü tó sö sot a sües ares inçe i Cors de dlijia de nosta valada.

I me recordi bel avisa, ch'al gnô dit laota da porsones, che portâ laota la gran responsabilité spirituala y morala y culturala te nosta valada: "I plü adbandonà te nosta valada é i cors de dlijia. De chi vëgnel ciaré y punsé l'manco."

Y insciö à EpL punsé a inserì i cors de dlijia dla valada tla sezium de musiga EpL.

An à podü n ann indô l'ater i storje pro val'contribuè dla Provinzia pur i daidé inant. I cors de dlijia é pö sta i pröms grups culturai a livel de dötta la popula-

ziun dla valada y implü de chi ch'an à l'plü debujëgn, p.e.te dlijia les domënies y festes, in ocajiun de sopoltöres, de nozes y de atres festes religiojes y o profanes.

Daidé i cors de dlijia urô EpL con les abinades di cors - Chortreffen - che ti à dagnora plajü a düc y à daidé a svilupé l'entusiasim y l'interesse pur l'èianté te dlijia y fora de dlijia.

De chisc Chortreffen él gnü fat te chisc agn a Corvara, Badia, La Crusc, S. Martin (3 iadi), Sopedac (Lungiarü), Sot Pütia, Fanes, Valparola, Çiastel (Seiseralm), Roma y i.i.

Al é gnü organisé chisc ultimi agn cursc da èianté a S. Martin, olà ch'al n'è plü de 80 che tolô pert pur 4-5 dis. Al é gnü cumpré material musical y an se porvarâ de daidé inant.

Olà ch'lasciun ji fora i cors de dlijia, pordunse na gran richëza musicala, che sarâ dër ria da sostituì, se'ara va chiamó da sostituì, y ti fajarun inè n gran dannales domënies y festes, che dess ester val'd'ater co i dis da laur!

I cors de dlijia é inè scialdi l'meter che mosöra la cultura a nivel popolar de nosta popola-ziun.

30 agn Ert pur i Ladins cun l'laur di ladins y i contribuè dla Provinzia! Da çiaré zruich sâl impò bell!

Ert pur i Ladins ne fajarâ nia gran festa pur sü 30 agn de ativité (de chëstes festes se vëgnel prësc dai cumeduns fora!!), mo s'à tut dant le lauré inant sciöche ara á lauré çina sëgn.

Morlang Angel

*La plü bela armonia é bëgn,
can che l'cör y la boèia se vëgn.*

*Impormó la scurité te disc,
çi che l'luminüs é.*

Pera Plata

(L' proverb é y al sta scrit, che an dess aldì tröp y baié püch! Co éra pa spo col scri? Döt cì che é scrit, é n documënt. Sc'al n'é nia vëi, dessel altamo insigné val').

Can ch'i passân fora pur l'paisc de Luvinara, êl la sirena che sonâ. Chël sonn dla sirena i fesc a düc spavënt y incünda dagnora val' de mal.

I ên cater compagns y i ên sta çina sönsom chi Jús a çiaré incërch y a se gode l'bel dé de jügn. Al ê l' pröm iade in chël ann, ch'i ân fat n iade plü lunch. Spo sin-

tïnse sanbëgn inçe n pü l'stanch tles iames, mo impò ne se falâl nia la buna löna.

Ad aldì la serena, me dô Honnes dl cumedun y dijô tratan ch'i jôn: "Al é bëgn vëi che t'es n rì y n burt, mo propi soné la sirena purnant ch'ai te vëiga, n'essi pa gnanca bria de fa ne."

Honnes ê n compagn, che les

Insciö jôi laota a mitans

Sepl Gasser cun valgügn berbesc dl spitol

dijô dagnora ca scialdi stersces y ê gonót inèc bun da mëte da rì na stüa de jënt. I l'cunesciô bun, puchël n'âi pa gnanca respognü ne, mo i ti à te zrucl dl cumedun.

I n'ên nia çiamó ruvâ ailò dala ustaria dl "Ciaval blanch", ch'al saltâ bele adalerch omi dla Feuerwehr.

Ion essun damané, olà che ara falâ y çì ch'al falâ, mo ai â na té büsia, ch'i ne s'ân nia infidè, mo i ên spo storè pro ailò dal Ciaval blanch.

Apëna ch'i ên sëntà jö, ruvâl jënt dl paìsc adalerch y cuntâ, ch'al vardô n tiac ia Larcenara, l'paìsc vijin.

Tratan se comanânse nos n stamperle d'ega de vita d'anziana, çüdi ch'i ân impò bindedò l'çialt, y spo dedô na buna bira.

Al s'abinâ adöm cotan de jënt ailò te stüa, diüc curiüsc d'aldi, olà che chi dl stödafüch â messé ji.

Defata gnôl inèc l'telefom, che l'füch ê ste destudé y ch'al n'è pa nia chël gran dann.

Pro nosta mësa s'êl inèc sënté ca l'clomper de Luvinara, che â inom Lejio.

Atira âl metü man da çiaculé cun nos y se damanâ, da olà ch'i gnôn, çì ch'i fajòn, olà ch'i jôn. Döt bel avisa s'âl tamajé fora.

Nos s'ân dé dl'edl y iö ti â respognü bel atira a döttes les domandes, inçe pur mi compagns, mo sanbëgn nia dô la cherta d'identité. A chël batolum él bel da scuté pro, mo al ne messâ pa nêt nia savëi nüsc facè.

Al gnô spo baié de chël mé de fûch ia in Larcenara y nosc clomper savô bele döt avisa, can che l'fûch ê gnü sö y çì che ê ste la gauja y che vël ê jü a soné la sirena y insciö inant. Da crëi n'ël mine gnanca n chert ne... mo al ê mâ anfat; nos scutân pro sciöche ala perdica dl curat la domënia.

De vignun che ê ailò t'ustaria y che gnô ite y fora, cuntâl les cosses plü strambes, bëgn dër adascusc, pur urëi fa cunësce ai atri, sciöche nos fossun sta sü cunesciüs o compagns.

Scebëgn che nos ne n'en dôn pa nêt nia de chëres trapoles y çiacules, fajônse mefo impò, sciöche i fossun bëgn dassënn interessâ y datrai messân propi fa les döttes pur se tigni l'ri. N iade m'â dé n compagn tan dassënn de n jenëdl, ch'i â propi trat n serai. L'clomper n'â nia cunesciü de çì vers che l'serai ê gnü y çiarâ intoron, sciöche al s'ess spor dü.

Inurchëltan vëgnel ite dui ëi bele scialdi atampâ, trami dui feter gragn anfat y cun i çiaivëis impò n pü tröp da broja y d'arjënt sura les orëdles ite.

Can che al gnô ite chi dui ëi y se sëntâ jö pro chë mësa ia dô fur, ti âi dé dl'edl a mi cumpagn y damanâ l'clomper Lejio: "Spo pa, che é pa spo chi dui?"

Cartadüs d'Al Plan - nanter i dui Alfred dl'Usti

Chi da Preroman cïaa soni

L'clomper cïarâ ia da chë mësä de chi dui, se fajô ia da l'atra pert de nosta mësä a na moda, ch'al ti ujô l'spiné a chi dui y baiä tan daplan, ch'al sciafiä: "Ha, chi dui ä pa albü na storia interessanta, vee! Chël che é visti da paur, é l'paur dla Grancosta y ä inom Honnes. L'ater é visti plü rere da scior. Chël é l'Flor de Sief."

In chël momënt êl ruvé adalersch chi dal Stödafüch y se sëntâ jö dlunch, olä ch'ai ciafä lerch, insciö che dötes les mësés ê plü o manco ocupades.

L'clomper ä spo sanbëgn mes-sé tajé y stô ailò dô mësä sënté pro so gote de vin, stort y gobe sciöche na püra arma.

Al ä messé lascé de baié, san-

bëgn, cïudì che chi ëi l'ess cuiné, ch'al foss tomé sot mësä ite.

Nos s'ân inçe buiü nosta anziana cun la bira, ân paié y se n'ën jüs. L'tru a cïasa ê cïamó colunch y l'ater dé urônse indô pié ia, magari d'en n'ater vers, cïudì ch'an pudô udëi danfora, che l'tëmp restâ bel inant.

* * *

L'païse de Luvinara n'ê nia dër dlungia i crëp. Da dì dërt, mës-sun dì ch'al n'ê nia tla val y nia sön na munt, mo a chë altëza sura l'mêr, olä che la nëi ne rüva nia mâ jö insciö sauri d'aisciöda, d'isté y söl pröm altonn, can che ara se lascia udëi n pü plü alalt dô na dërta tëmpiada.

Siara y furmënt y orde y avëna garatâ pa dër laota, ch'al gnô ciamó lauré i cïamp y metü blaa.

Än â inçe n iade porvé de mëte sorch pur i tiers, mo chël ân lascé ji fora, cïudì che les brojes d'ai-scïöda l'tichinâ de massa.

Aldédaincö é la blaa y la farina tan bunmarcê, ch'al ne paia nia plü fora da lauré i cïamp, vëgnel dit. Un o l'ater mët impò ciamó siara y orde y val'furmënt y a düc i sà bunes les püces da paur. Al é cïnamai dër tröc paur, che lascia cïnamai ji fora i soni y i capüc. Ai disc, ch'an cïafa döt plü bel y miù marcé da cumpré.

Cun döt chësc ân mâ impò plü ion i soni da chilò y i capüc y la salata de nüsc païsc y de nüsc urè.

Insciö êra inçe a Luvinara. Al ê n païsc metü a sorëdl sön na bela gran tëmpla nia dër da plan, olâ che l'sorëdl se lascia bele udëi da doman adora y flurësc tert dô larata.

Dô l'ïnom êl sighité dales luvines, mo ti ultimi 70 agn êl corsciü sö l'bel gran bosch sura l'cïampopré y sura l'bosch, olâ ch'al ê scialdi ért, ân metô sö de té gran sïs cuntra les luvines.

I ultimi che se recordâ la luvina, che foss ruvada jö sura l'païsc, â passé 80 agn.

L'païsc incër la dlijia ê gnü gran y modernisé y i paur incëria ê destenüis fora a man dërta, a man cïampa oramai döes ores, y surassö inçe plü de na mes'ora.

Cina jö da l'ega jö i prâ. Ia da

l'atra pert êl de gran bosc y nanterite mâ püè paur.

L'cïampopré de chi paur co-raia apêr d'ambria sluminâ d'isté tl plü bel vërt amez chi bosc scüirs y d'invêr sciöche pezes de lin, che mudâ gonót impormó curù dô mez aurì fora.

Apëna che la nëi se n'è te chi prâ, se curî dles plü beles milan-dores sönsom cïna jö dapè y de-sënes de rehli gnô da doman y da sëra a pascenté.

Al é chëstes les belëzes de chë jënt, che ne vëiga döt invêr degun sorëdl y vëgn mâ ca da l'atra pert a ti cïaré, can ch'al é domënia o festa o marcé. Y chësc é da San Martin cïna dô Santa Maria de forâ. Spo se lascia inçe udëi l'sorëdl vigni dé de plü.

Ai ê insciö ausâ da generaziun a generaziun y ai ne s'un fajö pa gnanca tröp dinfora. Vëi savö, tan val' de bel y de üt, che l'sorëdl é, mangora chi che l'à tres y ne s'un fesc nia dinfora.

Chi che l'à tres, chir gonót plü ion la nôt.

Luvinara ê te n bel post a pert de sorëdl, mo d'invêr plülere da vënt y frëit.

Aldédaincö él feter pro vigni cïasa la strada che passa dlungia ia. Dan da caranta, cincant'agn n'êra nia insciö.

Laota ruvâ la strada da defora ca mâ cïna tl païsc, olâ che l'auto dla Posta stö chit.

A l'auto de lines i dijon laota auto dla Posta, dea che al menâ inçe la posta. Cater iadi al dé ru-

Iaco usti dl Taser, valgügn ghesè y Maria Vittur

vâl tl paîsc y cater iadi al dé la-
sciâl l'paîsc.

Aldédaincö èl tl paîsc de Luvina-
nara dôes de gran plazes y laprò
ciamó valgünes plü de piceres y
dôtes é mefo feter dagnora plë-
nes de auti de vigni curù y de
vigni grandëza y de vigni naziun.

Döt é mudé dassënn. De döt
èl gnü de plü, mëssun oramai di,
mo la cuntënteza é gnüda alman-
co.

Rudunt sura la dlijia de Luvina-
nara sö èl mâ plü dui lüsc, trami
dui na picia mes'ora a pè dal
paîsc demez.

Al pröm, plülere a man ciampa
da éiaré dal paîsc sö, i dijôn
"Grancosta". L'ater, plü a man
dërta, zirca 10 minüè dainciarà
da Grancosta, é l'lüch de Sief.

Grancosta y Sief ê i dui lüsc
plü alalt de döt l'paîsc de Luvina-
ra, i pröms da ciafé l'sorëdl da
doman y i ultimi da l'lascé ji dôjô
da sëra.

Grancosta ê n gran lüch da
paur. Vint çina vintecinch ar-
mënë cum n tlap de bisces y dui
çiavai podô l'paur arcumpedé te
sües stales.

L'çiamopré ê sanbëgn plü ért
co lajô tl paîsc, mo impò ne tan
ért, ch'an ess fat ert da l'lauré.

Ciasa y majun ê bel söla costa
y insciö dagnora stades sigüdes
dales luvines. Mâ l'fur da pan,
cuntâi chi da zacan, che foss n
iade gnü porté n toch plü injô da
na luvina, mo spo l'ân fat plü
dlungia la çiasa.

L'inom dl lüch passenâ dër y

al gnô bele nominé ti libri plü vedli, che l'curat â te calonia.

La çiasa ê inçe dër vedla, mo an l'â dorturada sô plü iadi. La majun y i trus ân inçe adaté ai bujëgns dl tēmp. Chêsc ê dôt gnü fat plü tert, col tēmp.

Mo laota plü dadi cundüjôl pro l'lüch dla Grancosta n tru da çia-
val, che messâ fa valgünes ôtes pur l'lié cun Luvinara.

Sôla Grancosta jôl spo inçe na sēmena, che ê plü erta, mo scur-tâ cotan l'iade.

Zirca diesc minüç plü a man dërta êl spo l'lüch, che â inom Sief. Bele dai frabicaç cunesciôn, ch'al ê mâ n pice paur, che l'lau-râ.

Pepi cun so pröm auto

Chël n'ô nia di, che l'paur de Sief ê pice de statöra, mo ch'al â mâ n pice çiampopré y piüc tiers.

Sanbëgn che la grüzena de Sief ne i ess mai porté da vire assâ ala familia, purchël fajô l'paur de Sief inçe l'iagher y l'verdaciases. Insciö jôra mefo y sc'an é cun-tēnē, vâra impò bun.

Nanter l'lüch de Grancosta y Sief êl na gran val, olâ ch'al sbun-fâ jô plü dadi luvines, che fajô trumuré la jënt de Luvinara.

Scialdi jô a pè de chë val metôl indô man l'bosch. Amesa chël bosch rogoròl jô n té pice rüi, che â la funtana sönsom l'bosch y gnò tres plü ert. Nanter chël bosch sô jôl inçe chë sēmena, che cun-düjô sô dai lüsc de Grancosta y Sief. La jënt de Grancosta y Sief jô plü co ater dô chë sēmena sô y jô, inçe sc'ara è dër erta y d'in-vêr da nēi y da dlacia.

An ê ausâ val'de té y spo savôn pa bëgn inçe laota da ji cun grif. Te vigni çiasa n'êl valgügn pèr de chi fers laota.

Da ji söpert, da olâ che l'bosch metô man, dô zirca duicēnt vari, jô l'dër tru da çiaval sot na té gran crēpa ia.

Cuntra l'tru ê chë pera bun carter metri alta y ala pert dessura êra bela plata. Purchël i dijôn pera plata. Datrai, can ch'al ê dër mol, gnôl inçe ega sura chë pera fora y jô y sc'al ê da d'altonn y les nöts dër frēides, se formâl de té gran dlaciuns, che arjunjâ oramai çina jô da tru.

Sanbëgn che i mituns da scora mazâ spo ia chi dlaciuns y se saltâ dô impara un cun l'ater.

L'tru ê spo inçe curi de dlacia y prigurûs pur la jënt.

Sot pera plata jö êl çiamó cotan de toch ért y burt, da crëpuns y da brüsces, çina olâ ch'al metô man i prâ de Luvinara.

Da olâ che l'bosch se ruvâ, ân na bela udüda altafora sura dôt l'païsc y la valada.

Cares ê pa spo les porsones de Grancosta y Sief? L'patrun y la patruna de Grancosta ê bele tröp ite pur i setanta y ai ân n fi su, che â inom Honnes.

Ai ân spo inçe n fant y na fancela y na té möta de dodësc agn, che ai ân tut da trà sö, dô che ara ân purdü l'pere y la uma.

Honnes ê inçe bele daimprò da i trënta y l'pere y la uma ess albü ion, ch'al ess çiaré dô na patruna jona. Chël ê da capì. Can che an vëgn vedli ón plan, plan, se despié l'comoz y ti l'vistì al çiaval jonn. Ara alda da ester insciö Honnes instëss sintì l'bujëgn de na compagna y patruna jona.

Söla grüzena de Sief êl inçe çiamó i patruns vedli y laprò dui mituns. Düè chi trëi ê iagri.

L'plü jonn de chi dui mituns ê dlla eté de Honnes, so vijin, y ân inom Flor. L'pere de chi dui mituns ê bele di verdaçiaces y ân l'pinsier de i lascé chësc laur al fi plü vedl, dea ch'al pudô ji in punsiun.

Flor ê dër n bun da ji a scora, purchël l'ân l'pere metü a studié,

mo dô trëi agn ân lascé, scebëgn ch'al ê un di miüs te scora. I banç de scora ne i plajô mefo nia y insciö êl ste a çiasa.

Can ch'al ê da tant, êl gnü pro da fa l'mescio de Comun. Ailò davagnâl bun assâ y al pudô vigni sëra ji a çiasa.

Tl païsc de Luvinara êl laota cater ustaries y de chëstes cater ustaries n'êl dôes de granes y dôes de piceres.

Les dôes granes ê bel sön plaza de dlijia. Da öna na pert êl l'Ciaval Blanch y da l'atra pert l'ustaria Triac.

Amesa la gran plaza êl na brënta de pera de granit y amesa la brënta na corona cun lassura la statua de San Florian, dôt de pera. La corona y la statua messâ ester de na pera plü tëndra. Amesa la corona sö gnòl n ró, che se despartì scialdi insö y olâ ch'al gnô fora ega pur la brënta.

Chi dl païsc cuntâ y bravâ, che chë statua de s. Florian messâ ester dër vedla. Chël pudôn bëgn inçe ti lascé avarëi, dea che l'mane dl pazun tla man dërta dlla statua ê dër mené jö. A döta la fatöra cunesciôn inçe, che la man de n bun artist l'ân fata.

Les dôes ustaries dl Ciaval blanch y de Triac ê dër stimades, tan da chi dl païsc co dai furesti.

Al ê dui frabicaè scialdi vedli y inçe gragn, dôt de mür, col têt plüleré ért y les finestres jö dapè ân de beles feriades.

L'ustaria de Triac ân sö amesa la falzada n bel gran sorâ, inçe

de fer batü, olà ch'al sluminâ jö d'isté de bi gran ciüf cöci y ghëi. La secunda fia de Triac ê dër na bela jona y â inom Marta.

Triac n'ê nia mâ na ustaria, mo inçe n bel lüch da paura y d'isté spezialmänter ê inçe Marta fora söla campagna a lauré. Ara se dô inçe jö col laur de stala, mo can che ara daidâ fora t'ustaria y te ciasadafüch, êra nêta y flinca y valënta, sciöche ara foss tres mâ pro chël laur.

Al ê da capì, ch'al ti sciampâ gonót i edli ai jogn da ti ciaré a chë bela möta, mo Marta ê valënta cun düc, mo nia pur düc. Bele da n pez incà se n'âra chirì fora un y chël i dô da stomé a jënt, spezialmänter a chères mëdes dl païsc, che n'â, pêle, nia da fa co studé y baié y stlafé di cristiagn y dles cristianes lunc y lerch.

Marta ciarâ tröc iadi sö da chères costes, olà ch'al ê i lüsc de Grancosta y Sief.

Chi bosc de lersc sön chères costes ê plü bi d'aisciöda, can che l'pröm vërt, sciöche de sêda, intënjö düc chi lersc y spo chiamó deplü da d'altonn, can che l'sorëdl pëtâ ca sön chël bosch, che mudâ curù y fajô sluminé sciöche d'or y l'lignan dles cïases y majuns de Grancosta y Sief, intënt a cöce indô dal sorëdl, parô sciöche de té gran cristài de rubinn amesa al gran smaragt vërt di præ, olà che i tiers pascentâ jö l'ultima erba. Inçe chël ê n cheder, che tröc furesti, che gnô chiamó adalerch d'otober, metô te sü

aparaç da fa jö, pur avëi n record de chë belëza cancalé a cïasa tla gran cité da stöp y da tof.

Sëgn crëi, ch'i s'ài splighé l'post, olà ch'al n'ê inçe suzedü de vigni curù, sciöche tla maiù pert di atri postè dles valades.

* * *

Canzio âl inom chël mez studié, che jô incërch col çiapel da zilinder, la maza storta y n'ambrela sot la sciabla da bel y bur tëmp. Söl nês âl dui de té pici odlà tacà adöm cun n fertrat dër sotì, che parô d'arjënt, mo ê desigü de val'ater metal.

Al â inçe studié n pèr d'agn, mo düc messâ udëi ite, ch'al n'â nia massa tröp sot l'çiapel ite y purchël âl mâ messé lascé de studié, inçe sc'al foss ste ion inant, dea ch'al cïafâ tan bun da mangé, sciöche al cuntâ ciamó agn dedô. Al cuntâ inçe plü tert, che l'professer ti â dit, ch'al n'â dessigü nia invënté l'polber.

Canzio cuntâ n iade a sü compagns ia dal Triac: "Chël bëgn sunsi cuntënt, ch'i n'â nia invënté l'polber, çiu di ch'al mëna n té bot. Al é bele la nida y i soni che mëna de dër graciuns, spo pa l'polber..."

Sanbëgn che chi compagns messâ stlopé da rì. Can che al â albü i agn, âl impò fat tan, ch'al ê devënté postin dl païsc. Chël laur fajôl bun assà y al i savô bel. Al pudô n pü rodé fora pur les cïases, cïaculé cun de té mëdes

Ustîs dla valada a Romestluns

y ciafâ bindicê indô val'da mête inanter i dënz. Goltûs êl mâ bel assâ. Mo diûc l'â ion.

Pro Canzio n'êra nia vëi chë storia che l'clomper cuntâ n iade pro na mësa ia dal Ciaval Blanch. Al dijô: "Al ê n iade n pere, che ê jü a marcê cun so môt de 12 agn. Al urô ji a cumprê na vaçia, mo al ne l'â nia cumprada. Söl marcê udô chël môt, sciöche chi pauris y chi sciacheri mosorâ jö chi tiers y i piâ ite dant y dô.

Da ji a çiasa cun so pere dama-nâ chël môt: "Ciudî fajôi pa in-sciö chi sciacheri, ch'ai mosorâ jö y piâ ite chi tiers?"

L'pere respognô spo: "Ciudî ch'ai urò cumpré." Spo dijôl

l'môt: "Spo êl inçc l'postin che ô cumprê la mama."

L'pere lassura: "Aah chël?"

Chësc cuntâ l'clomper, mo pro n n'atra mësa êl inçc l'postin Canzio y â aldî dôt avisa. Al ê salté ca dal clomper y scraia: "Me mineste me, ha? Chësc ne me lasci nia di. Retira, zënza la lasci ji inant."

L'clomper s'â impò spurdü, s'ê ôt, fajô de té gran edli, ti çiarâ dôt gram a Canzio y dijô: "Pu no, no Canzio, i ne minâ mine te ne. I ê bëgn mâ pur cunté na té storia vedla pur mëte n pü a rî jënt; nia val'd'ater... no, no, Canzio, tó es pa bëgn apost tó! Tó n'âs bria da mosoré tan di, tó, no".

Dô da chël ne ti n'â Canzio mai plü dër impodü a chël Clomper, mo impò êl dé ca na riüda y inçe Canzio messâ rì imparà, ch'al manacia da ti tomé fora l'spidl di odlâ fora da chël fertrat, che l' tignì adüm.

Inultima s'èl sënté ca dlungia l'clomper y a degügn ne i gnòl plü inmënt de la lascé ji inant. Ai se cuntâ mâ indô matades y la buna vëia jô inant.

Canzio ê inçe na frizia parenté cun chi de Grancosta y can che al ruvâ sö cun posta, çiarâl dagnora da ester ailò da misdé, çiu-di ch'al savô de cialfé na buna marëna. Golüs êl bëgn scialdi l'mandl y can ch'al cialfé na buna marëna, se mangiâl ite, ch'al n'ê apëna plü bun da se storje y al s'un jô indô bel rudunt demez, mo sües iames sotides sciöche chëres d'en tachin menâl ia y ca, sciöche ares foss tacades pro n fi y nia pro l'ater corp y sciöche ares manaciass vigni momënt da se rumpe sot, mo döt jô mâ impò dër saurì inant.

Chësc ê Canzio, l'postin in punsiun.

L'ater, so compagn, che ê feter indlunch adöm cun Canzio, â inom Jan. Al ê inçe in punsiun.

Al çiarâ fora döt atramënter co Canzio, pice de statöra, cun na bela gran goba dant y nia ia dedô, cun n müs bel toronn y bel cöce y fora de chël müs sluminâl dui de té pici edli dër da furbi y da saurisc; söl cê âl dagnora na té ciürria da studënt, che stopâ süa

blösa, che se finî impormó sura les orëdles.

La ciürria n'uröl mai cis tó jö, gnanca can ch'al incuntâ l' prou ne; sàste, al se dodâ n püch ch'al ê tan blös, scebëgn che de chël defet n'âl bëgn nèt degüna colpa.

Can ch'al jô, se storjöl ia y ca sciöche n n'alçia, sanbëgn pur gauja dla böta, che i stô te tru.

Pur stopé n pü chë munt danjö, jöl dagnora col samare indos, inçe d'isté dal maiü çialt, scebëgn che l'suiüs rogorô mâ insciö jö y al messâ tres se terje ia cun les manies dl samare, tan che ares sluminâ, sciöche ares foss de banda.

Jan ê n bonac daite y defora y de vigni vers. Sc'al ê zacai che ti baiâ söles stlares o ti baiâ ite, ne se dessenâl nèt nia, mo al metô man de rì, ch'an udô mâ plü n püch les sfezüres di edli y la punza i jô sö y jö sciöche l'fòl dl'orghe de dlijia.

Y can che Jan metô man de rì, spo tirâl düc imparà y insciö êl bun da deverti na mësa de jënt.

Düè l'â dagnora albü ion, inçe laota ch'al fajô l'mescio comun. Tröc agn êl ste te Comun a daidé y can ch'al â podü ji in punsiun, â Flor de Sief cialfé chël laur.

Insciö ê mefo chisc dui cosci, Canzio y Jan, ruvâ te chësta storia y ai arâ çiamó val'da di.

Dër gonót i udôn deburiada, o ia dal Triac, o ca dal Çiaval Blanch, o scenó ia sot chël gran faghêr sön chël banch. Canzio

I ciantadùs da S. Martin 1912

bel rudunt col cìapel da zilinder,
l'ambrella sot l'brac y les iames
che tlapernâ sciöche de té marion-
netes, y a süia man ciampa chël
brode de Jan cun les mans ia de-
dô söl cü.

Cënt y plü iadi sarài gnüs fac
jô y cìnamai desëgnà da furesti,
che gnô tl païsc. Ai ti plajô a düc.

Un y l'ater savô inçe l'talian y
l'tudësch y al i plajô dër da se
lascé ite te discursc cun chi fure-
sti.

Can ch'ai ê spo susc, s'la riôi
sciöche maç, ch'ai ê indô sta
bugn da ti n minti dant na ciscia
a chi furesti, che cherdô döt cant
y se l'scriô ciamó sö.

Al n'ê pa bëgn te vigni païsc de

tài y ai alda pro la storia de n
païsc.

* * *

Canzio y Jan ê indô n iade ia
dal Triac dô na mësa bì susc. Al
ê domisdé ia incër la picia marë-
na. Ai s'â comané na liagna de
ciamin cun pan y n mez de vin.

La fia plü jona de Triac, Erne-
sta, ti â porté sö chë picia marëna
y denant co s'un ji, âra ciamó dit
a Canzio y a Jan: "Sëgn stede mâ
os dui chilò a vardé la stüia y la
cìasa; i mëss madër ji fora söla
campagna y daidé i atri, ch'al è
n iade n té laur. A os dui se cunfi-
di döt. Caós?"

Canzio se spraižâ ciamó de plü

dô chë mësa y minâ: “Lascia mâ fa a nos. Te pôs ester tan sigüda co l' çiamin sön têt”.

Mo Jan damanâ inant: “Mo can ch'i un ruvé l'vin, bëgn podunse çiamó ji a s'un dô n mez?”

Ernesta, che ê bele sön üsc arjignada da ji, dijô: “Ah, sanbëgn, chël scé pudëise”. Y spo se n'êra stada.

Al ê d'auri fora y söla campagna êl gran laur. Ciamp y præ messâ gni arjignâ ca, çiu di che de mà dôl bele ruvé adalerch na schira de té furesti da lafora, dôt de té jënt vedla in punsiun, che gnô te chisc païsc a chirî l'pröm çialt y l'bel sorëdl.

Spo êl sanbëgn bele assâ da fa te çiasadafüch, tl gran salamënt, te stüa y sö pur les çiamenes y an pudô adoré düc chi che ê bugn da mené iames y brac.

Can che Canzio y Jan ê susc, ài metü man da baiè di aveni-mënë dl dé y dla vita passada.

Canzio dijô: “Aste aldî che chi de Grancosta à indô batié?” Jan: “Chël? Ci ài pa spo? N möt o na möta?”

Canzio: “Chël ne sâi nia. Tan daimprò n'ài nia podü i ji. I à mâ udü, ch'ai jô inier danmisdé sö y ite te dlijia y dô na mes'ora jö y ite dal Çiaval Blanch, sanbëgn a bagné ite.”

Jan s'impîa la pipa y dô da val-günes trates dijôle: “Ah, chëra ê inè stada na storia laota cun Honnes de Grancosta y Flor de Sief...”

Canzio: “Al é vëi, mo ala fin di

faè é dôt jü fora bun. I crëi, ch'al n'é mâ püè che sà, sciöche ara ê stada avisa.” Spo s'la cuntâi un y l'ater, sciöche ai minâ de la savëi.

* * *

Al é denant suzedü y al suzede-rà çiamó, che dui jogn ti ô bun ala medema jona.

Insciö, êra inè stada laota y al n'ê nia tröc agn ca, che Honnes de Grancosta y Flor de Sief urô la medema jona y chë jona â inom Marta de Triac.

Trami dui êsi còc pur la Marta de Triac, un plü dl'ater. Trami dui êsi inè te chi agn, olâ ch'al n'ê nia plü massa adora, mo di ne nia massa tert, da se chirî n n'êra pur la maridé.

Pur Honnes fossel ste dër dërt, dea ch'al ê fi su sön Grancosta y l'pere y la uma scialdi ite pur y agn y ai menâ dô, ch'al cundüjess na patruna nöia te çiasa.

Plü stëntada êra pur Flor. A çiasa âl bëgn inè çiamó l'pere y la uma y inè bele söla pert vedla. Mo spo êl inè çiamó so fré plü vedl da maridé y chël cïafâ pö la grüzena, deperpo ch'al fajô l'verdaciases.

Flor ê diventé mescio comunal dan püè mëisc y jô insciö vigni dé jö tl païsc a lauré te Comun. Al savô da lauré te chël çïamp, s'â atira ausé ite y savô inè da se tó la jënt, ch'ai l'â ion.

Vigni sëra jôl a çiasa, dea ch'al n'â çiamó degüna abitaziun lajô

tl pajsc. A marëna jôl ia dal Cival Blanch, mo al ê bindicé inçe indô ca dal Triac a se tò l'danmisdé, la picia marëna o datrai nanterite a se bëire val'püch.

Purchël udôl inçe vigni dé la Marta, baiâ impara y menâ cuinaries. Sanbëgn che inurchëltan s'âl inçe scialdé sö pur la Marta y ara i metô man da i plajëi vigni dé de plü.

Ara i plajô bele denant co ch'al ruvass te Comun a lauré. Na bela êle y diüc messâ di, ch'ara ê tan valënta, â tan de beles manieres y savô tan da fa cun jënt.

Flor ti â cialfé sö n amur tan gran, ch'al minâ de messëi l'avëi, scebëgn che vëra ne ti â pa mai mostré val'd'extra, ch'al ess messé miné, ch'al foss inçe Marta che l'ess urü.

Gonót éra insciö pro les jones, che ares n'â de plü a dispoziziun de chi jogn.

La çiantia disc pö: "A un ti ôi bun, un n'âi da cané y n n'ater da maridé".

Pro Marta ne pudôn dessigü nia di chël. Al ê vëi che ara n'â un y ch'ara ti urô bun a chël y cun i atri se mostrâra valënta y cun les plü beles manieres, mo dagnora inçe cun la dërta distanza. Chël pôn bëgn di, che ara savô da mené cuinaries y can ch'al gnô fat na festa da bal in la segra o zënza datrai, spo se lasciâra invié no mâ da so chestian, mo inçe da d'atri jogn y ëi maridâ. Insciö ti dijô inçe la chermanza pur la fia dl'ustî, che messâ pö inçe survi

y socudî te stüa y inçe ite pur l'gran salamënt.

Flor ê pö gonót ailò y al ti plajô inçe a Marta; al ê pö n dër jonn, n bel jonn y inçe n pros jonn, mo al n'ê nia so chestian y al messâ udëi dal comportamënt de Marta, che l'amur de Marta ê chël, che ara i mostrâ in'ce a l'atra jënt..

Flor n'â veramënter nia da i baié dô val'o da i trà dant val' a Marta. A se instëss messâl di, che ara s'astilâ dërt.

A Flor indere ti chersciô l'amur pur Marta tan dassënn, ch'al se sintî instëss massa debl da se tignî ite.

N dé dala picia marëna, ch'al ê su ailò cun Marta, s'âl punsé da ti l'di, çì che cujô te so cör.

Dô ch'al s'â dluti ite y jö valgünes boçes de vin, ch'al s'â comané pur se fa coraje, messâl naota tussì. Al ti gnô inmënt, ch'al ess n grop tl col, che ne i lasciass nia gni sö cun chëres parores, ch'al s'â bele di studié adöm.

Marta, che â lavé jö valgügn goti, ê indô jüda fora de stüa pur val'momënt, mo ara gnô defata indô ite.

"Sëgn él ora ch'i la prôi", se dijô Flor. Al luvâ sö coraia dô chë mësa y gnô ca da banch. Spo messâl çiamó n iade tussì n pèr de iadi dër dassënn y dijô spo cun la usc che tremurâ: "Marta".

Marta çiarâ ca, fajô la grigna da rî y damanâ: "Ci él pa, Flor? Ci te sta pa incö söl stome? Ci âste pa incö da me di?"

Flor cialfâ plü coraje ad aldî chë usc sigüda de Marta. “Marta”, dijôl, “Marta, i à val’da baié cun te, ch’i urô bele dadî te di. I n’ê madër nia bun da desfâ chësc grop, ch’i â chilò daite tl cör, che me drücâ.... sàste, Marta, i mëss bel te l’ di, i ne m’infidi nia.”

Marta ti çiarâ a Flor, che ne i çiarâ nia a vëra, mo ojô sü edli ia y sö pur n té parëi, olâ ch’al ê chë gran ora, che l’ustî de Triac jô vigni sëra a trà sö denant co ji a durmî. Al ê n n’ora dër vedla cun dui de té gran pëisc tacà pro döes de té gran morones, che n’ess tigni cotan plü de pesoè. La plata dl’ora ê depënta cun de bi fiôs. che s’intorjô incër cater figüres che raprejëntâ les cater sajuns.

A man dërta y a man ciampa dl’ora êl dui chedri dl vedl ustî y dla vedla ustira da zacan. Al n’ê nia fotografies, mo chedri depënë da n artist da Viena, che gnô ailò al frësch d’isté. bele laota dan la pröma vera.

L’ustî de Triac ess gonót cialfé da vëne chi dui chedri depënë a öre, mo al dijô dagnora: “Chisc dui chedri à da resté te chësta çiasa, so post d’onur, çina ch’al é çiasa, da generaziun a generaziun.

“Chi che se vënn i antenaè, se vënn se instësc.”

Can che l’ustî de Triac dijô chëstes parores, les pronunziâl cun na gran dignité, sciöche n profet dl vedl testamënt, che pronunziâ y scriô parores, che dô inè valëi pur l’nü testamënt.

Flor çiarâ spo ai edli de Marta y dijô inant: “Sàste, Marta, i ne m’infidâ nia... mo incö m’infidi. Al é bele codî, ch’i te osservëi bel avisa y i te çiarî y plü ch’i te vëighi y plü ch’i t’ó bun. Chëstes ultimes edemes m’è l’amur a te tan corsciü, ch’i m’à punsé de daurî mi cör y lascé fora chël fiich che brüsc, ch’i m’à punsé de te l’dî, de te damané dô la man pur te maridé, ch’i pudess t’avëi pur dötta la vita.

Chësc éle, èi ch’i urô te di, Marta, y sëgn me stai bele plü saurî.”

Chësc âl dit fora tan döt indô l’ater, sciöche al l’ess imparé adamënz, sciöche al ess messé daurî l’stliupun a na funtana, che manaciâ da ji pursura. Les mans âl sön banch cun la palpa söpert, sciöche al aspetass les mans de Marta pur les drüchë y les tigni toch.

Sëgn stôra indere a Marta a di süia resposta. Marta á metü söes mans tles mans de Flor, mo Flor sintî, che ares trumorâ y ne s’infidâ nia da stlüje söes mans pur tigni toch les mans de Marta.

A Marta i êl jü a cör l’baié de Flor. Ara tigni impröma i edli oramai stlüè, mo can che ara ê stada punsada dla dërta resposta, alzâra l’cé y ti çiarâ cun la odlada sigüda a Flor y dijô: “Flor, i te capësci. A tü edli, a tü baiâ y a döt to comportamënt essi oramai pudü te di danfora, èi che tö m’às sëgn dit”.

Marta se ritirâ les mans y les

Curt cun Piz da Peres - zacan

ingropâ adöm ailò sön banch, sciöche can ch'an prëia, spo dijô-ra: "Flor, chësc é sëgn ste n tranì dal cil sarëgn, scebëgn ch'i m'a-spetâ n iade o l'ater val'de té da te. Sàste che nos ëres cunesciun vigni movimënt di edli y dles atres perts dl corp di ëi y vigni mudaziun dl curù pro i ëi. I uress propi inçe mëte pëinch, che nos ëres sun gonót inçe bunes da stomé, ò che os ëi se punsëis. Óste me l'crëi, Flor?"

Flor: "Chël sunsi bun da m'i-maginé. Mo al me sà inçe che nos ëi stëntun dër dassënn da capi les ëres. Al me sà, che les ëres sides gonót bunes de s'astilé atramënter co ch'ares n'é y chëra é gonót la gauja, arati iö, che al

é ëi che sedessëna y ciafa la ria löna."

Marta ô baié inant y disc: "Sëgn làscome mâ me baié n iade. Ci che iö te diji sëgn, n'é nia falsité, mo i crëi de di, ò che é vëi. Flor, zënza te fa complimënc, te diji, ch'i t'à dagnora araté n bel jonn, n dër jonn y n pros jonn; chël é vëi, dër dessigü vëi; y ch'i ne t'à mai urü crou. Mo al me sà, che cun tüa domanda éste salté cun l'üsc te stüia. Flor, i mëss te cunfessé, ch'i te vëighi ion, mo ch'i n'à mai çiamó punsé de me lié, no cun n lian, no cun n grop, chël ô di da me maridé."

Sëgn él Flor che i salta tl baié y disc: "Mo, Marta, te n'es pa gnanca tö plü la plü jona y t'es

inče bele na jona che sà da punsé. Purchël pudesste pa bëgn inče punsé an lian, no? O él valgügn d'atri che fora bele tles faus y fesc plü catovires? Damané po-daràn bëgn?"

Marta, che â ciafé na té picia néora plü cöcena tl müs, respogn atira lassura: "Sanbëgn che te pôs damané, mo te sàs bëgn, che a de té domandes n'él piüc che respogn. An n'è gonót instësc nia bugn da capi, olà che la stadira tira de plü. Sc'an ti dà inče n pëis a de plü, o inče a tröc, mo spo dessigü ne nia a düc anfat. Catö, Flor, de chësta minunga éste in-çe tö?"

Flor punsâ n pü sura, spo dijôl: "Chëra sarà bëgn insciö. I cunësci, Marta, che t'às dessigü bele inče tö punsé dô. Te bàies sciöche n gran."

Marta fajô la grigna da rì y minâ spo: "Ah, catö, che te m'às capi".

Spo aldin baian dër dadalt ite pur porte. Marta y Flor messâ lascé so discurs y Flor jô indô ia da sôa mësa a se sënté.

Da üsc ite gnôl chi dui bì, Canzio y Jan. Trami dui ê te n discurs dër çialt, mo can ch'ai ê ruvâ te stüa y udô Flor ailò, scutâi t'en iade. Adascusc dijô Jan a Canzio: "Can che an chërda la olp, spo vëgnera".

Dadalt dijôi spo, sciöche dui mituns che disc sö l'bundé: "Bun dé, bun ann."

Jan fajô spo atira la coreziun:

"Ah, pu, tec ch'i sun, incö n'él mine Nanü."

Marta y Flor metô man de rì sciöche maç. Dlun riòn dijô Marta: "Chisc dui à tres çiamó Nanü tl cê cun so bundé. Ai uress tres çiamó avëi la bambuna... n'ëis prësc albü bambunes assà incö da jüté dô la crabata jö, ha?"

Sanbëgn che Canzio â l'ambrella sot la sciabla, mo spo l'âl tuta tla man, â inče tut jö l'çiapel da zilinder y l'tignì ailò dant, sciöche de té mituns di zingaindri, can ch'ai pëtla val'.

Jan sluminâ tl müs toronn sciöche na turnedöra tl bel sorëdl amez isté. Mo al é plü furbo. Al â atira cunesciü la situaziun y savô da oje la çiantia. Al fajô de té pici edli da purcel, s'la riò, che döt l'müs gnô mâ çiamó n iade tan lerch y dijô: "Bun dé dijun dagnora a jënt, al é na bela cossa, mandli, mo impè de di bun ann, Canzio, essun fat damì da di bun appetit, a udëi na té bela jona y n té bel jonn chilò bi susc... ha? Mineste de no?..."

Spo s'la riòl indô che l'gras che chël müs scassâ mâ y impè di edli udôn mâ döes de té faldes, che chersciö tres plü adöm.

Can ch'ai â albü rit assà, s'ojô Jan ia cuntra Canzio y dijô: "I jun ia da chë mësa de Flor a se sënté."

Canzio metô indô l'zilinder söl cê y ai jô trami dui a se sënté.

"Spo pa, çì pôi pa ti porté da bëire a chisc dui sciori"? damanâ Marta.

“N tee d’ampömes no na ota, mo n mez de vin, mo no de chël da marcè”, respognô Jan. Marta: “Bel dërt, comà ch’i savëis tan da baié, mo l’polber dla virité n’ëis mine no çiamó ciafé sö y cuntra l’mat n’él çiamó chersciü degüna erba.”

Ara jô a tó l’vin y ti l’portâ sön mësa. Ara arëntâ pro Canzio, ch’al ti tomâ l’zilinder jô dl çé, metô l’vin sön mësa y dijô: “Bun apetit...ah, no, an disc pö bun prò”.

Marta â pa bëgn capì l’sonn de “bun apetit” de Jan y purchël urôra ti n dé n nês a trami dui.

Flor n’ê gnanca degun tec y urô inçe ti di la süa. Cun Jan n’urôl nia se mëte, çitudi ch’al ti â pö lascé l’post da mescio comunal y purchël n’urôl nia s’la sdravé impara, mo a Canzio urôl n iade n pü i fa catovires, purchël dijôl: “Scé mo, Canzio, éste inçe tö n grof, che te vàs dagnora incërch col zilinder söl çé? L’aste erpé dal grof da Redant o da chël da Runch? O éste bele nasciü col zilinder söl çé?”

Tratan s’â Canzio indô metü so l’zilinder sön so blös, ê lové sö, stô ailò dan Flor bel ruduntassö sciöche n soldà dan l’Kaiser y dijô: “Craut maradët, çì ôste pa tö di de me? Iö vâi çiamó vistì sciöch’al alda nanter jënt, mandl, y no sciöche chësta jënt jona d’al-dédaincö, che ne sà gnanca plü da desfarenzié n dé da laur o da marcè dales festes de Pasca o da Nadé. Noo, n tal ne sunsi nia iö.

Da jì nanter jënt âldel da jì vistìs sciöch’al toca. Tö çiarete mâ a te, tö.”

Canzio s’ê indô sënte bel rudunt sön so scagn.

Marta y Jan â indo metü man da rì y Flor ne s’â gnanca fat nia d’infora de chë perdica de Canzio, mo al ti fajô n n’atra domanda: “Scé mo, Canzio, i ne sun bun da capì, co che t’às dagnora l’ambrela sot la sciabla da bel y bur tēmp. An te vëiga dagnora cun l’ambrela. Este bele nasciü cun l’ambrela sot la sciabla?”

Dô n momënt de chit â Marta y Flor y Jan metü man da rì tan dassënn, che la punza de Jan scassâ tan sö y jô la mësa, che i goti â metü man da balé sön mësa, sciöche al foss n tremoroz.

Chësc ê sēgn ste de massa pur canzio. al tuolô ca l’ambrela, la tignì dant sciöche da prejēnte les ermes, çiarâ scür sot söes gran cëies fosces fora, sciöche laota l’general Bismark, can che al comanâ döes armades cuntra la Ruscia.

Sanbëgn che chi trëi jënë ailò dlungia messâ çiamó rì plü dassënn a udëi chël cheder ailò.

Savëise spo, çì ch’al é suzedü? Ci ch’al sezedô plü gonót sön de té caji!

Canzio â instëss metü man da rì y rì tres de plü, ch’al n’ê nia plü bun da ste impé, mo messâ se sënté y scassâ tan dassiin chi trëi osc sön chël scagn, ch’al ê na vera sciöche can che ai gramora çianâpia.

Iagri da Piculin - 1905

Insciö èra stada fora la cuinaria y can che ai se l'â rita fora, dijô Jan a Marta: "Incomâ che la vera é jüda fora bun, mësste ciâmó n'en porté n mez de vin."

Flor lovâ spo sö, i tlocorâ cun la man söla sciabla y dijò: "Brau, Canzio, chësc é ste l'plü bel teater. Mo iö mëss ji sëgn; i à ciâmó da laur sön Comun. An n'atra plü bela:"

Cun chëstes parores se n'ël ste Flor, mo de fat n'ël ste nia, no cun Marta, no cun chi dui atri.

Y la storia mëss ji inant.

Marta portâ adalerch l'vin. Jan la tignì n momënt tén brac y damanâ: "Spo pa, can podunse pa gni a tüa noza cun chël bel Flor?"

Marta i çiarâ jö a Jan, fajô la grigna da rì y dijò: "Ha, püri cosci, tan vedli ne gnëis pa gnanca os dui ne. Ne stede mâ no a se lascé crësce n çiavedì grisc purchël. Al n'é pur nia", y s'un jô fora in çiasadafüch.

Can che ai ê susc, minâ Canzio dër da sciché: "I pinsiers dles ères é sciöche da pié pësc cun les mans; ai s'un slisura inmalora y al ne te resta nia."

Jan: "Tö es sanbëgn dagnora plü sciché".

* * *

Canzio y Jan stô ciâmò n pez

ailò, mo ai metô i cês adöm y baiâ scialdi adascusc.

Jan dijô: “Ciara pa, Canzio, che Marta marida Flor. Chël te metessi pëinch. Al é vigni santiamen chilò laprò. Can chela pazëda é plëna, vâra pursura.”

Mo Canzio se tirâ tles sciabes y minâ: “da ester profecè se falun gonót, mo iö cunësci plü chëres costes corassö co tö. Al é chiamó n bel jonn sön chëres costes, no mâ Flor su.... iö sà val; iö sà val!”

Jan i çiarâ sotia a Canzio cun un n edl y tignî l’ater stlüt y dijô: “Ah, sanbëgn, sciöche postin âste l’ocajium de ficé ite l’nês dlunch, olâ che t’urôs... y curiùs éste tan co l’polif de Prades.”

Canzio alzâ la usc y se defenô: “Ci che ê stlüt, n’âi mai daurì y çì che ê davert, pudôi li, mo nia l’di fora! Pöste desmostré, ch’i àis dit fora n iade val?”

Jan: “Pu spo scé, sc’an podess l’desmostré, spo fosste bele dadi te büsc”.

Canzio ê sëgn dessené. Al lovâ sö, metô l’ambrela sot la sciabla y cherdâ Marta: “Marta, vi mo, ch’an pôis paié”.

Marta ê defata stada ailò. Canzio paiâ chël vin, jô chiamó ia dan Jan y dijô: “Cun te ne bâi nia plü, spo èra fora.”

Al s’ujô y s’un jô döt bel rudunt. Jan i çiarâ mâ dô y s’la riô plütere; al savô, che chi proponimëncè ne tignî gnanca na mesóra pro Canzio.

Jan lovâ inçè sö y jô ia da banch y dër daplan dijôl a Marta: “oh,

Flor é n bel jonn. T’às propi n bun gusto... y spo àl na bela profesciun... döt patüic che tira... catö, Marta?”

Marta, che metô ia goti, se lasciâ sëgn sura banch ca, ti metô n dëit söla frunt a Jan y dijô: “Jan, lascia da fa l’profet, che chëra é na profesciun che ne te büta nia.”

Deperpo che Jan s’un jô da üsc fora, s’ojôl chiamó n iade y dijô: “Val’ële, val’ële!”

Al jô ia pur plaza y ia sot chël gran faghêr sön chël banch êl Canzio, che l’cherdâ.

La burasca ê bele passada.

* * *

Al ne passâ nia ia na domënia o na festa zënza che chi dui amisc de chëres costes, Honnes dla Grancosta y Flor de Sief s’indünass sön plaza de dlijia, n pez a se saludé y s’la çiaculé y spo plü tert ia dal Triac y fa na cartada o inçè datrai a fa na çiantada cun d’atri compagns çiantadüs. Can ch’ai çiantâ, jôi ia in chël chern incër chë mësä torona ia. Honnes y Flor ê pro l’cor de dlijia y pro l’cor de dlijia ê inçè Marta de Triac, mo can che ara ê mâ sora te stüia da socodi jënt, ne pudôra nia ji ia da chë mësä a daidé çianté, inçè sc’ara â tres l’pinsier laprò. Purnant ch’ara sciafiâ, se fajôra ia purmez a chi jogñ y daidâ çianté y süia usc ê sciöche n canarin y ara i sonâ a diüc bun, tan che tröc pro chëres

Jones da Piculin va cui schî

mëses lasciâ da carté pur scuté pro a chël cor de jënt jona, che sonâ tan bun.

Plü ion se sëntâra jö dlungia Honnes y mâ n edl dër furbo se n'ess anadé dla gauja de chël cumportamënt, çiudi che Marta savô pa massa da fa cun düc anfat.

Datrai n iade êl impò l'ingaz di edli che tradì l'movimënt dl cör.

Spo messâra pö bindicé indô lové sö pur ji a socudì valgügn che jô y gnô y insciö êl çiamó plü rì da s'un capì fora, çi un che ê so chestian, çiudi che un n'âra bele da n pez incâ.

De chësc n'êl mâ dui che savô, Marta y so chestian Honnes.

Inçe sc'ara t'impudô de plü a

valgügn jogn co a d'atri, n'êl mefo impò mâ un che valô döt pur vëra y chël ê Honnes dla Grancosta. Ara â bele codì fat l'cunt, ch'ara urô maridé chël, sc'al ne gnô nia nanterite. Al ê bëgn inçe da capì, che ara baiâ atramënter cun d'atri, can che l'discurs ruva söl maridé. Chël ân pö capì, can che ara â baié de chël cun Flor.

A Flor de Sief i chersciöl inçe tres de plü l'füch dl'amur pur Marta.

An pô di, ch'al ê feter vigni dé n pèr de iadi ailò y udô, tan valënta y de cherianza ch'ara ê, laprò na porsona che ne sconâ degun laur y laurâ ion, na porsona nëta y de cosciënza y laprò tres dala buna löna.

Plü gnoót l'âl damanada, sc'a-

ra l'ess maridé, mo ara n'â mai dit de scé y gnanca de no.

Sciöche fia d'en ustî savôra da se tignî la jënt y de baié aladô, che degügn ne stess demez. Pur çì che â da gni, essara fat trô damî da i di n iade a Flor, che so cör batô veramënter pur n n'ater jonn.

Inçe a Flor n'êl de plü jones dl paisc de Luvinara y inçe dl paisc vijin Larcenara che i çiarâ y i çiarâ tan, ch'al i foss præsc sciampé i edli.

Flor ê n bel jonn y n jonn da coraje. Mo un n tolche fosch y scür âl inçe vël te so character y al â falé na picera, che chël tolche fosch ne l'ess porté nanter cater mürs y dô feriades.

Sc'al ê val'che i stô dër a cör y ch'al udô, ch'ara ne i garatâ nia, spo pordôl l'ciurvel y ne savô nia plü, çì ch'al se fajô. Da môt da scora âl mostré n iade o dui chësc viz, mo laota ne se n'â degügn tan fat d'infora.

Inçe de chësc tolche scür êl gnü lëde plü tert y plü tert, can ch'al ê ite pur i agn, ti âl n iade cunfidé a Honnes: "Ch'i sun gnü lëde da chël malan de sënn mëssi di dilan a mia uma, che periâ tan tröp pur me."

Honnes respognô spo: "L'paz che é ste, é sferié jô, Flor, y al alda da ne l'irà ca gnanca plü n iade ne."

* * *

L'edema dan San Berto âl fat

jô de gran plöies y te val' posé êl inçe jü jô de té pices rôes, mo no cun gran dann. San Berto ê de Domënia y l'dé dô êl marcé a Larcenara, l'paisc vijin. Al gnô araté sciöche n gran marcé y tröc paurs jô a chël marcé. Cis in chël ann n'êl jü tröc, dea ch'al n'ê nia da restelé pur gauja dles plöies. Mo in chël dé êle l'plü bel tēmp, n pü frësch da doman, mo zënza n nio lunc y lerch.

L'bel tēmp alaleria ti cunesciôn bele sura ala jënt. Düc â la buna löna.

L'bel tēmp ti cunesciôn inçe sura a Canzio y a Jan. Bel adora êsi ailò sön chël banch sot chël gran faghêr, ch'ai s'la cuntâ. In chël dé n'êl inçe tröc de chi da marcé, che passâ ailò y chi dui berbesc, curiüsc sciöch'ai ê, messâ pa savëi avisa, chi che ê jüs a marcé. An ne ti n sciampâ gnanca un su ne. Ci che un n'udô nia, êl pa bëgn l'ater che udô.

Sanbëgn ch'ai â inçe udü Honnes jon jô y ite dal Triac y defata dô demez cun la Marta. L'bus de linea tignî chit jô apè dl paisc.

Dô da n n'ora zirca roflâ inçe Flor adalerch col motor. Al storjô inçe pro ailò dal Triac, mo sanbëgn debann, spo jôl ia in Comun a se tó na tascia de scriè, ch'al messâ porté fora in Comun de Larcenara y spo se n'êl ste. Chësc âi döt spiculé fora Canzio y Jan. De vëi n'âi cis tröp da s'interessé, purchël s'interesciâi plü di atri.

Jan jô bindicé ia da chël gran

fisti ailò dlungia a bëire y al stô vigni iade tan di sot a chël piun d'ega, sciöche al uress s'la bëire fora dōta. Dala gola, arati iö, ne fajöl insciö, mo plülere dala gran sëi.

Savëise, l'dé denant l'âl indô n iade trata sö y sburlé a çiasa na scimia tan grana, che al ne savô instëss nia plü, sc'al ê n mandl o na turnedōra. Da üsc de stüia ite êl na ota brodoré çina ite purmez a mësa. Insciö êl sanbëgn da capi, ch'al â sëi in chël dé. Plü gonót dijôle: "I n'â mai çiamó boiü tan, ch'i n'ess nia plü albü sëi."

Mo, no, no, propi dër gonót ne suzedōra pa insciö, mo can che ara garatâ, spo cun gran mosōra.

Can che Jan ê indô ailò pur se paré la sëi, passâl la cōga de colonia. Ara â inom Lina y messâ porté lëteres ia dala Posta.

Da baié da certe o inçe söles stlares n'ê gnanca Lina incompra y bel purchël êl jënt che l'â ion y la zercâ impara.

A udëi Jan ailò cun la punza ite pur brënta y la boçia sot a piun, n'êra nia plü buna da se tignì y dijô: "Hoi, hoi, Jan, no dōta, no dōta! Lâscene inçe çiamó n püçia a Canzio y deperpo i fajōra catovires sot les sciabes.

Dala spurdüda y da s'oje, foss Jan præsc tomé ite y jö te brënta.

Cun so müs bel cöce y bel toronn çiarâl ca sciöche al foss tomé dal cil y dijô: "Aha, la cōga de colonia éle. Ara mëss propi dlunch ester dant y dô a curiosé,

ch'ara àis indô val da ti cunté al curat, ch'al àis indô val'da purdiché la domënia"

Lina rebat: "Ah, chël, ah chël? Ah, no, no, mandl de plaza fejte pa bëgn tö y to compagn dal zilinder. I damani pa l'ombolt, sc'ai à aposta fat chësta plaza y chël banch ailò pur os dui, ch'i pudëis da doman çina da sëra se çiaré fora i edli a chi che passa ia y ca y sö y jö... y spo vâi pa debota ia dal Ciaval Blanch o ia dal Triac a ti la stlafé buna çialda a düc chi ch'ai abina dl paisc o fora dl paisc... haha, sëgn l'sàste... àste mo massa sferié les bots di ustis inier, che t'às incö na té sëi? Ha?"

Sciöche ara ess imparé adamënz chë perdica, l'âra dita sö y cun na flötena, ch'al ti stô oramai sö l'flé mo no cun sënn, dea ch'ara messâ oramai s'la rì deperpo.

Canzio ê lové sö da chël banch, ê gnü ca ailò dan Lina, bel ruduntassö, col zilinder söl cê y l'ambrela sot la sciabla, sciöche n soldà de Napoliun.

Jan s'ê sënte sön n té scalin de brënta y dijô: "Tratan la perdica àldel da ste sëntà".

Lina n'â nia çiamó pordü l'fi y dijô inant: "Jan n'â bëgn na ota na ciscia plëna, ch'al n'ê gnanca plü bun da ste impè."

Sön chëra s'ê inçe sënté Canzio ailò dlungia Jan, ch'al somiâ döes püres armes dan la regina de Saba. Al dijô döt gram, mo gram n'êl no; al fajô mâ insciö: "Catö, Jan, in domënia se spara-

gnunse da ji ala purdica; i l'un bele aldida incö."

Tratan gnôl jënt adalerch y la cöga jô inant dlun riòn.

Mo Jan é lové sö y i scraia dô: "Cöga, di mâ al curat, ch'al n'â nia bria de fa la purdica pur nos dui in domënia. I l'un bele aldi-da. Amen."

Inçe Canzio ê lové sö, s'â metü in posiziun y dijô dër dadalt: "Lina, vâste inçe tö a marcé; chël Flor y chël Honnes cun süia Marta é bele dadî a marcé?"

Lina stô chiamó chita, s'ojô y dijô: "Mëssi inçe i di chësc al curat?" Spo se n'êra stada y an ne l'â plü ater adüida.

Canzio y Jan é jüs dlun riòn ia dal Ciaval Blanch y ailò êsi sta çina che i pröms gnô da marcé.

L'pröm da marcé ê l'Pitogna, n té pice paur ite insom l'paisc de Luvinara. Chël surainom Pitogna âl cialfé bele laota da ji a scora. Savëise, laota êle n té môt dër spau, scialdi malsann y mëgher, che ê dagnora scialdi su incërch. Al cocognâ inçe n pü y al bastâ datrai inçe mâ da i çiaré, ch'al metò bele man da pité. Purchël âi metü man da i di l'Pitogna y chësc surainom i ê jü dô, scebëgn che da crësce sö êl gnü döt n n'ater, n ël da coraje, sciché y furbo da se manajé.

Al ê n té pice paur. Al ess mefo podü avëi cater o cinch armënc, mo in realtà âle cin çioures y dui de té pici çiavai Haflinger. Cun chi menâl furesti zirca döes ores çina insom la val, olâ ch'al ê na

bele picia ütia de munt y olâ ch'al gnô d'isté y d'invêr dé fora da mangé y da bëire. D'isté i menâl cun na gücia da rodes y d'invêr cun na gücia da liöstri.

Al savô da t'in ji a düè, al n'en gnô fora assà y al ê cuntënt in-sciö. A çiasa âl na prossa fomena, che l'daidâ y na fia che jô a scora, y döt jô bun.

Chësc Pitogna é ste a marcé a Larcenara y can ch'al â albü cum-pré, çì ch'al adorâ, se n'ël indô gnü a çiasa y sëgn êl mefo ia dal Ciaval Blanch ch'al se buiô n'an-ziana.

Jan se fajô ia purmez y l'dama-nâ: "Ci él pa spo da nü söl mar-cé?"

"Ah pu", respognô l'Pitogna, "nia val d'extra. Val'âi impò udü, che me savô da nü."

"Ci pa?" damanâ indô döt cu-riüs Canzio.

L'Pitogna: "I n'â udü dui dër de bì che se menâ y chël ô di, ch'al vëgn val'd'infora."

Ôste, ch'i stomi", disc spo de-bota Jan, "al ê Honnes y la Marta da Triac! catö?"

"Bel avisa chi", disc l'paur. "Pur me êl val' danü, mo pur os dui sarâl pa bëgn na storia ved-la... çì sarâl pa tan?... al é pa bëgn dërt in-sciö".

Al bëir fora süia ega de vita, sa-lüida y s'un va."

Jan i çiarâ dô döt feter y dijô: "Chëscs à la corda cörta".

* * *

A Larcenara êl ste n gran mar-

cé. Jënt â albü dlaurela da ji a marcé, dea che l'tëmp ê ste aladô. Dô i ultimi marciâ de jügn êl passé cotan de tëmp y jënt urô indô aldi, sciöche ara stô cun i prisc di tiers y dl lignan.

Inçe se'al ê n marcé, olâ ch'al gnô chiamó sciacaré püch di tiers, dea ch'ai ê chiamó oramai düc sö pur munt, al ê mefo impò da s'un capi fora, se'ara jô söpert o jöpert.

Tröc jô pa bëgn inçe mâ pur usanza o dea ch'ai â bel dlaurela o inçe pur ji a se mangé n bun colasc, ch'ai ciafâ püch iadi a çiasa.

Flor â messé jì dal Comun infora y insciö adorâl mefo inçe l'ocajun da ti çiaré al marcé.

Val'êl dagnora da udëi y spo êl inçe indô jënt cunesciüda da çiaculé impara o da fa indô n iade na dêrta cartada.

Honnes y Marta jô inçe a marcé, mo plü co ater pur s'abiné invalgó susc y s'la baié fora pur na sigüda.

Npêr de iadi rodâi pur l'marcé sö y jö. Ai se menâ y insciö n'êl nia rì da stomé, çi ora ch'al ê.

Flor i â sanbëgn inçe udü y al i ê rodé dô çina ch'ai ê sparìs nanter la fola de jënt y al ne i â plü ater spié. N pez chiamó i âl chirì, mo ai n'ê plü da vidlé.

Stada êra insciö, che Marta se n'â anadé, che Flor i jô dô, spo âra dit a Honnes: "Honnes, al é Flor che sevëgn dô, i s'un jun demez da chilò".

Insciö se n'êsi traç. Ai ê jüs ala

staziun dla ferata y spo cola ferata t'en n'ater paisc, olâ ch'ai se sintì sigüsc. Ailò âi spo inçe fat fora da se maridé y inçe l'tëmp dla noza.

A çiasa n'êsi spo nia gnüs deburiada. Marta ê gnüda col pröm auto dla posta y Honnes cun l'ultimo y spo zënza storje pro invalgó diretamënter a çiasa.

Chësc s'âi bele baié fora deuant pur ne mëte no massa jënt da baié.

Flor ti â ciafé sö dêr n gran amur a Marta, mo vëra n'â mai respognü col medemo acord. De chësc messâl pa bëgn bindicé se n'anadé Flor, mo al n'ê impò ne bun da crëi, che Marta i â bele dadì scinché l'amur an n'ater. An disc pö, che l'amur é verc. Y impò vâra tan gonót inant sön döes scines desvalies, çiodi che an se vëiga massa mâ se instësc y massa püch inçe i atri.

In chël marcé a Larcenara i êl jü sö a Flor dui de gran edli, plü gragn co les stëres dala doman y dala sëra. Cun sü edli âl podü udëi, sciöche Marta y Honnes se menâ y se çiarâ cun l'amur d'en chestian y de na chestiana.

Chilò n'âl plü nia da dubité. La cossa ê sigüda. Marta jô cun n n'ater, cun so vijin Honnes.

Dötes les beles ch'al ti â fat a Marta y döt l'amur ch'al ti â mostré, döt ê ste debann!

Da ji a çiasa se baiâl tres plü ite te sü pinsiers. Bindicé messâl propi pité. Sön döt l'iade baiâl su. Al se damanâ y se dô respo-

Piculin ai 26.4.1931 - domënia

stes, sanbëgn dagnora sciöche ares ogâ a vël instëss.

Tres danü se dijô: “Marta m’â tradi... Marta m’â cuiné... insciö ne fejun nia cun jënt...”

Spo ciügnâl l’cê y dijô indô: “Pu.. purdërt ne m’âra pô mai impurmetü da me maridé... purdërt ne m’âra pô mai dit de me urëi bun y de urëi ester mia chestiana...”

Spo ruvâl indô te sü pinsiers sciürs y i dô indô dôtes les colpes ala Marta.

Chël bur tolche sciür de so caracter, chël sënn nia da gorné, l’â cialé ite tan dassënn y tan sot, ch’al jô tres plü col cê bas, çina ch’al azicâ præsc les manties da ruvëne dl motor y tulô spo la sëmena ala cörta pur ruvé a çiasa,

mo dea ch’al n’ê nia bun da ji dailò sö col motor, l’âl lascé jö sura i præ de Luvinara dô n lëgn.

Sö da Peraplata êl spo ste chit, çiarâ intoronn y cunscidrá l’post y jô spo inant y a çiasa s’êl ponü sön bandafur y a chi che urô baié impara, i dôl mâ respostes cörtes.

Sü edli çiarâ sciür y an cunesciô, ch’al ê val’ dër de pesoch che i drücâ y ch’al ê val’de plü che i falâ.

Süa uma l’damanâ, sc’al ê püre. Ailò ciügnâl mâ de no y pro l’mangé metôl defata l’cazü rodüs sön mësa.

L’ater dé êl luvé n pü cun na miù löna, â gosté sciöche zënza y ê jü jö tl paisc a fa so laur te Comun.

N pü plü chit êl gnü, mo che jënt se n'ess zënza cunesciü fora, ch'al foss val'che falass, chël no.

Sön la Grancosta jôra bëgn impò damì cun la patruna. Oramai âra fat la óta, mo impò dijôra a Honnes: "I me sta bëgn damì, mo an ne sà mai nia, sc'al vëgn danü chësc mé. I oress mefo impò i Sacramënc, ai m'à dagnora fat tan bun. Sc'i ciafi naota i Sacramënc, spo me stai mefo bëgn sauri. Va pö mâ çiamó söla sëra y tó l'curat. I ess bëgn ion."

Honnes dijô spo: "Pu, chël sanbëgn, uma, al é madër da di". Honnes jô spo a se mudé l'guant y piâ ia. L'curat ê mefodër gnü, mo al â da chëres ores çiamó da marné.

"Ah pu, scé, scé", dijô Honnes al curat, "al é bëgn gran ora da marné, siur curat; al é da sëra. Lascesse mâ bel dlaurela, al n'è nia prescia. La uma é bëgn damì, mo ara ess mefo tan ion i Sacramënc. Ara dijô, sc'al vëgn la nôt y ch'al vëgn indô chël mé, me stai mefo plü sauri, sc'i â ciafé döt. Al m'à vigni iade fat bun. Insciö dijôra la uma, purchël lascesse mâ dlaurela y jide inçe n pü a palsé. Iö vâi tratan n pü jö dal Triac, spo vëgnì pa bëgn a s'accompagné sö. Al n'è degüna prescia. Denant ch'al vëgn scür, vëgnì pa bëgn."

Spo vâra bun assà", minâ l'curat y jô a se mudé.

* * *

Iö dal Triac êl inçe ruvé ada-

lerch Flor de Sief, che â mefodër fat vëies. Al se sëntâ ca dlungia Honnes, se comanâ val' da bëire y metô man da baié dl tëmp.

Dô da n mëis o l'ater, che Flor s'astilâ plülere da frëit cun Honnes, i gnôl inmënt insnöt al fi dla Grancosta, che Flor de Sief foss extra valënt y da çiacula.

Honnes, i gnôl inmënt insnöt al fi dla Grancosta, che Flor de Sief foss extra valënt y da çiacula.

Sanbëgn che Honnes cuntâ de süa uma y spo ch'al stô ad aspeté al curat y ch'ai jô spo deburiada söla Grancosta.

Flor n'è spo nia ste di ailò y denant che s'un ji, dijôl çiamò:

Elsa y Pepi

De forà a Corvara 1935 - Ski Heil!

“Ah, insnöt ruvarài tert a ciàsa, i à chiamó diversces cosses da fa tl paìsc”.

Inurchèltan êl inçe ora pur Honnes da ji sòn calonia a tó l'curat. La sèra se fajô inant y tl gran scür n'urôi mine ruvé.

L'curat ê inçe bele arjigné. Al jô jô in dlijia a tó la Comuniun, spo jôi trami dui dô tru sò, Honnes danfora.

Sciöche al ê laota usanza, gnôl dit Paternostri can ch'ai jô cun la Santa (Comuniun). L'curat dijô dant y Honnes portâ la linterna y dijô dô. Pro vël âl bëgn inçe na bateria pur l'cajo ch'ai ruvâ tla nôt. Cun na bateria udôn mefò impò damì che cun na té ria linterna.

Al gnô pa inçe tres plü scür, mo

l'tru n'ê nia mal y an udô chiamó assà da ji.

Insciö ruvâi sò dal bosch, olà ch'al gnô mâ snel plü scür, spo sò da chël rié, olà ch'al ê n pü plü lède y inçe indô n pü plü luminüs. Mo spo metôl man da gni plü ért l'tru y ara jô inçe plü pèigra coi Paternostri.

Ara ne pudô plü ester lungia cina sò da peraplata, olà che l'tru gnô indô manco sfadiüs.

An udô bele apresciapüch l'lède dl pré dla Grancosta, che metô man zirca cincanta vari ia delà da Peraplata.

Ai ê ruvâ sò sot Peraplata. Honnes l'â bele passada ia y l'curat ê avisa dessot.

T'en iade aldî n graciun y al parò ch'al se destacass la munt

cun dōta chë gran pera plata.

Honnes aldî n scrai y atira dô n n'ater scrai y spo brodorâl jö dlungia vël jö na massa de nëi, che fajô spavënt. Al s'un cialfâ in-
cë vël ados, ch'al tomâ ia pur tru... no propi döt dal pëis dla nëi y dal vënt ch'ara fajô, mo incë dal spavënt.

Al ê debota lové sö y â atira capi la situaziun. Jö da chë gran pera plata êl gnü la luvina. Döt ê jü tan snel, che ara ne foss mai jüda da sciampé.

Y sëgn êl döt che stô chit. Mo olâ ê pa siur curat? Ci n'êl pa suzedü de vël? El gnü abiné dala luvina y sciuré sura tru fora y jö?

Pur n moment êl n gran chit ailô incëria. Mo ara n'â duré di,

ch'al udô siur curat söi jenëdli valgügn metri sot a tru. Sëgn âl incë tut fora de tascia söa atra löm y ê jü sot a tru jö dal curat a udei êi ch'al n'ê impara.

L'curat ê tratan bele lové sö y dijô a Honnes: "Ci êl pa sëgn ste?"

Honnes l'tulô naota pur n brac y l'daidâ sö. Can che ai ê sön tru, dijôl: "Ah, siur curat, al é gnü jö la luvina jö de chësta pera plata y s'à abiné. La nëi é tan plomia, che ara se destaca da vigni picc ërt y chësta pera plata é lizia sciöche n spidl...mo co stâra pa cun os, siur curat? S'ëis fat më? Ne s'ëis mine rot val'?"

L'curat ê sanbégn chiamó döt spurdü, sintî sc'al â chiamó l'san-

La "barca" dl lëch de Limo

tiscimo pro vël y spo dijôl: “Chësta é stada na fetra spurdüda. Can ch’i â aldî chël grac, âi bëgn atira cialé nêi ados, spo me sunsi fat bel ia sot la crëpa plata ite, mo la gran massa de nêi m’â impò chiamó abiné y sciuré sot a tru jö... no, no, zënza ne me falel nia. Madër sön chësc brac chilò m’âi cialé na bota. Al ê sciöche i m’ess cialé n tapo ados. Mo no, no,... sëgn vâra bëgn. Al n’ê nia val’ de plü. Ara é chiamò jüda bun. I jun pô mâ inant”.

Te chël ch’ai ê ôc söpert pur ji inant, aldî indô n lamënt, cotan sot a tru jö.

26.9.1926

L’curat y Honnes sto chièc y dijô oramai deburiada: “Ci é pa sëgn chësc ste? y se tignî ite l’flé pur pudëi aldî plu avisa.

Indô êl chël lamënt d’aldî, chiamó plü sterch da corajö sö. Honnes dijô spo: “Siur curat, corajö n’él chiamó un. I mëssun ji a udëi. Mo os stede mâ chilò. I vâi pa naota su a udëi.

Plan, plan, se tirâl jö pur chël ért plëgn de peres y de brüsces, che la luvina n’ê nia stada buna da tó cun se. Al ê prigurûs, bele tröp scür y dër da mëte averda.

L’prou çiarâ jö dô, çina ch’al sciafiâ da l’udëi. Ar’â döré codi, çina che Honnes s’â lascé adintënte.

Corajö sura la raisc de n té lëgn tomé dal vënt êl Flor ailò ia pur tera, che jemâ dal mé.

“Pu, Flor, tö chilò”, damanâ Honnes, “co é pa chësta jüda?”

Flor stëntâ da baié, mo al ê impò bun da di: “I sun gnü jö cun la luvina”.

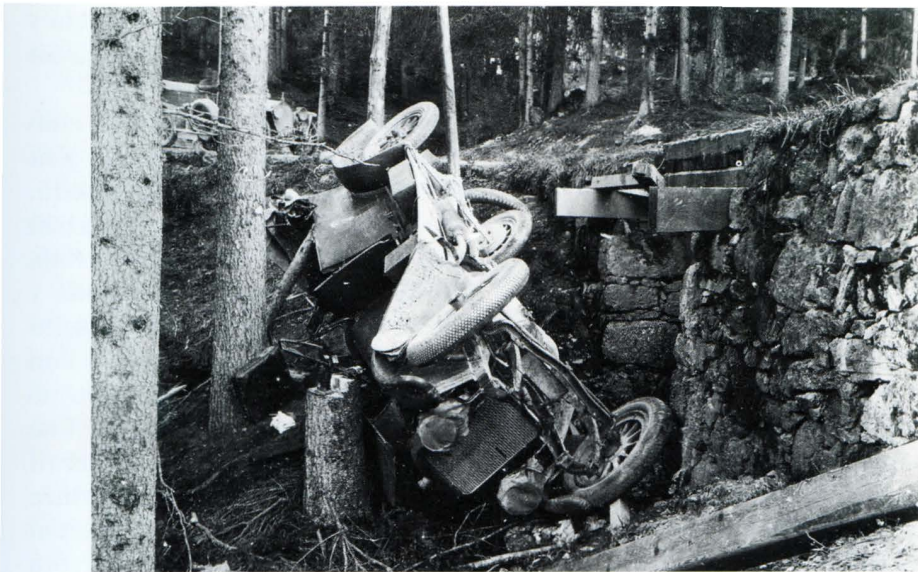
Honnes: “Aste tröp mé? Olâ fâlera pa?”

Flor: “Pu, i costëis fesc tan mé, ch’i ne sun apëna bun da trà l’flé... y spo chësta sciabla... chësta fesc mefo inèc n dër mé.”

Honnes porvâ de l’daidé sö y ara ne jô nia mal. Sanbëgn ch’al s’â cialé botes feter sura döt l’corp.

Honnes porvâ n pez de l’stracé sö pur chël ért, mo al udô defata ite, ch’al ne ti ê nia bun su. Flor gnô bindicé inèc da nescia.

Honnes ê spo sforzé de cherdé

Un di pröms auti che gnô ite pur la valada a fà la corëta

aiüt. Al scraiâ sö al curat: “Siur curat, al é Flor chilò ruvé sot la luvina y al s’â fat mé. I ne ti sun nia bun su. Pôi se perié, sci’i gnëis a me daidé. Magari de dui sunsi bugn da l’strüflé çina sö da tru.”

L’curat ê inçe çiamó jonn y da forza. Al scraiâ jö: “Spetede mâ, ch’i vëgni atira.”

Honnes urô çiamó l’avertì dl’ërt y dijô: “Tolesse pa la linterna cun os y gnide jö bel plan, al é dër ërt, da crëp y da brüsces. I udëis pa bëgn mia löm, olà ch’i sun.”

L’prou s’â bele taché la linterna nanter dui botuns dl samare dant, ch’al podess plü se tignì cun trames les mans y ê pié jö. Ara jö assà y can ch’al é ste jö da chi dui ëi, s’ël atira cacé ite ia

da l’atra pert de Flor y l’piâ ite sot la sciabla, mo chilò â Flor trat n scrai y dijô: “I me tëmi ch’i âs chësta sciabla rota.”

Spo l’â l’prou pié incër l’corpia, mo sot i costëis. Da l’atra pert l’â Honnes t’en brac y te na iama y insciö straciâi Flor bel plan çina sö da tru.

Can ch’ai é lassö, êsi bindebò stanè. Flor ê inçe n gran chestian y al n’ê nia cis bun da se daidé.

Mo sëgn n’ël nia bëgn dì tëm্প da ste a palsé. Al messâ gni punsé inant.

Ailò te tru söt la Peraplata desparâi çiamó n pü la nëi col pè, spo ël Honnes che se despiâ chël samare de pilicia, ch’al â sura l’ater ite, l’estenô ia pur tru y lassura punôi spo Flor.

L’curat dijô spo a Honnes:

“Sëgn ne podunse nia l’lascé su chilò. Sta tö chilò pro Flor, tratan che iö vâi sö a çiasa a ti l’di a tûa jënt y a lascé a savèi a chi de Sief, y sanbëgn inçè a ti dé i sacramènè a tûa uma.

Insciö s’âl destaché la linter-na, la tulô tla man y piâ sö, sanbëgn tan debota ch’al ê bun.

* * *

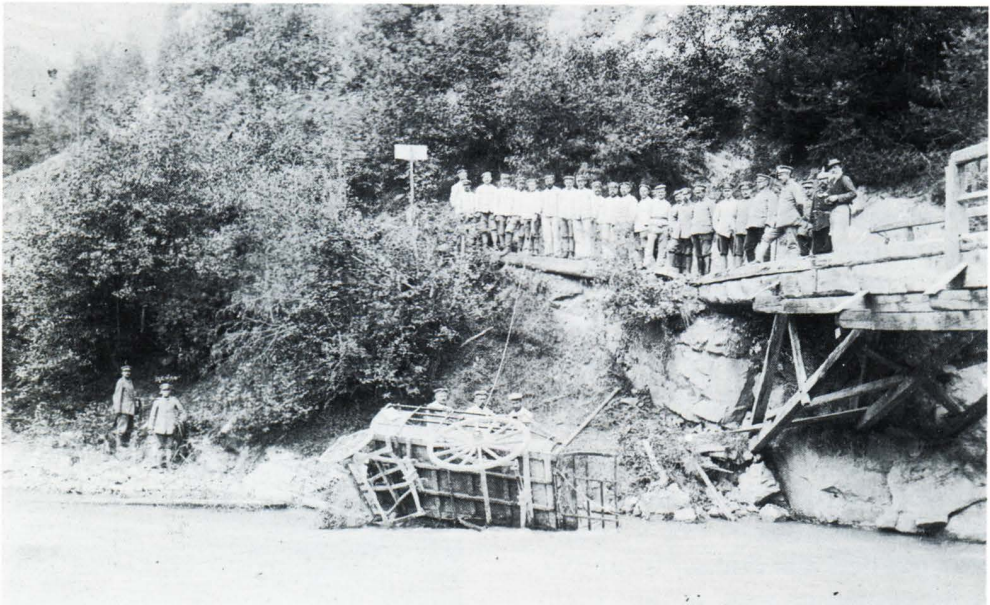
Al ê gnü scür dl döt. L’prou ma-zâ a porta de Grancosta. Al gnô a dauri l’pere de Honnes y can ch’al udô l’prou su ailò dan da vël, s’âl propi spordü y dijô: “Ah, al é siur curat. Prèi mâ tan bel. Mo olâ é pa chël Honnes? El su-zedü val’?”

Tratan êl inçè ruvé ailò ada-

lerch te porte l’fant, la fancela y chë picera, che l’Grancosta â tut sö da trà sö.

Denant co ji ite dala pûra, cun-tâ spo l’prou in cört a chë jënt ailò te porte, èi ch’al é suzedü: “A Honnes”, dijôle, “n’él suzedü nia, mo a Flor de Sief. Jö dala Peraplata él gnü jö la luvina y Flor é ruvé tla luvina, che l’â sciurè n gran toch sot a tru jö. I l’un aldì scraian, i sun jüs a l’porté sö te tru y Honnes é lajô laprò. I ne pudôn mine l’lascé su. Flor, arati iö, che âis na sciabla rota y inçè val’costëis; zënza, crëi iö, ch’al ne i fales nia tröp, mo al é ora ch’al vëgnes mené jö dal dotur.

Al foss mefo dërt, che zacai jiss ia da chi de Sief a ti l’di y sce l’fré de Flor vëgn ca, spo junse

Punt da S. Martin - 1. vera - n auto di soldàs surajö

cançalé a l'cundije jô dal dotur tan snel ch'ara va.

Sëgn vâi ite dala patruna a ti dé i sacramènè. Co stara pa impara?”

L'patrun dla Grancosta dijô spo: “Oh, ara va pa bëgn indô impara, mo ara urô mefo impò avèi i Sacramiùc, spo se sintera mefo plü sigüda”.

L'prou, la fancela y la picera jô spo ite te stangode, olà che la mëda ê te so let y l'prou ti dô la Comuniun y l'öre Sant.

Tratan dijo l'patrun al fant: “Va debota ia da Stefo de Sief a i di, çì ch'al é suzedü”.

* * *

Tratan ch'al gnô lassö dôt arji-

gné ca, êl cajö sot Peraplata Honnes y Flor che aspetâ aiüt. Cun dôt ch'al n'ê dessigü nia gran frëit, ti jerâl impò a chi dui ailò te chë nëi. Honnes baudiâ inèc dal frëit. Al ne pudô mine lascé Flor su.

Mo Flor ailò dôt derné sö, cun la sciabla rota o destacada y i costëis mec roè, sinti dassënn l'frëit y al tromorâ. Al ê ponü söl samare de Honnes y l' cè de Flor s'â Honnes alzé sö te so gremo. Insciö aspetâi l'aiüt, che dô gni lassö jö.

Mo tratan êl suzedü val'de dërt y de gran nanter chi dui çì te tru sot Peraplata.

Flor ê col cè tl gremo de Honnes y bindicé lasciâl aldì n jëme. Sanbëgn che les ferides i fajô mé.

Çiampanes nöies d'Al Plan

Musiga da S. Martin 1923

Spo êl n pez chit y te chël chit aldil Honnes che Flor pitâ.

Honnes l'damanâ: “Flor, çitudi piteste pa? El les ferides che te fesc tan mé, o çi él pa?”

Flor messâ çiamó pité y can ch'al ê bun da baié, dijôle: “Honnes, al é bëgn inè les ferides, che me fesc bindicé dër mé, mo purchël ne piti nia. I à döt val' d'ater, che me drüca tan dassënn...” Spo âl indô metü man da pité.

Honnes l'damanâ çiamó n iade: “Dimel, çi che te drüca, magari pôi te daidé o te tó demez chël pëis, che te fesc tan mé.”

Flor se fajô sëgn coraje y dijô: “Honnes, êste bun da me purdené? I urô te fa n gran mal.”

Honnes se fajô gran morvëia de chères parores y dijô: “Pu, Flor, nanter compagns y amisc y vijins dessun scialdi se pordené döt. Di mâ tö, çi che te drüca”.

Flor gnô sëgn fora cun süa cunfesciun: “Honnes, cun les mans tignides sö te præi purdenanza, mo i te præi inè de lascé ester la cossa nanter nos dui.

Sàste, i ti urô n bun mat ala Marta de Triac y i m'â baié ite te me, ch'ara messâ diventé mia fomena.... can ch'i â aldî, che ara t'urô mâ te y ch'i ê sigü de chë cossa, m'él indô gnü ados chël bur gran viz, ch'i â da pice insö, chël gran sënn, che ne sâ nia plü çi ch'al se fesc y al â metü man de cöje te me tan dassënn la gelo-

jia y chi bur pinsiers de vendëta ê gnüs tan gragn, ch'i m'â tut dant de te fa n gran mé...”

Spo metôl indô man da pité Flor. Honnes scutâ bel chit. Al capì tres de plü la gauja dla luvina, mo al scutâ mâ n iade bel chit. Al n'urô nia disturbé l baié de Flor.

Flor â indô cialfé plü coraje y dijô: “S'âste, çì ch'i m'â tut dant de te fa, é dër val'de burt...al ê la luvina...”

Spo n'ê Flor nia plü bun da baié inant; al messâ indô dër pité. Honnes l'daidâ sëgn inant y dijô: “Flor, sëgn sâi dôt. T'urôs mëte jö la luvina, ch'ara m'abinass y me sciurass jö pur chi forgnuns. N'era nia insciö?”

Flor dijô sëgn cun la usc plü sterscia: “Bel avisa insciö l'âi punsada fora, mo al é indô n iade gnü vëi l'proverb che disc: Chi che çiaa la fossa an n'ater, toma instëss laite. I ne sun nia ste bun da me tignì pro chë rama y la luvina m'â tut me y m'â sciuré sura la Peraplata fora y jö pur chi forgnuns... y che él pa ste che m'â salvé? Honnes dla Grancosta, chël che iö urô ruviné; bel chël m'â salvé!

Honnes te m'às salvé! I te präi purdenanza y i ô reparé döt cant....sëgn me stâi sauri. Cun chësc fat, arati iö, ch'i sun inçe vari da mi bur viz... mo sëgn te präi, che te me dijess, sce t'es bun da me purdené.”

1. auto dala Posta

**“Die 3 Könige” d’Al Plan:
sotler de Treo, Ierghele Miara y Angelo de Mareo**

Dala comoziun n’ê sègn gnanca Honnes atira bun da baié. Spo metòl söes mans tles mans de Flor y dijô: “Flor, mi vijin y mi compagn, i te purdoni dôt, bel dôt cant y i sferiun jô dôt çi che é ste y al dess resté mâ nanter nos dui.”

Flor tirâ sègn n flé lunch y li-sier y dijô: “I à lascé jô sègn l’plü gran pëis. In chësc momënt bele t’augüri dôt l’bun cun tüia Marta pur dötä la vita.”

Honnes respognô: “Bel dilan, Flor. Chëlbeldi sà pa bëgn d’arjigné ia dôt sciöch’al alda. Mo sègn mëssi çiamó te di, che siur curat ê inèc n pü ruvé sot la luvina, mo al ne s’á fat degun mé”.

Te chël aldîn jënt, che gnô las-sö jô. Al ê l’curat, l’fant dla Gran-costa cun na liösa da manties y

l’çiaval. Danfora jô l’ fré de Flor cun na löm da çiaval.

Sön liösa él n pèr de cütres, n let y na triciora da taché jô Flor ch’al ne tomass nia fora de liösa.

Y sègn pôn bëgn s’imaginé, co che ara ê jüda inant. Ruvâ ailò da Flor y Honnes, âi chi èi alzé Flor sön liösa y l’â bel stopé jô col let y insciö jôi jöpert cuntra Luvinara. Honnes saltâ danfora a averti l’dotur.

Insciö jô dôt bun inant. L’dotur constatâ valgünes ferides nia granes jô pur les iames y söl çé, dui costëis roè y na sciabla descomedada fora. Col aiüt de chi èi ailò â l’dotur atira indò metü a post la sciabla, â lié ite dassënn i costëis y unt ite les atres ferides.

Al n’ê nia debujëgn da ji te spi-

tol imparà. L'dotur aratâ, ch'al ê bun de l'varì a cìasa, sc'al ne gnô val'laprò.

L'dotur dijò spo: "Insnöt lascé-le mâ invalgó chilò tl paìsc te na cìamena buna cialda, spo indoman odunse pa."

Insciö âi fat. L'ater dé, denant ch'ai l'cundüjess sö a cìasa, urò l'dotur ciamó n iade l'vijité.

Flor instëss dijò de urëi ji ia dal Ciaval Blanch. Ai l'â spo mené ia y te stüa buna cialda sö alt y á cuncé sö n let y l'â ponü ite. Bindiécé baudiâl bëgn, ch'al i fajô mé, mo impò êl cuntënt, ch'ara é jüda insciö. Sanbëgn, adascusc él plü cuntënt ch'al â fat a üna cun Honnes.

Chi ëi ti â spo aodé la buna nôt y ê jüs jö te stüa jö bas a se bëire val'denant co ji a cìasa. L'cìaval âi sanbëgn metü te stala ailò da l'ustì. Ai l'adorâ pö l'ater dé da mené a cìasa Flor.

Tratan la nôt êl bindiécé la Resi che cìará ite ailò da Flor y can ch'al n'ê nia bun da durmì o ch'al â mé, jôra a ti fa n bun tee.

Dô mesanöt ési sta dì a s'la cunté, Flor y Resi, y te chël discurs scialdi lunch â Flor inèc fat a üna cun la Resi. Spo s'ël indurmedi y á podü durmì cina da doman.

Dô mëssa l'ater dé da doman ê bele d'dotur ailò, che vijitâ Flor. Inèc l'fré de Flor y Honnes ê ruvâ adalerch pur tó Flor pur l'mené a cìasa. L'dotur â dit, ch'ai pudò zënz'ater se l'tó y che

döt jô bun, sc'al ne gnô val'nante-rite.

Denant co pié sö a cìasa, â Resi ciamó bel stopé jö Flor cun na cütra buna cialda y in chël momënt, che chi atri aficìâ l'cìaval, ti ára dé n bel gran basc söla boçia pur sigilé cì ch'ai á fat fora de nôt y á dit: "Flor, döt l'bun y a s'udëi präsc."

* * *

L'dé dô â Flor metü man da cìafé borjü y de nôt jö l'borjü tres plü insö, tan che chi da cìasa s'la udò propi imparà.

Da doman adora, can ch'al é ciamó dër scür, á l'fré de Flor tut na liösa y ê araité jö tl paìsc pur cherdé l' dotur y inèc l'prou.

L'dotur ê atira jü sö imparà. L'prou messá ciamó di mëssa y spo êl pa bëgn inèc pié ia döt debota. Can ch'al é ruvé sön Sief, á l'dotur bele vijité Flor y â cìafé fora, chál â inèc vël cìafé les puntes.

Dô la vijita dl dotur ê l'curat jü ite te cìamena de Flor y al ê ste dër dì ailò pro Flor.

Flor â fat a üna cun Honnes, spo cun la Resi y sëgn messâl ciamò fa a üna cun Chëlbeldì y cun süa cosciënza y ti perié purdenanza al curat. Purchël âl albü tan dì da baié col prou. Can che al á albü cìafé l'assoluziun, dijöl al prou: "Sëgn âi lascé jö l'maiü pëis, sëgn vâra cotan damì."

L'curat y l'dotur ê spo ciamó sta n pez te stüa de Sief a s'la cìaculé cun chi de cìasa.

Jones y mëdes da La Val - zacan

Denant co s'un ji, jô l'dotur ciamò a ti dé na odlada a Flor. Al i mosorá l'borjù y pudô constaté, ch'al é bele jü jö cotan. Al ê cuntënt y deburiada col curat jôi dlun s'la cuntân jö a Luvinara.

Trëi susc cunesciô l'segret dla gauja de döta la storia: flor, Honnes y l'curat. Düè trëi liâ n lian ciamó plü sterch dô da chël fat. An i udô ciamó plü adöm Flor y Honnes.

L'edema dô les Antlés gnôl fat la festa de döes nozes a Luvinara.

Sö dan alté stôl dui de bi pêr de nüc, a man dërta Marta de Triac y Honnes dla Grancosta, a man ciampa Resi dl Ciaval Blanch y Flor de Sief.

Ai se dô la man y restâ amisc pur döta la vita. La gauja de chësc lian d'amur nanter jënt é l'pordonn de Di y dla jënt.

M.A.

*Al é damì da ji zoè söla dërta strada,
co rodunè söla strada falada.*

**Furçia dai Fers cun Piz de S. Antone,
Sas dales Nü y Sas dales Diesc**

U'INSTE.

100 AGN **Cassa Raiffeisen tla Val Badia** **(1889 - 1989)**

Ala fin de jügn 1989 êl gnü fat gran festa iubilara a *Al Plan de Mareo*, por recordé i 100 agn che la Cassa Raiffeisen laora te nosta valada. Bel gran iubileo co se merita da gni recordé inée te nosé «Calënder Ladin», deache al é en fat storich, é pö nosta valada stada la pröma de döt Südtirol a mëter sö na te' cassa.

Fora por la Germania êl laota dal 1850 dër na sleta situaziun por i paur y artejagn; al ea nasciü bel plan la industria y inée i paur tla planüra messâ razionalisé so laur; cöse podêi ma realisé, sce ai â scioldi; chisc se emprestâi endô da jont co ierâ

massa de gran fié y a che moda é trec paur jüis alania, d'atri viea te na gran stonta y meseria. *F. W. Raiffeisen*, laota ombolt tal *Westerwald*, se menâ picé cösta jont y s'á porchël stüdié fora en sistem, co che an ess podü daidé chisc püri straciuns te söa stracočia. Al ti é ensciö nasciü la idea da *mëter sö na sort de cassa* co laorass ma por le bën dai mëmbri.

Düé podea mëter ete scioldi, cialfâ en tant lassora y d'atri podea s'an empresté fora. So dit ea: *Düé por önn, önn por düé!* A cösta moda ea vignönn responsabl dla cassa y messâ avëi ma la inten-

Siur Ujöp Dasser (cum la berba) 50 agn prou - 1922

ziun de daidé crêsce la cassa y no de la sfrüté. An messâ inçe dé la garanzia de orëi se proé enstêsc denant co cherdé aiüt. La cassa, tlamada laota "*Spar - und Darlehenskassenverein*" â pié pè y al n'en gnea motü sö öna endô l'atra no ma tai Paise Todësc, mo inçe te d'atri statesc desco te Österreich y tla Talia.

Tirol á cialé dal 1888 söa pröma cassa Raiffeisen fora Ötz y l'ann do á le curat *Ojep Dasser* mutü sö la pröma cassa Raiffeisen de Südtirol a *Rina*. La jont â laota gran bojügn da se daidé y te nüsc paise, te nostes vijinanzes gnêl fat tres laurs deboriada: fa tru d'invern y d'aisciöda, ji a bosch, ji a fën y a lëgna. Ara se

tratâ de laurs co ierâ fadies y plü joné. La idea de na cassa por *Rina* é sogü gnüda da cösc preo.

Signor Ojep Dasser é da Peraforada. Danlò viêl laota na familia Palfrader. Mituns de cösta é roes ete Fordí y Pré, olá che cösc ennom vir encö ennant. Dal 1830 ca. él gnü fat sö la ciasa nea dla ostarìa. Le patrun Pire Palfrader (por ladin díjon Peraforada) á vonü chi agn a *Ojep Dasser* da S. Martin de Tor, fré dal ostí Jan Dasser. *Ojep Dasser* â maridé Maria Runger da La Val; ai á albü en tlap de mituns. Le plü vedl â inçe enom *Ojep* y cösc foss nosc preo signor Dasser da Peraforada. Al é nascü ai 4 de jügn dal 1845. Sce so pere â inçe la ciasa

Siur Ujöp
da Peraforada
cun Sepl Gasser
y so pere

dal för a Longega, él malsogü, mo al ea för, paür y ostí. Encër le 900 ésera mefo jüda vonüda a Franz Kehrer da Costamesana. Al é da encrësce che ara é gnüda trata jö. Al ea na cíasa dër bën sontada ete y da en stil tipicamonter da tlò. La fujína ess podü gni mantegnüda por curiosité de museo con la roia, i bi gran martí da för y

dötes les massaries da för. La familia Dasser é romagnüda cina al 1900 ca. a Peraforada. En contrat dij che i mituns de André Dasser, fré de signor Ojep, cialfâ 2.000 coronas paiades fora; ai ea 7 da s'les partí. Le contrat porta le mediejo 20.10.1890. Che co messâ paié fora, él tal sciür, deache pormo dal 1905 vëgnal dant

Signor
Ojep Dasser
da Peraforada
tla Tera Santa

en Josef Huber co cumpra Peraforada.

Cösc Huber é fi de *Franz Huber*, Oberegger a Ognés. An sa che André Dasser é jü alania chi agn dal 900.

I geniturs de signor Ojep s'â maridé dal 1844 y testimoni ea

stés Jan Zingerle, ostí da Pochelein y Jan Dasser, ostí a S. Martin. Tot de signor Ojep ea Jep Rottonara, ostí da Corvara. Empröma é picio Ojep jü a scora a La Pli y spo a Porsenú. Dal 1872 ál dit *mëssa noela* a La Pli, olá che al á spo inée fat 2 agn capolan de-

nant co ji provisor ta S. Ćiascian. Dal 1875 êl roé capolan ete Soramunt y dal 1879/85 ia Ampëz. Spo êl roé preo da Rina. Signor Ojep ea en preo da idees, da corajji, plên de humor, con polan sôn la lënga, astüt, furbićio y en dër coienadura; laprò êl modern, daidâ ċi che al podea. A Rina ál dal 1887 motü sö *le cor de dljia* y dal 1889 *la cassa*.

Al ne sconâ nia dificoltés, ti ċiarâ tal müs a vignönn. Laota êl ete Gries P. *Vienz Gasser* da Grones da Rina (1840 - 1910). Apëna che cösc â aldi che le preo orea mëter sö na cassa, ti ál scrit ai sü da Grones che ai dess pa pö spedré demez chi co gness dlâete con la cassa, cumprada a Viena. Cösc ti é roé a orëdla al preo Dasser; al tol ca na cherta y scri a P. Gasser: “Per fare o disfare una cosa ben fatta, il diavolo si serve di una donna o di un frate”. Cösta é stada la respogna dal preo da Rina.

La cassa da Rina á motü man da funzioné: patrums de cösta ea feter blot paur y val’artejan. Cassier ti á fat le preo, zonza êl blot paur tal consëi. Deache cösta laorâ bun, á dal 1891 inće La Pli, La Val y Badia trat dô y motü sö na cassa. Signor Ojep ea empü grô con la jont y porchël ne se gnêl pa nia massa. Dô 7 agn ál fat le poch y s’an é jü ploan a Vierschach, olà che al á inće dal 1893 motü sö le cor de dljia y la cassa, a chëra che al ti á fat le cassier ċina al 1912. Con i ċianta-

dus ál extra ligrëza y al jea bindicé ia Porsenú a ciafé so compagn, le gran componist I. Mitterer. Dal 1914-18 á signor Dasser vit ete Mühlen, spo val ann a Balsan y dal 1921 ċina ala mort ai 17. 9. 1926 a Pochelin tla ċiasa dai vedli. Sôn müer de cortina a S. Martin êl söa pera. Signor Ojep ea en dër mascëna co la vaigâ bindebò. Ćinamai sôn *punt de mort* ál veia da fa damat. Can che le preo ti â albü dé l’ere sant y l’â arjigné ca ala mort, ti ál dit: “Este tö en sciché!”

Al é inće sté tla *Tera Santa* y danlò s’ál lascé fa jö iestit sö da arabo con zacotan de pistoles do le ciol dla braia jö. En bel dé che al ea *ete Balsan* y se conscidrâ jö dan la botëga dal pan düc chi struzn y crafuns bi röidli, röâl alerch en te’scior da Balsan, odea cösc preo dan botëga con la boćia daverta y ti dijea: “Signor curat, a ċi moda se slenčise pa jö dërtan mëssa dan le pan y atlò no? Pan é pan!” Signor Ojep nia pegher respogn: “Tö bajas inće töa fomena sôn le müs y nia sôn le cü, ċern é ċern!” Spo ál scuté chit chël sciör y s’an é trat.

Al metea inće enstës adöm stomać desco cösc: Ći sant é pa cösc; al á 4 iames y é zonza cé? (La Santa Sede). Sôn le retrat dla mëssa noela de signor Fonjo Frontull dal 1925 vëigon signor Ojep con le ċiapel plên de ciöf y da plömes. Al branćiâ ete les cosses zonza manëces y â na lënga taionta y en ciorvel fin.

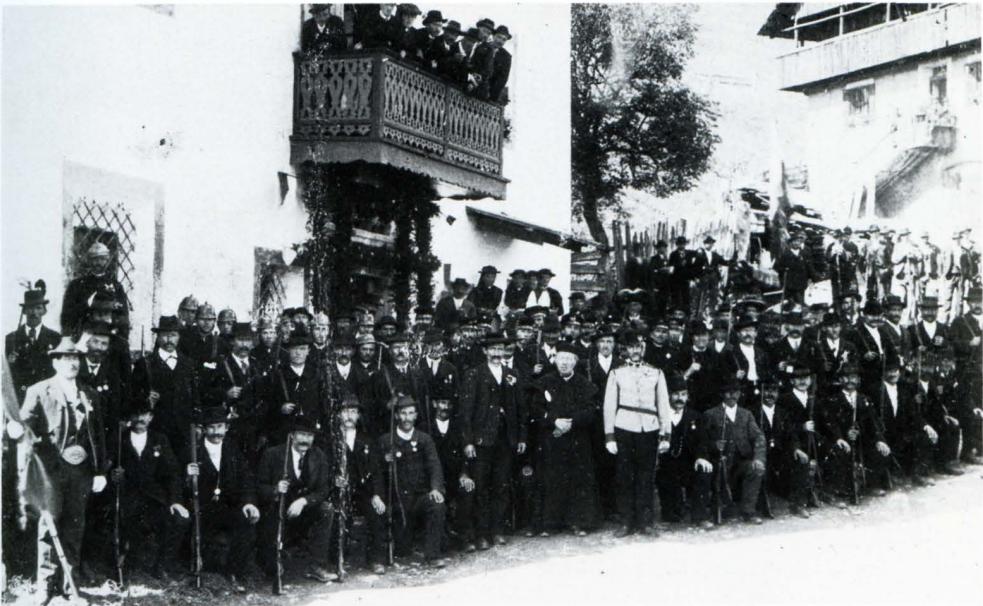
So gran merit é chël de avèi motù sö la cassa Raiffeisen, na istituziun co ti é stada cina encö de gran ütli a nosta jont.

Colfosch á dal 1893 motù sö la cassa, dal 1903 *Longiarü* y dal 1922 *San Martin*. Dlunch á le curat -ploan albü la iniziativa y an üirta feter pa vigne cassa le preo cassier o presidënt dal consëi de control. Ta *Longiarü* él sté le degan vedl *Ujep Pitscheider* (1825 - 1916) le pröm presidënt dla cassa. Nia dotes ne n'á albü düc i agn fortuna. Na pert á encunté dificultés politighes de chi agn dal fascismo, con les opziuns dal 39. Sce ma La Pli y *Longiarü*, *Rina* é gnüdes licuidades, ól di che nosta jont tignia adöm, â porsones dër adatades por aministré

na cassa y ea plènes de ideai, de forza por daidé la comunité comedé le vire de nosta jont. Al á orü ester jont de crëta, de coraji, co á incé ofrí cotan fora de söa bursa dai scioldli can che la cassa roâ tai zifri checi. Ne fossal nia gnü chi agn de ditatöra, foss sogü dotes les casses Raiffeisen de nosta valada romagnüdes sora ega ia y l'ess trata ennant.

A nüsc vedli ti sunse debit en gran respet y iolan pur döt éi che ai á fat por saulé la cassa, por le bën de nosta jont ladina.

Dal 1972 él spo gnü slüt adöm les casses La Val, Badia, Ladinia y S. Martin. Portines él dedô gnü davert a Al Plan; Corvara ea belo sochedí. Encö laora la "Cassa Raiffeisen Val Badia" tres miú y

I scizeri d'La Pli - 1909

chël inée por merit de chi co la manajëia, dal consëi de aministraziun y de sü impiegaç. Ara ne ti dá nia ma empresc da frabiché a nosta jont, mo ara dëida incé trep les uniuns culturales y sportives - soziales. Ara ti dá laur a 24 porsones, ara é en fatur economic de gran portada.

A *Rina* él gnü descort na tofla sön le müir de calogna (fata da G. Rindler d'Al Plan) co recorda signor Ojep da Peraforada. A *Al Plan* él gnü tignit en congres sön les banches, festa ai mëmbri dla cassa y prejenté le liber "100 agn cassa Raiffeisen tla Val Badia",

motü adöm dal sotescrit. Te cösc liber pon li la storia plü avisa de nostes casses Raiffeisen da prüma ensö cina encö; leite él inée trepes ilustraziuns y retraç de porsones co s'á dé da fa por la cassa y co laora encö pa la cassa Raiffeisen. Inée na medaia él gnü coré, fata da Lois Anvidalfarei de Badia.

A Peraforad èl gnü motü na tofla de record.

Le iubileo é passé, mo i früic podunse cheie ennant cina che nosta jont ti á crëta a la Raiffeisen.

Lois Trebo

Noza a Badia - prüms sonsì cun la çoura müla

La biografia dal ploan Frena

(*Arjignada por la stampa da Lois Trebo*)

Le ploan Ojep Frena cunta...

(1872 - 1930)

(Signor Frena, ploan d'Eores y d'La Pli de Mareo, á scrit söa autobiografia en pert por ladin y en pert por todësch. Ara se cunta na vita enteressanta por nos da encö y porchël ti la lasciunse li ai amisc dal Calënder Ladin).

I. MIA VITA DAN LE 1900

*Nascü sö Mirí,
corsciü sö a La Pli,
emparé todësch söi Pasciantadus*

*lassö sot a La Crusc.
A Porsenú spo stüdié,
gonot rit- püch bradlé
Messa noela Al Plan,
a La Val spo capolan,
sön Badia en pez
y spo ia in Ampëz.*

*A Porsenú le 4. ann -
i ne sun atlò debann -
y spo ciaré pro
desche döt va atlò
in malora y pordü,
sc'an ne foss präsc deplü:
discordia tra i prêi,
la jonanza por sü trêi,
ocajuns plü co assá
y jont pa co va.*

*I á 37 agn,
mo picio davagn
m'ai fat por la mort,
por mio bun confort.*

*Y ci co sará
y ci ch'an dijará
naota de me
damani sen te (Responde mihi!)*

Mio nene Tita Frena é nasciü dal 1808 a Mirí y á spo plü tert cumpré le lü Costamilagn a La Val. Dal 1839 ál maridé Lena Rives, morta dal 1880. Al á spo vit tal morin vedl de Cestun a La Val y é mort dal 1890.

Mio pere â ennom Vizenz y é nasciü a Costamilagn ai 22 de jena 1842. A scora él jü sö dlijia vedla; curat êl laota sign. Berto Trebo da Rina (1781-1851). Cösc preo tignia döt l'ann dotrina y mai na pordica. Dal 1851 é le pere por l ann roé jö Mirí y a S. Martin a scora. Por tres él spo roé dal 1857 jö Mirí; so berba Niclá ea a les ultimes y l'ann dô morial da miserere. Ensciö á entant le nene sorantut le lü y dal 1862 é mio pere gnü patrum dal

Sign. ploan Ojep Frena
cun so fré Tone y sôa só Trinele

Çianoré
a La Pli

lù da Mirí. Dal 1866 ál maridé *Lena Deiaco* da Ju (1833-1894). Ai á albü 7 mituns, mo 4 é belo morè viadus. Romagnüs sunse iu, mia so Trinele y Tone. Nos sun düc nasciüs a Mirí. Nosta çiasa ea da 3 perts: chi de Tone, chi de Jan y nos ên chi dl André. Dal

1870 é le lù de Tone gnü parti sö danter les atres 2 families y dal '79 ànse trat jö la çiasa vèra. Sön les fundamontes dla vedla ànse nos fat sö la nea y porchël messâ le pere ti fa sö les fundamontes al ijin Tita. Maester da moradú êl Tita Cajêr, i moradus ea ta-

gliagn. I lauranć ciałã le cęi y 30 scioldi al dę, le maester enstęs 40 scioldi. Con 300 ranesc s'á le pere fat sō l'alberch paienn la foramonta y les ôres.

Le pere ea na porsona ligherzina de natōra enfora; a dlijia jęl dagnora con i orghi dla boćia, mo t'ostaria ěl ũsanza da ji ma en S. Stefo, en Carlascę, en Lōnesc de Pasca y en la segra. Curat da S. Martin ěl stę dal 1833-69 sign. Tone Cortleitner da Matlogn a La Pli; al â en frę jomelin, inć preo; nasciũs dal 1780 ái dit męssa noela dal 1803. Cōsc curat jea con sũ 80 agn sōn le spinę en iade al męns fora por vigne ćiasa a "ti portę la santa pęc".

Le lũ da Miri portâ por prodęi 6 armonć y an sojerâ blâ co dea ca 130 star. An â ma cęi da lat y cęi da farina.

LA FAMILIA FRENA

Jandomene Freiner

n. 1670

mar. 1717 Annamaria Sorá
† 1755 sōn *Grōpa* (S. Martin)

↓

Iaco Frena

n. 1722

mar. 1749 Tarina Pezzei
† 1788 a *Fręina* (S. Martin)

↓

Andrę Frena

n. 1752

mar. 1793 Tarina Agreiter
† 1816 a *Miri* (S. Martin)

↓

Jantita Frena

n. 1808

mar. 1839 Lena Rives
† 1880 a *Costamilagn* (La Val)

↓

Vizenz Frena

n. 1842 a Costamilagn

mar. 1866 Lena Deiaco da Ju
mar. 1896 Maria Trebo
ved. Agreiter de Brach † 1911
† 1914 a *Ćianorę* (La Pli)

↓

Tone Frena

n. 1874 a Miri

mar. 1899 Lena Kehrer
da Costamesana † 1912
mar. 1913 Tresele Willeit
† 1927 a *Ćianorę*

↓

Davide

n. 1900

mar. Maria Willeit d'Laronz
† 1935 a *Ćianorę*

Gustin

n. 1902

mar. Maria Rovara d'Arot
† 1975 a *S. Martin Todesch*

Maria

n. 1904

mar. Angelo Ploner da Val
† 1976 a *S. Sciomun*

LA FAMILIA DEIACO

Janpaul Deiaco

mar. Annamaria Pezzei

↓

Jandomęne Deiaco

n. 1772

mar. 1801 Mariana Ploner
 † 1850 a Jù
 ↓
Sepl Deiacò
 n. 1807
 mar. 1831 Nane Ferdig da Mesì
 (Rina)
 † 10.6.1878 a Čianoré (La Pli)
 ↓
Sepl Deiacò
 n. 1841
 mar. 1866 Tarina Mischi
 da Longiarü
 † 1907 a Pochelin (Maier)
 ↓
Sepl
 n. 1867
 mar. 1897 Lena Rubatscher da
 Spëscia (La Val)
 † 1945
 ↓
Sepl
 n. 1901
 mar. 1953 Maria Gasser
 † 1988
 ↓
Pepi Deiacò
 n. 1955
 mar. 1988 Romi Crazzolara
 da Pecëi (S. Čiascian)
 ↓
Alex
 n. 1989

Mia vita: Iu sun nasciü en S. Florian dal 1872; le medemo dé sunse gnü porté a baćé y i á cialfé l'ennom de mio tot, Sepl Deiacò,

paur dal lü Gran da Ju. Baćé m'á le capolan sign. Tita Adang a Pochelin tla dlijia de S. Antone. Cösc preo ea nasciü dal 1837 sö Corvara y al ea da čiasa enfora de mont lesiera. Al sciea comedies y rimes ladines. Te cöna ne scutâi nia cîs chit, deache la oma jea fora por chi prês a laoré čina misdê. Mia so ciarâ de me, mo deache i ne i scutâ daldöt nia, mo tociária le piz dal ciaz tla bočia.

Ensciö messâi tigní la müsa y i gnea pa bel bröm tal müs, dal blot che i ne cialfâi nia flé. Sofié ne sunse empono, desche i sëis. Con 3 agn cialfâi mia pröma braia desche al ea laota üsanza. Iu y mio fré dormín te na čiamena de sorá: 2m x 1,5 m grana. Ara â de gran fozöres y ete por les sfesses ne soflál nia ma l'ont da vigne sajun, mo inće la nêi se lasciâ jö sora nosc let ia; sot let ete êl gonot dlacia. Mo aria y töme êl assá te čiamena. Nos dormín te na pestacia con strasoć; ensciö podênse önn y l'ater se scialdê dal gran fredun.

Dal 1878 sunse spo pié ia a scora dal vedl mone maester Ojep Flenger (1811-99). Dotrina ensinâ sign. *Pire Trebo* dal 1869-93. Cösc preo ea nasciü a Biei Defora (La Pli) y ea en berba dal stüdent poet Angelo Trebo, mort dal 1888 a S. Martin con 26 agn. Tla gran scora ensinâ le capolan sign. *Zeno Maring* da Costadedoi. Belo dal 1877 podêi ji con mia oma al Rorate; la sëra

denant arjignâra ca en chentl: 2 aristles o val liac sotisc liés adöm.

D'aisciöda dal '79 êl gnü da England ca *sign. Ojep Frenademetz* co ea sté capolan da S. Martin 3 agn. Al dijea dagnora: *o Rina o la China!* Al ea gnü a se cialfé a S. Martin. Iu y mia jormana ên fora ensom banch y le mone s'â dit che i messân pa ti bajé la man al Frenademetz. Cösc ânse inće fat. Spo êl jü tla gran scora, olá che al â ensigné. Al â baié de dreja y düic â motü man da bradlé: le curat, le maester mone, le capolan y düic i scolari de chë scora.

Iu n'â nia bradlé y sön tru da ji a ciasa dijea mia so Trinele: "A éi moda ne n'aste pa nia bradlé? Cíara pa tö, sce al va sot tal mêt!". Al s'â dër racomané da perié trep por ël y nos mituns ân pa trec agn alalungia mossü di da doman en Paternoster y Ave Maria por "*signor capolan dla China*". Can che iu ea spo plü tert a Porsenü, ti scriêi y ël m'â pa dagnora respognü dla China ca.

De Chersema dal '79 messâi ji *a pissia*. Mia so Trinele m'â cumpedé dant mi piécês y porchël âi iu mossü la daidé ji a to lëgna y a porté ega (fúrbaría dles ëres). Al gnea inće cunté che le capolan ti taiâ pa fora la lënga ai piécia-dus. Gran y pici scolari ea spo jüs te dlijia con na dërta trica; da la pert dal capolan êl ma dui scolari, mo spo êl gnü le curat a se desparti. Inće iu messâ ji ia dal capolan. I â na pôra mata; i me-

tea tres averda al capolan, éi che al fajea con les mans.

Da Mirí a Cíanoré

La zeca da Mirí â en to' de bosch dô Grejnara sö; le paura da Grejnara dijea che al ea so y porchël taiâl danlò lignan. Ensciö ên gnüs a splunder y al ea salté fora rejariés y beghes. Le pere ea gnü motü da la zeca da Mirí da tlarí la storia, mo a bones ne roân a zapin y ensciö ên roés *dan signoria*. Le licare de Mareo a Al Plan ti â dé tort al Grejnara, mo a Balsan âl cialfé rajun. Ara ea jüda cina a Viena y danlò á le Grejnara pordü y mossü paié 1600 ranesc. Le pere s'ea dertan chës litighes sté dër mal: al n'â albü degüna pêsc; dé y net rejial con se enstës, menâ i brac dër despaziontus y baiâ da su. Sciöben che al l'â davagnada dal 1880, n'orêl nia plü ester vijin dal Grejnara.

Mio tot da bato, *Sepl Deiacó dal Gran da Ju*, â dal 1859 combatü tal Piemont y ea gnü pié, mo al é sté bun de s'an sciampé. Dal 1866 ál maridé Tarina Mischi da Longiarü. Al á dal 1879 vonü sö Ju, cumpré le lü Winkler fora Sares y endô vonü, cumpré y vonü le lü Sotró ta Bioch, cumpré Cíanoré Dessora y le lü maier da Pochelin (1879). Le pere ti â cialfé la loede sö Mirí y porchël ál vonü le lü de merz dal '80 a Tone Ric Pescoler por 4800 ranesc. Cösc berba ea maridé con Sepl de Poldele de Sepl de Beta. En che ai-

sciöda sunse jüs fora Cianoré a aré y a somené. Le pere á spo cumpré cösc lü dal tot da Ju (1880). Le nene, pere de mia oma, moría ai 8 de jügn dal 1878 a Cianoré. Sen ânse pordü le nene da Ju. Mia oma y mia so Trinele ea jüdes a La Pli a la sopoltöra. Al é gnü sopelí dlungia le müer de calogna.

De má dal 1880 sunse spo jüs da Cianoré a Costamilagn; i abitan tla ciasa dal Fomêre; sën él na majun danlò.

De jügn dal 1880 moría inçe mio nene da Miri.

Le nene á dagnora vardé les biesces y les cíores; sën messâi iu fa cösc bor laur. Les cíores ea dër ries. “I á pa bradlé che al fajea doreja”, dijea la lâ can che ara cuntâ de mi agn da famëi.

Mia so messâ vardé i castruns sot Aiarëi jö por chi linfers y forgnuns; an manaciâ pa bel da ji a s'abissé da i reflé dô a chi castruns.

Mio tot da confermé ea *Lipo Tasser de Gröpa*. Confermé sunse gnü en S. Berto a La Pli, mo la istruziun ái ciafé a La Val dal 1880.

Por scincunda ái ciafé 1 toler y 1 ciapel. Dad altonn sunse spo jü con mia so a La Val a scora dal maester Ojep Dapoz (n. 1807 † 1872). Dotrina ensinâ le capolan V. Verginer. Dô scora emparânse da cíanté te stöa dal mone dlungia l'armonio; le capolan se ensinâ. Dal 1880 é inçe *le lü Lipo a Promberg* gnü lizité y cum-

pré l'á 2 fredesc de Tru. Da S. Bogna dal 1881 sunse jüs *da Costamilagn demez a La Pli*. Le pere á cumpré Cianoré Dessora dal tot da Ju, co ea sën le maier da Pochelin. Le tru fora por Plaies ea dër da dlacia y ciumpedus. La frija á motü man da pügné la sterina y cösta plunfâ sora tru jö y broderâ cína jön rü, olá che ara romagnea con i osc früzés. A Cianoré podêse avëi 2 vaçes. La ciasa ea picera, mo porchël feter nea. La majun ea grana y vëra. Ciampopré él por za. 8 armoné y i ciamp dea ca 200 star de blâ. Al pröm vijin ti dijêse: *Chi dai Sü!*

Tla ciasa dessot viël chi de Casper Taibon, ai á 4 mituns y 4 mitans. La fia Purghele é gnüda mognan.

A la Pli él ploan le degan M. Declara che le pere conescea bella da La Val enfora, olá che le Declara ea sté ploan cína al 1868. Le degan baiâ püch, cis con les ères. La domëgna dô Pascas dal 1884 ál dit mëssa adora por l'ultimo iade; le capolan Soplá messâ le daidé. Cösc dé n'èi nia jü a mëssa. Al ea sté la ultima mëssa dal degan. En la festa dla S. Trinité dal 1884 él spo mort dal mé sëch al magun. Da la sopoltöra á pordiché P. Pire Trebo de Bolser, mort dal 1893 tla Bulgaria, olá che al ensinâ ten Seminar dles Misciuns.

Mio maester tla picera scora ea berba *Tio Agreiter dal Mone*. Dal 1881 ál tignit l'ultimo ann

scora. Al â studié 1 ann ia Neustift y tignit 52 agn scora por 27 ranesc al ann. Al á albü 5 mitans.

Tla gran scora ensignâ le maester Franz Oberbacher da Sorariü a Colfosch (n. 1861 † 1937 a Al Plan). Mia so Trinele jea tla gran scora. Por roé tla picera messân passé ete por la grana; al ea en parëi da lisciós co despartía les döes scores; an â ma bria da i trá sö o lascé jö. Can che le degan tignía letrina, gnea la gran scora slüta jö.

Tla Val Badia viêl laota 3 *omi de fede famoja*: Tio dal Mone, le vedl mone da La Crusc Lois Costisella y le moler da Castalta Franz Rudiferia. Le mone Tio ea dër dôt te dljia. Dërtan la letrina êl dagnora te scora iadedô y sce i ne metên nia averda, se forâl con na frascia de 2 m lungia tles orëdles. Domisdé se sontâl sön banch y se endormedía con la tabachira tla man. Tio fajea inçe le medo (Bader).

La posta por Mareo gnea portada la sabeda a *Peraforada* (Peraforada Dessot n'ea nia ciamó laota). La ostira Maria Dasser n. Runger da La Val († a Vierschach dal 1899 pa so môt ploan), la Tresl da Pochelin y la ostira da Corvara gnea tlamades le Consistorio o *la S.ma Trinité*. Ostis y ostires comanâ trep y da critighé i prêi êres famojës.

Le mone Tio â söa stöa *sön Paiun*. Cösc ea le 1. partimont dla cïasa vedla dal mone. Na plaza bindebò grana y leria â podü

sorví da vedlamonter por balé y d'atri diverimoné. Cösc ea tan co le somás. Tio d'Alnëi, ensciö gnêl ince tlamé, moria d'aisciöda dal 1884. Söa fossa é dlungia müir de dljia da la pert dessot con retrat. Al é l'ultimo mone d'La Pli co á inçe fat maester. Jepele Frontull â belo albü fat les scores da maester.

Iu messâ inçe a Cïanoré vardé ete por Parancia, sö por chi Alfärëis, da rü de Turn, Plan de Sené les vaçes y 2 cïöres. Inçe Purghele de Casper vardâ con me. A La Costa Dessora vardâ Lena dal Casun y a La Costa Dessot Jan Lüter. Nos azorán les biesces. Les plü mostres dles cïöres mordêse tles orëdles che ares beríâ ma; cösta é pa la lerité sëcïa ëra!

Dal 1881 ensö êi tla gran scora y de Chersëma sunse jü ala 1. *Comegnun*. Da mangé ái cïafé 2 fiaces de pösl. A se pissié jên le 1. ann de scora, le 2.3. ann a Pasca a pissia, zonza nia y tla gran scora, le 4. ann, a se spîjë (ala comegnun). Iu messâ cïamó ji sö Costamilagn a vardé, deache Tone podea vardé a cïasa. Dal 1882 êl de gran regossies; al plöea dé y net desche le cì foss davert. La Val Badia â cïafé plü na borta factöra. A Pederöa êl sté la crëpa dlungia la cïasa dal Morná co â saulé le paisc. Le rü de Fornacia á regossié le pré Vistles dal Feur.

Le pré dal maier da Pochelin ea el mez maítü; al arjunjea cïna ia da chi Runé, Aunejia ea gnüda romenada demez. Mesa la cïasa

Noza de Tone y Mëssa noela de Ojep Frena le medemo dé

dal Festl a Longega èa gnüda menada demez. Al ea gnü gran meseria y an â pücia blâ. Da doman y da sêra gnêl tignit les ores; inće ia por l'edema jea jont te dlijia a perié, deache an se temea che al gness la fin dal monn. La gran pert dal dann é gnü refat dal Èario y la gran pert ciafâ guané co gnea abinés adöm da sciori te chës ciütes.

Dal 1882 jea Sepl y Mati Valentin, mituns dal Morná da Pederoa, a Porsenú a stüdié. Iu i â la envidia. Sepl á stüdie a Desproch Astronomia y Mathematik y é sté dozent ala université de Viena. Con sü stüdi s'âl trat al col na maratia co l'á copé dal 1907; al â 34 agn.

Iu sun endô gnü a Çianoré; dal 1883 messâi *vardé sô Poz*. Düc ea çiamó da maridé. Hansele sciacarâ con le Mõnn, le Zelé y Parü. Ai jea jön Carenčia a cumpré bôs y i venea a spieta ai marôi y badioé. Trec â ma la ciorda por davagn. Chi agn dal 80 é trec paur s jüs alania; ai â püé scioldi y ai â pücia valüta.

Por 140 ranesc cumprân 2 rök de 2 agn.

Dal 1883 â motü man da tigni scora le *maester Jepele Frontull dal Cäsun*. Al ti gena dit le picio "Schulmoaster". Le degan Declara l'â motü a stüdié dal 1873 fora Bornech; al emparâ da soné i orghi dal orghelist Rieder; al á inće albü le Br. Willram, le prof.

K. Meusburger; le prelat Dr. F. Hilber messâl mené a spazier. Al ea laota cotan de meseria. Jan dal Casun, so pere, jea con en gratun da man fora *Dala a to sé*. Dertan che le môt Jepele stüdiâ, ne podea le pere mai se cumpré en panojel de lin. Can che Jepele ea maester, davagnâl 200 ranesc al ann y con chi daidâl inçe fora so pere.

I Ćiantadus d'La Pli

Al gnea Ćianté ala moda vedla Ćiančes todëscas. Le cor ea motü adöm da: Jepele dal Cherer, le Gosser da Plazores, Moz de Tarina, Tio d'Alnëi, Jan dal Casun, Nazio de Somür. Inçe le vedl Pico dles Ćiasas ea sté en bun Ćiantadú.

L'orghelist, le maester Jepele Frontull, á motü man d'invern 83/84 da mëter adöm i pröms Ćiantadus nös:

soprann: Lisele dal Casun, Purghele dal Tischler y iu;

alt: Purghele dal Casun, Purghele de Casper, Trinele da Ćianoré;

tenor o aier: Jan y Tone d'Laronz, Franz de Bolser (roé a Moja);

pòs: Jepele d'Laronz y Tone de Bolser († 1931 fora Brach).

Mitans fora dla scora ne lasciâ le degan nia plü emparé da Ćianté, deache i s'ürtân 2 iadi al'edema da sëra sö Biei te stöa d'Laronz a emparé. I ân motü man con la Thomasmesse de I. Mittrer; i l'ân pa strabaciada döt invern.

Cösc cor moscedé á spo dala Ressurreziun *da Pasca 1884* Ćianté le pröm iade sön Dessora; i an Ćianté "Der Heiland ist erstanden". Le degan ea püre te let, mo al s'â lascé daurí le vider por aldí i "Ćiantadus nös". A La Pli daidâ fora P. Flavian (Pire) Trebo de Bolser, capeziner (1851-93). En Pasca ànse Ćianté la granmëssa y a düc ti âra pa dër plajü. Dad altonn dal medemo ann ànse motü man con le coral - Introitus, mo cösc ti sâ a jont da stüfé y dla orela lungia.

Le maester Frontull á spo plü tert motü sö la *Uniun de S. Zilia* a La Pli y spo chëra de döta la bachëta. Al é ensciö gnü le organisadú dal Ćianté de dlijia de döta la valada. En gran aiüt ti á spòrt: Sign. Fonjo Videsot da S. Martin (Cier), sign. Ojep Dasser da Peraforada, sign. Demattia y sign. Ojep Pescolderung da Penderoa. Sign. F. Videsot â stüdié te na gran meseria 4 agn a Porsenú y 4 a Tront. Al ea dër en bun da carté y da soné l'armonio; con le baié êl scrupolus, mo en bun pissiadú.

Famëi fora en Puster

La scora da d'isté ea gnüda motüda sö dal 1881 y iu ea jü por mez ann dal 82. Ombolt ea laota le Puzer da Fordora (1885) y le pere ea massá. Da Pasca âi podü ji con êl a Porsenú a dô l'ere sant y danlò ênse jüs a cialfé le capolan Sign. Angelo Videsot, fré de sign.

Messa noela de sign. Fonjo Frontull (1925), le nù dal ploan Frena

Fonjo Videsot dal Cier. Iu ess orü ji a stüdié, mo le pere n'orea sèi nia, deache èl adorâ en fant y no en capolan.

Dal 1885 sunse roé fora *San Stefo* a patrun, pal medo Tone Obojes-Milchgartner. So pere ea d'Al Plan († 1903). Cösc berba á vardé en grömun d'agn sön Senes y Fodara Vedla y á odü dal 1838/44 en gröm de laurs. Spo àl motü man da fa le medo. Dal 1851 ál cumpré fora S. Stefo. Le vedl mediâ te ciassa, le jonn jea ince da vila a vila a medié. Ai mediâ jont y ciassa. An ti dijea "der Stefina Tonige". Tone Obojes ea nasciü dal 1849 a Al Plan y mort dal 1916 a S. Sciomun.

Tone â vonü fora S. Stefo y

cumpré fora S. Sciomun. Le medo á dal 1880 cumpré da Pire Rudiferia da *Castalta* (Badia) i Pasciantadus, prês da munt por 2100 ranesc. Al á spo danlò taié por 300 ranesc de lignan y á albü 2 agn lëgna assá con les rames y les scorzes. Cösc berba da *Castalta* é mort sot na loína ete sot Crëp d'La Crusc. Iu sun sté 2 istés sön cösta munt da *Castalta*. I ân 24 armoné y 2 ciöres da vardé. Le prodadú fajea gonot jüfa de brana y fora de pëgna rosedál pa de fetres tornedöres da 5 kg. Vigne 8 edemes se müdånse la ciameja; vigne dé gnêl dit la corona, mo nia vigne domëgna ne jênse jön Badia a mëssa.

Ia por le dé ziplånse: crusc do-

ples, porçi por statues con scasaroc. Na te crusc mëssa ciamó ester te dlijia da La Crusc. Can che al capitâ prêi foresc, jêi sô La Crusc a sorví a mëssa. Le mone n'ea nia lassö. Capolan a Badia êl Pire Alverà. Dô S. Berto cialfâ i armonc fën assá y les ultimes edemes de munt ti dênse a les vaçes le lat che ares gness beles lizies y en bënester. I á 2 iadi podü mené la vacia dla gherlanda. Te munt êi garaté: bel toch y rost, mo tres ma en te chidl. Da S. Maria dai Poç dal 1887 ái podü ja a ciasa, mo d'isté ái ciamó en iade mossü ji fora dal Medo a fa le prodadú da isté por 3 vaçes y 4 vedí da tÛta. D'invern messâi pa loé les 6 da doman y gosté con i atri, spo stêi te forgnun cina che al gnea dé y spo jêi a prodêi i 24 armonc. Da les 9 podêi slü l'üsc de stala. Dô marëna messâi taié l'avaié y le broé y la mesa les 4 jênse a prodêi, y les 5 da sÛra ánse roé y podên lascé veies d'invern.

Mi agn da stüdüent

Iu â belo dio enteres y orenté da ji a stüdié. I â incé baié con le maester Jepele Frontull y cösc mo dea dÛrt. I ess orü gni maester y le Frontull baiâ spo con mio pere. De ChersÛma dal 1888 jêi jö dal Mone vigne dé a soné le tlavier dô mëssa. I á emparé trep y d'isté podêi acompagné i espi te dlijia. Da S. Vi sunse jü con le cialval a munt etc por la Val, Fo-

dara y jö La Roja. Al ea nÛi frÛsca y i mo sun enrabié. I sun spo roé jö AmpÛz a cialfé le capolan Angelo Videsot. Danlò sunse sté 3 dis marôt y spo sunse gnü a ciasa con la ferata. Por ji a stüdié n'âi nia ciamó la parora dal pere, mo la oma fajea dassÛnn iestes por ji a Porsenú. Ai 11 de setÛmber dijea le pere: "Te ne m'as nia ciamó perié, sce te pos bën ji a Porsenú"; spo m'ai slené jö y l'á perié!

Le dé dô, les 4 da doman sunse loé, m'á iestit, á gosté pôsl y con l'ega santa y la benediscium de mi geniturs sunse pié ia a Porsenú a studié. Döta la familia bradlá, iu no; i mo confortá da podêi pié le jore. I â belo 16 agn y porchÛl êi massa vedl por le Vinzentinum.

Cuartier a Porsenú m'á cherit sign. *Franz Konrater da Biei Defora* co ea prefet tal Vinzentinum. I podea abité pa na mëda da Sares (Tonglera); so pere â dal 1796 mossü s'an sciampé dai frances ete PerarÛia a s'ascogne. I paiâ 21 ranesc al ann por scialdé, laé y cuncé döt adöm. Da gosté cialfâi lat y en struzn da 5 scioldi. Le mangé paiâ por 8 cina 12 stüdüenc le vÛsco y d'atri prêi; 27 scioldi costâ la marëna y cÛna. 4 agn sunse sté pa cösta mëda Lechner Nane; vigne dé dijÛnse la corona. Mangé ái iu 8 agn ia dal Elefant, pa prêi y tal Seminar.

Da mangé ái dagnora cialfé assá y bel pasciü. An messâ mefö avÛi en "Patron" co cialrâ sora y

se fistidiâ. Le mio ea sign. Angelo Videsot. Dal 1892 âi podü mo cumprè na *ora de gaiofa* con i scioldi che i m'â davagné da dé ores. Tla 7. classe âi cumpré en *armonio* por 120 ranesc. Tla 5. classe m'â I. Mitterer conzedü da cianté pos pal cor dal dom da Porsenú. I ên 15 ciantadus. I ultimi 2 agn manajâi iu le cor tla dlijia dai stüdünc desco Cantor.

Dal 1891 â mia so *Trinele mari-dé Jepele Frontull*; ai ea gnüs dês adöm fora Absam. Dal 1896 âi spo fat la Matura con les mius notes. I â belo 24 agn. Dui agn denant êl mort nosta oma Lena. Ara â dagnora enstëssa mossü la trá ennant venenn üs y smalz. Le pere ne ti dea nia por ciasa. Por en dasset baratára ete 6 üs: na lera de smalz valea chi 38 scioldi.

L'ann 1894 êl mort la oma

Tone s'â slopeté na man y mia so Trinele ea maridada. Le pere ti â ciafé la loede y â vonü le lü Cianoré Dessora a Matio Sorá da Pespach por 5200 ranesc (8 armoné, döt l'antare y i prés da munt). Nos ên jüs jö dal Mone chël invern (1892) y Tone fajea danlò fant, mo dal 1895 á spo le pere cumpré le lü de Casper sö *Cianoré Dessot* da Jep Taibon por 4000 ranesc.

La patrona de Brach Maria Trebo de Bolser ea dal 1883 vedoa con 3 de pici mituns: Dolo, Jan y Angelo. Dolo é gnü patrún

de Brach, Jan é roé fora Alnëi y Angelo é gnü preo. Mio pere n'orea nia sté vedo y ensciò ál maridé dal 1896 cösta vedoa co é stada na bona oma por düc. Can che Dolo é gnü patrún, é le pere jü sö Cianoré pa so möt Tone.

Dô la Matura messâi ji ia o ca. D'isté âi fat a Desproch eserzizi y ai 5 de setëmbër sunse jü tal Seminar. Le pere ea dër por. Da la 4. classe ensö ne n'â le pere albü bria de mo spëne degün scioldo; i mo davagnâ enstës le bojügn.

En le Gran S. Pire dal 1899 sunse gnü *consagré preo*. Te 22 ciases sunse a jü Porsenú a i dé la benedisciun da primiziant y da sëra sunse gnü a ciasa. Jan Rovara de Col ea ia Redant ostí y al m'á me y le pere mené con le çiaval çina a Mühlbach, spo sunse gnüs çina S. Laronz con la ferata y da S. Laronz ete s'á Robert Mutschlechner mené con la cales. A Longega spetâ la parontela; Al ea da bor tomp, al jütâ ma. Jö da *Crist de Taela* aspetâ la musiga; i confaruns ân mossü lascé t'armé che al plöea tan dassënn.

Te dlijia él gnü tigni na cörta funziun, spo sunse jü te calogna a ti gratoné al degan Pire Pallua († 1914) co â so sant enom. Al ea bindebò soz, che la mëssa noela gnea tignida ia Al Plan. Tla dlijia d'La Pli êl plën de armadöres, gnëra pö deponta fora da nö dai moleri da Castalta. Da sëra sunse jüs fora Brach; mio pere ea

lafora maridé. La sabeda sëra, veia dla mëssa noela, á mio cogné Jepele Frontull arjigné ca defora da ciüch de Brach na bela gran lominaria. Inçe les fraziuns Curt, La Pli lominâ dassënn y Plaies parea dal dé.

En chël ann ea inçe mio fré Tone gnü *patrun sō Cianoré* y al maridâ Lena dal Cherer en chël dé che iu â mia mëssa noela. Le degan é empò gnü a mëssa noela.

La musiga é gnüda fora Brach y m'á acompagné jön Col, çina a Framacia; danlò spetâ la cales. Les 9 da doman êl noza de Tone y Lena, spo mëssa noela.

La nücia dal primiziant i á porté la gherlanda sön plomac y motüda sön alté. Menanüc ea sign.

Angel Morlang, laota curat da Rina, nasciü sō Mescí 1859 a La Pli y mort dal 1945 a Al Plan. La pordica á tignit sign. Angelo Videsot. I çiantadus á lascé aldí na mëssa solena a 6 usc de Haller. Dô mëssa él gnü tignit i 4 vagneri, mo al á somié püch, la jont ea stančia y al plöca. Le past da noza ànse tignit tla ostaria Osti. I ên 210 porsones; con la musiga, i çiantadus, i scizeri 290 endöt. Le pere ti á dé al ostí en bò y 500 ranesc. Les 3 él sté espi y dedô é le past jü ennant çina les 7 da sëra. Les 8 sunse jüs a çiasa - çina jö Framacia araités y spo a pè çina sō Brach da en dër temporal. Al ea gnü en tomp mat: ont y plöia y granüjeres che chi da S. Martin â ete n Plaies mossü dé ota.

La mëssa noela de Signor Frena

Al Plan, 2 de messé 1899

*Jont èl gnü encö tlò alerch
y trec belo en sëra a to alberch
de chi co sta defora de nüsç confins,
da amisc, a fa festa con nos Ladins.*

*Sen lascésse cari amisc cunté,
çi che Vizenz da Cïanoré
s'á chisc dis passês somié
y-co è encö donté verité.*

*Ël vëiga en gran Bracun
fora Brach slené sön balcun,
Cïaré ciarel ete por Plaies.
Olá che la strada è jüda en armagnes.*

*Fora por cösta strada èdl gnü,
dan trec agn, acompagné dai sü.
Sën i tomel ete na bela parabola,
mo cösc che iu se cunti n'è pa na fabola.*

*En pere èdl en iann ch'á dui fis,
cösc düc po odëi encö, cari amisc!
Önn s'an é spo jü da Cïanoré demez
y è sté fora en bel picio pez.*

*"Ël n'è le plü jonn, ël é le plü vedl.
Por cösc i dël so fré dagnora dal edl.
Can ch'al damanâ co ch'ara bütâ,
ël dijea: ara va che döt slüta!*

*Y te cösc tomp ál metü ia spo y desfat,
mo no con salté encêrch a fa damat.
I grosch che so pere, no cis gonot, i menâ
por stüdié y se fa üt, desch'al sperâ.*

*Chisc agn ál so pere dagnora aspeté,
ch'ël vëgne plü y plü in alt alzé,
mo ël ne l'á plü ciafé da nü,
dê ch'ël n'ea mai sté pordü.*

*Roé ch'ël á spo albü de stüdié
y co le vësko la pröma mëssa sacrifiché,
èdl gnü debota a cíasa in carozza
y so pere i á fat na bela gran noza.*

*Por fa cösta festa y sté ligherzins,
sunse encö gnüs, Todësc y Ladins,
con gran alegřeza tlò sön Mareo
ala mëssa noela dal nö preo.*

*L'ater fré co è sté a cíasa a laoré
y á por cösc chi parëis da Cíanoré ierpé,
ne s'á pa nia en pez dio lascé envié
a fa noza con so fré stüdié.*

*Denant che ëi mëti sora la gran fana,
vâl debota sön Costamesana
y se tol por söa vita na bela compagna
che le aiüte y dëide laoré la campagna.*

*Por cösc i ál spo encö so fré
dé la benedisciun belo dan gosté.
Fis prosc vën da düc respetés
y pere y oma con ëi onorês.*

*Y sën con la nosta gratulaziun
se dál le signur fortüna y benedisciun.*

*A os, pere, fré y so, cogné y cognada,
i ringraziun düc cané de cösc bel dé.*

*Cari amisc! Sën le goto in man toleda
y en eviva a chisc düc cané fajeda.*

Le goto en alt alzeda.

alzeda la usc, scraiede - Eviva!

**Na carëta
bomberda
a La Nüda,
Badia**

II. MI AGN DA PREO

1899

Dô mia mëssea noela a Al Plan ái ciamó fat 1 ann de teologia y chël ann gnên menés da en post al ater a daidé fora les domëgnes y festes. En S. Maria de dezëmber ái mossü pordiché a Meransen; ploan êl sign. *Tone Pallua*. La 2. domëgna d'Advënt sunse gnü mené ete Eores; ploan êl sign. *P.P. Fuchs* dal 1887 ensö; cösc n'en jütâ jö valgügn mec al iade. Dal '85 êl sté l'ultimo iade a Porsenú; al jea 3 iadi al dé a dormí: la öna, les 4 y les 9 da sëra. Al é mort dal 1901. Al ea en talentun, â humor da stërne y sâ da divertí düc. Iu sun roé ete la mesa les set da sëra. Danlò êl loé y entrami n'ânse puzené mez liter. Da les 9 da sëra dijêl: signor presbiter, sën messi ji a dormí iu y en doman loé la mesa les cinch por cherí valch da pordiché. Mo deache iu â pordiché 2 dis denant a Meransen, mo sforzâl da tigni la medema pordica y n'en comanâ atira ciamó dui mec. L'ater dé ái dit le Rorate y á pordiché da la gran mëssea.

En Capiun dal 1900 ái mossü ji sö *St. André* a fa capolan. Danlò êl vicar sign. *Lois Troger*. I messâ ji a proveder ia *S. Linert* (sora Persenù). Belo les 4 da doman m'â cherdé Jan Clara da Frëina, om de Berbora da Colmesan.

Dan me ea sté espojito a *S. Linert*, sign. *L. Rapp* en preo co ea dé y net te calogna y co â ma i libri tal cé. Cösc preo á inçe scrit la storia dla diözeja da Porsenù.

Les ëres signâl ete te calogna y a me ne m'orêres nia cis gni te dljia. Le guant da mëssea gnea laé danré; le corporal te 34 agn mai, dijea le mone. Inçe la oscia tla mostranz gnea ma baratada fora en iade al ann. Da Pasca ennant êi 4 sëres al'edema tal Seminar y 3 sö *S. Linert*. I dormía te calogna y la mogna mo portá le café; i marnâ ete dal Bacher y cênâ a Porsenú.

A *S. Linert* ái motü sö les 6 domëgnes de San Alvije y motü man col *cianté popolar*. Dal *Niederhofer* se ürtâ mituns y mitans da 12 a 15 agn y iu ti ensignâ jö ciances por la devoziun de má. Deache mituns y mitans roâ adöm, â jont motü man da avëi na ria müsa. Domisdé jêi gonot fora por les ciasas a petlé adöm scioldi por la université catolica de Salzburg. Ai 16 de jügn ái spo fat l'ejam de cüra y en chël dé cïafâi le decret por roé a La Val.

Le dé dô sunse jü fora *Desproch* a cïafé *Iaco Frena* per ji con ël a *Oberammergau* ai "Passionsspiele"; mo deache al ne n'â nia plü cïafé chertes, sunse mefo jüs jö *Schwaz*, *Achensee* - *Eben*, olá che i á le pröm iade odü en lé y na barca.

*Mi agn a La Val
(1900 - 1901)*

En veia dal Gran S. Pire dal 1900 sunse roé a La Val. Al ea le plü maradet post por gauja dal paiamont de 210 ranesc al ann. 8 agn dan me êl sté danlò capolan sign. *Batista Mersa*, sën degan.

Al â racomané y arjunt che les êres fajess la reveronzia con en pè desco i êi. Orghelist êl dal '79 encâ *Ujep Dapoz* da Longiarü, en bun chesçian, mo en mascêna sön i orghi co te scora inçe. Les proes con i çiantadus tignia feter dagnora i capolagn, iu y la maestra Nane Pezzei; ara sonâ i orghi miü co iu. Le cor da La Val é sté le pröm da meter sö le "*çianté zezilian*" sot al ploan *Ojep Pitscheider* (1868 - 81). Mio dovëi desco capolan y preo ái fat dô l'e-jëmpl dal curat. De çí che iu â fat êl püch da scri, püch de bun, mo inçe püch de slet.

De cösc y d'atres porsones che i á ürté a La Val, ôi scri valch de plü.

Sign. Ojep Pescolderung è nasciü a Pederoa tla çiasa dla Bau-
ra ai 10 de jená 1842, 2 edemes dan mio pere. Le curat da laota Berto Trebo († 1850) â dit dal bato: Endô baçé 2 soldas.

Laota án tēma dai soldas. Che al ess baçé le capolan da La Val por 50 agn dô, ne ti êl nia tomé etc. Cösc curat *Pecolderung* â talent y ea franco tal ladin - talian y todësch desco püé d'atri. Desco stüdüent êl a Porsenü en dër carogna sön la bona acia. La 8.

classe ál fat a Balsan y al tolea i professori y i stüdené düc por le cü, en tipo desco sign. *Ojep Dasser*. Dal'65 é sign. *Pescolderung* roé a La Pli secundo capolan. Dô Madoines orêl ti fa en compliment a en çiantadú, deache al â lit tan endortöra Salmi: "O berba, os sëis da li latin?" Cösc berba lassora: "Latin sai pa bën desco en te rio picio preo iu" (cösc ea le vedl *Gosser* da Plazores).

Dal '82 êl ia *Ampëz* primissario y dô messadora ál belo veies; gonot jêl spo a Bornech a carté con cizé prêi capolagn. Dal 1891 ál pordiché da la *mëssa noela* de sign. *Alvije Pupp* sö *Antermeia* te 4 lingac - todësch por chi da *Lijun* y *Eores*, latin por le primiziant ênstes (sign. *Pupp* é nasciü dal 1866 a La Val, mo söa familia é spo jüda sö *Antermeia* a sté. Al é sté ploan da *Schalders* y *Reiscia*).

Sign. Pescolderung ea en preo de gran parüda, gran, gros y sciöde. Al sâ de se fa temëi dai capolagn, da gragn y pici, tomü da trec, aprijé da püé, mo al cherdea da ester. Al ea famojo da tigní discurs por ladin o todësch da val adönanza; sc'al ea envalgó pa na mesa, spo êl la aorela cörta. Êl enstës cheria aorela cörta y compagnia. A La Val jêl gonot domisdé ia sö da chi de *Sepl*, mädër por odëi en n'atra stöa. Por le studio n'al mai pordü tomp. Al seccâ gonot mëda *Lena*, na möta vedla de 80 agn co tolea dagnora çiamó en les *Antles* la gherlanda.

Düc la sceccâ, deache ara n'â nia ciafé da maridé, mo era dijea che düc l'ess orüda; can che ara ea çiamó sö dlijia vedla, messâra dé fora t'ostaria y roâ porchël gonot plü tardía te dlijia; danlò aldîra che i jogn dijea: zesséde po ma ch'al vën la Macolata de Sepl!

Sign. Pescolderung é inçe sté le pröm presidënt dal consëi de control dla cassa Raiffeisen a La Val. Al 1. de má 1901 él spo mort. Le dé denant él jü a Porsenú a s'aconsié pro le dr. Peer. Al á acompagné le propst Mitterer, Melchior Haag, Nadalin Pezzei (pere dla maestra) y le degan ala endünada dla Uniun de S. Zilia. Al ea belò da mez ann encá en malester. Al ne n'á nia podü to pert ala gran festa di çiantadus al 1. de má; ai ea 110 endöt. Degügn ne n'â capí le prigo y s'an ea jüs a çiasa. Domisdé s'ál lascé confessé da sign. V. Verginer y al orea se lascé proveder. Iu á çiamó podü i dé l'ere sant. Ensçiö él mort en pêsc!

Dô söa mort sunse iu gnü *provisor*; capolan ái ciafé sign. Pire Sorarú (mort a Porsenú dal 1938 desco degan). Ai 18 de jügn él gnü na tempesta co á früzé adöm döt decá dal'ega. Tai çiapm dles faus él ma plü de te bachéc de na spana. Con me y le capolan ne somiâl pa nia: iu ne sâ nia da fá le curat y le capolan fajea çí che al orea: sce iu orea ji envalgó, orêl gni con me y sce ël orea ji, essi mossü l'accompagné. Por fortuna él gnü dô 3 mense le curat nö,

sign. *Zeno Maring* da Costade-doi. Al orea gni adascusc, mo ara ne ti é nia garatada deache iu ea decuntra.

Porçi é pa i degagn, sce vigne curat mëssa se prejenté te söa stöa dan 2 testimoni dla cöra! Iu á ciafé P. Placidus Ellemunter (nasciü a Pliscia dal 1852 y mort a Salern dal 1938, olá che al ea direttur dla scora) co ea mefodër gnü dal Orient por rogosé signor degan a La Pli; cösc é gnü a La Val por prejenté ala jont le curat nö y plajü che ara i á a jont. Con sign. Zenone sunse çiamó sté 3 mënsç capolan. Mëda Monica cojinâ çí che ara sâ che i â ienn.

L'altonn dal 1900 él gnü emplanté da Porsenú enfora en iade por *sanç a Roma*. Da La Val s'â anunzié 7 ëi y 2 ëres co é gnüdes plü tert cöges de calogna - Tarina Alton pa sign. Pire Daberto, Tarina Moling pa sign. Alvijo Pupp, entrames çiantarines.

Ch'al ne sii 10 m'ái inçe iu anunzié y le pere m'á empresté 100 rainesc. Can che i jên sö por i mürs dla dlijia de S. Pire, tignia Tone de Tru pro a di: Mo çí testa chël co á fat en te dessëgn! A Roma ái dit mëssa tla çiamena dal iesuit Joh. Berchmans y sön l'alté dal corp sant de S. Luije. Da gni a çiasa ái iu y sign. Codalonga splié i paisc. A Loretto ái dit mëssa tla "Casa santa". Denant che scri di "*Dlaciá de Badia*", mëssi cunté valch de chi da La Val.

Nese da Miribun ne sai sc'al á falé le stato o sc'al é empü strü-

scé. A söes 3 mitans ti ál motü ennom: Fede - Speranza - Caritá. Belo da jonn ál emparé empü de latin, spo ál motü man a li le brevariario; almanco val liêl vigne dé. Libri nös ne cumprâl feter mai, mo de vedli; chisc liêl y capia plü saurí, tan todësch co talian. Naota êl jü a marcé fora Bornech y empè de en porcel ál porté a ciassa 12 libri ten sach. Les campagnes y la ciassa ál en malester. Sce en capolan lasciâ pa fora valch la domëgna, ál pa ligrëza de i la cacé bona cialda dô mëssa.

Incé tla storia s'entenêl pa fora: na sëra d'isté che iu y le curat jên sön plaza ia y ca, gnêl cösc Nese da Pederoa sö, se gnea pormez y orea se bajé la man con söa müsa da tabach y dijea: "I á punsé do tres sö - sëise da mo di, che co é sté emparadú de Roma dô chël Caligula?" Al respetâ dljia y prêi, mo ai sacramoné jêl ma da Pasca. Plü gonot ne se sontíl nia degno, dijêl a me.

Franz Lagerba, ostí da Pederoa, merita incé d'ester noné.

Iu storji magari massa gonot pro a Pederoa a ciacolé con chël vero marô. Al é d'Al Plan, en fi dan gosté dal Anderle da Cianëigran y gaiert. Al gnea vigne dé a mëssa y jea por sané a Ierusalem, Roma y Lourdes. Al â 3 mituns y na möta - encö n'ál plü degügn, düc moré, mo al é empò cuntont y dij: "Iu sun ma cuntont con Chël Bel Dio; al é bën sté bun con cösc rio bastert; ierpé ái ma na spatënöra y en pèr de cialzes

grijes, mo iu l'á spo fata iu; a scora sunse ma jü 3 invern danmisdé, domisdé messâi taié fën ia Ras y prodëi da sëra 12 armoné, mo iu á bën empò emparé da fa cunt assá iu - y da scri sai incé, almanco son la crëda". "La Sacrestia" ti dijên, deache cösta parora ea söa sora blastema ch'al tirâ ca do vigne secunda parora.

D'aisciöda dal 1902 ái motü man da ji *con al roda*. Sparagné ne m'ái pa con chël laur, mo i ne m'an po nia mal ch'i á emparé y che i sun araité encërch con la roda 12 agn. I lüsc plü dalunc che i á ürté con la roda é stés chisc: Pli de Ciadura, Auronzo, Tre Croci, Lienz, Desproch, Gsies, Landeck, Finstermünz, Vinschgau, Mendelpaß, Fondo, Cles, Malé, Madonna di Campiglio, Val Rendena, Tione, Arco, Riva, Rorai, Calliano, Folgaria, Caldonazzo, Levico, Pergine, Tront, Lavis, Cembra, Cavalese, Fascia, Pordú, Falzares.

Sön Badia

Te 9 mënsce ái apëna emparé da conësce la jont. I daidâ empü da les proes da cianté; i fejea bun o mal mio laur da capolan. De valch m'an poi encö mal: che i ne n'á emparé deplü da sign. *Santo Palla*. Cösc ploan metea averda a vigne picio fal che i fajea pro alté, sön greda (pergo) y incé zonza tal deportamont y m'al dejea con maniera; sce valch ne mo sonâ laota nia bun, encö sunse

cuntont y ringrazi sign. Santo ch'al m'al á dit. Vigne curat y prinzipal dess avëi la cherianza y le coraji de di val a en capolan jonn empè de le di ad atri. Les pordiches n'ái belo dio nia plü scrit tan avisa co laota sön Badia; i metea belo man le lönesc, sign. curat cíamó denant. Sce al á encö pordica, metél belo en doman man da fa la pordica por 15 dé dô. Signor Santo sâ da fa de beles funziuns te dlijia, cösc ál belo emparé dal mone da Col; al sâ inće che al á la plü bela dlijia dla bachëta, l'á cíamó fornida con de beles finestres y orghi famoji. Al á sponü laprò da scioldi mile rai-nesc. A *sparagné* essi pa inće po-dü emparé sön Badia; signor curat á belo ta Col fat 2 stipendi por stüdené; por söa porsona adorál püch y nia - tabach trep y sterch inće. Da fa cuné sâl dër bén. Naota m'ái iu albü desmun-cé de i dé 6 scioldi che i á pordü da carté; l'ultimo dal mëns mo paiâ le curat, desche al é üsanza y jö da pè êl scrit: Diffala gioco 6 soldi.

A sign. Santo i sâl bel te compagnia de prêi y al dea ca éi che al á te cíanea y cösta ea pa fornida de cíajó, liagnes, vin y d'isté inće bira. Vign'ann jêl da S. Lüca ta Fodom, cumprâ val cröcia y fajea dan Nadé scialami y gliagnes ala taliana - lunges y fines - empara. Signor Santo ess pa dé ca en dër paor o inće en der "Knif-fer" por le Seminar. Al sâ da fa roba col püch y s'intenea inće de

éiassa. Chi da Col y val capolan ess mefo odü ienn, sce al ess albü na fancela fidada, che êl n'ess albü bria da loé enstès de net por ji a odëi, sce na vacia fajea videl.

Inće val d'ater essi odü ienn iu: sc'al ess albü le natoral de trá plü jont a sè co de i dessené con rebecades. I mini con cösc cis le maester Paul Vittur - en jonn laota de bona indole y de talënt. Paul á laota la scora, le cor, la cassa, le magazinn - al valea trep pa la jont; sce signor curat l'ess val ota envié a en goto de vin o a carté, a vila, entrami ess albü manco desplajëis. I ne scii cösc deache i sun cogné o berba de maestri, mo deache i sa che trec curać á falé defrunt ai maestri jogn. Da chisc tomps á en curat plü bojügn d'avëi le maester sön söa pert co le maester dal curat.

Da signor Santo ái spo emparé da fa testamont, sc'i devënti naota curat y êl m'á inće dit, tan bel che en provisor ess dô söa mort, sc'al foss mort da curat. Do 40 agn de sorvij él jü en pensium, desche al dijea dagnora, mo iu crëi che al ti anröi cíamó encö. (Al ea nasciü a Agai ta Fodom dal 1851, é sté ploan de Badia dal 1896-1917 y é mort ta Fodom dal 1932).

Sön Badia ái emparé a conësce 2 prêi de indole döt contraria. Önn é sign. *Fonjo Videsot* dal Cier da Ju, curat sö La Ila.

A Porsenü s'al rot na iama y è romagnü empü zot.

De düc i prêi ladins ái emparé

Siur Fonjo
y siur
Angelo Videsot
dal Cier
(S. Martin)

te chi 9 mënsch da respeté le plü sign. Alfonso. Sign. Fonjo ea brau da carté, bun da soné l'armonio, zite col baié y dër en bun confessor. Al m'orea inçe bun a me y m'á orü avëi por so sucessur a La Ila y m'á mené le "Stempel" por la competënza. Iu á inçe supliché dô La Ila, mo Don Lorenzo ea 2 agn dan me y la vënta dërt en-

sciö. Can che le dr. Stemberger é jü dal seminar demez, ne n'essi salpü önn plü adaté por spiritual co sign. Fonjo; i l'á inçe dit al Stemberger, - mo sà'n belo - a "Walischer" podess dezipé döt a Porsenú. Al foss sté brau de çianté coral pro i seminarisè, en dër direttur dal "circolo retorico italiano" y en "zelante" confessor y

pordicadú por i taliagn a Porse-nú. Por Mühlwald foss inće en todësch sté bun assá.

Scior Batista Adang ea laota curat da S. Ćiascian. Naota sora te sôa vita ál pordiché por talian. Da capolan jonn ál sôes idees desco plü tert y ea nominé dai atri prêi “Der liberale Cooperator”.

Dal 1879, che iu ea ćiamó a Mirí, êl scior Batista preo d’Antermeia. Iu í á naota trat la lösa da S. Martin sô y êl m’á dé 1 dasset. Scior Batista ea “*Kunstrodlar*” desche él dijea. Sôn sôa “*Visitkarte*” stêl scrit: Joh. B. Adang, Pfarrer von St. Kassian im Abteitale, Mitglied des deutsch- und österr. Alpenvereines und des Rodelklubs von St. Ulrich in Gröden.” Porchêl che iu sun da presbiter sté na edema ta S. Ćiascian por êl, m’ál l’invern 1900/01 prejenté a La Val “eine Kunstrodel”; êl m’la á scincada o dada dô marëna con tan de zeremonies; spo l’anse benedida con en “*Kunstritt*” jô Pederala. Iu sun roé jô 16 minuc dan le *Kunstrodlar*.

In Antermeia ál motü man da fantiné empü dassënn sot la plata y al á mossü roé demez. Signor Pescolderung é gnü motü por le condüje fora Dala. I dis denant êl sô La Val te calogna. En dé dijál al curat: “Töö, iu oress gni dër conesciü; chi co toma jô de chës munts vën diüc dër conesciüs; iu jará sôn Crëp dla Crusc y i mo sciürará sora crëp jô”. Le curat ea feter stonté empara y

dij: “Iu á la medema idea; speta en per de dis ćina che i á motü a post dôt; spo junse deboriacfa fora Desproch y sôn la Frau Hitt y tirun jô en salt. Tlò é la jont tan sciompla y ne capësc nia cösc; fora Desproch él na organisaziun dai menacrëp”.

Cösc plann i plajea a signor Batista y ensciö l’ál condüt a Dala.

Le pröm dé ái marné a Bornech dai Capezineri. Pa mëssa menâ le Pescolderung sôes coienaries, desche al â la üsanza y al sâ pa; signor Batista scutâ chit con le ćé bas.

I Capezineri sâ che önn de chisc roâ fora in ćiasa dai mac y en te frate damanâ en n ater: “Töö, cal é pa le mat de chi dui? Chêl co baia tan da stronso o chêl co lascia piché le ćé?”

Cösc i á pa dër plajü al Pescolderung. Fora Dala é le Adang scialdi varí y roé capolan a Lutach (1891 - 93) y spo curat ta S. Ćiascian. Dal 1902 él jü a S. Martin en pensiu y val ann él jü vigne domëgna fora Al Plan a dí mëssa adora. I ultimi agn êl trep fantinus. Al é mort dal 1915.

Signor Batista se stüfâ prësc te compagnia de blot prêi; so miü amich ea sign. V. Verginer. Ai se ürtâ gonot, por le plü ete Al Bagn. Al tignia sü discursc por latin, todësch y latin, mo dagnora i medemi. Al á incé scrit rimes ladines y de te pici mec teatri y tan ienn che al i dijea pa sô. En pü de tech i é bën resté y jü dô ćina ala mort.

Capolan ia Ampëz (1902 - 1905)

Ia Ampëz sunse jü eniert deache i sâ massa püch talian, mo i m'á pa empü afranché y ara é jüda assá y i m'an sun jü eniert do 2 agn y mez. Jü ia sunse con la roda - le pröm capolan dla roda. Signor degan Tone Pallua ne n'odea pa ienn la roda y dijea belo la pröma sêra: "Signor capolan, con la roda dëise massa tal edl" y iu lassora: "I ne sess co che i podess zonza fa parüda". La pröma domëgna, da les trëi, vëgni cherdé fora Zuel; al ti â dé le bot a na te püra vedla. Le capolan Batista Mersa dijea: "Sën tol ma la roda y salta!". Sön plaza êl la musiga y plën de jont che i messâ tigni fora. Iu va y dá ala vedla l'ere sant y m'an vëgni a ciasa. Spo dijêi i ampezagn: "Sto pree no é propio un agno del ziello; ra pora vecia ra saræ morta senza i ordini de gegia, s'el no esse abu ra roda". Mia roda s'á ensciö fat respeté dai ampezagn. Dô me á inçe Don Ruon y Don Pire Frenademetz imparé a ji con la roda.

Dô Nanü dal 1903 ái ciafé da Porsenü le decret por Fodom. Signor degan ne para dër contont - iu â mefodër sorantut la scora de S. Ojep (Arbeiter - Jünglingsverein). Pro mësa, che düc 4 aldia, damanâ le degan, sce al me foss dërt, sce êl protestass a Porsenü cuntra la trasferida. Bel empaca: 5 dis dô ciafâ Don Giovanni co ea belo 9 agn danlò, le decret por Fodom; al ea sambën

ofendü da pert dal degan y Porsenü. Al s'an é jü zonza di tofa ai ampezagn y chise ea inçe restés mal. Ensciö ne m'ái ciamó ciafé degüna "Fodomada". Al gnea dit dai prêi: Fodom é en bel büsc por s'an gni fora!

Do Pasca êl spo gnü signor Frenademetz y al ne n'ê plü sté tan bel co en pröma. Ampëz é en post delicat por en capolan: al foss bun che al sess da se gorné se enstës endortöra, la jont é critica y con rajun; ji por les ciasas é laia tre plü da dejconsié co ten ater lü. Al i plej ai ampezagn sce en capolan é brau da cianté, sc'al é bun de vila, sc'al é ligherzin, mo ai é ziti defrunt a so deportament.

Ampëz é en "Mikrokosmo", n te picio monn, an á döt danlò y an ne n'á zonza degügn ch'an poi s'la cunté y baudié. Cösta é na gran mancanza, cis por en degan. Sce i 3 capolagn tën adöm, dijunde, cuntra le degan, spo êl tan co cöt.

I ampezagn á en bun cör, mo la orenté debbla, porchël é inçe trec trec enviziês. Sce önn sa de i anji, pol empò derzé fora trec. En tal é sté por Ampëz Don G. Mersa. Le mone m'á dit che al messâ fa i ultimi agn che le Mersa ea in Ampëz, le mez deplü osces co can che al ea gnü; Don Giuvani á tan da pissié co nos 3 deboriada. Al é tomü dal degan y respeté da düc; sön greda i les dijêl pa sêces, mo joé arál pa empò püch.

*Capolan a Porsenú
(1905 - 13)*

Dan me é sté bun mez ann Don Giuvani capolan a Porsenú. Al é spo gnü curat da Pichl te Gsies. I s'ân encunté a Bornech, danlò da signor Alvije Pupp, capolan dles mognans. Èi dui â trep da se cunté de chi agn che ai ea stés con sign. Matio Valentin deboriada capolagn ia Ampèz sot le degan Pitscheider (le degan Ojep Pitscheider é d'Almone da Longiarü, nasciü dal 1825, consagré dal 1851, sté curat da La Val, degan da Fodom y d'Ampèz dal 1883-1900; dal 1903-06 él sté presidënt dla Cassa Raiffeisen da Longiarü - al é mort dal 1916. Sign. Mati Valentin é nasciü a Penderoa dal 1871, gnü consagré dal 1895 y al é sté curat da Pichl y mort dal 1943).

Ai 16 de merz da sèra dal 1905 sunse roé a Porsenú "Walscher Cunprater". I sun gnü col talar y raité te ciüté col Omnibus dal Elefant. Degan da Porsenú èl Jakob Mairhofer; al é sté 8 agn professor de lingaz latin y greco tal Vinzentinum, spo curat a Gries am Brenner, Lavant y Albeins. Defrunt ai capolagn èl en "Tacitus" ch'al m'é plü gonot gnü la veia de m'an ji. Pa mësa ne gnêl baié ater co dal tompy dles çiampanes; gauja sará bèn stada trep la differenza politiga. Le degan ea en preo co â ordine te sü afars y puntual desco na ora. L'ultimo iade che al á fat, él sté can che al é gnü a mo enstalé te Eores.

Al n'orea gni etc, desche la maiú pert fej, mo i l'á feter sforzé. A les 4 da doman ál dit mëssa a Porsenú, da la mesa les 8 èl etc Eores, pordichè, do mëssa ál tut en pü de jopa ajia, ales 12 èl belo endô a Porsenú. Chël isté s'él amaré da na iama, a Balsan i l'án tuta ia y dô él mort ai 31 d'agost dal 1913.

Signor Karl Alber, fi de n mede, é sté con me 8 agn capolan - en bun compagn; i creï che i ne s'anse en iade dé na storta parora. Al gnea feter vigne dé pro mio armonio a proé sôa usc; al ne çiantâ nia êrt le "f" alt y "D" bas y sce iu le laldâ, se godêl. Alber é sté trec agn vizepreses dal "Gesellenverein" y gnea 4 sères al'edema empormó da les 11 a çiasa. Do la mort dal degan él gnü provisor, plü tert Rosaribenefiziat - spo Feldkaplan por i Stand-schützen - dal 1919 encá él capolan in St. Anton/Arlberg, le post nadé de so pere; cösc post s'ál dagnora audé. Iu sun sté 8 agn catechista pro les mitans sö da les Englischen, i â 3 classes, 30-40 scolares laóna. Tan desvalí da la scora tra Ampèz y Porsenü.

Por mio sant ennom fajêres vign'ann na festa y vign'ann val d'atter. I án inçe (zonza che le degan sess) motü sö la S. Comegnun por le pröm vëndres - les scolares gnea pormó por les 9 te scora. Domisdé tegnia la scora entiera mes'ora d'adoraziun y iu fajea empröma vigne ota na picia stroziun da 10 minuc.

Frenademez y Engl á endo döt desmotü y cherdea magari d'avëi fat val de bun. Na scora desco a Porsenú n'arái plü iu te mia vita.

Alber tegnia por me la scora da santüs por les mitans sö da les "Englischen" che iu poi ji bel lëde a fa la funziun por i taliagn tal Seminar. Cösta funziun á i Iesuic taliagn motü sö i agn 1860 za. co á en internat a Porsenú (Jesuitenkasernerne - dal 1920 scora por i mituns y fõsc naota inçe ginajio - lerch fossal assá). Dô che i Iesuic s'an é jüs, n'él sté en pez nia, spo á endô motü man en zerto Guadagnini, ploan in p. de Primiero. Do söa mort '91 á sighthé prof. dr. Joh. Freiseisen y spiritual dr. E. Stemberger.

Apëna che iu sun roé a Porsenú, m'á le Freiseisen atira cacé sot y iu á fat la funziun düc i agn.

Al ea laota trec trentins y taliagn a Porsenú. An á fat la canalizaziun tla str. dla ferata, str. Kranewitt, enflastré la strada Caserma - Sanatorium. Gonot êl 300 - 400 porsones te dlijia a les letagnes, çiançes y stroziun che i fajea dagnora da l'alté. Gonot enviai inçe d'atri: dr. Freiseisen, en Pater da Milland y Don F. Verocai co ea chi agn 1916-18 a Sarns. En teologh ladin acompagnâ le çianté, d'isté le fajêi enstës y signor Alvije Alfreider jea pro alté. I ultimi agn dêi fora vigne domëgna "Squilla, Anima delle Famiglie" y d'atri folieç taliagn y con le tomp ái inçe platé

na picera bibliotechina taliana, empröma te çiasa de Gabriel Costa, oticher co fajea da trec agn le mone.

D'isté abinâi 50-60 porsones te val salf, olá che i emparán çiançes nëes. Da Pasca gnea vign'ann P. Luigi Franchessen, Redentorist da Desproch a fa la sontada. Cösc pater ea nonêsc.

La domëgna denant che i vëgni en Eores m'á i taliagn sorandé por rengraziamont 6 cazüs, forchêtes y cortí d'arjont y le stüdüent dla 7. Pire Bioch (mort dal 1914) á lit dant na cherta a ennom di taliagn. Con la vera cuntra la Talia dal 1915 é spo döt sté finí y proibí. Sën fossal trec taliagn a Porsenú, soldas, mercancé, mo püç de chi co va te dlijia; por cösc n'él gnanca plü degünes funziuns talianes.

Les funziuns por i taliagn y la scora è chël co m'á fat le plü ligrëza y sodesfaziun a Porsenú.

Dal rest êl te ciüté por en preo y por en capolan püch co le fej cuntont. A mio tomp êl çiamó che porca de politiga y la discordia danter i Conservatifs y i Cristiagnsoziazai. Naota dô na votaziun ái pa bel scrit al prof. Mischi J. na letra endiaulada por en tiro y na figura che al â fat desco mëmber dal comité de lîta. La politiga y la discordia tra prêi é cösc ann stada la gauja de trec dagns por le bën che an ess podü fa. Amen. Schwamm drüber!

Merz y aurí 1906 dêi stroziun tal çianté te 3 scores y tal ginasio

Tone Obojes,
medo y patrùn a S. Stefo
n. a Al Plan - † a S. Sciomun

por la devoziun de má. Le plü decuntra éa i prêi y i ciantadus; mo tan ái empò derzé fora che da chël encá vëgnal almanco cianté dai scolari. Mo iu m'á entant trat al col en mal cronisc (cattar al botun dal col). L'altonn 1906 m'á le dr. Peer proibì da ji te scora, spo sunse jü jö por la Talia y sun sté 5 dis a Venezia (3 dis ái motü a ji a Triest y dé ota söla barca "Graf Wurmbrand") y ala Esposiziun a Milan. I m'á tratia 200 franch, mo le mal m'é romagnü; i á medié y "kneippé" 2 - 3 agn. I mo stontâ daspaont da

dì dant la corona te dljia. Trec cherdea che i ess le mé sëch y i â pa bel naota incé le ponsier da ji en ponsiun. Dal 1912 él spo passé le mal zonza ch'i ess fat val; mo val iade m'an sonti ciamó al dedancö.

Nos 2 capolagn y le dr. Freiseisen ân incé da fistidié por i soldas. A chi tomps ea Erzherzog Eugen comandant te Tirol y i soldas â - tut fora l'isté, tomps dles manovres - vigne 15 dé mëssa y stroziun.

De Chersëma endô extra 3 pordiches y 5 dad altonn por i recruc. Nos ân da tigni 32 pordiches al ann por todësch y 32 por talian. (I encö!!).

Tla Sbaiz

De messé 1911 ái fat con signor Valire Irschara en iade por sané a *Maria Einsiedeln*. Čina Landeck ái tut la roda. I l'á lasciada enlò te calogna dal ploan Prugg, en famojo čiantadú co é sté cizé ann denant capolan a s. André.

Danlò sunse spo jüs con la ferata a Einsiedeln. Spo a Brunnen - Ingenphol - čiasa oma dles "Kreuzschwester", spo a pè söl Rigi Kolm, spo a Luzern, danlò a Zürich - St. Gallen por la domëgna di abiti (scapeliri). A Einsiedeln êl bel y i pelegrins da Allgäu čiantâ che al ca en plajëi. Les ciüttes ea frëides y se sun fremés piich. Le "Vierwaldstättersee" è val de grandius y les viles sön la spona.

A St. Gallen ái odü y aldí či che čianté ó di; le Stehle ea danlò capocor. A les 8 êl sté na mësša čhíta con čianté dla jont. La dlijia dal dom ea plëna y vignönn â so liber da čianté y diüc čiantâ, mo a *óna usc*. Iu n'á mai aldí val de te iu y ne l'aldiará plü ater.

Le vëSCO pissiâ te dlijia y na bela ligna co jea a se confessé. L'ostí o direttur dal hotel, olá che i án dormit, en fré dal Prugger - hotel por antialcolicher - (vin duc, bun, mo éer), dijea che êl y sôa fomena jea dagnora da êl a se confessé.

Da la gran mësša čiantâ le cor (za. 60 čiantadus); le coral čiantâ i omi zonza orghi con na pronunzia y sveltëza da se inamoré tal

Sign. Jan Tita Adang

coral. La mësša - cor moscedé - portada dant en maniera da resté encantés. Či che i à aldio ái spo cunté al propst Mitterer y êl m'á dit: "Herr Koperator, wenn Sie den Volksgesang in dem Chor von Stehle gehört haben, dann gehen Sie nur nirgends mehr hin, Kirchengesang zu hören".

Dër cuntoné s'an sunse gnüs fora dla Sbaiz y sun roês a *Bregenz*. L'ater dé en barca a Lindau y da sëra a Feldkirch y Bludenz čina Nüzziders a cialé mio compagn de scora Otto Fink, capolan. Do 5 dis ênse endô a Landeck.

Con les rodes - signor Valerio se sontâ - sunse raites por Obe-

**Sig. degan Pallua
(1884 - 1914)**

rinntal - Finstermünz - Nauders
 čina Graun. Danlò èl la oma y la
 familia dal Alber co â ostaria y i
 sun stés soranet. Le dé dô - dé
 de mesaledema - con la roda sò
 por la Malser Heide; enlò messâi
 arforé či che i ca bun. La oma dal
 Alber m'â proibi da raité danlò
 jö y signor Valerio á stimé èl, mo
 iu l'á proada ju y jüda ëra. A Mals
 essoi podü ji te Čiasa dai Osc a
 odči en stüdent de Deutschland
 mort; le dé denant ál fat la mede-
 ma strada, é tomé y s'á rot la crë-
 pa pro en podrum de strada. Da
 Mals sunse jü su ete por Taufers
 - Münster Valchava - S. Maria.

A Münster ai baié con en ostí
 romané - i s'entenên valgamia.

Gonot messânse bën to le to-
 dësch a man por translaté tra la-
 din y romaunc. Da s. Maria sunse
 jü - al ea vëndres - col preo catol-
 lich - la maiú pert dla jont è calvi-
 nisé reformés-sön la Piya di 3 lin-
 gac - Fr. Josefs Höhe. L'Ortler
 ánse dan le nës. Da sëra spo jö a
 Trafoi a ciafé mio compan Tel-
 ser, danlò capolan.

A Spondinig m'âspetâ la roda
 y con cösta sunse raité jö por la
 Vinsga - lungia y čialda. A Maran
 ái marné, spo ennant čina Bal-
 san, spo en ferata cuntra Porse-
 nú.

Jö por le Tirol talian: Dal 1912,
 inće de messé, ái endô unt la ro-
 da; i â les coies y furia belo 3 dis;
 i sun jü por la Mendel čina a Cles
 le pröm dé. Danlò èl le franzesca-
 ner Nagler Odilo da La Val (Mo-
 rin). De net ái furia y chi patri
 n'orea pa mo lascé ji l'ater dé,
 mo iu ia y sö Malé - danlò ái mar-
 né pro Don Attilio Bormioli, or-
 ganist dal dom da Tront che i
 conescea da Porsenú enfora. En-
 lò ái mossu sté por les coies; i á
 assöe dōta net; l'ater dé sò por
 Madonna di Campiglio, jö en Val
 Rendena. I á odü le post olá che
 an á martorjé S. Feghile y fora
 čina a Stenico sön en crëp. La
 sciora Angeli Fonsternann (so
 om é mort a Porsenú 1908 dô che
 al s'á fat sò la vila Adele söla stra-
 da dla staziun) padovana m'â en-
 vié de ji sogü naota a la ciafé a
 Stenico, olá che ara ea d'isté. Iu
 sun roé cun la furia - 38°, i á cënë,
 pro cëna ái boü 2 angostares de

vin vedl dal 1903. De net m'ái laé entier 2 iadi - l'ater dé êi bun y sun jü con la roda por Tione - Sarche - Drò - Arco - Riva - Torbole - Mori - Rorai - Calliano: döt en dé! A Torbole ái marné encër les 2 tal hotel di "Apolloni". Les mitans co ea stades mies scolares in Ampëz, â na dërta ligrëza ch'i ea roé. Jö por le Tirol talian ái joca y corpet ciolé söla roda; iu ne n'â endos ater co la braia, cíamëja y le cíapel y en fazorel encër le col y önn sot le cíapel; ensciö ne mo conescea degügn por en preo y iu á albü da düc bela santa pêsc.

A Calliano ái dormí. L'ater dé m'ái fat mené la roda por Folgaria y iu sö a pè la strada lungia y érta. Folgaria é en bel post lerch y lëde con na bela odüda.

Domisdé sunse spo jü sö por Caldonazzo - strada érta y prigorosa; a Levico ái tut en bagn, da sëra por Pergine che i conescea belo da denant che i ea jü naota ala Madonna di Caravaggio - Piné. I sun roé tert da sëra a Tront. L'ater dé sunse armêrt a les 9, á marné a Branzoll pro les mognans. Stort pro por cíafé la mognan Pia Taibon de Casper da Cianoré. Con ëra ái vardé 1880-81 y cíanté a La Pli 1884. Era é gnüda en Eores a mo cíafé l'ann 1919, da Maran. A les 5 êi a Balsan, a les 7 a Porsenú por ferata.

L'ann dô orêi pa ti fa na vijita al'atra pert dal Tirol talian - S. Martin di Castrozza - Primiero

ez., mo spo sunse roé a Eores. Chël ái odü: i trentins n'á pa gauja de se baudié sora le Tirol y l'Austria; de te beles strades y tantes y tan bën tignides ne n'á pa i todësc.

Al congres mariano: L'ann 1910, crëi iu, sunse jü a Salzburg al Congres mariano. Sc'i ess pon-sé che i ess naota da fa con na congregaziun, desco sën tlò en Eores, essi mostré plü enteres por les stroziuns fates chi 3 dis, mo ensciö sunse jü plü por i cíaré ala ciüté y ai contorni. Düc i iadesc che i á fat en vita mia é pa feter stés por nia - al é bel desche i n'ess cíaré a nia y che i n'ess odü nia; sce önn mo cunta val de chisc posé, m'ê döt nö. Chël tant sai, ji ne vai plü engnó ater co sc'al foss naota la gaujiun - a Gerusalem - mo no plü por curiosité.

Stüdüncé ladins: I pröms agn s'abinânse nos ladins le mertesc danlò dal Schlüsselwirt - Ojep Rubatscher da Coz (La Val) - da les 5 ales 7. I ên laota: P. Willibald Rubatscher O.S.B. emer. prof; prof. Ojep Mischi, Vinzenti-num; signor Alvije Alfreider, ploan in p.; Pire Rubatscher, postin en p. y berba dal ostí; le jandarmo Moling da La Val; Sciomun Somví, sartú dles paramontes y sciacher dal antare; iu y l'ostí. Dô dal 1907 n'él plü sté nia gauja dla politiga y na pert é moré.

Le capolan ladin da Porsenú mëss naturalmonter s'an to sora

dai stüdünc ladins. Can che iu ea stüdüent, èl inçe sté signor Angelo dal Cier co m'á daidé; èl m'á mené ia dal "Klassensprecher", èl m'á fat da "patron" 4 agn, sön so armonio podêi inçe soné dui iadi al'edema. Dô da èl èl spo sté signor Tone Moling mio patron. Gran bria ne n'ái pa dé, no a önn, no al ater.

Iu sun sté patron de: Hanes Manesch da Cianei co é gnü iesuit - Pire Rubatscher, preo - Jan Frontull, jandarmo - Pire Bioch d'Alnëi, mort tla otava de má dal 1914 de 32 agn. Tra fömé, stüdié demassa, mangé slet, ál ciafé le me sëch; en model por düc i stüdünc, respeté dai professeri, prefect dla Congregaziun dai stüdünc - Pire Deiacó de Rü da Rina, teologh.

De jügnjêi coi stüdünc a mangé chersces, d'otober a öa, plü tert a terchelen. Gran desplajëis ne m'á degügn fat.

Da capolan m'ái sparagné püch y nia. I paiâ vign'ann 113 corones te na sügheraziun dla vita, tla cassa ái da Pasca 1913 ma 750 corones. Por mëter man in Eores m'ái empresté 2000 corones y chëres é paiades jö.

L'ejam de concurs ái fat ai 4 y 5 d'otober 1911 y è jü. Chi dal Consistorio y benefiziaç y i professori m'á daidé; i l'á fat col nr. 17. Studié ái en ann alalungia, val'edema püch, val edema nia, les ultimes 5 edemes m'ái tigni laprò y jüda éra.

Curat in Eores (1913 - 27)

Eores è na curazia - espositura; le curat Joh. Passler á belo l'ann 1903 arjunt la congrua da ploan con capolan 1400 corones. Krukenhauser é ciamó sté esposito. De merz dal 1913 á Porsenú scrit fora Eores por ploania. Plü ienn fossi bën jü sön na cöra ladina. I mo punsâ, t'Eores ne ciafon nia èrt zacai a daidé fora. Ten post, olá che i foss ma sté su por les confesciuns, ne fossi nia jü ienn. I ne sa co che jont l'á.

No ch'i ess cherdü d'avëi de bones cualites por en ostí, mo chël sai che val messára porté la ostaria y sc'an á en scioldo d'avanz tles mans, sarái inçe çi fa para.

I á supliché y i sun sté l'unico competënt. De merz sunse spo gnü ete naotâ col Krukenhauser: enlò m'ál cunté y á odü çi che al á fat te 8 agn y mez: Renové la dljia, spenü 16.000 corones, motü sö orghi, engrandí la dessora, na ora nea, motü a emparé en organist co sonâ belo laota la Herz-Jesu Messe dal Mittrer; planté na congregaziun por les jones, restauré la pia uniun dai jogn y dles fomenes, motü sö la "Herz Jesu Bruderschaft" y la comegnun da vignedé, alzé la calogna den partimont con 7 ciamenes por foresc, fat na foranda nea. Döt cösc á fat Krukenhauser te 8 agn y mez. Y iu le damani: "Çiodi t'an vaste pa sën che t'as arjigné ca döt tan bel?" Al á re-

spognü: “Sèn áí arjunt éi che i m’â tut dant; al mo vèn en mont, i ne n’á plü nia da fa atlò”. Resposta dëgna de n bun preo famojo. A Porsenú m’ái fat *fiesta de comié* te scora. La vëia de S. Iorz 1913 sunse gnü ete, acompagné dal ombolt y le 1. cònsëi, da mi suzessur a Porsenú signor Pire Frenademez y dai stüdünc ladins. Kruchenhauser y Sorarui co é gnü con les ciaspes d’Antermëia ça, spetâ defora dal Schatzer, i scolari, i çiantadus fora en Kälbergarten pro na gherlanda de teriunf. Danlò áí çianté y dit sö versli.

En S. Iorz éi trepa jont atlò - patrozinio,alzada dla cõra a ploania, entronada dal pröm ploian - i puné dla pordica dal degan. Le dé dô áí cumprè dal Kruckenhauser por 2400 coronas d’antare y roba. I pröms agn áí lascé fa en funz de petun encër la foranda, na çiasadafü nea, deponje mies stöes, fat en stalot dal porcel. Encër dljia éi püch da fa. Mi dovëis crëi d’avëi fat; daidé fora sunse gnü vigne domëgna y festa. Le iade paiâi coi scioldi dla capolania - la spëisa al pater i lasciâi paié al ostí. I pröms agn áí fat roba da fa l’ostí; i ea su y al ea trec laurané por la strada y i sanatori a Palmschoß. Sce la “Kriegsanleihe” vën a varëi valch, n’ái por valgügn mile.

Sce ara ne val naota nia desco encö, la fajarái inçe, sciöben che i á al dedancö 8.000 liras de debit. Le tomp de vera n’ái patí y sofrí en degüna maniera iu y inçe

desco ostí crëi ch’i n’ái pordü en chert de vin. 4 - 5 iadi al ann vâi in Fones a carté, le “Jörgl” é de vigne vers en bun ijin. Ia dai ladins vai bën inçe 3 - 4 iadi al ann; le tru por Börz conësci desco mies gaiofes. Do che al é sté emplanté na secunda ostaria - Villa Kircher - 1919, ne n’èl plü bel no desco ostí no desco curat. I mëssi tres brunteré sön greda, mo i lasci pa prësc, al ne joa empòne nia.

Desco ostí áí dagnora albü ordine t’ostaria; saré da sëra d’isté da les 9, d’invern empröma ales 7, sèn ales 8. Al n’è nia dagnora saurí, mo ara è jüda y ara va sc’an ó; mia neza Lena, dal 1919 empò ostira da Lungiarü, sa da cunté, desche i sân da tigní dürr.

Mies nezes: Lena y Rosa Frontull m’á dagnora fat ligrëza; ares è prosses y tignia da me; la cõga Maria Lamp da Gsies è na bona cõga, mo dessenè m’ái pa podü assá empara iu y i sciori (1913-1919).

Te 4 mënsch vën pa mia jormana Carolina da Costamilagn por cõga; i sperí d’avëi fortüna empara.

Çina çiamó áí albü con les cõghes y i çians püçia fortüna, mo bën coi porcí; i n’á copé vign’ann en per y mai ne i ál falé nia.

Por entant basta! Sc’i á da vire, scriarái dô 5 agn plü enannt.

Dio acompagni mi vari, mies parores con söa grazia y mo straverdi da fai!

Signor Ojep Frenà - curat
Eores, ai 23.12.1920

Encö scii con i vidles sön le nes - al é prësc 5 agn che i n'á plü scrit nia. L'invern 1923/24 conescêi che i odea mal da li dant la sëra. D'aurí sunse jü dal mede primar dr. Niederegger tal Sanatorio da Porsenú. Al m'á vijitê y á dit che ara stea mal con l'edl ciamp, la niöra grijia (grauer Star) se lasciâ adentëne. Al m'á dé gotes da mëter ete tai edli 2 mënce sciö y önn no. Cösc feji sën en ann y mez y gni vëgni entrami plü slec. Col ciamp vëighi scialdi püch; al é en defet arpé - mia lâ da Costamilagn me recordi, ch'ara sontia con les mans éi ora ch'al ea, can che ara â 72 agn; ensciö gnarâra mefo in- ce con me, se'i á da roé y chi agn; encö sunse empormó tai 54.

Le temp de vera (1914 - 18)

La domëgna dla porziunchele - 2.8.1914 - êl armadöra: i soldas de Eores - chi 20 za. - jea düc ai sacramoné; dômsidé sunse iu jü empara sö Freienbühel y ti á tignit na stroziun. Düc êi slenés jö te chës proches o ia por funz y ai ea dër scomöc. La gran pert de chisc é tomés te vera o jüs por- düs. Ala fin d'otober 1914 gnêl da Galizien les prömes noeles ofiziales dai tomés. Por i 3 de novëmber ái encündé la mëssa da mort por le pröm tomé te vera d'Eores - Alois Leitner. A Eores ne n'êl ciámó degün banch da

mort; le dé dles armes n'ái iu ar- jigné ca önn dër ala bona.

Al vën encö ciámó adoré. I le metea sot i lintrins y en curtú las- sora, slop y baionet laprò y döt entoronn ciöf y ciandëres. Can che la jont á le dé dô odü cösc, ára motü man da bradlé y pormó zodü can che i sun jü dan le re- quiem sön greda a pordiché.

Cösc ái spo fat da vigne mëssa por en tomé / 12-15 iadi. Ara ti plajea dër ala jont; al ea val de doreja.

Ai 20 de má 1915 êl spo gnü soné ciampana martel y con 9 boç da canun - 3 x 3 - cherdé adöm i scizeri (Landstrum) zonza ter- mo de eté. Düc messâ ji sot. Te val païsc é chi sora i 50 agn stés a ciása y al ne ti è sozedü nia. Te mia ostaría êl gnü ai 20 y 21 de má aiüsté: mitans y ëres â les mans plënes y iu ti â pa bën ofrí sö en hectoliter de vin y deperpo ciánté con i scizeri les ciánés dai scizeri. Ai ea fû y flama, se tratâra pô da ji cuntra la Talia co â ròt le còntat y encündé al em- paradú vera.

Le dé dô sunse iu y le ombolt Anton Gostner jüs con i scizeri jö Porsenú y sön tru ciántânse plü gonot la ciánčia dai scizeri; tla dljia de Milland rondenía la ciánčia "Salve Regina". Da Un- terdrittel jênse dlun ciántenn con la bandira blančia - vërda dai scizeri ia sön la plaza dla ploa- nía, olá che la ciánčia dai scizeri cherdâ alerch en gröm de co-

riusc. I ân fat parüda y ên le discurs dla sêra.

Sôn la plaza dal dom gnêl tignit zacotan de pordiches empü patriotiches ai scizeri y le vêsco F. Egger ti dea ai 400 scizeri la benedisciun. Cösc baon da Porsenú ea comané dal maior dr. Josef Lutz, avocat a Porsenú. La domëgna dô jêi desco zonza sôn greda. A odêi la pert dai êi oramai öta, mo gnêl feter les lagrimas; i messâ mo sforzê da les ascogne. Na dessora tan öta ea da encrêsce. Con la ghersala oramai stronta prò mo sforzâi da di val parores de consolaziun a chês püres éres.

I fajea fora con le Widmann da Klerant Josef Fischer da ji tôsc a ciafé nüsc scizeri. Con de gragn roné bi poné, con patüic dla parontela y con la lizonza scritta dal capitan da Porsenú roânse jö Rorai. Da Tront demez odêense cançossia éiasas co vardea o na roina. A Rorai sunse jüs dal comandant a damané, sce i podên ji a ciafé nüsc soldas. Mo cösc se snortlâ ados: “Co roëise pa pordêrt ete te cösc raiun de vera? Co po pa le capitan da Porsenú se dé cösta lizonza? Çiarede de s’an tra atira o che i se lasci saré ia”. Widmann orea la proé con la bonaman, mo cösc ea plütosc ere te fü. Da ji a ciafé nüsc soldas, degün baié. “Mo ci fajunse pa con cösc patüic döt cant”, dijêi iu a cösc comandant dessemus y soz.

Cösc á dit che al fajea gni

alerch zacai a to le patüic. Al se dea spo la lizonza da podêi lascé Rorai.

Con nüsc rucsoé jêense éina al punt dal rü Sacco; les stanges ea lasciades jö, 2 soldas por pert te gnía verda. En scizer da S. André ea gnü a to la roba, con cösc baiâi val parores y spo sunse jü ia da na te verda y á dit: “Prëitambel, dauríde, nos dui mëssun ji a Isera”. “Nia conzedü”, respognêl ia da l’atra pert. Cösc soldá ea en ceho y can che al â odü nosta lizonza, ál atira dit de podêi passé. Ensciö sunse roés sö da nüsc scizeri a Isera. Chisc â danlò la miú vita: la maiu pert êi fora por chês ostaries. I sun ince jü con le maior Lutz fora tai fossés de scogna. I sperâ bën ince da ürté le capolan Dr. Hilber, Subregens Kralinger, capolan K. Alber, mo nia.

En dé y na net sunse sté a Isera y roâ spo a pôra nia a éiasa. La domëgna dô ái spo tignit dan üsc de dljia a chi da Eores na struziun sôn la vita dai scizeri y spo jêi düc consolês a éiasa.

I istés 1915/16 ái laoré trep sôn le çiampopré. I ea en laurant dër cherit. Gonot êi iu le su ël. I messâ lié manes, fa cogoi, sié y porté linzos da fën. Cösc ái fat en pü massa, i n’ea mino plü tan aüsé dai agn da stüdüent encá. I costëis mo doría gonot dis alalungia. I laurâ por la marëna y la picia marëna. Les 6 da sêra êi endò a éiasa te calogna.

D’agost dal 1915 jêi endo nao-

ta sora Börz ia y jö Antermeia da mio compagn y paront Davide Ferdigg, esposito. Can che i ên bel en pêsc te calogna, capitâl alerch en jandarmo. Ferdigg messâ ji con ël te so ufize y ti mostrê de vigne sort de chertes. Laprò abinâl zacotan de pilores dla pröma comegnun, scrites por talian y valgügn libri de premio. Capitê endô te cíamena mo damanâl me, che ch'i ea y da olá che i gnea. Iu ti â dit che i ea le preo da Eores, mo cösc Eores ne conescêl nia; ël ea da Linz. "O-dëise, scior jandarmo, atlò vëigon Pücia da cösta pert, ia en Eores dal'atra pert", ti ái splié. Al orea mo condü a Pochelin y Bornech, mo mio comport inozënt y mia ligherzina i â empò desmostré che i n'ea pa nia da temëi. I podea ji a cíasa. Dal capitán da Porsenú - co ea gnü enformé de cösc - ciafâi 15 dé dô na brunterada.

I piês te vera röa a cíasa: Vigne iade che al gnea a cíasa en soldá de Eores co ea sté pié, organisâi la domëgna dô na picera festa. I ti jea adancuntra al porjunier de vera jö apè de dlijia, tigní na picera pordica y l'acompagnâ sö dal gran alté y al stea dërtan mësxa y pordica sö da les proches da alté. Cösc i plajea a düc dër.

Ai 18 de novëmber dal 1918 ái organisé por düc chi de vera, co â mossü ji sot, en iade por sané sö *Freienbühel*. Dërtan mia pordica ël en chit mat. Dedô á vignönn ciafé dal ostí na gliagna da

fié y mez liter de vin. Cösta ea na borta festa ëra.

Emprestades por la vera: Desco d'atri prêi sunse inçe iu sté con le emprésté scioldi ala vera massa patriotich. Iu á enstës paié ete 8.000 coronas y 25.000 empréstades. Vigne scioldo co ea löcher ái dé jö. Dala engiamiada dal 1919 ái 1.100 coronas y ciafâ 440 lires. Cösc ea dal 1919 mio avëi. Laprò ái cumpré 60 aczies dla "Vereins-Bank" da Porsenú, costâ 400 coronas laöna = 24.000 coronas.

L'emprest muntâ sö por me pa la Tiroler Vereins-Bank 45.000 Lires. De má dal 1925 á le dr.

Schlesinger adressé la esecuziun cuntra me y la signoria da Porsenú l'á azetada; por 8.000 Lires de roba ël gnü scrit sö te Eores. Sön na tara ti ái scrit na dërta filipica al dr. Schlesinger, aministradú de chë banca, y spo ál scuté chit y cina encö - ne n'ái plü aldí tofa de chi scioldi. Düc i scioldi dla dlijia y fonds, obligaziuns ái emprésté, firmé. Vigne firma passâ por mies mans a Eores. A Eores él za. gnü dé ca, firmé por 750.000 coronas. Desco trec d'atri ciafâi inçe iu da Desproch ete na reconescionza.

Le miu de cösta storia él che al n'è sté degün piécé. Iu á da cösta banca y con les empréstades piaé lassora de za. 30.000 Lires, baraté ete por le 60%. Cösc ea döt davagn de ostaria. Chi 25.000 Lires ái dô le 1920 spara-

gné desco ostí. Tlò La Pli sarál pa tosc adoré sö.

Scora taliana

Por l'ann de scora 1923/24 gnêl condüt alerch deplü maestri taliagn sö te Sdtirol y cis tles vals ladines. L'educaziun - ordine - respet ea miserabl. I comuns ladins á deboriada menè ete na plüra y petlá de podëi avëi sü maestri vedli che an â menè desco pioniers te Puster.

Otober 1924 ái iu scrit na cherta scëcia al Ministero dla publica Struziun a Roma. Les autorites de scora a Tront y Porsenú se ciafâ da Roma jö por le nes. An empormetea de m'la paié točia, se metea adöm con i fascisc y chisc sforzâ la sotprefetüra da Porsenú de cascé le "brutto prete" por söa malcherianza.

L'autorité de sügerté - dr. Borghese dai Abruzzi - se stüdiâ fora gaujes da saré y bel empaca che mia ostaria gnea slüta ai 8 d'aurí 1925 por en tomp nia stabilí. La 4. gaujia dal decret de slüta dijea: "Parroco Don Frena risulta propagandista attivo presso gli abitanti del paese a danno dell'Italia, tantocchè ottobre u.p. mandò una vibrata protesta contro l'uso della lingua italiana nell'istruzione scolastica - al R. Ministero di pubblica istruzione".

Bel döt montí; iu â porté dant les desfunziuns te scora y ci che la popolaziun se aspetâ - encündé resoluziuns publiches. Chisc

sciorei â na gran prescia y degün parè ne joâ, degün protesté. Ai 16 de jügn - dô 10 edemes - m'ái endo arjunt la daurida dla ostaria da pert dla questura da Tront y de messé 1925 sunse gnü detlaré lëde dles gaujes dla slüta. Degügn ne s'â lascé odëi dal prozes a Porsenú. Le plü posoch te de te'situaziuns é chël da ne podëi fa nia y da ester tles mans de cöstes creatöres.

Fascisc t'Eores

Iu â dal 1915 tla foranda le *retrat* dai aleac: Franz Josef y Wilhelm II. *D'aisciöda dal 1919* capitâ alerch zacotan de ofeziars taliagn co ea dai ghesc taliagn i plü senziars. Ai odea cösc retrat y önn dijea: "Reverendo, quell'immagine deve prendere via, non va più" y iu lassora "Ah si, perchè manca il terzo; quest'immagine fu fatta l'inverno 1914/15. In quei tempi Vittorio Emanuele era ancora alleato, dunque dovrebbe anche esserci". Ai n'á plü dit nia.

De novëmber dal 1919 roâi da les 11 te stöa de ostaria y ürtâ danlò zacotan de ghesc da Porsenú y en soldá talian. Iu salüdâ y le soldá damaná: "Sprengen, Sie auch italienisch?".

Iu: "Empü bën, mo atlò Eores baion todësch". Cösta parora l'á fat gni bescia; al loâ sö, gnea ca da me y mo tignia dant le cé la pistola por 5 minuc. Iu dess trá endô che parora, mo iu sun jü te

mia cíamena a mo dô en papier da scri sö so ennom. Al se calmâ y can che i gnea jö por stiga le encuntâi; al tremorâ desco na feia de bodoi, periâ pordenanza y mo bajâ cíamai la man denant co s'an ji. Iu ti á spo tignit na bela pordica a chël sampün y spo ál tut le 36 y s'an è tabaché dabanca.

Da S. Maria dai Poç 1925 conescêi al comport dai fascisc y sü compagns che ai â cizé cuntra me. An chería gaujes por podëi saré dô la lege. Ala fin de forâ capitâl endo alerch na te magna, s'astelâ te cíasa con mazes y bastuns desche ai foss maç, se sontâ y dessegnâ sön parëis y mëses de vigne sort por mo provocché, mo iu ti dea apëna na vidlada y ensciö ái derzè fora püch y s'an è jüs.

Tla *capela de Freienbühel* ái arjigné en liber nö por i pelegrins y scrit ete cizé por la capela y les ofertes ai 25 de má 1925. De forâ dal 1927 é cösc liber gnü tut demez dai carabinieri y iu le ierâ endô por la capela. Empede le liber ciáfai da paié 135 Lires de strauf deache i â scrit tal liber Afers empede Eores. Iu mo parâ y fajea recurs, mo paié ái atlo La Pli 142 Lires.

Ploan d'La Pli

L'ann 1924 ái fat domanda por roé ploan a La Val, mo le Declara da La Ila á trat dant. Fodom essi saurí ciáfé, mo deache i ea sté

bun de mo paré da na "fodoma-da", n'orêi gnanca sën la ciáfé. I menâ le enteres dal canzler sön signor Alvije Pescolderung de Badia. I crêi che al sii sté bun ensciö.

De forâ dal 1927 ái damané dô La Pli. Davide Ferdigg - Antermeia y Albino Lezuo - Andrac â inçe enteres. Belo ai pröms de merz ciáfai la cöra y Eores gnea scrit fora. Dô la pordica ti ái splié, a ci moda che i orea m'an ji: I ne n'â mai albü le pensier da sté dagnora a Eores, i ne n'orea nia morí da ostí, can che an vën plü vedli chiron en post con en capolan y s'an va ienn a cíasa te söa valada.

D'aurí sunse gnü tlo alerch a cumpré dal ploan Ojep Irsara, co sorantolea sen la cöra S. Vî te Braies, la majun y les massaries por L. 1.600 y paiâ cösc. Plü tert se sunse gnüs sön le prîsc dles massaries de cíasa por 1800 Lire. L'ultima rata ti ái paié d'agost dal 1928 a Braies. A mio suzesur a Eores, signor Doro Alverá, ti lasciâi por Lire 14.000 boandes, möblaria y massaries de cíasa. Al m'è cíamó 9.000 debit; ensciö ái mossü to sö en emprést atlò. Ai 5 de setëmber 1927 èl gnü tut ete a Eores le curat nö da la musiga, y boç de canun, dal degan Sorarui. I dis dô á 2 auti condüt mio patüic éina a Framacia, paié ái L. 1050. Iu sun gnü ai 6 de setëmber da Porsenú ca S. Laronz y ete Longiarü, ai 7 fora S. Martin y en *la Picera S. Maria*

mo acompagnâ le degan Mersa dô messadora col auto y spo con le çiar sôn la cõra nea.

Tut ete sunse gnü jö dal *cris de Taela*; al ne podea nia gni slopeté, degüna musiga ne podea gni sonada. Çina a Roma éson roés por damané dô la lizonza y la resposta ea: "Assolutamente proibito". Ensciö vára, sce an damana bëndio con cõstes situaziuns da encö por onoré en "prettaccio". Çiara ia Eores, olá che al ne n'è nia gnü bëndio damané.

Le tomp ea grisc, le çí coert y passenâ pa la resposta dles autorites. Le comune, la signoria y i carabinieri ái iu enformé da Eores enfora belo y enviés a mia *ploanada*. Le licare Michelli y maresciallo è incé gnüs y ea pa mësa. Por la çiamena dal capolan ái cumpré dõt; mio capolan ea *Valire Frenes* co ea gnü al 1m de setëmbër. Al podea sté y dormí te sõa çiamena.

Le ploan Irsara â mossü dormí valgünes nets tla Grançiasa, mangé ái entrami zacotan de dis danlò. Le dé dô - 9 de setëmbër - gnêl belo alerch 2 moradus che i â aposté da Eores ca; i á fat ji jö da rü a cherí peres por fa i mogs.

I á cialfé na *Cronaca dla ploania* co ea de Angelo Agreiter, † 1885 de jügn - capolan d' Ampëz, co ea gnüda scritta da so pere Canzio Agreiter y Tone Trebo, 1834 atlò capolan y dedô degan. Dal tomp dedô stál ma valch dal Verginer,

Declara y Irsara. I scriará dô valch.

Pelegrin a Lourdes dai 4 - 18 de má 1926

Sciõmia che i messâ mo di che le ji por sané ne n'â por me degün fin, deache i ne n'odea empò nia tal forest, m'ái lascé baié sö por ji a Lourdes. Desco compagns de iade ái: Jepele Frontull, mio cogné, Trinele Frontull, mia só, Sepl Clara, Egarter da Eores, Loise Mantinger da Eores. Iu y le Frontull ên sagns intun, i atri 3 malsagn.

Chi 2 da Eores é dërtan moré. Por mio cogné y só á paié sü mituns Lire 1200.- Iu á paié por Frontull le iade a Limpia de L. 300 y endõt adoré sö L. 2500. Laota, desco ostí d'Eores, podèi m'al empormëter. I ân tut pert ala "*Österr. Marianische Sodalen Wallfahrt, Linz*". Ai 4 de má 1926 a mesanet - i complia i agn - s'á la ferata dal Brenner tut sö a Porsenú y les 8 ênse a Milano. I jèn a ti çiaré al dom - iu le 3. iade belo - jèn sôn çiampanin çina sö dal cuader dla Madonna. Frontull n'ea nia gnü sö da la pôra da enjömé la ferata. Les 2 éra jüda ennant, dlungia Genoa ia sôn la Riviera, contrades belines çina Nizza. Danlò sunse stés çina ai 6 de má da doman. I ân fat na spazirada a Monte Carlo. Iu sun incé jü tal Cassino - entrada 5 Fr. Frontull y Clara n'ân nia lascé etc, so guant ea massa da 'paur.

Te 3 salfs sogân pa 4 mëses porom a 20, za. 240 sogadusc tal maiú chît. An ne n'aldia feter nia y an ne podea nia baié dadalt. 2/3 ea ëres, dër trepes de bortes lorfes. Le fôrtil dai dirighënc dai jüc ea gran. Iu ne m'á nia sonté jö, valgügn pelegrins bën; önn á incé por sü 5 Fr. soz davagné 75 Fr. Al vën soghé por capitals y por la vita. Ai 6 de má jênsê ete por la planüira dla Rhone, dër da stüfê; enteressant ea ma les vignes beles basses desco trogneres d'ajies d'otober.

Tla Francia y Spagna ànsê endêre boü vins de saüts de morveia. Spo ànsê ödü dalunc la grota da Lourdes, mo dai 350 pelegrins n'ansê lascé 120 a Lourdes endô; incé Clara, mia só y Mantigner. 230 é jüs ennat cuntra la sëra. I sun jüs ennant çina S. *Sebastian*. Da gni zuruch sunse stés chié danlò mez en dé y con zacotan de çiantadus ái fat na roda te cösc golf de Biscaia. Spo sunse jüs sö por la Spagna, i Pirenei ea dô nos. Al è na contrada alta: prês y pastöra, desco sön Armentara.

A *Bilbao* messâ 200 pelegrins restê endô y ma 30 podea da sëra ji sö *Limpas* (meseria de quartier); cösc è desco Vahrn, gnanca trep plü gran. La dlijia è vedla y zirca tan grana co chëra dai capezineri a Porsenú, á 3 de dër altês y 5 de picî. La maiú "festa" ái l'ater dé, can che i compelegrins da Bilbao jea en prozesciun te dlijia da *Limpas*: düc jea dal pi-

cio üsc ete, se petâ jö tal porte damez söi jenëdli y ti ciarâ fit - zonza trá le flé no s'armêre - al bel crist, desche ai oress le sforzé de s'armere. La secunda doman piânse da *Limpas* demez - za. 30 é da doman adora jüs con auti sön la spona dal mer, olá che la emparadessa Zita viea con sü mituns († 1989) por la cïafé y ai è gnüs sochedîs. A *Bilbao* è chisc endô roés pa nos. Danlò ái endô albü na dërta festa. Deperpo che i rodân fora por cösta ciüté dal comerz, gnea döta la jont fora sön strada, sön chi balcuns, sön chi cherns y finestres y s'la rièa tan dassenn, desche al passass en tlap de mascheres. Çi ea pa la gauja?

I çiapí dles ëres pelegrines. I abitané da danlò - i baschi - ne conësc nia le çiapel. I èi porta ciüries torones, piceres y de fi, les ëres nia o en zandl encerjö.

Le 3. dé da sëra ürtânse spo nüsc *pelegrins a Lourdes*; chisc â belo dit trec patenostri. Sogü, ón en iade perié bun, dio y trep y saurí, messon ji a Lourdes. Iu á danlò en iade porté le S.mo da la dlijia dla corona çina ala grota y danlò partí fora la comegnun. En iade ànsê nos 4 prêi porté la statua dla *Maculata* - ara é dal österr. *Pilgerverein* - en prozesciun. Zelebré ái vigne 4 dis sön l'alté dal 4. mister glorius. Al ea chi dis bindebò chit; i ên ma chi 700 pelegrins. D'agost y de setëmber röon pa a 50.000 pelegrins. Deplü ne scrii nia; i mo

saulará cösc iade por sané te mia mont y al mo plej che i ti á fat a mio cogné, a mia só (†) y a chi da Eores na gran ligréza con to pert. Da gni sunse roés a Paray - Le Monial - Genf - Freyburg (Petrus Canisius), Einsiedeln (soranet), bel post pelegrin, olá che i sun belo sté dal 1910, spo da Feldkirch - Arlberg - Desproch. Danlò áanse tut comié da la ferata de pelegrins y sun stés en dé danlò.

Ai 18 de má sunse nos 3 pelegrins de Eores gnüs tué ete dlungia la ôta da en tan de musicontri, mituns dijea sö versli. Egarter s'è 2 edemes do amaré dassënn y mort ai 21 de jügn. Loise Mantinger vir encö ciamó tla calogna da Eores.

Ojep Frena, ploan

*La Pli de Mareo,
ai 5 de novëmber 1928*

Lascéde demez les üsanzes di atri

Baldi che nostes tradiziuns y üsanzes va tres plö jö de moda y vëgn desmentiades ia sënza che ales vëgnes rogosades da val de miú. Lascé demez nostes üsanzes é sigü en gran fal, deache ares é na richëza de nosta vita da vignidé; ares dëida abeli les festes y les fej plü riches de contegnü, plu ligherzines, plü emplides fora.

Tal ultimo tëm্প án metü man da ti fa do ai foresc y da lascé da na pert nostes tradiziuns. Cïs **pro la noza** s'ál sbordené ite patüic che ne n'á nia da fa con nosc monn cultural ladin.

Da na noza él vedla tradiziun y üsanza che la jonanza da entrames les perts dai nuvic sta adüm: le jones, tlamades **sonseles**, á desco compagn i sonsi = i jogn parëné dai nuvic. Le jonn parontela dal nuvic o dla nuvicia se mët adöm con na jona parontela dai nuvic; le jonn plö vedl se chir la sonsela plö vedla y insciö damprojö do la eté. Chisc ti cumpra a süa sonsela **papes** y les jones ti scinca ai sonsi de bi **zigari** da mët te gaiofin dal samare. Tratan düta la noza alda chisc da sté adüm. Chësc dess inçe significhé che les 2 families paronteles nöies impará a se conësce dami. Invié a noza en tlap de compagns y “amici” disturba plötosc la at-

mosfera dla noza, tan deplö che chisc compagns sparësc pa tosc. Inçe ji a noza con “la amica” é dër gonot mal intopè, va pö tröc de chisc “pers” tosc indalater y al resta mefo ma plö le retrat da noza na recordanza dla borta esperiënza.

La **parada gnê fata** dai compagns dal nuvic; ai se visti sö bel, fajê matades sön la parada y cumprâ fora la nuvicia. Al ti gnê pa bëgn trat dant de vigni sort de patüic aje. Che al é incö gunot ma plö na parada che ne n'á nia da fa con i nuvic, desplej; cis chëles por petlè scioldi, foss dami lasciades da na pert. Degügn ne mëss petlè por vire.

Menanuvic tocal te Mareo le tot da bato dal nuvic y chël da cunfermé mëna la nuvicia. Altró él usanza che le **prüm vijin** fej chësc laur. An à spo metü man da to por menanuvic un che á en gran auto, che á cotan de scioldi; chëstes lites stona. An ne dess nia fa noza por fa gran, por mostrè ci che an pò, mo restè coi pîsc ia por tera. Chi che fej la parada é pa bëgn cuntëné con val bonaman.

Deache la parada é gunot ma plö en te mez teater, vëgnel tratan le past dit sö raimli. Chësc é bëgn dërt, mo an dess restè pro la bela cherianza de cuntè sö le

bun y le bel che düc ti aoda ai nuvic y no tra ca cosses fora dla vita di nuvic che é stades privates y che mêt i nuvic ma te stleta lüm. I crèi che an ti rovines le bel dé, sce al vëgn portè dant ai nuvic cí che ai á “combiné“ da jogn y con che ch’ai é denant jüs. Al é sciode dla festa, al dess ester so plö bel dé dla vita.

Can che ai va a perié a noza, él tradiziun de ti **fa fortaies**, avisa sciöche in chëla sëra che ai “mangia les fortaies”. Al é incè bela tradiziun, sce i nuvic va intrami da sües parentels a i invié a noza; ma ti mené en invit scrit desmostra püch enteres por la parentela, sciöche da di, anfat sce te ne vëgnes nia a noza. Can che i nuvic vëgn fora de dljia dô che ai s’á dé adüm, él usanza che düc ti va pormez a ti aodé bona fortuna; ti trá “riji” a la nuvicia ne n’á nia da chirì chilò da nos.

N’atra usanza ladina foss chëla da dì giulan da pert di nuvic y da perié do en patenoster, sce zacai ti **aoda bona fortuna**. Na pert ne dij gnanca plö giulan dles aodanzas y an se stënta da capì, cí che al ó dit “düc le bun” por na pert. Chilò da nos ne dess nia rumper ite la usanza taliana da arjigné “confetti” por la noza. Chësta usanza taliana é foresta chilò, ne crëscel pö degügn riji; o che an ti sciüra orde o avëna!

I un instësc usanzas che i deson tigni sö: to la nuvicia é laur di compagns dal nuvic nia da noza; ai se mascherëia sö y con baiè

da zêrti inzalüdëiai do mësa fora la nuvica y va te na ostaria vijina imparà: **ma la jënt jona ti va dô**, i maridà resta tla ostaria a ti fa compagnia al nuvic. Le menanuvicia va dô en strüf a chirì la nuvicia y can che al l’á ciafada, la cundüjel indô pro so om nü. Al ti paia da bëire a chi che à tut la nuvicia y nia a düc i atri; ala ne se trata mine de ji en grüm fora por chës ostaries a se lascè paié düc dal menanuvicia.

Le **past da noza** vëgn incö trat tan in lunch che jënt plö vedla y mituns resta mal, deache ai ne po zacannomai ji a ciasa. Sce la mëssa é da les 3 y la cëna pormo da les 7 da sëra, se stüfa jënt bel assá y la atmosfera da festa ne nasc nia. To la nuvicia dan le past, denant che i nuvic ais podü se sentè adüm pro mësa, ne fej la festa nia plö bela, mo dëida incè la roviné. Nia vigni nuvic ne azeta che al ti vëgnes tut la nuvicia (fomena) apëna che ai é fora de dljia. Dô mëssa vegnël pö fat en **retrat de record**. Söl retrat da noza total da se mêt sö dô le grado de parentela: geniturs y berbesc dan ca, fredesc y sorus tla ligna iadedô ez.

Spo van a cëna y chësta podess pö ester da les 8 da sëra rovada.

A chëla moda podess chi che é stüfs ji a ciasa (ne n’è nia sforzà da stè plö di) y i atri po pö romagne. Incè en **ciüf de scaia**, fat a man, foss plö bel, deache al gniss tignit sö incè dô la noza. Gran sciode che i jogn á lascè ji fora

da to le ciapel da plümes - chël
ê da noza! Che i nuvic loâ pa les
4 da doman a di le rosare en le
dé dla noza, sa piüc.

I odëis che i esson trôpes de
beles usanzas da tignì sò y al
paiass la möia: ales dëida abeli

la festa, la arichësc, la fej dla au-
rela cürta y interessanta. Sce al
gniss ciantè deplö, fossal ma bel
por i nuvic y diüc canë.

Çiarun de tignì sò nostes arpe-
juns; sënza chëstes sará düit plö
öt y megher.

Rinaldo, Pio, Angel y Franzl

ԲՆԱԲՈՒՆ.

Les musighes dla valada a Rina

I proi de nosta valada

Con en laur sigü nia pice ésun sta bugn de mëte adöm chisc plü de 400 proi nasciüs y chersciüs sö tla val de Marou y de Badia.

Dan le 1320 n'êle de sigü inèste valgügn y da chël ann çina le 1514 en sarâle çiamò ste d'atri: con dōta la buna orntè ne i ài iö nia cialfè fora. I documentè che m'â daidè è sta dan da dōt i trèi libri dles "Weihematrikeln dal 1514 al 1747" (Archiv diozejan tl çiastel dl vësko a Porsenù), i "Schematismi" dla diozeja fina encö, i "Necrologien" (libri di morè) de convènc, i "Klerusbücher" dla val Badia y atri.

Datrai êle laur dër sfadius, dea che nia düc i documentè porta i medemi medieji por la medema porsona. Zerti medieji nen ân nia scrit sö. Al foss ste bel da scri sö val'dla vita de düc chisc proi y olà che ai è endlunch viè y spo morè: por en té laur adorassun nia ma un en calënder mo cotanè... en bel laur por na "desertaziun", por un che laora da cialfè l'titl da dotur.

Al è gnü porvè da scri sö i proi che vigne paisc à albü. Ara ne sarà garatada por düc. Plü da dî i dôn na gran emportanza da lascè batiè sü mituns tla dlijia uma dla valada: a La Plî: val' paisc nen â pö laota nianca en prou no. Les families nobles çiarâ scialdi

da portè a bato sü mituns y sües mitans a La Plî de Marou. D'atri paisc aldî de plëgn sot a La Plî: scioche Al Plan, Rina y d'atri. Ne podun por chësc nia se fa demorvëia, sce cialfun i mituns dles families nobles scriè sö ti libri dl bato, dl maridî y dla mort a La Plî. I Winchler o Winklher o Winckler ezt. y i Tolpeit cialfunse scriè sö te colonia da La Plî.

Un o l'ater se fajarà de morvëia che al è ste tan de proi de convènt te nosta y te nostes valades. I mituns gnô cherdà, ai i metò averda ala cherdada da Chelbeldî enfora, ai orô gnî ministri dl Signur. Dea che la meseria por lascè stüdiè zacai ê gonot grana, gnô chisc mituns tuè sö ti convènc.

Le scirvàn se recorda che so pere cuntâ che trèi fredësc de so nëine fora Curt da Tintal orô ji a stüdiè. Dui n'âi lascè ji: en terzo no plü. Spo i è chësc sciampè sura munt ia con les dermenes y è gnü prou franziscaner mort le 1897 a Reutte desco P. Richard Huber.

Dui y trèi fredësc proi tla medema familia çialfun gonot: i jomelins Cortleiter da Costamalogn a La Plî, i fredësc Socrela da S. Çiascian, i trèi fredësc Pider da La Val y d'atri.

Chelbeldî chërda de sigü tres

Proi da Fodom dan zca 50 agn

ciamò jogh a gni proi: mo la vera di tēmps dancö, magari dan da döt le “bel slinghenamēnt” dles monēdes, spo la pora da brançé dô ai mituns che le Signur è por i ofrì ai geniturs y tan de ater: döt chēsc i stopa pro les orēdles ai cherdà y a chi che dess i scinche sü mituns al sorvije de chël che i à dé. Aldédancö mina tröc che an nen adori nia plü i proi y che al en side “bele de massa”. (Gnü dit enjö dan pere de familia te nosta valada). Che Dì se straverdi da val’ de te! Tan de Pate-nostri mai éle gnü dit por i proi y dô proi te nüsc païsc ladins! Magari en dijunse te nüsc agn massa püè o i dijunse massa scleè. I proi pôn y mēsun se periè decà. Porchël, tēgn ite con to li

chēstes lignes, fate en bun ponsir por nüsc proi y dô proi, spo li en-dô ennant!

Scioche i à bele scrit, éle da-trai der rì da desfarenziè fora avisa olà che en prou o l’ater è nasciü. Dēr gonót ne vēgn nia scrit l’ennom dl lüch o dla çiasa, olà che chel tale è gnü al monn. De té dificoltès ciafun tröpes por i proi da La Plì y d’Al Plan; da Lungiarü y San Martin, La Ila, S. Çiascian y Badia, Corvara y Cal-fosch. Sce zacai è nasciüs te nosta valada, spo gnöle scrit sö: oriundo da Enneberg y nia de plü. Sēgn: va mo y chier! Nia dan-rè vàra empò ai cialé sö.

La congregaziun o l’ordine, de chël ché i proi dit “religioji” fajô pert, porta un de chisc sēgn:

CAR = Cartesianeri;
 CR = Agostinianeri (da Naistift);
 HYR = Iaroniani;
 MCCJ = Colomboniang o da Miland;
 MIN = Minoriti;
 MHM = Miscionari da Mill Hill o de
 S. Ojep a Porsenù;
 ODB = Salejaneri;
 OFM = Franziscaneri;
 CAP = Capezineri;
 OP = Domenicaneri;
 OT = Deutschordneri da Lana;
 PRM = Premostratenseri;
 OSM = Serviç;
 SJ = Iesuiç;
 SVD = Steyleri;
 SSS = Eucarestineri.

Vigne prou è gran dant a Chël-
 beldi: él pö en n'ater Cristo. De
 chisc pasè 400 proi à düc albü y

fat so laur. En ël consagrè resta
 prou por dōta l'eternità. Valun
 porta l'titl de Msgr = monsigno-
 re: onoranza che i vëgn dada dal
 papa. Prefeti apostolizi unse al-
 bü cizè: de tai è scioche en vësc:
 i recodun le capeziner P. Hila-
 rion Valentin de Badia, le mi-
 scionare de S. Ojep Mill Hill Dr.
 Antone Agreiter, chiamò en vita. I
 sperun che düc sie y vëgni sanè.
 Le plü gran prou ladin periunse:
 Beat Ojöp da Oies, daidesse da
 gnì vigne dè plü sanè.

Y sëgn la lista di proi dô vignè
 paisc: le pröm mediejo è l'ann
 dla consacrazion y le secundo
 chël dla mort:

AL PLAN

1. Pedevilla Antone	Costa ?	1701	1730
2. Treuo de Iaco	Treo	1737 ?	1737
3. De Gilia Josef	Garzon	1720	1755
4. De Gilia Antone	Garzon	1736	1758
5. Conaider Joannes Bapt. Domene	Çiasè	1724	1758
6. Lonz Matthäus	Raas	1727	1779
7. Conaider Jan Domene	Cianei	1708	1762
8. Trebo de Antone	Ferber	1774	1808
9. Della Gerba Antone Andrea	Mantena	CR	1801 1811
10. Conaider Fortunat	Çiasè ?	Cap	1781 1816
11. De Gilia Sciomun	Mantena	Cap	1753 1817
12. Trogher (Troker) Domene	Mantena		1757 1812
13. Maneshg Eduard	Scroan-fi	CR	1802 1869
14. Huber Matteo	Rass		1852 1891
15. Oberbacher Carlo	Al maester		1925 1969
16. Maneschg Jan (Hones)	Çianaci	SJ	1925 1977
17. Dr. Anfossi Giuseppe	Ombolt		1935
18. (Dr. Miribung Jan	Cianacci	MHM	1963)
19. Dr. Maneschg Jan	Çianei	MCCJ	1968

ANTERMËIA

1. Chizzali Angelo	Maester	1887	1894
--------------------	---------	------	------

2. Rubatscher Pire
3. Dr. Pupp Ferdinand
4. Graffonara Marcus
5. Clara Pire
6. (Chizzali Rudolf
7. Aiarei Franz

Mair	1917	1974
Osti	1926	1969
Mone	1948	
Bici	1958	
Colač	1969)	
Pedantermëia MHM	1973	

BADIA

1. Volgarei Caspar	encer	1512	
2. D.P. de Badia	encer	1500	
3. Leonhard de Badia	encer	1546	
4. Petrases Michael		1619	
5. Ponte Dominicus		1616	
6. Colz Petrus		1616	
7. Darci Leonhard		1619	
8. Pontanus Franziscus		1629	
9. Crazolara Joannes		1675	
10. Winchler Joannes Bapt.		1630 ?	1684
11. Pichler Joannes	Peslauz	1680	1715
12. Pescoller Dominicus	Pescol	1708	1730
13. Pitschenin Dominicus		1695	1731
14. Irsara Joannes Bapt.			1752
15. Irschara Matthäus	Valacia	1766	1777
16. Pedratscher Franz-Antone	Oies	1767	1790
17. Computer Josef	Casanova	1776	1791
18. Computer Joannes Nepom.	Casanova	1778	
19. Obyol Jacobus	Anvi	1725	
20. Mayrhofen von Caspar Ignaz	Sumpunt	1773	1807
21. Costalta Balthasar	Pransarores	1758	1809
22. Msgr. Pedratscher Joann. Bapt.	Pedrases/Osti	1762	1817
23. Rubatscher Joannes Bapt.	Čiaminades	1771	1828
24. Degilia Joannes Dominicus	Zija	1805	1858
25. Fistill Franzesch Xaver.	Piccolruaz	1814	1859
26. Rubatscher Joannes Dominic.		1774	
27. Thaler = Val Josef	Rungg	1836	1868
28. Valentini Antone	Anvidalfarei	1826	
29. Granruaz Iaco		1815	1875
30. Rubatscher Joannes evang.	All müda	1848	1885
31. Flatscher Josef	Orghelist	1847	1887
32. Fistil Domene	Fistil	1854	1892
33. Rudiferia Alfonjo	Moler Pedrac.	1885	1893
34. Fistill Antone	Fistil	1873	1895
35. Irsara Joannes	Sojara	1901	1915
36. Alfreider Alojje	Ciastel	1865	1924
38. Irsara Josef	Pescol	1894	1941
39. Pecollderung Alojje	Sojara	1907	1956
40. Frenademetz Pire	Crazolara	1902	1951
41. Corradini Joannes	Gendarmeria	1914	1968
42. Corradini Rudolf	Gendarmeria	1910	1974
43. Pizzinini Ojöp	Costa	1923	1987
44. Msgr. Dapunt Angelo	Sotrù	1936	1988
45. Msgr. Irsara Lorenz	Pescol	1939	
46. Dr. Tasser Alfonjo	Sogardena	1953	
47. Granruaz Josef	Paracia	1957	

Proi de convënt:

1. Compeiter Iustinian	Cap	Çiasanöia	1771	
2. Pezzei Spiridion	Cap	Sqtciastel		1804
3. Glira Sabinus	OFM	Noë	1810	1860
4. Irsara Propst Jan Domene	CR		1828	1879
5. Piccolruaz Simachus	Cap	Sogardena	1858	1883
6. Irsara Leonhard	OSB	Peslalz	1857	1886
7. Andratsch Sebastian	Cap	Colcöcë	1859	1904
8. FREINADEMETZ beat Ojöp	SVD	Oies	1875	1908
9. Irsara Thomas ap.	Cap	Sojara	1893	1915
10. Msgr. Valentin Hilarion	Cap	Corcela	1877	1936
11. Valentini Paul	Cap	Frenademez	1937	1944
12. Pizzinini Paul	Cap	Craffonara	1924	1961
13. Valentin Enrico	SJ	Cialaruns	1947	1981
14. (Valentin Hildefons	OSB	Fose	1958)	
15. Dapre Pius	MCCJ	Anvi	1979	
16. Irsara Pire	SVD	Pedrases	1979	

CALFOSCH

1. Silius (= de Solar) Joann. Bapt.			1648	
2. Pezzedi Matthias			1652	1682
3. Pezzedi Iacobus			1683	1720
4. Costner Secundianus			1763 ?	1765
5. Runggaudie Stefan	Cap		1743	1779
6. Mersa Joannes Bapt.			1754	1781
7. Thaller Andreas			1746	1794
8. Mersa Procopius	Cap		1767 ?	1776
9. Mersa Marcus	Cap		1772 ?	1797
10. Costner Valerian	Cap		1774	1800
11. Mersa Joannes Dominicus			1808	1819
12. Pitscheider Thomas	CR		1789	1844
13. Althon Joannes Domin.			1779	1821
14. Costner Joannes Nepom.			1782	1829
15. Mersa Alois			1826	1836
16. Althon Franzesch			1828	1863
17. Mersa Vigilus			1850	1875
18. Costner Dominicus			1850	1871
19. Pescosta Joannes Josef			1846	1878
20. Althon Peter			1855	1881
21. Mersa Joannes Bapt.			1892	1949
22. (Declara Josef			1956)	
23. (Declara Erich			1965)	

CORVARA

1. Mersa Aemilian	Cap			1743
2. Mersa Rogerius	Cap		1728	1768
3. Costner Gaspar			1762	1803
4. Pescosta Josef			1780	1837
5. Pescosta Tmotheus	Cap		1832	1847
6. Mersa Conrad			1845	1874
7. Pescosta Cyprian			1841	1889
8. Mersa Nicodemus			1852	1906

9. Adang Joannes
10. Pescosta Joanne Bapt.
11. Mersa Peter
12. Agreiter Peter-Paul
13. Dr. Vijo Pitscheider

Bursè	1864	1915
	1879	1916
Mersa	1863	1919
Mersa	1895	1956
	1970	

LA PLÌ

1. Joannes da la Pli	encer	1348	
2. Brach- Asch Matthias		1618	
3. Prackh Albert	Brach	1521	
4. Volman(n) Christianus		1620	
5. Agreit Dominicus		1662	1713
6. Mayr Michael		1680	1715
7. Zenz de Joannes		1716	1738
8. Conceider Gregorius	Cianci?		1739
9. Agreit Pire	Al mone		1763
10. Thaller Joannes Bapt.	Curt	1740	1764
11. Heidacher Matthias		1734	1764
12. De Claris Franz-Antone	Longega ?	1732	1777
13. Conezaider Joannes	Framacia ?	1743	1789
14. Merscha Paul	La Costa	1748	1766
15. Egger Antone		1729	1776
16. Pedevilla Antone	Biei		1765
17. Salla de "seu Rindler"		1694	
18. Pedevilla Nicolaus	Brach	1757	1784
19. Dalla Costa Joannes (Elleccosta)	La Costa	1753	1792
20. Dr. Winkler Martin	Pliscia	1759	1793
21. Polfroder Iaco	Peraforada	1797	1800
22. Silgan = Bacher Antone	Rü	1777	1803
23. Erler = Erlacher Pire	Alnei ?	1759	1803
24. Gasser Joannes	Matlogn	1792	1804
25. Winlher Josef Anton	scroan	1766	1822
26. Troger Domene	fi dal scroan	1768	1822
27. Winlher Benedict	fi dal scroan	1767	1828
28. Rouara Joannes	Sotrù	1794	1829
29. Soratrù Antone	Soratrù	1801 ?	1835 ?
30. Rovara Josef	Col/Curt	1797	1835
31. Ploner Joannes	La Munt	1823	1846
32. Rouara Josef-Antone	Sotrù	1811	1835
33. Cortleiter Domene	Costamatlogn	1803	1857
34. Trebo Antone	Granciasa	1831	1868
35. Cortleiter Antone	Costamatlogn	1803	1869
36. Huber Joannes	Framacia	1806	1873
37. Morlang Franz	Moz	1853	1875
38. Maneschg Joannes	Sach	1840	1878
39. Maneschg Franz	Sach	1844	1878
40. Maneschg Alois	La Costa de sot	1849	1883
41. Agreiter Mariangelo	Brach	1871	1885
42. Terza Joannes	Costamesana	1836	1888
43. Maneschg Carlo	Sach	1856	1892
44. Trebo Pire	Biei de fora	1850	1895
45. Msgr. Konrater Franz	Biei de fora	1883	1911
46. Palfrader Florian	Prè	1882	1915
47. Dasser Ojöp	Peraforada	1872	1929

48. Ties Zelestin	Col sot Brach	1915	1936
49. Morlang Angelo	Misci	1884	1946
50. Frontull Alfonjo	Al mone	1925	1966
51. Kehrler Franz	Costamesana	1941	1980
52. Maneschg Eduard	Ferdora	1923	1981
53. Morlang Angelo	Misci	1943	
54. Dr. Rigo Matthias	Matlogn	1946	
55. Ellecosta Heinrich	La Costa de sora	1964	
56. Ellecosta Otto	Çiascles	1967	
57. Ploner Iaco	Corterei	1971	
58. Willeit Iaco	Biei da ete	1972	
59. Fiung Antone	Longega/Detto	1980	

Proi de convënt

1. Albert da La Pli	CR		1320
2. Paul da La Pli	CR		1348
3. Englmor Chrysostomus	OFM	1669	1696
4. Winchler Joannes Capist.	OFM	1669	
5. Brach de Asch Vitus	Cap		1679
6. Winkler-Colz Sebastian	Cap	1673	1697
7. Cortleiter Procopious	OFM	Corterei	1714
8. Winchler Gutbert	OFM	fi dal licare	1722
9. Terza Erasmus	OFM		1696
10. Tolpeit Tiberius	Cap	fi dal scroan	1732
11. Winkler Silvester	OFM	fi dal licare	1741
12. Winkler Timotheus	OFM	fi dal licare	1699
13. Perathoner Tobias	Cap	Granciasa	1763
14. Tolpait Fortunat	Cap	fi dal scroan	1775
15. Taiboner Claudius	OFM	Curt-Mair	1737
16. Gasser Gregorius	CFM	Çiascles	1756
17. Hiteler Hilarius	Hyr.	Longega ?	1733
18. Agreiter Lois	OFM	Al mone	1886
19. DDr. Winckler Jaonn. Nepom.	Cap	Vicare	1817
20. Miribung Wendelin	Cap	Curt - Mair	1850
21. Dalla Gerba Andreas	CR		1811
22. Gasser Luitpold	Prm	Majun	1807
23. Ellemunter Leonhard	Cap	Pliscia	1859
24. Zulee Zacharias	Cap	Zelè o Rara	1890
25. Trebo Flavian	Cap	Bolser	1893
26. Konrater Aaron	Cap	Biei de fora	1890
27. Ellemunter Plazidus	Cap	Pliscia	1884
28. Agreiter Angelo	ODB	Brach	1921
29. Agreiter Franz	ODB	Alnei	1950
30. Mühlmann Martin	OT	Baldsè	1953

LA ILA

1. Pitschenin Domene		1695	1731
2. Tasser Balthasser		1700	
3. Crazolara Amilianus	Cianins	Cap	1779
4. Sotcrepa (Socrela) Antone		1754	1780
5. Crazolara Servilian		Cap	1794
6. Socrela Ambros		OFM	1794 ?
7. Crazolara Josef Benedict	Cianins		1764

8. Grossrubatscher Nikolaus		1843 ?	1846
9. Pizzinini Franz (P. Daniel?)	Picnic	1810	1868
10. Granruaz Joannes Bapt.		1843	1877
11. Pizzinini Josef	Fontanacia	1861	1883
12. Canins Joannes-Iaco	Cianins	1832	1888
13. Declara Franzesch	Rottonara	1889	1931
14. Dr. Rinna Iaco	Altin	1937	1942
15. Pizzinini Antone	Picnin	1891	1944
16. Crazzolara Pio	Cianins	MHM	1957
17. Frenademez August	“-	MHM	1964
18. (Pescollderung Carlo			1967)

LA VAL

1. Compeiter Nepom.		encer le	1448
2. Comploj Dominicus		1672	1705
3. Lunz Dominicus		?	?
4. Sottrovis=Sottrovi Matthias		1734	1754
5. Fistil Matthias			1683 ?
6. Sottrovis Joannes		1737	
7. Sottrovis Josephus		1737	1788
8. Miribon Natalis (Joannes)		1728	1766
9. Terza Lucas		1728	1789
10. Colz Matthias		1762	1801
11. Terza Josefus		1791	1802
12. Tolpeit Mariangelus		1808	1827
13. Comploj Josefus		1812	1835
14. Complojer Josef		1808	1834
15. Frenes Josefus		1803	1839
16. Althon Joannes Bapt.		1791	1843
17. Tolpeit Thomas		1795	1846
18. Dr. Craffonara Franzesch		1795	1849
19. Colz Thomas		1804	1853
20. Pider Matthias	Osti	1849	1859
21. Pider Johann	OstI	1837	1868
22. Complojer Josef		1843 ?	1870
23. Lunz Johannes		1816	1871
24. Tolpeit Lucas		1823	1874
25. Pupp Hieronymus		1851	1881
26. Sottara Nicolaus		1856	1896
27. Pider Anton	Osti	1852	1896
28. Pescollderungg Josef		1865	1901
29. Moling Antone	Lunz	1889	
30. Pezzei Paul		1859 ?	1912
31. Pupp Aloije	Rumustl.	1891	1943
32. Valentin Matthias	Pidro	1895	
33. Irsara Valerius	Costa	1902	1952
34. Frenes Valerius	Costa	1927	1969
35. Comploj Aluije	Ciampei	1934	
36. Comploj Giovanni	Pizedaz	1936	1962
37. Complojer Angelo	Mariò	1946	
38. Campej Paul	Tolpei	1972	

Proi de convënt:

1. Freines P. Ursicinus	Cap.		1698	1738
2. Sottrovis Cyriacus	?			
3. Sotrovis Wilhelm	OFM		1706 ?	1728
4. Rungger Eleuterius	Cap		1750 ?	1794
5. Colz Saturnin	Cap			1761
6. Tolpeit Josef-Maria	OSB		1808	
7. Frenes Luchesius	OFM		1853 ?	1885
8. Frenes Feliz-Maria	Cap	Taela	1867	1903
9. Sartori Fr. Cyprian (Matthäus)				1742 ?
10. Rubatscher Willibald	OSB		1860	1906
11. Terza Zyprian	Cap	Col	1905	1911
12. Nagler Odilo	OFM	Morin	1908	1918
13. Frenes Edmund	CR	Freines	1880	1921
14. Moling Bernardin	Cap	Somacla	1867	1930
15. Rubatscher Thomas	S.J.	Lunz	1900	1942
16. Rungger Franz	Cap	Ciornadü	1908	1949
17. Dapoz Josef	MHM	Ciablung	1955	
18. Nagler Andreas	MHM	Ciampilò	1954	
19. Moling Augustin	S.J.	Ciostun	1959	
20. Miribung Robert	S.J.	Spessa	1963	
21. Dr. Rubatscher Vitus	SDB	Šomvi	1965	
22. Dr. Videsott Barth.	SDB	Čians	1965	
23. Moling Serafin	SDB	Tela	1981	

LUNGLARÜ

1. Sorges Dominicus			1696	
2. Ties Iaco		Misci	1758	1811
3. Clara Josef		Costa	1804	1839
4. Pizzedazzer Pire-Paul			1815	1859
5. Ties Jan			1806 ?	
6. Sanung Pire		Ties	1849	1864
7. Deiaco Jan Mattias		Laguscel	1829	1873
8. Dapoz Dunstan	CR		1894	1913
9. (Dapoz Generos	Cap		1897)	
10. Pitscheider Josef		Al mone	1851	1916
11. Putzer Paul		Röes	1849	1914
12. Misci Josef		Misci	1871	1918
13. Misci Pire		Misci	1908	1942
14. Daporta Fortunat		Mazzuchel	1922	1973
15. Pezzei Johann	MCCJ	Lagoscel	1940	
16. Clara Msgr. Cav. Josef		Ties	1951	
17. Clara Eustachius	SDB	Baldsé	1964	1979
18. Dejacó Vitus		Misci-Seres	1962	
19. Pezzei Fidelis	MCCJ	Al mone	1960	
20. Clara Alfonjo		Bročia	1964	
21. Schanung Zelestin		Feur	1931	1964
22. Schanung Richard		Kaiser	1978	

RINA

1. Rungg de sot Hermann Josef	OFM	Rungg	1670	1687
2. Castlunger Marcus			1750	

3. Castlunger Emanuel-Mattheus	Min	Wörz ?	1804	1851
4. Trebo Bartholomäus			1804	1851
5. Bernhard Huber	CR	Curt	1832	1857
6. Huber Antone		Curt	1827	1870
7. Huber Richard	OFM	Curt		1879
8. Costamarior Franz Josef	OFM	Pinter	1854	1890
9. Mellauner Pire Canjio	Cap	Wörz	1873	1902
10. Sottrù Hadrian	Cap	Sottrù	1878	1908
11. Gasser Vinzenz	OSB	Grones	1864	1910
12. Deiacò Pire		Rü de sura	1921	1949
13. Ferdigg Davide		Misì	1905	1958
14. Alfreider Armando		Colač	1923	1941
15. Ferdigg Marcus Dr.	OFM	Costalungia	1949	

SAN CIASCIAN

Soplà Felize (?)			1569	
2. Janes-Antonius De Claris			1695	1741
3. Soplà Joannes				1719
4. Crazzolarà Joannes		Costadedoi	1676	1722
5. De Bertol Gaspar			1694	1756
6. Pitscheider (Pezei) Franz		La Val ?		1770
7. Plonet Joannes Domin.		Sotplà	1736	1788
8. Vittur (Vettori) Franzesch			1777	1806
9. Tasser Jep			1800	1807
10. Costadedoi Jan Matthias		La Costa	1791	1818
11. Tasser Jan Gaspar		Sorega	1774	1827
12. Tasser Jan Domene		Larsei	1788	1833
13. Rinna Jep		Suracianis		1839
14. Piccinini Franz (P. Daniel)			1810	
15. Crazzolarà Joannes Matthias		Peccei	1799	
16. De Rü Micorà		Rü	1814	1847
17. Rudiferia Joannes Bapt.		Rudiferia	1802	1861
18. Soplà Franzesch			1803	1864
19. Crazzolarà Franz		Peccei	1838	1868
20. Declarà Janmattí		Costadedoi	1815	1884
21. Soplà Gabriele		Crôsa	1838	1885
22. Vittur Joannes		Surcianins	1850	1892
23. Pitscheider Iaco		La Costa	1853	1901
24. Rudiferia Joannes Bapt.		Rudiferia	1858	1909
25. Costner Alojje		De Poldo		1922
26. Soplà Alojje		Plaza	1870	1925
27. Marin Zeno		Löga	1878	1928
28. Pitscheider Josafat		Suracianins	1909	1941
29. Canins Franz		Costadedoi	1893	1952
30. Agreiter Florian		Ciampidell	1956	

Proi de convënt:

1. Winckler P. Sebastian			1673 ?	
2. Sorella Jan Bapt.	Peccei	S.J.	1700	1737
3. Pitscheider P. Venantius	Peccei	Cap	1734	1757
4. Sorella Jaco	Peccei	S.J.	?	1758
5. Sottrepa P. Probus		Cap	1758	1785
6. Sorella Jan Bapt.		S.J.	?	1819

7. Socrella Jan evang.		S.J.	1767	1824
8. Pescosta P. Carlo	Berto	Cart.	1768	1837
9. Crazzolarà Pire Maria	Peccei	OSM	1773	1825
10. Flatscher Filippo	Costadedoi	CR	1839	1888
11. Crazzolarà Franzesch	“-	CR	1835	1885
12. Glira Alojje	Al mone	CR	1864	1889
13. Glira P. Venantius	?	Cap	1894	1937
14. Rudiferia Franz	Rudiferia	MHM	1905	1962
15. Crazzolarà Jep Pascuale	Peccei	MCCJ	1907	1976
16. Valentini Paul		SSS	1965	
17. (Pizzinini Carlo	Osti	MHM	1965)	
18. Agreiter Pius	Çiampidell	OSB	1968	

SAN MARTIN DE TOR

1. Verginer Hans ?			encer le	1481
2. Piazza de Joannes	Picolin		1655	1685 ?
3. Frenner Sebastian			1686	?
4. Tasser Sebastian		CR	1737	1741
5. Tasser Petrus				1757
6. Pescoler Jan Bat. Matth.			1759	1810
7. Pescoler Michael			1802	1810 ?
8. Dasser P. Rogantius		Cap	1764	1804
9. Frena Josef	Miri		1792	1823
10. Mazzucheller Antone			1804	1842
11. Costner Josef			1844	1846 ?
12. Sottrù Michael			1843	1847
13. Verginer Josef Lois	Plan		1829	1861
14. Trebo Antone	Torr		1843	1871
15. Clara Franzesch			1810	1873
16. Solderer Pire			1828	1876
17. Pescoller Josef			1837	1889
18. Flenger Albin		OSM	1855	1903
19. Verginer Vinzenz	Ciablun		1874	1910
20. Flöss Constantin	Beta	OP	1867	1911
21. Flöss Josef	Coldetlames		1909	1917
22. Videsott Angelo	Jù		1882	1921
23. Videsott Alfonjo	Jù		1888	1931
24. Wurzer Gilbert	Jù	CR	1932	1963
25. DDr. Josef Betrand Vollmann	Posta	CR	1946	
26. Sottara Franzesch	Comun		1958	
27. Sottara Richard	Comun		1960	1976
28. Chizzali Pepi	Anvi		1976	

Vësko y proi de geniturz de nosta valada nasciüs y chersciüs sö de fora de cà:

Msgr. Nazio Canazei nasciü a Porsenù dal pere de Badia y la uma da S. Martin (mort tla China 1946)	ODB		1909	1946
Gasser Pire Onies pere da Rina, uma d'Al Plan			1873	1913
Videsott Heinrich	Mantena		1937	

Dr. Alfred Frenes
Marcus Irsara

Msgr. Dr. Antone Agreiter
Valentin Lois

Bornech		1952
San Laurënz	CR	1963
S. Linert/ Porsenù	MHM	1958
Falzes	MHM	1968

Proi col pere o la uma, le nëine o la là de nosta valada ele pasè 70.

La Pli de Marou ai 4 de iuli 1989

Merch Graffonara - ploan

Le ciampanin d'La Plì

*Denant co contè sö en pü de val'söl ciampanin da La Plì de Marou
na picia ciacolada sön chisc fabricacè*

I CIAMPANINS

La parora enstëssa arata val-gügn che vëgni da chës teres jö sot a Roma jö encër Napoli, dites "La Campania". Ailò foss inçe vit le vësko S. Paul da Nola (+ 450) che ess cïafè sö les ciampanes. Plü sigü l'es an cïafè sö der tröp denant ia tla China.

Ciampanin è gonot la pert de na frabica che s'alza sö - sura les atres cïases - verscio le cì: ai pô inçe avèi la forma torona: spo i dijiun scialdi "torr".

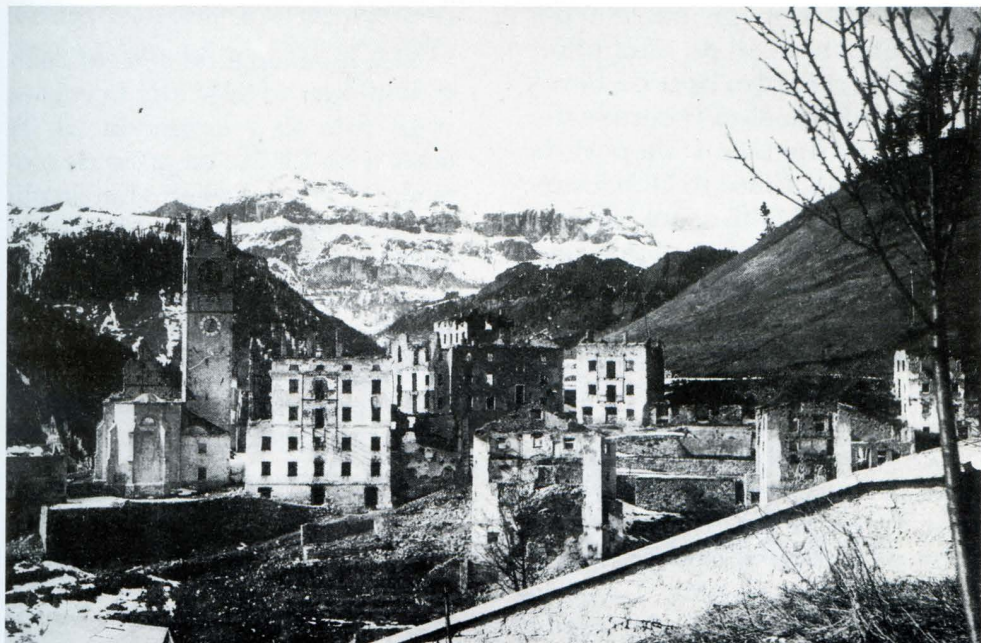
I ciampanins dles dljies ò i mostrè ala jënt de cïarè al alt y a pensè a Chelbeldî. I ciampanins di cïastì y de d'atres cïases è gnüs facè sö por daidè defëne porsones, por bel o por osanza di tèmps. Plü o manco à vigne secol sües formes por chisc ciampanins! Encër le 1300-1400 ési tl stile roman dër grosch, püch spizà (cfr. le Cïastel de Tor o Antermëia 1450). Spo an metü man ai fa sö dër lunè y spizà (ert gotica): la maiú pert de nüsc ciampanins chilò encërch. Spo dal 1650 ca encà i sclüjôn jö tla forma de na cïola (baroch), ponsede a Pliscia, Curt, Calfosch.

Le ciampanin de dljia plü alt

è fora a Ulm (D) con nia manco de 162 m. La cupola dla basilica de S. Pire a Roma mosöra 136 m. Da ji sö a pè mësun alzè i pìsc sön 537 gradins. Chël plü alt te nosta diozeja o provinzia è chël da Schlonders con plü de 90 m. Te nosta valada è le plü alt chel da La Plì con 61 m. Da püch éle gnü depënt jö da nü spo l'à i lauranti Mölgg da Steinhaus de Türesc moseré jö avisa.

Sö la piza di ciampanins porta les dljies cristianes: catoliches y protestantes na crusch - la maiú pert endorada. Chëres di moslems à sönsöm na mesalöna.

Le pom o la cogora, da cïaré sö é dí ne nia tan picera che ara pê, à daite la maiú pert scriè y documentè y monèdes de chi agn che an à lauré val'pro chël pom o che cogora. Spo nen à nine nia pücia emportanza le ial sönsöm. Le ial ô se ensigné da mëte averda por ne i ji iô nia dincuntra ala mort nia o mal arjignà ca. Tröpa jënt vëiga tl ial de ciampanin en profet dl tèmpe: al se ôj pö dô les aries. Chi da La Plì dij che can che le ial cïara da chës Longeghes jö, vëgnel de sigü la plöia. Al la stoma pa gonôt! Sönsöm

La Pli da Fodom bombardata tratan la pröma gran vera

ciampanin vëgn inçe tachè ite le fer dal ton, che dess menè enant le fiich dl tranüde jö te tera. Al ne dà nia danrè jö por i ciampanins.

Che les ciampanes alda söi ciampanins nen unse nia bria de di. Chisc broms consagrà, chërda, amonésc, lalda y plöra y sègna le tëmp.

Te val'posè ne taca le ciampanin nia pro la dlijia (Fonés); foss trö da mì por la dlijia enstësa. - Bas ite éle en iade o l'ater na capela o la sagrestia.

LE CÌAMPANIN D'LA PLÌ

En ciampanin alt, bel spizè, depënt jö a cöce (I ciampanins

de nosta diozeja è cöci, chi dla diozeja da Solzburg è veré). Amesa ca portel na gherlanda blančia y ghela (plü da dî vërda-blančia). Le significat de chësta gherlanda cioda ai rumpe le cè a chi che mina de ester scicà. Ôra di che al è nia dlijia col "scagn" den degan? Ôle di che al è na dlijia con na statua de S. Maria dër venerada? Degagn éle ste a La Pli de Marou dal 1788 al 1914. Nosc decanat porta ciamò encö l'inom "Decanat de Marou" (nia da La Pli de Marou = Dekanat Enneberg, decanato di Marebbe).

Sura les cater finestres dles ciampanes éle plü da dî cater blasius o Woppn da odëi: chël dai nobli da Râs, de Brach, Vin-

tlar y Caldis. Sëgn éle mâ plü crusc depëntes sô da odëi ailò.

Dala pert cuntra Spiz da Peres pôn odëi le blasium ti corusc dla bandira dl'Austria. Dala pert da Rina chël dla Čiasa di Habsburg. Le mediejo 1536 orerà mostrè l'ann che le čiampanin è gnü rovè da fa: sce an à ben inçe čiafè na čiampana vint agn dénant tl čiampanin enstëss. Encö: 6 čiampanes: pëis de dotes: 6791 kg.

Les beles peres da l'fa sô foss gnödes condütes da Furčia jö.

Le mediejo 1905 ala pert de sura recorda l'ann che l'ora è gnöda metöda sô nöia. La plata dai zoagri è gnöda dorterada l'mëns de mà 1989.

LA COGORA É ENDORADA

Cogores endorades porta la dljia de S. Maria de La Pli dodesc: trëi de piceres sô la Crusc, la grana amez, cater söi spić sura les finestres y cater sô le tët dla dljia.

La gran cogora sönsom à en diameter de ca 48 cm. Tla gran cogora sönsom la cupola de S. Pire a Roma ále lerch cater porsones: chera da La Pli de Marou i dà mat lerch a val'bossi o angostares con documenč y monëdes.

I scrić plü vedli è gnüs metüs adöm l'ann 1832 (chi da denant ne sarà nia plü sta da li ëi). Spo n'ele endô gnü metü ite de nüs can che an à depënt da nu le ciampanin l'ann 1887, spo endô

dl 1929, dl 1935 y de mà dl 1989.

Al è la osanza de scrić sô püch o de plü en te iade che la cogora vëgn tuta jö y arjignada ca. Ti scrić a La Pli éle en gröm de storia laite. Ma val'püch: dan da plü de 150 agn éle a La Pli plü de 1100 animes; a Al Plan 641: sëgn éle enzescü. I scolari d'Al Plan mesâ gní ca La Pli a scora (a pè: sanbëgn!) A La Pli éle dös scores: öna con 50-60 scolari, la secunda con 100 - 110. Tëmp de grandiscimes meseries: de prighi de veres, famëia dër čera, che ne orô fa nia y n'olgâ nia. En gran fant davagnâ encer l'1887 90 čina 100 rainesc y le guant. Na vacia venôn 100 rainesc; en ü 20 craizeri o scioldi. Le luch Sot Čianacei èr gnü venü por 2.300 rainesc.

An s'la baudiâ, che al è gnü proibì le lingaz talian te scora laota dô le 1850", che ai fajô bele da 4 agn" na strada jö bas ite y che gnô a costè en flagel de scioldi y è der prigorora por i "passanti". Donca àn metü man a fa le stradun da Peraforada caite l'1884, dl 1892 ai 4. de otober l'ân benedida.

Dl 1820 àn fat sô le toch dla scora pormez ala čiasa dl mone.

Al vëgn scrit dles gran desgrazies a gauja dles eghes o regosies i agn 1846 y 1882. Che chi da San Laurënz è le medemol distè gnüs ite trëi iadi en prozescium a daidè portè S. Maria d'la Pli.

An cunta çì che an'à döt čiafè

sö tl secul 1800: telegraf, forata,
barches col dompf, electrisc, che

ëi mesà gonot ji te vera ezt.

M.G.

Scores o Pies Uniuns dan da 200 agn te nosta valada

Les Pies Uniuns à dagnora portè dër de bugn früic tles cöres y ploanies. Ponsum a les Uniuns di cater “stati” (omi, fomenes, jogn y jones) metödes sö feter endlunch laota dô les gran misciuns tl Tirol (dal 1720 al 1760).

I “scriè ite” se tolô dant da fa vigne dè, vigne edema y vigne mëns zertes cosses por le bën de süa anima, por i atri y dan da döt por Chelbeldí. Aldédancö mina tröc che de té uniuns ne vâi nia plü de bojügn. An mët sö d’atres formes de perfeziun y laora der tröp con conferënzes da sëra o de nôt. D’atri tèmps, d’atres osanzes y d’atra jënt!

Dan da zirca 200 agn èle a LA PLÌ de MAROU cästes Uniuns:

a) la confraternitè o la scora dal Rosare;

b) cära de S. Franzësch Xaverio por na bona mort.

Entrames â laota bele cotan de mille de scriè ite.

A RINA tignín tröp söla scora o confraternitè por daidè les Püres animes.

A San MARTIN DE TOR èle la Confraternitè di Abiti o dl Scapolier.

A LUNGIARÜ venerâi dassën te na Uniun la santa Familia.

A LA VAL se lasciân dasënn scri te tla scora dl Rosare.

A San LINERT de BADIA inè la pia Uniun dl Rosare y dl Terzo ordine.

A CALFOSCH y CORVARA vëgnel scrit dla Confraternitè de Santa Maria dl aiüt.

Ti atri paisc ladins, dan da döt ia en Fassa èle prëscapüch anfat co tl decanat de Marou. M.G.

Mons. Josef Mutschlechner

Sun rudunt n ann indô pur recordé i cincanta agn dla mort dl gran prou da Türesc Mons. Josef Mutschlechner. Al ê nasciü a Mühlen. Dô sü studi tl Vinzentinum y tl seminar a Pursenü él gnü cunsagré prou l'ann 1900. Pur 12 agn él ste caplan a Osttirol y Niederdorf. Pur süa abilité de aministré libri de cunè, matricoles y archiv él gnü cherdé tla curia da Pursenü.

L'ann 1916 él devënté vizecanzler, spo canzler, canonico, capitelvicar, aministradù apostolich y probst dl Dom. Pur düc chisc tituli ch'al à albü, capësciun, che tl tēmp ch'al à lauré tla curia ti dijôn "l tēmp de Mutschlechner". Düt çì che gnê fat tla curia, ê sotmetü a süa dezijiun y nia ne suzedôle zēnza so parëi. Bele l' vësc Franz Egger (+ 1918) l'nominâ süa man dërta.

Dô che l'cunfin dl Stato ê gnü metü al Brenner, él Mutschlechner che aministrâ la pert alta (Nordtiroler Anteil der Diözese) y se fajô insciö na idea sura les condiziuns. A chësta moda cunesciö Mutschlechner plü avisa co l'vësc les condiziuns dla picera diozeja.

Can che al ê mort l'ann 1927 l'vësc Johannes Raffl, él vël su y degun ater adaté a cundü inant

i afari dla diozeja, sciöche capitelvicar, ch'an disc. Dô 15 mëis él gnü nominé dal papa Pio XI aministradù apostolich cun düc i dërè de vësc residenzial.

Pur dërt essel aldì da devënté vësc, mo i fascisté da laota savô da mëte l'liac inanter les rodes ch'al ne diventass no, dea che vëi odô in Mutschlechner un di averars plü prigrurisc pur sües idees.

L'ann 1930 ê Dr. Johannes Geisler, nasciü tl Zillertal, fina laota professor de teologia, devënté vësc dô lunges y ries tratziuns cun l'guern. Josef Mutschlechner su à albü l'coraje d'i aodé al vësc nü in prejēnza dl prefetto fascista da Balsan, fedelté pur süa jënt y Patria (Heimat).

Tratan i püè agn che Mutschlechner â aministré la diozeja, à fat dezijiuns importantes. Nanter l'ater àl metü sö la scora parochiala. L'guern fajô la proposta de tignì la religiun te scora, mo pur talian. Mutschlechner, daidé dal papa personalmēter, tirà dant de fa la istruziun religiosa ti locai dla ploania pur podëi insciö insigné i mituns tl lingaz dla uma. Mutschlechner â inè la man sön les scores dles catacombes, ch'an disc; ailò podô i mituns privat imparé todësch, dea

Josef Peccei - 94 agn

che les atres scores ê dütes pur talian.

L'istitut pur i mituns, Vinzentinum, ê inlaota in prigo de ji pordü. L'ann 1927 â l'aministrazion da Desproch dauri l'istitut Paulinum a Schwaz y i mituns á spo lafora, dlà dal Brenner, so convict cun siies scores. Indere l'Vinzentinum messá dé jö dui terzi dl material y l'patüic dl studio al Paulinum. Nosta diozeja ê devëntada picera dô la prüma vera y l'Vinzentinum, fondé chi agn

dl 1870, ê fat pur na diozeja che ê cin iadi tan grana co ch'ara ê fina al 1964.

Al ê bele l'baié che l'Vinzentinum gnê venü. Spo s'â fat inant Mons. Mutschlechner y â metü sö l'opera de S. Ciascian y â perié che düta la jënt daidass.

Sëgn podôl gni insigné inant te scora, che â character privat, pur todësc inçe tl tēmp plü crüde dl fascismo. Insciö se mirita Mons. Mutschlechner de gni nominé l'secundo fondadù dl Vinzentinum.

Cun la nomina dl vëscö nü ê Mutschlechner devëntè l'capo surastant dl'aministrazion diozejana. Insciö êl devënte n acunsiadù dër chirì pur düè i proi diozejagn. Tröc proi jê da vël, che â gran esperiënza, ê lungimirënt y â sēns pur la dërta mesüra. I proi ti â plü crëta ad êl co al vëscö in-stëss.

Fat so laur d'ufize, â Mutschlechner dagnora çiamó tēmp pur i diversci çiamp de sciënza. Al â interesse pur l'ert, matricoles, archiv, la soria dl païsc. Al â inçe publiché cotan d'articuli ti folièc y tla stampa.

Mutschlechner fistidiá pur la-scé formé valgügn proi tl çiamp cultural. Al á ortié l'depënjadü Joh. Oberkofler a München tl'academia dl'ert. L'organist Alfons Frontul y l'capocor dl Dom Angelo Alverâ âl fat ji a Regensburg y a München pur podëi se perfezioné söl çiamp dla musiga de dlija. Al provedô inçe, che l'Vinzentinum

Trèi sorùse

Pramberg
da S. Ciascian

num y l'Seminar ess tres forzes nöies che gniss dô a istruì. Cun düit so laur se tutôl ciamó tēmp pur na partida da taroch. Al jê pur les ploanies y curazies pur cunēscce ciamó de plü les zircostances dl paìsc.

L'scrivan de chēsc artiel se recorda che n iade amesa l'isté domisdé, ch'al ê cun Giuvani de Sepl (Rubatscher) - (+ 1972) organist sôn dessura a La Val, ch'al gnê ite te dljia Mons. Mutschlechner y impara Mons. Weingartner da Desproch.

Plü gonót jê Mutschlechner sôn les pizes dles munts de Zilertal. Dui agn dan la mort ál ciamó fat cun so amich probst Weingartner l'Sas Rigais. Da chēsc vëigun çì buna sanité, ch'al â podü se cunservé fina al alta eté,

cun düit al gran laur, ch'al metô a protocol.

Söl medemo vare de so gran talënt d'aministradù jê inçe sües cualités de caracter.

Aldiun, çì che Mons. Weingartner scri de so gran amich: "Plü vedli ch'an vëgn y plü ch'an cunēsc tan de fariseismo ch'al è incērch y ch'al vëgn mintì inant ...Mutschlechner ê dalunc da valch de té. Al ê fat de na scēmplizité naturala y daverta y chēsc ê çì che fajô súa compagnia tan bela y prezioja. Vël dijô súa minunga süta sciöche al la punsâ zënza les solites triches diplomatiches. Ci ch'al aratâ dërt y iüst, çiarâl de cundüje a fin chitamēnter, mo cun na conseguënza de fer y vignun savô avisa sciöche al ê.

Val'jënt, inçe proi, che l'cuncesiô massa püch, restâ datrai sura pinsier da cunversè cun vël. Mutschlechner se mostrâ püch comunicativ, datrai inçe cun n pü de sarcasm, a che moda che un a l'ater che ne savô nia cis pié a man, sön la bota çialda.

Mo la stragran fiduzia che Mutschlechner godô in gneral te düta la diozeja, mostrâ che so modo de fa ê azeté plü o manco da düc.

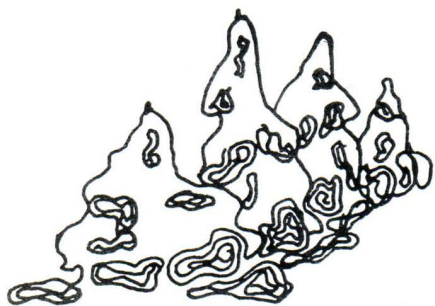
Düc savò, çì ch'ai â in chësta persona sinziera, onesta y sigüda.

Döes cosses fajô l'caracter de Mutschlechner prezios in modo particular: Pur prüm âle n edl tlêr pur la realté y â oramai dagnora rajun. Pur l'ater êl diit ater co pignôl. Pur l' plü âle pur caratteri, "che n'ê nia sciöche l'so, na gran comprenjiun." Weingartner podô tres indô constaté che Mutschlechner ê ausé a musuré les cosses y l'destin de chësc monn cun la mesüra dla eternité y da chël infora gnêl n gran pert de so caracter chit y sigü.

Tut fora dal Sonntagsblatt dan da cotan d'agn. ac

Fam. Glira da S. Ciascian - Armentarola

U' ÌMUVÈP.

Sö dal lé de Fojidöra

Les salighes de munt d'Adagn Doleda y Odlana

Al é gran ora, ch'al vëgn scrit val'dles Salighes de Munt d'Adagn.

I m'infidi da di, ch'al n'en sarà dër, dër püè, sc'al n'é chiamó un o l'ater, che à aldì val'o che savess inè da cunté val'de chësta lionda, che gnò cuntada dër dadì dala jënt dl paìsc nanter Pütia y Antersas.

Pur vigni val y pur vigni munt él gnü fora liondes y an pô zënz'ater di, che dotes à na fundamënte, che pô ester vëi.

Vëi él inè, che ares é dër ries da capì, cìudi che i tèmps, che ares é gnüdes sö, é tres plü dälunc y plü che an se destaca dachi tèmps y plü scürs ch'ai vëgn.

Ch'i sun gnü a aldì de chësta lionda tan vedla, chëra é jüda insciö: N bel dé da d'isté n' èi nia plü bun da ste a cìasa. I diji ala cöga: "Arjigneme ca val' da mangé y da bëire da mëte te ruchsoch. Da chësc bel tëmpe ne sunsi nia bun da ste chilò a brodoré pinis y soné la vidura dlurela lungia. I mëss ji sö pur munt, al vërt".

Cun cialzà, cialzes y braia da turist, l'ruchsoch söl spiné y l'ciapel dala berba de chiamurch söl cè, sunsi sënté ite te mi gra-

Franzl d'Armentarora
cun na dërta fan

tun da tof y sun araité cina ite dal Tlisöra da Lungiarü. Ailò nanter les cìases ài lascé l'gratun cöce. I lasci l'auto dagnora plü ion dlungia cìases y no te val' bosch, dea ch'an ne sà mai nia, cì jënt che oress ragagné imparà, spo pudessun avëi rognés y möies.

I à spo saré l'auto y sun jü ailò te chël bel pice local dla "Speckstube", mo al parò ch'al ne foss degügn pur incërch.

Mo defata vëgnel n té môt adalerech y iö diji: "Ah, brau, sàste tö da me dé n té pice cognach?"

Al respogn bel snel lassura: "Ah, chilò mëssi ji a chirì valügün d'atri".

Al va fora in porte, mët dui dëic tla boèia y tira n sciüre tan gran, ch'i m'ess präsc spurdü. Chë cherdada é pa stada plü de valüta co n telefonn. Defata êl ste la ustira danman, che m'à spo mettü dant n bel teghel de cognach.

I se l'ân n pü òiaculada y spo sunsi pié ia.

Imprüma ères n pü pesoèes les iames da mëte üna dan l'atra. Purdërt minâi bëgn, che chël spirito me dess forza da pié ia, mo al n'ê dl döt nia vëi; al saltâ tles iames y les fajò çiamó plü pesoèes. Mo dô da n cher d'ora jôra pa bëgn spo sciöch' al alda.

Plü ch'i ê scialdé ite y plü saurì ch'i me jô. Insciö jôra inant da Sopedac y Funtanacia ite y sö y spo lassö fora çina fora in Furèia.

Ailò êl misdé y me sun sënté jö a mangé val'.

Interessant êle che i agaciuns

Lois Valentin (Postmeister), Franz Kastlunger (dal Medo), Jep Morlang (de Prè), Heinrich Vittur (dal Bagn), Siegfried Erlacher (çiopolere)

ê atira sta danman y gnô cina a mez meter purmez a se tó frogores de pan y de çiajô. N té agaciun vedl se n'â tut dui toè tl bech y se n'ê joré ia y jö, sura na té picia val ia, â cherdé adalereh trêi de té pici agaciuns y ti á dé chël çiajô.

Plü interessant êl çiamó ste, che dô da püch tēmp âi ailò dan me diùc cater chi agaciuns, ch'i podô insciö i cunscidré y i çiaré pro.

Sanbēgn ch'al ê inçe na belēza da i çiaré ales beles munts döt incēria, les Odles dēr daimprò, ia delà spo Doledes y dōtes les pizes de Pöz y Antersas, spo plü infora dalunc sas dla Crusc y dōtes chēres atres munts, che i fesc corona.

I præ ê curis da na imensité di plü bì ciüf, che menâ fora l' plü bun tof.

Da di dērt, mēssun di: Al ê n paraisc.

I sun spo jü inant dô sēmena de Jovac cina fora insom Jovac. Ailò sunsi çiamó ste n pez a çiaré incērech y cunscidré la natōra. Itepert y forapert rodâl jēnt y al me savô de morvēia, che la gran pert saludâ.

Sōn munt é la jēnt plü buna y se sint plü fredēsc. Mò i ne pudô mine ste ailò. I sun spo jü pur costa de Jovac fora y jö y cun döt, ch'i m'â inçe falé la sēmena, sunsi impò ruvé saurì y salv jö tla munt de Pares. Insciö âi indò stlüt la roda de Munt d'Adagn y Jovac.

Na sēra de festa di becâs

Can ch'i ruvâ indô jö tl dēr tru, êl n'êl sēnté ailò sōn chël banch sura tru. Il'â saludé y vël â respognü dēr bel al salüt y â atira metü man da baié inant y damané.

I me sun spo sēnté jö dlungia. La usc âl sterscia, mo zēnza fajöl l'impresciun da vedl. Al damanâ, çì iade ch'i â fat y co che chi crēp

ailò incèria â inom. Can ch'al â aldî les parores Odles y Doledes, alzâl l'cè y spizurâ les orèdles, spo âl vël indô metü man de cunté y so discurs ê ste apresciapüch insciö:

“Sc'i êis dlaurela y la orenté y l'interesse de me scuté sö, spo oressi se cunté na storia dër de morvèia.

Iö sun da çiasa fora tl Poar. I â cumplî dan püè dis i 85 agn. De fa iadi plü lunè a pè, ne sunsi bëgn nia plü bun, mo na té picia ora me sâl dër bel da jì, sc'ara ne vâ nia dër söpert.

I sun gnü cun na comitiva pur ot dis cafora te chësc bel pice païsc al frësch. I atri dla comitiva é düè plü jogh y inè, sanbëgn, plü bugn da jì, mo iö vëgni scialdi vigni dé ite chilò, sc'al é bel tëm. Al me sâ tan bel chilò amessa chësc bel vërt cun na té gherlanda de tan de bì crëp incèria.

I â inresciü fora, che mi antenaè dala uma infora ê inè de chisc païsc”.

Spo fajôl n pü de pausa, ciügnâ l'cè y dijô inant: “Al é interessant, ch'an se recorda çiamó avisa, ci che é suzedü dan 60, 70 y 80 agn, mo èi che é suzedü inier o dantier nia plü.

Ch'i ê n té mü, se cuntâra stories la uma y valgünes m'un recordi çiamó bel avisa. Laota n'êl mine çiamó radio o televijun sanbëgn nia, spo se fajôra la uma l'aurela cõrta da sèra cun cunté stories.

Üna de chëstes stories messâ

gni fora de chisc païsc. Al é na lionda y les porsones de chësta lionda à dõt d'atri inoms co les porsones dles stories de nüsc païsc fora tl Poar.

Can ch'i â aldî che nosta comitiva ruvâ te chësta valada, m'âi punsé de gni imparâ pur pudèi inè n iade odèi chisc païsc. An ne sâ nia, can che an mëss stlü i edli pur dagnora... i sun vedl.

Chilò me sâl bel. I sun cuntënt, ch'i sun çiamó ruvé tla valada de mi antenaè.

Can ch'i â aldî l'inom de chëstes munts, spo m'él inè indô tomé ite na lionda, che la uma m'â cunté, ch'i ê n té möt.... punsede mo, èi ch'an se recorda çiamó dô da tan d'agn. La lionda mëss traté de chësta val y de chëstes munts.”

Sön chëra èi gnü curiüs y ti cuntâ spo çiamó plü avisa l'inom dles munts, di crëp, di præ da munt y insciö inant. Deperpo ch'i cuntâ, ciügnâl chël berba l'cè y çiarâ ca da me.

Spo m'âl tut la parora y dijô:

“Sëgn me tómera ite dõta chë lionda, che la uma m'â cunté”.

De val' parores messâi fa la coreziun, çitudî ch'al ne savô nia da les di dërt. Al cuntâ inant:

“Al ê dan da plü de cënt agn n famèi de munt, che vardâ l'tlap di tiers sön Munt d'Adagn. Pro i gran tiers âl inè n tlap de bises.

L'famèi de Munt d'Adagn ê n bel chestian, çiamó jonn. Sü çia-vèis â l'curü dla stopa y al ê gran y gaiert. Sü edli bröms sluminâ

Dui musicontri - ia dedô: un a man ciampa - l'ater a man dërta

tl sorëdl de munt. Cun 18 agn âl metü man da vardé i tiers sön Munt d'Adagn. 10 agn fajôl bele chël laur y vign'ann i savôl plü bel.

Dô Nadé fora metôl bele indô man de baié de jì a munt y in chël dé ch'ai menâ a munt, cigâle, ch'al ringhinì pur chi crëp ia y jô.

Jënt ê cuntënë impara. D'al-tonn dl terzo ann, ch'al â vardé, menâl a çiasa y jô l'ater dé indô sön munt y stô fora dui dis.

Can che al gnô a çiasa, âl extra la buna löna, che so pere y süa uma s'en fajô de morvëia.

Na sëra dô cëna l'â süa uma damané: "Çi él pa, che t'às tan la buna löna chësta óta dô l'gni de munt."

"A os, uma, s'la cunti, mo i ne podëis pa nia ti l'di a valgügn. I n'ó nia che d'atri sài val!"

"Sta mâ cun pêsc, i ne diji a degügn nia, no."

Set dis denant ch'i vëgni de munt, ài udü val' dër de bel. I â mefodër fat ia i laurs, spo sunsi çiamó jü fora dan çiajara, me sun sënté sön chël banch pur çiaré n pü ala inrosadöra di crëp, denant ch'al vëgnes scür.

Apëna ch'i ê sënté, me gnôl in-mënt de aldì da chi crëp dles Odles ca tan na bela çiantia, ch'i messâ madër ste ailò a scuté pro, sciöch'i foss incanté.

Spo èl t'en iade ailò dan me dôes dër de beles jones, öna cun na gran iesta lungia blançia sciöche de sëda plü fina. L'atra â inçe na gran iesta lungia y fina sciö-

che la flu de pavé, mo dal curü luminüs bröm, sciöche l'cil dal plü bel sorëdl amez isté.

Trames dôes â l'vistimënt tan lisier, ch'an pudo odëi nanterite la forma dl corp.

La pröma ê grana cun i çiavëis fosc, i edli rosc sciöche n rehl y tl müs bela rosta sciöche n pom madü.

L'atra â çiavëis plü luminüsc, i edli grisc - bröms y l'müs plü stlaurì.

La pröma â n corp plü forü co l'atra. Vigni sëra, denant ch'al gniss la securité dla nôt, gnôres a me ciafé y tan t'un iade, sciöche ares ê danman, ères inçe indô sparides. Ares cuntâ y çiantâ mo plü co mez ne capì nia. Vigni iade gnôres a se sënté jô dlungia me, üna pur pert. Sc'al â da gni zacai, sparires t'en iade, bele denant co che iö i aldiss gnon."

Insciö cuntâle a süa uma y a degügn d'atri.

"Sc'al ê zacai söl iade, che ê ailò a ste suranôt, pro l'famëi te çiajara, spo ne se lasciâres nia udëi, mo so çianté ia amez chi crëp sonâ dala ria löna, sciöche n pité. Mo no che ares ess damané l'ater dé, chi che ê sta.

Insciö passâ n dé söl ater, set agn alalungia.

I pröms dis ne s'infidâ l'famëi de Munt d'Adagn nia da les damané, sciöche ares â inom, mo spo s'âl fat coraje na sëra y damanâ, co che ares â inom.

La pröma dijô: Iö à inom Dole-da". L'atra dijô: Y mi inom é Od-

L'vedl famëi Andrè Catl y súa fomena sön munt de Pütia

lana. Mo co àste pa tö inom, bel jonn dla munt d'Adagn?"

"Arnold ài inom iö, respognô l'famëi de Munt d'Adagn.

La sëra dô, can che Arnold aldî indô chël bel çianté, i gnôl in-mënt de aldî tla çiantia inçe so inom.

Tres plü beles y de morvëia i savô les dôes jones a Arnold y al n'aspetâ l'ora, ch'al gniss da sëra y ch'al pudess indô ste sënté amesa ite.

Ares l'â veramënter incanté. L'cör de Arnold ê döt mâ plü flama y fïch pur Doleda y Odlana y al n'ê nia bun da s'un capî fora, a çî üna ch'al ti urô plü bun. Ares ê tan valëntes y savô da cunté di

crëp y dles munts, dla buna jënt y dla ria jënt dles valades.

Can che Arnold â albü dër n gran laur ia pur l'dé, spo l'daidà-res romené ia da sëra.

Insciö jô mefo chësta vita inant, set agn alalungia. Datrai ch'al ê dër bel tëm, aldil l'çianté dles jones inçe ia pur l'dé, mo dër fora insom crëp dales Dodesc y sc'al manaciâ bur tëm, aldil na çiantia plülere dala ria löna coraia sot les Odles o sö pur la Rô.

Arnold, can ch'al messâ gni de munt ala fin de setëmber, stôl bëgn n dé o l'ater a çiasa, mo spo jôl indô ite y sö in Munt d'Adagn y les dôes salighes gnô vigni sëra

a i fa compagnia, mo dagnora mâ tan di, çina ch'al gnô scür.

Arnold stô vign'ann plü di sön munt, sc'al ne fajô propi jö ja gran nëi.

Doleda y Odlana i cuntâ dant de vigni sort de cosses: che ares ti urô bun ala jënt, mo mâ ala buna jënt y che ares gnô inçe pro de i fa dl bëgn. Plü picê se menâres dles vëdues y di pici mituns.

Ares se lasciâ mâ odëi da jënt vigni cënt agn y can che i cënt agn ê passâ, urôres indô ste pro jënt pur set agn alalungia.

Insciö êl indô passé i cënt agn y al ê ste süa furtüna de s'intopé pro chël bun famëi de Munt d'Adagn.

Y sëgn êl bele indô passé i set agn. Arnold gnô de munt cun i tiers y dô da dui dis jôl indô ite y sö in munt. La jënt dl paisc savô bëgn, ch'al fajô insciö. Ai l'â bele nù y l'lasciâ mâ fa.

Mo in chël ann ne gnôl nia plü a çiasa y süa uma y l'atra jënt dl paisc â gran fistide. Al â inçe fat jö cotan de nëi, mo Arnold ne gnô nia a çiasa.

Cater o cinch de gran ëi s'â fat sön tru pur ji a udëi, çì ch'al falâ.

Ai cialâ la çiajara daverta. Laitte êl dôt l'patüic de Arnold, mo degun Arnold. Al n'ê ingnó d'afustié, ingnó na pedia. Tla nëi esun pö messé odëi val'. Çina da sëra tert êsi rodâ jö dôtâ la munt, mo Arnold n'ê ingnó da cialé. Insciö êsi sforzâ da ji a çiasa. Çi essi pa inçe orü chirî de nôt?

Can ch'ai jô lajô pur la val fora - l'ultimo luminûs sluminâ i crëp

dles Doledes y dles Odles - i gnôl inmënt de aldi ia y sö amesa chi crëp na çiantia de gran incher-scemun.

I set agn ê passâ y Arnold ê gnü incanté da Doleda y Odlana, che se l'â porté cun vëres ia y sö amesa chi crëp, olâ che jënt pudô aldi chë çiantia d'incher-scemun vigni altom, can che i tiers ê jö de munt, sanbëgn dagnora da sëra, can ch'al gnô scür.

Arnold ê sparî y n'ê nia plü famëi de Munt d'Adagn.

Dô da valgügn agn â l'prou dl paisc metü man da benedi les munts y dô da chël n'ân mai plü aldi chë çiantia d'incher-scemun."

Can che chël berba â albü cunté chësta lionda, spo êl gnü bel chit ailò nanter nos dui y al çiarâ ite y sö a chi crëp grisc y èrè y spizâ, sciöche al foss instëss n pü incanté, çina ch'al rumpi l'chit y dijô: "De morvëia y interessant êl mâ, che tan de liondes à l'numer 7 y 100 y chisc numeri é inçe te d'atri seriè vedli".

Iö respognô: "Al é vëi. Inçe tla lionda dl salvan d'Ainejia stal scrit, che l'salvan d'Ainejia dijô a chi lauranè de bosch: Chësc gran bosch ai udü 7 iadi bosc, 7 iadi prè y 7 iadi munt."

Iö oress çiamó mëte laprò: êsi mo indô passâ chi cënt agn? Êres mo indô pur incërç les döes salighes Doleda y Odlana? Çi un vëgneres mo a n'incanté chësc iade pur se l'tó dô 7 agn y se l'porté ia y sö in chi crëp?

M.A.

Te gran Fanes

L'ütl dl sport y a çi serva pa l'sport

Ai 25. d'agost dl'ann passé él gnü impié l'tizun di jüè olimpici.

Seoul ê la cité di jüè d'isté. Dauri i jüè olimpici somëia n pü a na funziun religioja. L'fondatur de chisc jüè Pierre de Coubertin s'â ispiré dala tradiziun di Greci, che i vedli jüè dl olimp ê dedicà ai idoli. Sciüré lanzes (Speere werfen) ê pur ëi onoré i idoli.

Ai 24. d'agost 1960 ti dê papa Giovanni XXIII udiënz ai partezipanè di jüè olimpisc de Roma. Da chësta gaujiun recordâ l'papa che Pio X. â bele l'ann 1905 albü parores de lalt y de reconescënza pur chël che s'â tut sura de fondé i jüè olimpisc moderns.

Pio XII y sù suzessurs â plü gonót baié sura l'sport. Mo ai ne odô tl sport püëia o degüna relaziun nanter sport y religium.

Chi che tol pert ai jüè olimpisc impormët de fa so laur tl spirit dl sport, pur l'bëgn dl sport y pur l'onur di atleê. Nia pur cajo vëgni nominâ jüè-giochi - Chësc ô dî che soghé é plü important co l'resultat dl soghé.

Soghé é devënté valch che mëss ester pur la jënt. Te nüse tēmps dla technica y burocrazia, olà che i aparac y i computer fesc l'plü dl laur y ch'al vëgn fat plans

3 edemes denant
ch'an alde i canuns

pur la vita, él chersciü l'bujëgn dl soghé. Cun diüt che i jüè, che é incö devëntâ tan important, él prigo, ch'ai vëgnes traè ite tla politiga y tl consum. An ne çiaara nia tan söl resultat dl soghé, mo plu avëi passé tēmp lēde in tensium y bela compagnia. N iade gnël dit, ch'al é plü important avëi tut pert, co avëi vadagné.

L'pedagog Pierre de Courbetin ti à dé ai jüè olimpici na meta plü alta de formaziun. Dô süa idea mëss l'sport formé düta la persona. L'sport dess scinché ligrëza y dé lancio ala compagnia.

Papa Giovanni XXIII, â dit ai 12. d'auri 1984 ai sportivi abinà söl stadio olimpich der Roma: "Pur ester sportiv sciöch'al alda, ôl ester onesté cum se instëss y cuntra i atri, loialité, plü forza morala co forza física, tigní dür cum spirit sozial de lauré daboriada."

Ai jüè olimpici dl'ann passé ti audâle l'papa ch'ai devëntass na festa d'amicizia, de pêsc y de buna orenté nanter i populi.

L'filosof Hans Link, che â in-

stëss n iade davagné dai jüè, â dit: "L'importanza dl sport ne pôn apëna suravaluté".

Da üna na pert ti dà l'sport slancio ala disciplina, da l'atra pert âl n defet che destënn y fesc lëde.

Indere, l'sport porta inè cum se traines, scarognes, disordini, violënzes, agresciuns pur la gauja dla gran concurenza. An pënsa al Dopingscandal. A udëi tan de sot y dessura se damanun, sce l'sport contribuësc propri ala commprenjiun nanter naziun y naziun o a formé l'character dles persones, che se dà jö al sport. I respogni: "Pôn pa iudiché na cosa tan de ütli y devertënta dal mal che suzed vigni tant imparà?"

Sonsi da Lungiarü dan 50 agn

L'sport é un di jüè plü adatà pur l'educaziun dla jënt jona da se controlé, in plü pur l'passa-temp di "tifosi", che s'abina in gran numer a çiaré pro y placé. L'sogadù azetèia l'sport de propria y buna orenté zënza ester sforzé, a chë moda suratòl un sanbëgn incè l'risçio de se fa mé. Mo n jonn sânn y gaert mostra bëgn gion l'level de süa capacità.

Sport é ligrèza de vire, jüch y festa. Anfât sce un va n bel toch a pè, sc'al va t'ega a nodé, sc'al süga cun la pala o atleta lisiera, sc'al salta o va cun i schî, sc'al fesc hochey sön la dlacia o va da munt sö. Vigni jüch dëida la sanité y la formaziun dl character dla persona.

Sport é n toch de cultura tl dër

sëns dla parora. I vedli Greci à capì, pôn di, che sport y religium se dà la man fina an zerto punt.

ac

ANNOTAZIUN DLA REDAZIUN:

El sport, sc'i "tifosi" sçraia (incè te nosta valada): spachi les iames a chël... còpel chël... y insciò inant...??? Can che l'sport devënta idolo, spo n'el veramënter nia plü sport. Imprüma l'onur a nosc Signur dl cil y dla tera - les domënies y les festes... y spo ales atres cosses. Païsc, che é manco cristiagn co l'nost, ne sogà nia les domënies y les festes, mo la sabeda!!

Düt çi che é dërt, é dërt y çi che n'é nia dërt, n'é nia dërt! (Chësta é l'annotaziun dla redaziun, che porta la responsabilità de çi che vëgn scrit tl Calënder ladin).

Fam. Planatscher y Alni (l'pice söl brac è P. Fidelis)

L'vicel dl Papa

Papa Giuvani XXII (22) â rigiré a Avignon tla Francia 18 agn, dal 1316-1334. Al ti é gnü fat n monumënt grandios te chë cité, olà che i papesc purater s'â tignì sö pur 70 agn alalungia. Da fa so iade a Paris passâl pur Nevers. A Nevers âl vit tröc agn la monia s. Bernardeta da Lourdes. So corp vëigun imbalsamé ailó tla dljia dl convënt dles monies.

Propi ailò te chël convënt s'â l'papa tignì sö söl iade a Paris. An pô se punsé che les monies fajô dütl'poscibel pur tó sö l'gran ospit, ch'al foss cuntënt. Ares â salpü tan da fa bel impara, che l'papa dijô denant co ji inant: "Uma stimada, cun osta ospitalité sunsi tan cuntënt, ch'i foss pronto a se fa n plajëi de valga sort."

Ala badessa ti gnêl n pü da rì, mo al ti ê atira tomé ite valch.

"Santité", dijera, Os savëis, ch'al ne se plesc nia (a nos ëres), cis a nos püres ëres, de mëssëi se cunfessé dant ai ëi. Ne fossel nia mitl, che nos ëres podessun se cunfessé nanter nos chël püch de mal ch'i fajun; na té riforma gniss sigü aratada dales ëres na vera benediscium".

L'Papa punsâ n pü sura, spo dijôl: "Bela cossa; chësc me lasci passé pur l'cê".

Intant ê l'gran müsc bele arji-

gné pur fa l'iade inant. Y denant che l'papa foss sënté sö, s'ojel chiamó n iade y scraia pomez ala badëssa: "I â chilò na picia cossa, che me sta a cör. I arati ch'ara foss tignida sö bëgn chilò te ostes mans. Söl iade podessel suzede valch. Can ch'i dà óta, vëgni indò a me l'dò. Prei bel, uma venerada, tignimel sö bun, chilò ëis la tlé, y chiamó val, iô nia l'daurì sö, chël é proibì a vignun, anfat che ch'al é."

Apëna che l'papa Giuvani ê raité inmalora cun i sü y denant che al fajess la prüma óta, s'ël abiné dütes les monies incër la picia cassa ia y ê curioses y nervös.

Che él pa che pô savëi, òi ch'al é laite, scraiâres dütes sot y sura y ê mures pro la superiora, ch'ara dauriss sö, madër n pice püch, l'papa ne gnê mine a l'savëi, sigü ne nia.

Insciö êl l'malan che les tëntâ tres de plü. Finalmënter â la superiora, cun la man che i tromorâ, tut ca la tlé y â daurì sö n püch.

Oh malan de jüch, al jorâ fora n pice vicel cun na zetula de papier tacadda incër l'col y les monies podô i çiaré dô. Al ê n stigliz cun l'bech spizé, la züfa cöcena y sön les ares fosces taè blancè.

Dô da n mëis gnê papa Giuvani indò zrucl da Paris y storjô pro

ailò dales monies da Nevers, olà ch'al â lascé süa picera cassa.

“Al é tan bel da podëi indô n iade palsë chilò da os. I oress indô odëi mia cossa ch'i â tan di albü mançia. Cherdémela, jisses a m'la dô”.

Ales monies stêl a ti dé l'bot a chëstes parores. Dütes deboriada cun la superiora danfora s'injlenâres jö y periâ: “Pordenede, santité, pordenede, osc vicel se n'é joré demez”.

L'papa s'la riô dassënn, mo spo êl gnü plü scerio y dijô: mies bunes monies, co él pa mitl de fa insciö? Cun düta a chël ch'i se l'à proibì dassënn, n'ês nia bunes de mantigni l'pice segret de mia cassëta, spo oresses çiamó ester bunes de custodì l'segret dla cunfesciun! No, no, cares monies, les ëres â da mëte man incà fat süa cunfesciun dant ai ëi, ares messarà inçe da sëgn inant la fa dant ai ëi”.

ac

*De beles ëres é mâ n n'edema bunes,
mo de bunes ëres é dôta la vita beles.*

Cunfermaziun a Lungiarü

L'paur y la bisca

N paur aldì n iade söla campagna na usc che scraia: "Dëideme, dëideme". Al çiarâ intoron, mo al n'odô degügn. Tla finada se n'àl intenü, che la usc gnê sotsö, da sot na gran pera fora. Al osc la pera söna pert y odô gnon fora d'en büsc na bisca. Chësta bisca s'alza sö y ô l'morde a mort.

"Ci", disc l'paur "purchël ch'i t'à fat lëdia, óste me fa muri?" "Ne sàste nia", disc la bisca, "che l'monn paia insciö?"

"Chësc ne crëi nia", disc l'paur ala bisca. "Vi cun me, jun dal vicare, ch'al dess fa fora, sce tö t'às l'dërt da me copé. La bisca s'â lascé ite y jê cun l'paur dan l'vicare pur la fa fora.

Ch'ai ê jüs n toch, êsi rovà pro n çiaval vedl, che ê taché pro n lëgn.

"Ci fejte pa chilò", damanâ l'paur a chësc çiaval. Che t'à pa taché pro chësc lëgn?"

"Ach", disc l'çiaval, "mi patrun é jü a dô l'bocà, ch'al vëgn a me desfà dea ch'i sun vedl y ne sun nia plü bun da trà la cadria y d'atri gran pëisc. Purchël ól me desfà. Ch'i ê jonn y gaiert, tignô mi patrun tröp sön me, mo sëgn ch'i ne sun plü d'adoré a nia, sëgn ól me desfà"

"Vëigheste, paur", disc la bisca, "chilò àste n argumënt sciö-

che l'monn paia. Sëgn te mordi a mort!"

"Ciamó no", disc l'paur, "jun a chirì n n'ater vicare. Ai jê inant y incunta n çian. Chësc çian, a odëi l'paur, ciala fiduzia sön vël y disc: "Dëideme, che mi patrun ô me stlopeté, dea ch'i ne sun nia plü abile da çiaré dla çiasa. Fina ch'i ê jonn y çiarâ dla çiasa y dla majun y dles massaries, m'orôl bëgn dër bun, mo sëgn ch'i sun vedl y debl, sëgn se n'àl arjigné n n'ater y me m'ol lascé stlopeté."

"Sëgn àste indô n argumënt de plü, sciöche l'monn paia", disc la bisca. Sëgn capiràste bëgn prësc, che iö à la rajun de te desfà.

L paur n'orô çiamó nia la capi. In chësc momënt gnêl la olp dô tru y damanâ, çiuði ch'se stritân.

"Aspeta", punsâ l'paur, "la olp é dër furba, chësta podess fa la dezijiun."

Al ti porta dant l'cajo y la olp l'chërda ia sön na pert y disc: "Sce te m'impurmëtes dui giai, te feji lëde dala bisca".

"Chi cialfeste", disc l'paur.

"Sc,i mëss fa da vicare nanter os dui, mëssi na ota odëi l'büsc, olà che la bisca é slisurada fora", disc la olp, scenò ne pôi dé dërt no a un, no a l'ater".

“Iò sun pronto”: Ossi da S. Martin

A chë moda ési dà óta a chiri l'büsc dla bisca. Can che la olp odô chël büsc, dijera: “Teifl, te n té pice büsc no n'ára pa lerch na té gran bisca! Chësc ne crëi nia! Degun mitl!

“Bisca, te mëss na ota me fa crëi, che t'ás albü lerch te chësc büsc. Va ite, ch'i pôis odëi la storia”.

Apëna che la bisca ê laite, tira la olp debota la pera suracâ. Sëgn ê la bisca indô piada y podô scraié fina ch'ara orô. L'paur, plü cuntënt, dijô che la olp podô bele in chë sëra ji a se dô i gaii impurmetüis, ch'al lasciâ davert l'üsc de curt, ch'ara podess bel sauri avarié ite a se dô na buna cëna. Da sëra gnê la olp y cïafâ düt sciö-

che l'paur â dit. Ara passâ pur la sportela daverta y ê pur arsi ados ai gaii.

Apëna che les giarines â spiculé la olp, metôres man da scraié y fa püde. An pô se punsé che la patruna â aldî l'scesciüre, saltâ a çiaré êi ch'al é y vëiga la olp arjignada...

“Speta”, disc la patruna, “i ô pa bëgn te tó”. Ara va debota sön çiasadafüch, olà che ara á füch, tol n liac che vardô, va y ti n drama ala olp jö pur la pilicia tan di, che ara s'impia y la olp sciampâ da büsc fora dlun scraiàn.

Can che la olp ê prësc defora, scraiâra çiamó zruç: “Insciö paia l'monn”.

ac

Vijo y
Gottfried
vedli, maè!

A mesanöt

Ara dê mefodër les dodëse de nôt söl çiampanin dla vedla dlijia.

Matì Sciota saltâ fora dla ferata, s'arguciâ sö la colira y se metô

sön tru de rové l' plü snel a çiasa. Al ê securënta nôt, n vënt da plöia ti suflâ tl müs. T'en iade vëighel che n chestian alt y forü ti va dô.

Matì va plü debota y l'furest â

la medema prëscia da ti ji dô. A Matî ti vâl na óna frëida jö pur l'spiné.

Tres indô liôn ti folieç , che de nôt ên al prigo dala ria jënt. Tan debota che Matî jê dô tru da chë-res ores - degun çian ne n'êl plü pur incërch - tan dassënn ti n'êl al furest da ti ji dô y ne l'perde nai fora dl edl.

Matî jorâ oramai, tan dl bun ti n'êle. T'en iade ti vëgnel l'pin-sier d'oje l'pas cuntra la vedla curtaina..." i l'mëni pa in aurì..."

Matî salta y scherza sö la pun-turina de fer de curtaina, vâ debota incër val'peres d'ermo ia, se pëta jö y se brodora cuntra les

trognores che cunfinâ cun l'mür dala pert dessura; mo l'ambria ti ê dô söi ronçëis.

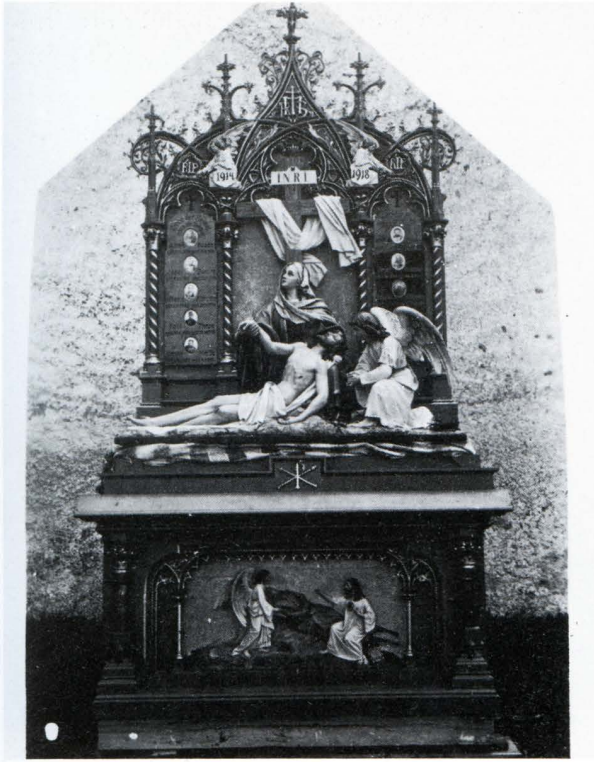
Matî süiâ a frëit; al ti stê sö l'flé. Al lê sö impè, abina chël püch de coraje ch'al â çiamò y ti sraia ados al furest: "Ci êl pa chësc, çiuði me salteste pa dô?"

Matî odô bele l'toch dl foliet scrit l'ater dé: "Roflé ados te cor-tina y tut i scioldi". L'forest tossi n momënt, spo tolel jö l'çiapel y disc cun bela maniera "I sun söl tru de chirì la çiasa n... l'impie-ghé dla ferata à dit, ch'i dô se gni dô a os, ch'i abitëis tla çiasa dlungia...."

scrit dô da ac

Schützen da Colfosch zacan

L'omonumënt
ai tomà de vera
a Colfosch

Mëssa novela a Colfosch

Colfosch zacan

La maestra Angela da Calfosch scrî n pû de storia da dan 75 agn.

I scrivi da Calfosch y Corvara dan 75 agn. Al é bëgn l'ultimo iade ch'ai s'à lascé fa ju adum denant che ji su por Inzija y Col de Lana a defane nosc bì paîsc.

Pur recordé l'gran sacrificize di jogn da Calfosch che à messé lascé la vita tla gran vera dl 1914-18, àn atira dô la vera ponsé da fa su na capela. Por trà ite i scioldi jê les jones a vëne numeri.

L'curat siur Angelico Zardini s'à dër dé da fa, che i laurs vaies inant y bel incër l'1920 àl benedi la picera capela con l'bel alté di tomà.

Siur Angelico fô n curat dër stimé da duè canè. Al fô scevero, mo al dê gian n bon consëi a chi che l'adorâ y al savô inè da vari i amarà. Gian jêvel a çiacia.

Al fô scevero, mo jënt jê gian da d'ël por n cunsëi. Spezialmënter sce valgügn fô pûri, savôvel da i vari. Can ch'al â dlaurela jêvel dër gian a çiacia, mo con les giarines àvel inè, inscì ch'odón, ligrëza.

Che la dlijia y la capela sides tres nêtes, ponsâ les jones dl paîsc. Dô na té fadia sà pan y lat dër bon.

A.C.

Fam. de Franz Clara a Colfosch

Sentënzes y val'da rì

La uma al müt: “Sce tö te lasses lavé l’col vigni dé sciöch’ al toca, t’impurmëti de ji cun te al zoo in domënia, sc’al é bel tëmp.”

Pubi ti çiarà sö ala mama y disc: “Y sc’al plöi, spo stai chilò iö col col lavé.”

<<<< >>>>

Heini: “Mi pere va dagnora zënza çiapel”.

Zenz: “Chël n’è nia vël. Mi pere va dagnora sënza çiaivëis.”

<<<< >>>>

L’curat y n sciafër dl bus ê ruvâ ia da s. Pire, dan porta de paradis.

S. Pire fesc na burta müsa y disc al curat: “Os ne podëis nia gni ite. Tratan osta perdica êl diüc che durmî.”

Al sciafër dl bus i çiarâl dër da valënt y dijô: “Os podëis gni ite. Tratan ch’i jôs cun l’auto, êl diüc che dijô paternostri.”

<<<< >>>>

Na dërta nevêra a Colfosch

La fomëna jonâ a so Teodor:
 “Teodor, laḡta ch’i sun maridâ,
 m’âste impûrmetü de me li fora
 de mi edli inċe l’plü pice deji-
 dër.”

L’om: “Chël é vëi, Hannelore,
 mo ċina aldédaincö n’âi nia ciafê
 fora, ch’al che ê to plü pice deji-
 dër.”

<<<< >>>>

La laa damana: “Spo pa,
 Klaus, co êra pa spo stada dal
 denstist? Fejel ċiamó mé l’dënt?”

Klaus: “Chël ne sâi nia, ċiudi
 ch’al se l’â salvé.”

<<<< >>>>

La sciora Pisela: “Mi om s’in-
 durmedësc gonót tratan ch’al
 fesc l’bagn.”

La sciora Carla: “Scé mo, n’él
 nia spo l’ega che va pursura?”

Pisela: “No, noo, al dorm cun
 la boċia daverta.”

<<<< >>>>

La vijina se baudiċia pro la Ta-
 rina: “Osc Poldi m’â dit na vedla
 crêpa. N’é nia chësc val’dër de
 burt?”

Tarina: “Dër dessigü; i ti à bele
 gonót dit a chël curat, ch’al ne
 dess nia i di inoms sciöche ai ċia-
 ra fora.”

Nina dl
Crestofò
y la oma
cun jones
da Colfosch

<<<< >>>>

Tizio al mehanicher: “La reparatur dl’auto ne pôi pa nia atira paié; impormó al prüm dl mëis dô. Sëis intejo insciö?”

L’mehanicher: “Sanbëgn”.

Tizio: “Can pôi pa spo gni a tó l’auto?”

Mehanicher: “Impormó al prüm dl mëis dô.”

<<<< >>>>

L’vicare: “Tita Auau, chilò él dui testimoni, che à udü, sciöche os ti tirâs l’taquin fora de tascia a chësc scior”.

Tita Auau: “Chël n’ô ciamó di nët nia. Iö pô se porté cënt testimoni, che n’à nia udü.”

<<<< >>>>

La ruina
dl vedl èiastel
d'Andrac
a Fodom
dlungia la strada
a Falzares

Ruine Andraz. (Buchenstein.)

Nr. 1435. Aufnahme u. Verlag v. J. Gugler, Bozen.

Al é cin posè, olà ch'i oress d'èr
ion gni bajada", i disc daplan
Beatrice a so amich.

"Dimel debota, Beatrice, ch'èl
feji bëgn ion."

Beatrice: "te Fanes, sòn Pöz, a
Pursenù, a Iesolo y a Lignano."

<<<< >>>>

Döes amiches s'la cunta. Resi
disc: "I à l'impresciun che t'ia
fia se dà jö l'ultimo t'èmp tan tröp
cun guanè de baby. Çi n'en dije
pa tö?"

L'atra: "Iö sun cuntènta, che
Göre s'interescia n iade de val'
d'ater y no dagnora mâ de èi."

<<<< >>>>

Nazio: “Vignun sà, ch’i tëgni döt söl astinënza. Chi che oress me dé ega de vita, me fajess na gran ofeja.”

L’ater: “Y çì fajesses pa spo n té cajo?”

Nazio: “I la dlutiss debota ite y jö.”

<<<< >>>>

La familia de Prisca ciafa n bagn nü. Dô la instalaziun disc l’montör: “Y chilò ëis la spligaziun.”

Prisca döt ofendüda: “Minëis propi, ch’i n’unse mai fat bagn denant?”

<<<< >>>>

“I à dé sö mia profesciun y sën sunsi n libero scritur”

“Interessant. Èis spo inçe bele venü val?”

“Pu sce, sce! La çiasa, mi auto y inier inçe mia mascînn da sci.”

<<<< >>>>

Pire disc a süa fomena: “Mo, al é ste damat da tó incö la iesta nöia da ji a teater.”

“Pu, çiuðì pa chël? Ara te sta tan bëgn.”

“Pire: “Chël bëgn, mo les chertes da ji al teater ài tl’atra iesta.”

<<<< >>>>

L’boteghier de ores a na sciöra: “Chësta ora da brac é val’ de spezial, spezialmënter pur amisc.”

La sciöra: “Spo n’él nia da n’en fa. I urò mâ val’pur mi om.”

<<<< >>>>

L’om çiara da doman da finestra fora y disc a süa fomena: “Sce chësc n’é n bel dé...”

La fomena: “Spo pa?”

L’om: “N’äste nia dit, che te t’un vàs n bel dé?”

<<<< >>>>

“I ne pô madër nia destó mia fomena da ji tan tert a durmì. Al é mefo dagnora dô mesanöt.”

“Çiuðì stara pa sö tan dî?”

“Ara speta dagnora, çina ch’i röi a çiasa.”

<<<< >>>>

L’om a süa fomena: “Cara, olà àste pa purdërt chësta bela morona adalerch?”

Fomena: “Chësta ài ciafé in sëra te to auto.”

<<<< >>>>

Resi a Lisi: “Mi om fesc vigni domënia n spazier.”

Lisi: “Mi om ne fesc nia plü chël. Sàste, i un sëgn bira te çiasa.”

La Dlijia nōia da La Val

Chi da La Val s'arjigna
da fa la Dlijia nōia incēr l'ann 1867

Dificultés y emtrarietés

I agn dô l'1840 êl te nosta bachëta n bun spirito religiûs. La diozeja ciafâ dai ladins tröc proi. Mësses noeles êle üna indô l'atra. Chësc bun spirito religiûs se mostrâ pro la jënt inçe tla buna orenté y l'interesse de dorturé la çiasa de Dî, de fa la dlijia maiù, sc'al ê debuǰëgn y magari inçe de fa sö na dlijia nōia y chësc, scebëgn che jënt â la meseria. Laota valô i tiers püch y l'bosch tan conia y de turism ne se baiun mânia. Mo la jënt â spo inçe chël tan plü benedisciun.

La dlijia da La Crusc ê gnüda fata maiù l'ann 1839, olâ che an l'â indô podüda daurì pur les funziuns de dlijia. Chëra da S. Ciascian i agn 1844/45, a S. Martin l'ann 1859. A Corvara gnêl renové y restauré la dlijia l'ann 1864. I agn 1864/65 êl gnü fata nōia la dlijia da Lungiarü. La dlijia vedla ân tut pur formara, a chë moda pudôn l'adoré pur les funziuns tratan ch'al gnê fat la dlijia nōia suraia. L'ann 1888 êl gnü restauré la dlijia de S. Antone a Piculin; l'ann 1880 a Rina la colonia nōia y la sagrestia.

A La Val êl la dlijia bele dadî

massa picera. Pur vadagné plü lerch, êl gnü metü i agn dô l'1800 l'alté plü inant. La dessura ê in sciö bele tröp grana, ch'ara desfigurâ la dlijia. Pur les proches gnêl paié 4-5 rainesc a l'ann, n bel scioldo, y l'peso ê, ch'ares n'ê nia da ciafé. Jënt â lunc da ji a dlijia y can che ai ê ailò, êsi stanç y ess albü debuǰëgn de podëi ji te na proca, spezialmënter jënt vedla y jënt malsana. Al ê rî mëssei ste impè tratan les funziuns y les perdiches lunges, sciöche ares ê laota y spo indô ji a çiasa, gonót dal rî tëm̄p y dai bur trus dl'invêr y dl'aisciüda.

Al n'ê nia saurì da resolver l'problem dla dlijia da La Val, tan deplü che la dlijia da inlaota n'ê nia amesa la cüra, mo trö massa insö, tan desman. Chi dlà dal ega, Pastrogn, Arciara, Fornacia y Col â extra lunc da ji a dlijia. Purater se tratâl de trëi cosses:

1. Ingrandi la dlijia vedla, mo chël foss ste n laur mat, dea che dala pert dl gran üsc n'êl nia plü lerch da zessé fora. Al jê jö n sfosé y lajö passâl l'rü de Stoaza, ch'an disc. Al ne l'paiâ nia da fa sö la fundamënta.

2. Fa la dljia nöia daimprò dla dljia vedla foss inçe ste n gran laur y can ch'ara ê fata, n'êra nia tl zenter, mo pur tröc dër desman. In plü êl inçe la scora da fa sö nöia.

2. L'plü da sciché ê bëgn fa la dljia amesa la cüra. l'post plü zentral ê l'Plan da Morin, na picia mesora sot la dljia. Laota êl ailô blot çiampopré.

Sc'al foss ste mâ da fa na dljia cun l'çiampanin, paziënza, mo al messâ gni fat n zenter deplëgn, sciöch'al é incërch dlunch incër la dljia de na cüra: dljia, cortina, calonia, scora, quartîr al mone y almanco üna na ustaria.

L'problem n'ê spo impò ne tan rî da resolver, dea che chi dalunc se strafajò dassënn de dé valch da dortoré sö la dljia vedla y la scora. A sforzé la jënt, ne dêl cania da sciché. Purater êl bele gnü impurmetü dala jënt de dé 20.000 rainesc in cajo che la dljia gniss fata sö in Plan da Morin. Jënt messâ spo s'oblighé a dé na zerta soma de scioldi al'ann, o in cundtribut de blâ, fa opres da çiaival o opres da chestian.

L'Comun ti â consigné düit a siur curat da inlaota, Jan Mattî Declara, che ê dër activ, abil y interessé. La Curia da Pursenü â cunzedü de trasferì la dljia a Plan de Morin, sec jënt provedò cun sü mesi de fa ailô la dljia nöia.

Plü insö unse scrit, che l'alté dla dljia vedla ê gnü metü plü zruch pur gauja dla lerch. Dò che

chësc ê suzedü, â la dljia vedla cialé sfësses, che n'ê nia plü da comedé. Ch'al ê val'da fa, udò düc ite.

Mo la cossa n'ê nia tan scëmpla. An disc: "Olà ch'an ti fesc na dljia a Chëlbeldî, él gonót l'malan che prò de fa dlungia na sinagoga.

Tratan ch'al gnê fat i laurs, êl tres i falc profec che dijò danfora, che l'Comun jê innalora.

Pro l'comitê de fabbriché êl 18 pursones, de intrami i partîs. Da üna na pert êl tröc amisc, mo da l'atra pert n'êl inçe decuntra y chisc â cotan de forza, forza pro l'vëscostess. L'ostî da san Jenese, Sepl Pider, se tumò de jialania a messèi fa sö na ustaria dlungia la dljia nöia. Al â döes sorüs cöghes a Pursenü. Üna ê cöga dl vëscostess y l'atra ê cöga de n canonico. L'ostî â inçe trëi freddësc proi. Siur Tone ê benefiziat a La Pli da Fodom, siur Matî ê benefiziat y director dles scores a Ampëz, mo l'plü potënt ê siur Jan, professor de religium a Desproch.

Tarejia Pider ê cöga dl canonico Heidegger; Rosalia cöga dl vëscostess Vinzenz Gasser. Düc chisc laurâ pur salvé so fre Sepl ostî.

Siur Lucas Tolpeit de Tolpëi, ste degan a Fodom y sëgn curat a Eben, ê inçe cuntra l'Transfer.

La oposizium organisada da siur Jan. Pur chësc scopo êl gnü ortié al vëscostess na suplica firmada da 17 pursones, 1867, y çiamó na deputazium inplü.

L'plü vedl
y l'plü jônn
dla prozesciun
de Jênn 1988
cun l'vësko
msg. W. Egger

Siur Matî â “Verdrießlichkei-
ten über Verdrießlichkeiten.”
Çiamó n n'ater prou dla vijinanza
se moscedâ ite tl afare, siur Lüca
de Tolpëi. Siur curat Declara n'â

da n'en ste fora assâ pur la que-
stiun dla dljia nôia.

Al ê gnü plüré dan dal vësko
cun en scrit firmé da 17 pursones
y çiamó da na deputaziun in pur-

sona. Insciö êl devënté a La Val bindebò de discordia. Mo siur Declara ê ste bun da se defëne dan dal vëscò cun la intervenziun de siur degan Antone Trebo. Al â mostré sò, che les plüres fates cuntra de vël ê zënza fundamënta. A forza de cuntrarietês n'â siur Jan Matî ciafé plü co assà, talmënter, ch'al s'â trat zruçh y ti â surandé dütt a so caplan Tone Decristoforo de fa inant y vël dai-dâ mâ plü cun l'cunsëi.

Nia püçia impresciun â fat söla jënt ch'al n'ê mort dër snel un o l'ater di maiüs aversars. Èvangelist Fontanella se n'ê jü da La Val. L'Mair da Coz â venü la grüzena y se n'ê cavé fora in Puster. Çiamó aldédaincö cuntun a La Val, che ara n'i dess nia avëi buté tl furesto a chisc dui patruns. Implü n'ài nia lascé indô descendenza de mituns, mo mâ de mitans.

Te chësc tëm p s'âl porté pro n fat, ch'an pô nominé la man de Di. Chësc fat ti â dé na sbürta ala fazenda dla dlijia nöia. A La Pli êl mort l'vedl degan Tone Trebo. Dô êl êl gnü nominé degan siur Jan Pider da Desproch. Chësc ê ste sciöche n tranì dal sarëgn dl cil sön düta la jënt da La Val. Mo i cuntrari s'la godô debann, che jënt dijô: "Sëgn êl ora da scomencé l'laur, scenó sarâl l'degan nü che fesc ste sò dütt, dea ch'al tëgn da so gran parentè."

L'maiù mirit pur l'scomenciament dla dlijia nöia da La Val â

zënz'ater l'caplan da laota siur Antonio Decristoforo, che godô la fiduzia dla jënt. Al jê da na çiasa a l'atra a perié la jënt. Da valch se cialfâl müses y rofluns, d'atri l'tignò pur nia dër sciché y d'atri indô firmâ sön na soma de scioldi dô di ch'ai â i mesi. Indüt êl gnü abiné 20.000 rai-nesc y chësta bela soma ti â dé coraje da mëte man l'gran laur.

La gran pert dla popolaziun ê inteja, entusiasmada a trasparté la dlijia a Plan da Morin. Mâ 3 paur y l'ostì ne n'â nia sotescrit.

La domënia dales Crusc, domënia dal l'Assënza, â l'caplan perié che jënt se toles l'ater dé dô la prozesciun les massaries y jiss a daidé çiavé la fundamënta pur la dlijia nöia.

L'lünesc, ai 27. de mà, al ê l'ann 1868, s'â abiné dô la prozesciun 11 pursones de Col, Fornacia y Arçiara (che ê dër dalunc dala dlijia vedla) a daidé çiavé in Plan de Morin la fundamënta, adüm cun siur Decristoforo. La prüma fabrica ê destinada pur quartîr ai lauranè, spo dôra survì pur çiasa dl mone y pur la scora.

Sanbëgn ch'al s'ê inè abiné jënt a çiaré pro pur curiosité. Valch de chisc cuinâ, valch se fajô de morvoia, ch'an pudô avëi n té ardimënt da scomencé n té laur.

L'ater dé n'êl bele de plü pro l'laur y tla finada daidâ chi che pudô. Pur da d'altonn êl da noté 272 opres da çiaval, 2072 opres da om, la çiasa di lauranè ê sot

Jnzija 1988

a têt y i mürs de dlijia y l'ciampanin picâ sö sura la tera.

Siur Jan Pider ê gnü da Desproch a proveder pur can ch'al gnê in sede a La Pli, degan nü. Indere, dé óta a Desproch, s'êl amaré dassënn y al â la punta.

Sëgn t'introâl d'avëi suplichê dô La Pli de Marô, purchël âl perié deplü iadi l'vëscö de podëi resigné ala ploania. Finalmënter â l'vëscö Vinzenz Gasser azeté la rinunzia. Al â urtié so caplan Stippler da siur professor Pider y al ê ruvé ala junta pur ti signé fora l'anima.

Siur Jan Pider ti fajô tl testamënt 600 rainesc ala dlijia, olâ ch'al ê activ, can ch'al murí. La

Pli n'âl nia arjunt, purchël él ste la dlijia da La Val ch'â cialé chisc scioldi. Siur Lüca de Tolpei da La Val, che ê inlaota prou a Eben da S. Notburga, scriô a siur Ujöp Pitscheider: "Salutem ex inimicis nostris", l'bëgn se vëgn da nüsc nemîsc, de morvöia, che l'maiù nemich dla dlijia nöia ê de gauja ch'an â metü man de fabbrichê y â ciamó daidê cum i scioldi de so testamënt.

Al ê in dubio, sc'an ess bëgn scomencê tan atira de fabbrichê sce siur Jan ne cialâ nia la nomina da degan, che an se debitâ massa y nia dabann... Intant â siur Jan Matî Declada cialé la ploania da La Pli (1868) y é de-

venté degan dla valada. A La Val êl ruvé siur Ujöp Pitscheider, nasciü a Lungiarü, fina inlaota caplan a Cortina. I avversars ê cuntênê che siur Declara se n'ê jü y sperâ che l'curat nü las ciass düt inmalora.

Siur Decristoforo â de jügn ciafê l'decret pur Badia, dea che

l'curat nü Pitscheider rovenô instëss i laurs pur frabiché.

Da Badia é siur Decristoforo ruvé ia in Ampëz.

Can che la dlijia ê stada fata y gnê benedida y cunsagrada, n'êl vël nia gnü invié ala festa. Insciö paia l'monn!

Chi da La Val fesc la dlijia nöia in Pré de Morin

Andamënt di laurs

La scora y çiasa dl mone in üna ê l'prüm frabicat l'ann 1868; Ara gnê naota adorada pur i lauranê. L'medemo ann êl inêe gnü fat i mürs de dlijia tan inant, ch'ai ciarâ fora de tera. L'ann dô él gnü cundüt a fin i mürs de dlijia y fat l'tët. La colonia ân fat l'an 1870.

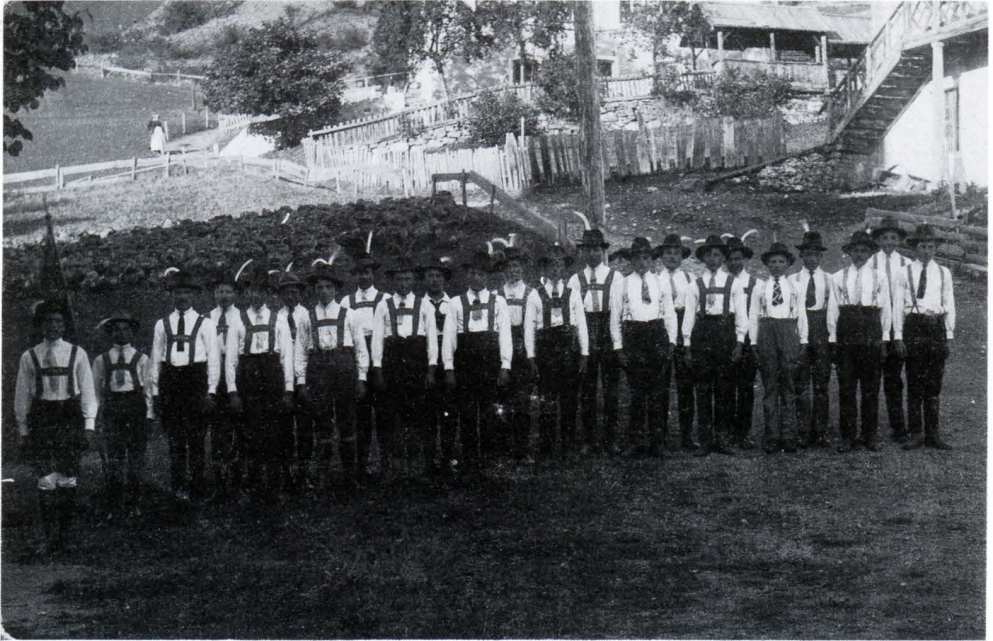
L'ann 1871 ân tut in opra l'ôt de dlijia; l'ann 1872 la sacrestüa y l'çiampanin, spo i agn 1873/74 i mürs de cortina y l'rest.

L'laurs jê plan inant, dea che l'comun n'ê nia bun de fa cundü pormez material assâ, scebëgn ch'al n'ê nia mâ roboteri che laurâ, mo al gnê paié laurané apostâ. Al ê gonót çiarestia de peres y saurun, dea ch'al falâ les menades. Plü da stënté êl d'isté y d'altonn, olâ che jënt â instësc da laur söla campagna. Tröc di

gragn paur s'â cumpré ciarâ dales giornades cun scioldi.

A chë moda pordô inêe i atri la ligrëza y la vöia de lauré y an ê plü iadi tan inant, ch'al parô de orëi lascé sö i laurs. Mo i laurs pur la çiasa de Di va in genaral inant sciöche da frabiché l'templ de Ierusalem al tëmpe de Zorobabel.

Plüres êl tres da aldî, can da chësta, can da chë pert. A un ne i plajô nia l'desëgn dla dlijia, an n'ater ti êra massa picera, d'atri indô n'urô nia avëi les dôes capeles dales perts, l'çiampanin gnê trö massa bas, i mürs, gauja l'stlet saurun, gnê fac massa al bun assâ. Infati, degun laur ne gnê scomencé o cundüt a fin zënza critiga. Insciö êl datrai de burdis, spo inêe indô de bi, sce na difficulté se metô apost y s'arcuncia ia che düt jê indô inant.

Schützen da La Val dan la prüma vera

Les pursones che se mirita da gni nominades

L'curat siur Jan Matì Declara â fat l'desëgn dla çiasa dl mone y scora, siur Decristoforo chël dla colonia.

Genesio Campeï da Çiampëi ê ste ombolt tratan ch'an frabicâ la dlijia. Al se sacrificâ completamënter pur la dlijia y ne sconâ no tëmp, no laur, no bries, mo chiamó deplü, al trascurâ sü propri interessi pur l'bun scopo y se'al ne n'ê inçe nia düit l'miù, èi ch'al â fat, la miù intenziun âl ël dagnara albü, inçe se'al critigâ y dê jö sura val'che ti savô manco garaté.

Incër la mort dl ombolt Nese da Çiampëi ël döes versciuns. La prüma é chëra dla cronich. Ara disc: Ai 6. de mà 1877 ël Nese gnü a bega cum l'curat Pitscheider, mo pur da sëra âl fat a üna cum vël. Tert, dales 9. da sëra, ël jü a scür a çiasa, s'â falé l'tru sura Ciampëi y ê gnü cialé mez mort l'ater dé da doman söl tru nü. Al ê tomé jö de n'altëza de 2 "Klafter" (1 n Klafter = 1.15 m) zirca.

Al ê chiamó ste bun de se cunfessé y â cialé l'Öre Sant. Y chësc dô che les frabiches ê dütes bele apost. (L'scrivan de chësc, che à

düt bel nu, ne capësc nia la parora “sura Ciampëi”).

Aldiun la seconda versciun sura la mort de Nese Campej, Nese, al â 58 agn, dess ester gnü bastoné sò a mort da trëi paurs sön tru da ji a çiasa. Ch’ai passâ pur Col de Crusc, l’aldin scraian ia delà dal ega. Süa fia Anna, che â inlaota 21 agn, morta l’ann 1929, jê a çiaré dô, dea che so pere s’â tan intardié. Ara l’â ciafé ite da punt mez mort. An l’â condüt fina al punt da Ciampëi y l’â lascé ailò mez mort. Al n’ê apëna plü bun de baié. Anna jê a dô i vijins pur condü so pere a çiasa. Can che ai jê purmez l’secundo iade, n’êl nia plü bun de baié. Pur chi che l’â copé, dessera avëi

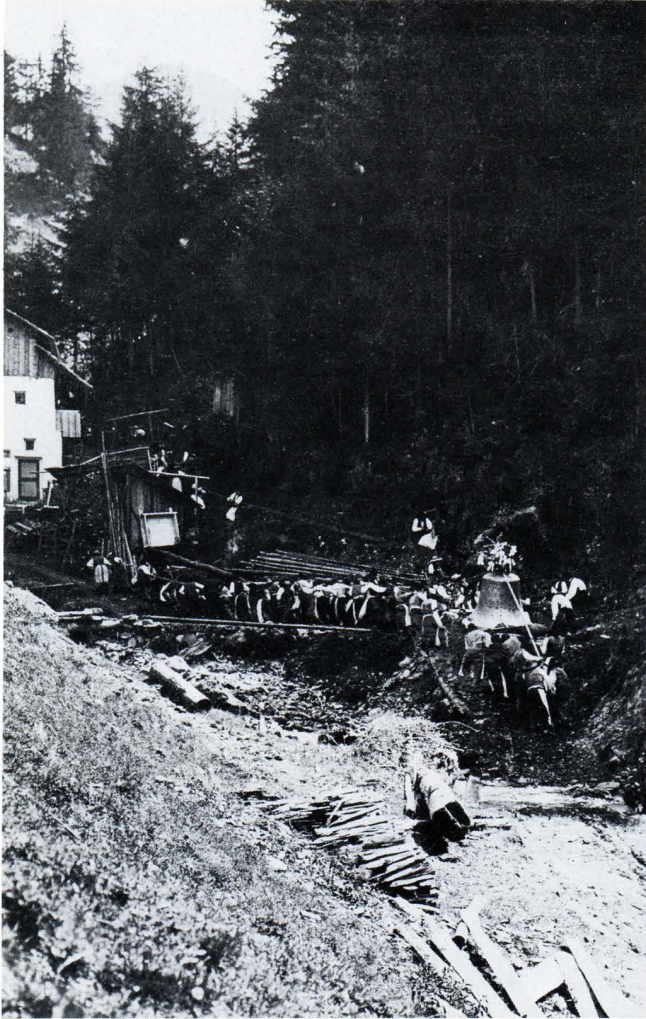
dit: ne jun nia ater a dé dant, che al vëgn mâ fora sënn y stritaries.

Jënt sà inçe da di, co che chi trëi é gnüs castià. (NB.: Ala redaziun él gnü scrit val’ de té, mo al ne pô çiamó nia gni publiché!).

Franz Comploi, fi dl mornà de Plans, ê n chistian sciché y practisc dl laur. Al â inçe lauré a Pur-senù y a Balsan, mo in vël se verificâ l’proverb, che degun profet é bëgnudü te süa patria. Dai atri muradüs êl invidié y tröp critighé, spezialmënter sc’al fajô dant l’desëgn, gnêl dit, ch’al ne capì nia. L’Comploi fajô bëgn vël de té pici fâi, mo ai gnê indò avalià fora. N fâl, che é çiamó incö da udëi, é pro n cornel dlungia l’çiampanin. I muradüs l’â tal-

Past dla colm da majun dl Garber da Frëines - La Val

Çiampanes
d'La Plî 1922
a Morin d'La Plî.

Pro chiche
tira y se lascia
trà, é inè
l'scrivan
dl calènder

mënter söl stome, ch'an â messé l'ascé ji.

Impè de vël gnêl: Giuvani Schuen, muradù da Pedemunt (Pidrô), mo al ne i ê nia al laur, mo messâ indô gni cherdé chël da denant.

Da fa l' ôt de dlijia â i muradùs indô l'Comploi pur so mat. Vignun urô la capì y minâ de podëi

la baié sciöch'al urô. L'Comploi dijô de ester sigü de so mistier y garanti l'ôt. Zënza tēma, dijôl de ste sot l'ôt ite, can che al gnê desarmé, mo impò ne i gnêl cunfidé. An â fat gni l'architet Huber da Rina, chël che â fat la dlijia da Lungiarü y ê pratich da fa i ôc incrusc. Spo gnêl cherdé l'ingenier, zerto Flatsch. Chël ghirâ

ch'al gniss rot l' mür tresfora y ch'al gniss metü ite plates de granit pur fa na base sterscia. Mo chël foss ste n laur mat y can che al ê fat, inçe n laur dër damat. L'maester muradù Kneisel da Burnech ne se n capì inçe nia fora. Sura nõt âl studié dô y messâ spo i dé dërt al Comploi y dô süa idea él gnü fat y al à tignì fina aldedaincö. Franz Comploi laurâ bunmarcê y s'acuntëntâ cum la spëisa di lauranè.

Franz Tavella dl mone ê dër n bun ziudadù ia in Gherdëna, mort a Pursenù l'ann 1930. Al à fat düc i laurs da zumpradù y da tistler. Al laurâ tröp dô so cê y nia cis avisa. Cun vël n'ésun sta nia cis cuntënc.

André Moling, l'feur da Rumusthluns ê n bün laurant y laurâ bunmarcê. Mo al fajô düit plü gion co lauré da feur, purchël ne ruvâl ingnó dô col laur, dea ch'al n'â tanè d'atri. N bel laur â l fat pro la foramënta dles çiampanes.

Paul Comploi, l'galber da Pidrô, ê n gran benefatur dla dlijia y daidâ inant cun i laurs. Manter l'ater â vël dé düta la cola, che ê gnüda adorada pur la dlijia y pur i orghi.

Paus che â tröp interesse da daidé pro la dlijia, ê chi che ciafâ plü daimprò da ji a mëssa: Jos. Sottara da Fornacia, Josef Irshara de Costa, Josef Miribung, Franz Alton, Josef Frenes, düc i trëi paurs da Çiamplò, dui paurs

Gara dles liöses da Pidrô 1927

da Aiarëi y l'paur da Costamiglagn. Oramai dütes les ères s'â porvé. Dles ères ê la majera Maria Campeï, la só dl'ombolt. De vëra aldiunse çiamó plü tert. Spo Vitoria Alton ê dër afacëndada, buna da düit, gaerda y resistënt. Lisl Frenes da Ciempló, scebëgn che ara ê storpiada, â na orenté de fêr, ara ê tres intoronn a La Val pur perié de smalz, üs y zigher. La gran pert dles patrunes da La Val s'â astilé bëgn tratan l'fa la dljia. Ares daidâ dô pro i ëi y daidâ cun mangeria y scioldi.

L'material

Da fa la dljia dl mone y scora, che dô sorvì pur i lauranè, messân tó les peres da Plan ca. Les domënies s'abinâ düc, ëi y ères y se dê les peres da na man a l'atra, insciö jëra impò plü snela co a messëi les mené ia y sö in Plan de Morin. Mo çì fadia che val'de té ê, spezialmënter pur les ères, podô mâ savëi chi che â porvé instësc. La providënza, che â bele daidé da mëte man, daidâ tres inant, insciö inèc incër l'material. Sce ara ess tres messé ji inant insciö, co mai fossera jüda inant?

Dui iadi ân porvé de tó les peres fora dla cava y dui iadi ân lascé inmalora.

Sciöche mené dal cil êl passé n laurant talian pur chirì laur. Chësc ti â dé flé da çiauvé pro la cava sot bosch da Crosta. Bele

da mëte man ti ân çiaré ales peres de chësta cava, mo dea ch'ares ê fraidides ciarà, aratân, ch'ares ne foss nia d'adoré. Chësc laurant, sciöche mené dalla providënza, ti â fat coraje de çiauvé sot assà y la fermâ, ch'al gnê spo a lüm les peres sanes.

Insciö ân spo fat y a chë moda êl gnü peres assà da frabiché la dljia cun l'çiampanin, la calonia, i mürs de cùrtina y plü tert çiamó la scora nöia, i agn 1901 fina 1903.

A La Val êl l'baié: Essun l'material tan daimprò co chi da Lunghiari, spo essun bele dadì fat la dljia. A chësta moda â chi da La Val l'material nia plü dalunc y ai l'â çiamó plü bel da mené.

Da çiauvé les fundamëntes di frabicaè gnêl a lüm saurun in gran quantitè, mo an ti a stleta crëta, dea ch'al ê moscedé cun tera. Purchël gnêl cun gran laur y tröpes fadies cundüt adalersch d'ater saurun. Massa tert êsun gnüs sura, che chësc saurun n'ê nia tan bun co chël che ê söl post.

L'scrivan de chësc s'â lascé di da Giuvani da Funtanela sen., che pur i laurs de dljia êl gnü borjé les çialçiares de peres da çiale.

L'lignan: Ci quantitè de lignan, ch'al é gnü adoré da fa tan de frabiches, pô mâ s'imaginé chël che é dl mestier. Pur furtüna n'êl nia meseria de bosch.

La zeca dla Munt: Fornacia, Arçiarà y Col provedò pur oramai düit l'lignan, plü de düit da Armentara jö. Bele pur gauja dl li-

gnan fossel ste oramai imposcibl da fa sö na dlijia tl post da de-
nant. Biei, Rungg y Cians ne
n'ess nia podü daidé pro l'lignan,
ess messé l'to ia dô la munt, ia
dô Rit, söl cunfin d'Al Plan. Ci
ess pa costé l'trasport fina sön-
som y fina jö dala siëia y indô sö
dala dlijia vedla. Al foss ste vera-
mënter na gran matada da fa de
té straciaries pur ti fa la dlijia sot
al nês a dui ustis y chi püch paurs
daimprò.

Siur Jan Terza, che â fat la dli-
jia da Lungiarü chi agn 1864/65,
ê gnü damané, tan de lignan,
ch'al orô ester pur ti fa sot al ôt
de dlijia. Al â respognü: "N té
pice bosch". Sc'an tol çiamó les
atres armadüres, tramadüres y
l'jaz y l'tët, pôn se fa na idea, tan
de lignan, ch'al à messé gni cun-
düt purmez.

I toghi: La cava di toghi ê sot
Fornacia t'en post rì da i ji por-
mez, mo na cava da tan de bun
material. Inçe chi de Badia i â
tut ailò da fa sö l'ôt de süia bela
dlijia i agn 1776/78. I toghi se
fesc a chë moda, ch'al rogor sura
la cava na picia ega, che tira ite
y ciafa la forma de funguns. Al é
dër rì da i tó fora, dea che düta
la massa tres ite plëna de umidi-
té. L'mì jëra da i deloje ca cun n
sigun, mo chël podôn adoré
püch. I stlopeté fora ne jê indô
ne nia, cun conì jëra ert y cun
l'zapin çiamó manco.

Degügn n'orô lauré imparà, in-
çe cater lauranè taliagn n'â ciafé

assà, se n'ê jüs y â lascé ji cun
vèi n pèr de bi conì de fêr.

Les peres di toghi ch'an toló
fora, messâ gni metüdes ad as-
suié, spognères dades da na man
a l'atra, sciöche can che an de-
stüda n mé de fïch. Da ailò de-
mez gnê i toghi menà cun çiavai
fina sön Fornacia, spo tracè cun
les lüses fina jön Plans y ailò
inant indô cun çiavai fina a Plan
de Morin. L'dé inant i toghi da
na man a l'atra ê n laur de fadia,
spezialmënter pur de té mitans.
Ares sintì l'mé tla vita y ti brac
dis alalungia.

Inçe a S. Martin êl gnü tut i
toghi da chësta cava da ingrandì
la dlijia l'ann 1859. Dales gran
eghes dl 1882 êl gnü sporfogné
demez l'rest di toghi y da inlaota
inant n'él plü ste nia.

Siur Jan, che fajô la dlijia da
Lungiarü â damané i paurs de
Fornacia l'ann 1865, sc'al ess
ciafé les peres da toghi da fa l'ôt
de dlijia.

Dea ch'al ê bele di inçe a La
Val l'baié de fa na dlijia nöia, ne
i ài nia cunzedü.

Can che siur Ujöp Pitscheider,
laota caplan ia n'Ampëz, â aldi
chësc, riôle y dijô: "Can mai ru-
varà chi da La Val a fa na dlijia
nöia"?

Ci essel mo dit 6 agn dedô, can
che chi da La Val fajô l'ôt de dli-
jia cun toghi dla cava de Forna-
cia, sc'ai t'i ess dé a siur Jan pur
fa la dlijia da Lungiarü?

Gran quantité de fêr êl gnü
adoré pur arcarores, rampins,

maciüies de fêr y cênè de mile agiüs. L'ghips gnê tut dal mornâ Ploner d'Al Plan. Al l'fajô ailò, spo gnêl cundüt a La Val a burjé. L'spidl êl Leopold Flöss da S. Martin che apostâ da Laibach. Al post gnêl spo taié pro.

Les fabriches

La dljia: Fina ai 29. de novëmber dl 1874 êl la dljia curida y çiarjada de lignan, stanges, brëiess y ajiada da çiale y saurun. A chë moda ne n'âra degun aspet y a jënt ne ti plajôra nia. Pur la sêra dl medemo dé êl gnü desarmé, trat jö y condüt demez düit y la dljia nêtada dala pazité.

An â metü sö n alté provisorisc y l'ater dé ch'an jê a dljia, gnêra fora tan bela che dütes les mormoraziuns scutâ t'en iade. L'moller Rudiferia de Badia l'â depënta fora al bun assâ y ara gnê fora tan bela, che, sc'al gnê baié d'la depënje danü, dijô jënt: "Ciudì pa chël, ar'é pö insciö bela assâ."

L'vider a curusc dô l'gran alté cun la raprejëntanzium dl'Imacolata, ê gnü cumpré da Sepl Terza, patrun de Tofe sö Cians; chël de S. Jenese dal negoziant da Trënt Franz Videsott y chël de sant André da chi da La Val che â inom André.

L'gran alté de marmo gnê da Terlan y al costâ 400 rainesc. I dui pici altâ y l'pergo facè dala man de Ferdinand Demetz de Gherdëna costâ 2483 rainesc. A

cunfrunté ê l'gran alté bunmarcê.

L'orghe fat mehanisc, gnê da Josef Aigner da Schwaz l'ann 1879. Al costâ 1100 rainesc. Sepl Rainer, tistler da Lungiarü, vulgo Faidl, à fat l'armé pur l'orghe. Tarina Costabiei de Fornacia paiâ les 14 staziuns. Ara â inçe dé 100 rainesc pur l'alté dl Rosa-re.

L'gran portal é gnü batü fora de granit da Falzes, i dui pici portâi é dala pera d'Armentara sot Sas dla Crusc.

L'ciampanin: L'desëgn é de von Stadl y proieté cun dui ciampanins. La sacrestia ess spo cialfé so post dan l'presbiterio, purchël él les dôes gran portes dl'alté sciöche sön Badia. L'vider che dô ti dé l'luminüs al presbiterio ê pur gauja dla sacrestia alta gnü curi pro mez. Pur fa plü tert l'presbiterio plü luminüs, ti àn tut ai dui vidri di s. patroni l'ornamënt di curusc.

N gran defet é che l'mür de ciampanin y chël de dljia é gnü fat da dôes perts in un. L'depënt â a chë moda püçia durada.

La calonia: L'desëgn dla calonia à fat siur Decristoforo, che ê intant devënté caplan d'Ampëz.

Al ti savô a chi de Comun massa gran. An orô sparagné, mo chël êsun impò intenüs, ch'ara messâ gni plü grana co la calonia vedla. Insciö àn scomencé dô l'desëgn. Sëgn s'êl fat inant la crama, Maria Campeï, la só dl'ombolt Nese Campeï. Ara ghirâ, ch'an ti

dess n post da se fa sö na picia çiasa cun en urt. Chësc ti ê bele gnü impurmetü can che ara â scinché 1000 rainesc pur la dlijia. Ara ess orü ste daimprò dala dlijia, dea ch'ara â botega. L'curat ne savô nia de chësc patajamënt da denant cun la cramera.

L'terëgn ê bele döt gnü parti sö. Dea che la cramera â fat tröp dl bëgn ala dlijia, s'aspetân çiamó valch. Ci dôl gni fat pur l'acuntënte?

N'atra çiasa daimprò dala dlijia foss dlunch ste mal cun l'urt laprò. An se tumô spo, che chësta çiasa ess col tēmp podü devënté na betola. Mo inçe chilò él gnü n bun pinsier. An â fat y azeté chësta proposta: ala cramera, morta l'1896 cun 53 agn, ti gnêl fat n alberch te colonia basite. Dl'urt de colonia podôra s'un gode tan che ara n'adorâ, mo ara messâ çiamó paié 400 rainesc, spo êsun apost. Dô la mort dla cramera dess indô düit tomé zruich ala colonia y al dess sorvì da quartier pur n prou vedl in pensiu; la prüma rajun lassura à l'curat vedl da La Val. La cramera â dé na junta de 400 rainesc pur fa sö i mürs de colonia. Insciö s'êl desfanté ia l'baié di paesagn y di furesti: Ciudi pa fa pur trëi porsones n té çiasun.

N.B. dla redaziun: L'scrivan de chësta storia scri, ch'al n'ê laota daite a Sares nia tan na gran çiasa, mo chësc mëss la redaziun dassënn dubité, mâ pur nominé valgünes: La Grançiasa a La Pli,

la colonia da La Pli, L'Maier da Piculin, l'çiestel de Tor y insciö inant. Rajun âle, ch'al é veramënter na gran çiasa pur laota. Nia purmal!)

La çiasa dl mone y dla scora in üna: L'plan de chësta prüma çiasa che é gnüda fata, ê plütosc picce, che siur Declara orô sparagné. Da imprüma n'êra nia daverta la cava dles peres, purchël messâ les peres gni cun tröp laur cundütes dalunc adalerch. L'Comun s'obligâ ales opres de robot y insciö gnê mâ paié l'laur da muradù, zumpradù y da feur.

Pur cialfé scioldi s'â l'Comun lascé cumpré ciarà dales giornades valch di gran paur. Indere, s'ëgn messâ gni aposté lauranè furesti y paiâ fora dla cassa. Al ê çiarestia de material, che i bugn n'en cialfâ plan, plan, assà y i atri se lasciâ dofora.

Spëisa y mangiaria

I Laurantè dl post, manco i roboteri, cialfâ la spëisa. I lauranè furesti cialfâ la spëisa y l'alberch tla çiasa dl mone.

Vigni dé jên intoron a perié dô cioce, smalz, üs y zigher y n iade al'ann gnêl inçe abiné blaa a La Val. Fora tles atres cüres gnêl inçe perié mangiaria, vigni ann t'en n'atra cüra. Insciö gnêl sparagné scioldi.

L'prüm ann ti gnêl dé ai lauranè da danmisdé y da domisdé pan y ega de vita. Ega de vita cia-

fâ inçe i roboteri. L'curat s'â porvê y â albü da fa da tó jö l'usanza de dé dui iadi al dé ega de vita. Olâ fossun pa ruvâ cui scioldi y cun la moral, sc'ara foss jüda inant insciö! Bëgn che l'prüm ann êl ste Franz Videsott da

Trënt, che â scinché na bot de ega de vita., laprò n'êl gnü cumpré na bot da 200 litri. Dô ch'an â desmetü l'ega de vita, gnêl cujiné ai lauranè dales set, dales ünesc y dales trëi. Da sëra cialfâi na jopa.

I scioldi = nervus rerum = i nerv che tëgn sö

L'degan Klebelsberg che â fat la gran dljia da Burnech, â dit al caplan Pire Mersa - plü tert curat a S. Martin - ch'al dô di al curat Ujöp Pitscheider, ch'al dess s'arjigné n bun spiné. Les dificultés y les cuntrarietés ne falarà, mo i scioldi ne manciará inçe nia. Insciö êra stada. No ch'an àis albü tres la cassa plëna, mo an arjunjô ann pur ann.

I mile rainesc dla camera gnê metüs tla cassa pur na reserva, ch'al ne foss no debit in cajo che l'laur stess sö. N'en n'êl pa inçe chi che dijô: "Os da La Val, mete-de mâ averda, l'curat frabichëia pa sön credit, spo damanel de ruvé demez y os podëis paié."

Al n'en sarâ bëgn dër piüc da La Val, che n'âis nia contribuì cun scioldi, püch o tröp pur fa la dljia... vigni mëis gnêl inçe tigni na oferta te dljia y chëra portâ cotan.

Sanbëgn che les vijinanzes gnê inçe periades. Ciampëi â dé dal bosch de Salt lignan pur 260 rainesc, Costa pur 600, Cians pur 300, Runch pur 580, Arçiara pur

438, Pastrogn pur 150, Sovi pur 14 y l'Galber da Pidrô â dê lëgns pur 200 rainesc. Ciampλό dê pastüra pur 500 rainesc y Spëscia pastüra pur 100 rainesc, in düt 5482 rainesc.

L'imparadù Ferdinand dê 500 rainesc. L'minister dl Cult inçe 500, siur Großrubatscher 200, la imperadëssa Elisabeth, l'vëscö Vinzenz Gasser y siur Pire Mersa, vignun 100 rainesc. Da benefaturs fora decà, zënza araté la blaa y mangiaria, ân abiné 3566 rainesc.

Imparadù Franz Josef, a chël ch'an â fat dui iadi domanda, n'â dé nia. Plü sigü ne sarà nia gnü dé inant la domanda da Strobele, comandant dl distret, che ê cunesciü pur liberal. Chël ess orü avèi l'laur tles mans dl Comun y nia tles mans di proi. L'curat n'ess sigü nia albü val'decuntra, sce l'laur foss ste tles mans dl Comun, mo al se tumô che jënt ess stënté da daidé y ch'al foss resté da fa o che l'laur ess messé gni sforzé.

I laurs de dljia à costé 42.000.

- rainesc, zënza araté les opres de robot y gratuites y zënza araté l'material y la spëisa. De dezëmbër dl'ann 1882 ê siur Ujöp Pitscheider diventé degan da Fo-

dom y l'ann dô degan d'Ampëz.

Can che al â albü paié jö düc i debiç, ti âl surandé a siur Ujöp Pescollderungg, che ê gnü dô da vël, 2800 rainesc.

Benediscium y cunsacrazium dla dlijia nöia

In S. André, secundo patrono dla dlijia vedla, ai 30. de novëmbër 1874, êle l'dé da passé dala dlijia vedla ala dlijia nöia dô 6 agn de grangn fistidi, de gran laur y tröp suiüs. An gnê in prozesciun dala dlijia vedla, passâ al sonn dles çiampanes dlungia la

dlijia de S. Berbura, tolô la óta cuntra la vila da Cians, pur arjunje insciö la dlijia nöia.

Siur Giuvani B. Großrubatscher, curat de Badia, porta l'Santiscimo. Sepl Videsott, patrùn de Doré, çiarâ da vider fóra tratan che la prozesciun passâ

Maria Irsara-Mersa - Corvara - 95 agn 11.5.1989

dlungia süa cïasa ia. Al cïara jôn cortina cun l'pinsier, cal che sarà l'prüm a gni sopoli tla cortina nôia. Ara ti à toché a vël, mort ai 7.12.1874.

Siur Jan Matì, degan da La Pli, che à invié ia i laurs a La Val, à benedì in chël dé la dljia provisoriamënter. An pô s'imaginé i sëntimënc dla gran pert dla jënt, sëntimënc de ligrëza y de ringraziamënt dô n laur de 6 agn, olà che la gran pert dla jënt à cuntribui cun laur y scioldi, tan inant ch'ai à i mesi.

La fin incoronëia opera. Tröc pitâ dala ligrëza d'avëi na dljia nôia, sëgn grana assà pur düc.

Di agn dô, ai 3. de messé 1876,

la quarta domënia dô Pasca de mà, ê gnüda la dljia cunsagrada dal vësko Vinzenz Gasser in onur de S. Jenese martire y s. André Apostul. 22 proi à tut pert ala funziun. Ai ciantâ i salmi tan bel y al vësko ti àl fat na té impresciun, ch'al dijô: "Tan bel ne gnaràl nia lere cianté da na cunsacraziun de na dljia."

Al vëgn ciamó osservé, che sciöche la cronich scrì, à la jënt albü extra de bugn agn tratan ch'ai frabicâ la dljia. Degügn n'ê jüs zrucc cun i afari y degügn n'ê albü dann, purchël ch'ai laurâ deperpo inçe pur la dljia y daidâ cun scioldi.

Can che la dljia è stada fata,

Franz-Cherubina Kostner - 50 agn de matrimone - 9.10.1988

ne jêi nia plü snel inant cun sü afari. La benedisciun de Dì s'â inçe mostré cun l'fat, che degügn ne s'â fat mêt ti 6 agn, ch'al é gnü frabiché, no jënt, no besties.

Ciamó n fat che desmostra sciöche al providënza de Dì premiëia chi che dëida da fa sö süa çiasa. Al ê n dé d'isté domisdé - l'ann ne sän nia avisa - düc â da restelé y mête ite l'fëgn, dea ch'al ê ste codi tēmp da plöia. L'fëgn ê sēch y düc â da lauré söla campagna. Degügn ne n'ê da tó ca. An ess adoré i çiavai da mené, scenó messâ i lauranè ste sö col laur.

Te chësc cajo ti êl gnü n bun pinsier al Videsott, gran paur de Doré. Impè de tó i çiavai da mené ite l'fëgn te majun, êl jü cun sü

çiavai a mené material pur la dlijia. An pô se punsé, che l'fëgn söla campagna ti ê fraidì, ch'al l'â apëna podü l'cundü te dascià da stierne. Y la fin de chësc fat: Can che l'ann ê ste passé - âl dit - Ch'al n'â mai albü fora de stala n té profit co ch'al â albü in chël ann, ch'al â lascé fraidì l'fëgn.

Chësc articul sura l'frabicat dla dlijia da La Val â l'scrivan bele scrit tl calēder de Gherdëna l'ann 1955. Dô âl çiamó n iade dé na odlada ala cronich da La Val, scritta da siur Zeno Marin, curat a La Val dal 1901-1928, che â les notizies da siur Ujöp Pitscheider y insciö pôn di, che la storia scritta respogn ala realté.

siur Alvije Comploi

I MUSICONTRI DA BREMA

Al ê n iade n paur, che â n müsc bele cotan vedl. Tröc agn alalungia âl porté, sënza mai desmostré fraidité, sacè plëgn de blaa a murin, da lascé majiné y porté zrucl la farina.

Mo da n strüf incà à les forzes metü man da lascé dô y sëgn n'êl t'en iade nia plü bun de fa l'laur sciöche imprüma. Spo s'â l'paur punsé de fa liagnes impara.

Na sëra, dó l'aberé, aldí l'müsc so patrun fora dan stala baiàn cun l'vijn, sce al foss gnü a fa l'bocà l'ater dé domisdé.

“Chilò él gran ora da taié la corda”, s'â albü punsé l'müsc sön chësta.

L'dé dô da doman, can che l'paur l'â cundüt pro vistí ad aberén â l'müsc trat n strüf ala corda y inmamolra ia dô n té antersies fora.

L'patrun n'â pa gnanca albü purvé de i salté dô ne. L'müsc s'â atira albü punsé de ji a Brema a se fa tó sô pro la musiga dla cité a suné l'tambürle.

Can che al â udü che degügn ne i saltá dô, âl bëgn metü man de se lascé plü dlaurela.

Dô da n pêr d'ores êl salté t'en çian da çiacia, inèc bel scialdi vedl. Al ê dailò sladé ite amesa tru y fladâ che al â da laur da se tó l'flé.

“Oe, amico, çì àste pa da mës-

sëi fa n té fladamënt?” l'â damané l'müsc.

“Ah, mi bun müsc,” â respognü l'çian, “i sun vedl y da n strüf incà de sunsi nia plü bun da i salté dô ai lei, spo à mi patrun urü me dé söl çé. Mo iö ti sun sciampé adora assà. Indere sëgn ne sài nia sciöch' i fajarà da me trà l'vire inant. A chësc n'âi iö nia albü punsé söl momënt y sëgn manaci de mëssei impò murì da fan tert o adora.”

“A me m'él suzedü bel l'medemo”, ti à dit l'müsc. “Mo sàste çì tó? Iö à l'pinsier de ji a Brema a me lascé tó sô pro la musiga a suné l'tambürle. N'oste nia gni cun me? Tö pudesses bëgn suné l'dudlsach, tö”.

“Chëra pudess zënz'ater ji, ëra. Buna idea!” â dit l' çian y al ê atira ste intenü da ji a Brema cun l'müsc.

Ara n'â nia albü duré dí, che ai ê ruvâ pro n giat inèc scialdi vedl. Na müsa fajôle, sciöche al ti ess pluvü ados trëi dis alalungia zënza lascé dô.

“Ci t'él pa a te travegnü, püre taifl”, l'â damané l'müsc, y al ti foss præsc sciampé da rì a udëi sciöch'al çiará fora chësc püre tier.

“Chësta é pa mâ intant da rì” â dit l'glat, che se n'â intenü, “i sun oramai vedl. Mi dënz devën-

I vedli
da Plazores
d'Al Plan
mar.ai 9.4.1918
con Moidele
dal Broçia.
8 mituns y
4 mitans

ta tres plü moc y vigni surüicia me sciampa. Iö foss mâ plü da ste dô furnel, cufé sön n bel plumac a fa tré. Mo na té cossa ne suporterä mine mia patruna. Spo m'âra bele metü t'en sach pur ji jö da visti a me tuèé t'ega. Pur mia gran furtüna âra abiné n sach scarzé y iö à pudü sciampé da n büsc fora.

Mo sègn ne sài t'en iade nia plü çì pié a man pur me trà l'vire.”

“Vi inèè tö cun nos”, ti â dit l'müsc sön chësta. “Nos jun a Brema a se fa tó sö pro la musiga. Pro la Kozmusik mëssasste bëgn inèè tö pudëi gni pro.”

“La idea é zënz'ater buna, ëra.

Jepele
da Plazores y
Angelo de Col

A me me plajessera extra”, â dit l’giat. Y sêgn êsi bele in trêi.

Dô da n pêr d’ores êsi spo ruvâ pro na çiasa y na majun. Te chël ch’ai passâ dlungia ia, êl n gial sôn parincinch, cufê sôna stangia che seraiâ çì ch’al é bun, zènza lascé dô.

“Malan de macaco”, ti â scraié sô l’müsc, “çì âste pa da fa sô n tê scesciüre cassö?”

“Induman êl domënia y al vëgn

jënt a ciafé la patruna”, â respognü l’gial. “Dea che ara n’â nia albü cumpré ite, ti âra dit ala cöga, che ara dess me trà ia l’col y me mëte t’ôla da fa na buna jopa. Ara n’â propi degüna misericordia cun n té püre tier. Pur l’ultimo iade çianti y scrai çiamó, fina che la mascinn tëgn”.

“Sparagna mâ n pü la usc, tö cun tûa bela cresta cöcena. Ara pudess pa te gni d’öga”, ti â dit

l'müsc. "N'oste nia gni cun nos a Brema a te fa tó sö pro la musiga? Tö, che t'às na té bela usc? In cater cialfassun pa prèsc instèsc da mète sö na té picia musiga".

"A me me plajessera bëgn cis", ti á respognü l'gial.

Spo êsi pià ia düc cater dër cun la buna lüna. Mo, mâ da ji a pè n'êl nia poscibl de ruvé a Brema t'en dé su. Söla sêra êsi spo ruvâ ite amesa n té gran bosch y dailò tocâra da passé la nôt a val'mai-niera.

Ai s'â albü cialfé n té bel gran lëgn da de té gran rames. Ia pur tera êl mâ gros da udlagn y l'müsc â atira metü man da ciarpedé laite pur fa fora na bela cô a vël y al çian.

L'giat s'ê rampiné sö pur l'lëgn fina sö amez, olà che al s'â albü cialfé na bela cô de schirata öta.

L'gial ê joré bel söla piza dl gran lëgn, olà ch'al s'udò l'plü al sigü y al pudò inçe n pü ciaré incêrch, inçe sc'al ê bele cotan scür.

Denant ch'al metess man da durmì, âl urté a dé na udlada çiamó n iade düit intoronn y al ti gnê inmënt d'udëi na té picia lüm dër dalunc.

Spo âl cherdé l'giat, che s'la durmì bele dassënn, bel ingrumé adüm.

"Giat, giat", âl scraié jö.

"Scuta y lasceme durmì", âl dit l'giat, plëgn de sonn.

"Giat, giat, i vëighi na lüm corafora".

Milio da Misci, Jep da Plazores,
Hans dal Tabach, dan 50 agn

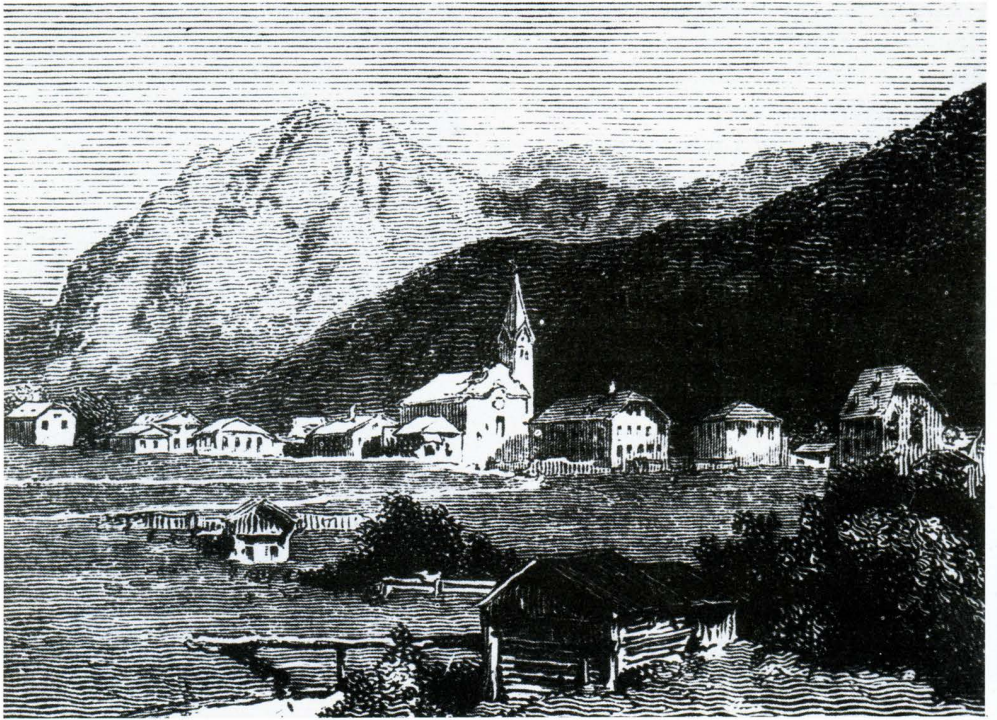
"Scuta y lasceme durmì", si-ghitâ a scraié sö l'giat.

Insciö âi albü descédé l'çian, che â n sonn'plütosc lisier.

"Ci él pa cassö, ch'i ne sëis bugn de dé na tria?" âl damané.

"L'gial disc che al vëiga na lüm dalunc", âl respognü l'giat. Sön chësta â l'çian descédé l'müsc y ti l'â dit.

"Chël dijel? Spo paiassel bëgn la möia de ji inant. Dailò él dessigü na çiasa o almanco n fûch da se scialdé. Chilò él plütosc frëscat y söla doman vëgnel pa çiamó plü frëit. Iö dijess bëgn mâ de ji inant, iö."

Al Plan dal 1800

L'cian y l'gial ê pa atira sta in-tênûs, çi.

Ai ti l' â bëgn inçè dit al giat, mo al stê tan sauri te chë bela cô de schirata, che al n'â nia prescia da pié ia. Impormó can che al se n'â albü anadé, che i atri ê bel inmalora, êl luvé sö, mez indurmedi, y ti ê salté dô. Spo ti âi bëgn aspeté fina ch'al i â albü pié.

Deperpo ch'ai jê, dijô l'cian: "Magari abinunse inçè val'os rafé. Sun diüc zënza cëna."

Plü inant ch'ai ruvâ y plü gran che al gnê l'luminûs. Tla finada êsi ruvâ pro na té picia çiasa de leri da de bì gragn vidri. Ara ê te

n té pice plan amesa al bosch.

"Chilò mëssunse mëte averda a ne fa nia massa crabal", âl dit l'müsc: "Tö, gial, jöra mã ia sö na rama y çiaré da vider ite, spo se dijeste pa çi ch'al é da udëi."

Chësc fajôl dër gion l'gial.

"Che vëigheste pa sëgn?" â damané l'müsc can che l'gial ê ste söla rama.

"I vëighi na té gran mësa lungia curida jö cun na tê bela tuvaia blancia y sies leri da de té gran snauzeri sëntâ diüt incëria".

"Ci vëigheste pa çiamó?"

"I vëighi té bun patüic da mangé sön mësa y té gragn fiaschi de vin cöce. I leri mangia dassëm y

s'la cunta deperpo. Na müsa ài düc insuralater.”

“Chèsc foss val'de dèrt pur nos, èl”, à dit inant l'müsc, “sègn jôra mâ indô jô da nos.

Can che ai ê indô sta düc adüm, ài metü man de baié ja y ca, sciöche ai ess pudü la tó da paré fora i leri pur dé spo vèi na buna mangiada.

Pepi de Ciasè, Romano da Plazores y Vigile de Corjel 1943

La cïasa à vidri dèr al bas y al müsc ti èl atira gnü na buna idea: “Iö”, àl dit ai atri, “asvaçi les giammes dant sön urt de vider. Tö, cïan, te rampinèies sön mi spiné y tö, giat, söl spiné dl cïant. L'gial jôra söl cé dl giat y can ch'i diji, dess vignun scraié tan ch'al é bun y fa sö n dèr crabal. Spo sbrocunse ite t'en iade”.

Can che düc ê sta arjignà, à l'gial metü man de cïanté l'giat de mauré, l'cïan de ladré, l'müsc de fringhinì y “brums” ia da vider ite.

Na stlinghinada y na sfruzada de spidli èl ste. Sön chësta èl i leri, che ne s'aspetà nia na té cosa, sprinzà sö in aria dal gran spavènt y ia da porta fora n indô l'ater.

Ai s'à albü tl cé, che al foss ste n té gran spirito y se n'ê sciampà fora amesa l'bosch.

I tiers s'ê spo lascià jô incèr mesa ia y à metü man de mangé cun na fan, sciöch'al foss ste cater edemes che ai n'à ciafé plü nia da mangé.

L'müsc s'à naota mangé dui copuns de salata pro na cïaldira de pulèinta y buiü trèi fiaschi da n dopl liter de vin.

L'cïan y l'giat ê atira sta pursura al rost y l'gial s'à ciafé na bela gran copa d'arbëis.

Can che ai se n'à albü cïarié ite na dërta punza düc cater, èl apëna ste passé mesanöt.

Spo s'à vignun chirì n post da durmì secondo süa natüra. L'müsc s'ê lascé jô dan stala sön

Urlaub da Nadè 1943

zopa dla cultüra, l'èian defora da porta, l'giat sön frogurè dlungia l'cèinder ciamó bun cialt y l'gial fora insom la colm de tèt.

Ai â tose inè albü metü man de durmì, dea che ai ê cotan stanè. Sanbègn ch'ai â inè de-studé la lüm pur pudèi durmì plü saurì.

Can che l'capo di leri â udü, ch'al n'è plü degüna lüm te cìasa, dijel: "Ester unse purdèrt fat damat a se lascé spriguré inmalora mâ insciö ala prescia. Magari n'èl gnanca n spirito ne. Massa prescia n'è mai buna, vègnel dit".

Spo âl dit a un de chi leri: "Tö,

Franzl, te fejes bel plan y te vàs jö te nosta cìasa a udèi sc'al é valgügn. Mo iö arati che al ne sides plü degügn, iö. Spo junse indô ite, can che t'es gnü a se l'di."

L'lere â cialè düt bel chit y la gran porta daverta, impuntassö. Imprüma de düt êl naota jü te cìasadafüch a purvé de fa füch, dea che al ê tan scür.

Dea che l'giat durmì cun i edli suravèrè, s'â l'lere albü punsé che al foss dües té piceres burèies.

Spo âl tignì ia n fulminante sön üna pur fa plü saurì füch. Al giat ti âl fat mé y al ti ê ruflé sò tla müsa cun les grifes y ti â cacé na

dërta sgrafedada, che al gnê mâ jö n dër piun de sanch. Na spurdiida s'âl albü dé, l'pür lere!

Impé de s'un sciampé dala gran porta fora, olà ch'al ê gnü ite, êl jü dala picia porta fora.

Il medemo tēmp è l'cian gnü munter y can che l'lere ê passé dlungia fora, ti el salté ia purmez y ti â cacé na morta te na giama.

Dala gran prescia che l'lere â da sciampé, êl naota plunfé ite tan lunch ch'al ê. Mo al ê atira stluté sö impè pur ji inant. Al á urté a passé dlungia la zopa dla cultüra ia y intratan s'êl inçe descedê l'müsc. Spo ti àl cacé n stolun tan gran, che l'pür cosce ê

plunfé n secundo iade ia pur tera. Mo purchël che al ê tan gnü mal-sciacrè sö, purvâl mâ de sciampé çì ch'al é bun pur bosch sö, sö dai atri leri.

Sanbëgn che n té scesciüre y n té crabal â inçe albü descedé l'gial söla piza de tèt dla çiasa.

Spo àl luvé sö n çiantamēt, tan dí, fina che l'lere ê ste spriguré inmalora.

Can che l'lere ê indô ruvé pro sü compagns, al sanbëgn metü man de fa sö n püde mat. Purater udôï bëgn inçe sciöche al çiarâ fora, can che ai â albü impié na çiantëra.

“Ai, se'i savesses”, dijôle. “Jö

Angelo, Hans, Jepele, Milio y Albert da Rina

te nosta cïasa mëssel ester n striun crüide dala bestia, no mâ n spirito.

Can ch'î â urü impié n fulminante te ciasadafüch, pur fa lüm, suflâle y m'ê ruflé sö tla müsa. ùdëise cì scich ch'al m'à fat sö cun sües gran aundles. Fòra dan la picia porta n'êl un cun n té gran curtel y al me l'à cacé ca te na giama tan dassënn, che i ê propi plunfë sotessura.

Sön zopa dala cultüra ne me n'ài capì fora, cì sort de bestiun che al ê. Cun na té gran maciüia m'âl cacé n pêr de colpi tan dassënn, ch'i sun plunfë n secundo iade sotessura.

Söla piza de tèt dla cïasa n'êl un che scraiâ: Piéle, l'brigante y saréle ia te perjun. Spo ài pa bëgn salpü cì ch'i â da fa!”

“Sc'ara é sciöche te dijes, Franzl”, â dit sön chësta l'capo di leri, “spo ne pudunse danz no plü s'infidé jö te nosta cïasa”.

Ciamó in chë sëra êsi piâ ia pur

s'un ji dër dalunc da chël post y n'ê mai plü gnüs zruch.

Ai cater musicontri da Brema ti âra tan buté che ai s'ê fermà dailò pur l'rest de süa vita y n'â pa plü punsé a ji inant a Brema a se lascé tó sö pro la musiga.

N'atra gauja ê stada che ai â albü cialfé jö in cianò n té gran cufer plëgn de scioldi d'or.

Spo n'êl vigni dé un che jê a cumpré ite.

Tla cité de Brema êl mâ ulâ che sie n monumënt a chisc cater musicontri, ragaciâ sö un sö pur l'spiné dl ater, inçè sce ai n'ê gnanca mai ruvâ te chë cité.

T'en post ési facé sö, che ai vëgn fora pur piun de vistì, un indò l'ater, cun la lëinga defora, dal gran stanch.

Chësta storia se gnê inçè cuntada a nos da ji a scora, dan la ultima vera, mo laota ne pudônse nia di ”I quattro musicanti di Brema”, mo an mëssâ di “I quattro musicanti di Firenze”!

L'gial sön ciampanin

Chi che à na buna lovada, é de n vare plü inant co che che s'òj sön l'atra pert can ch'al vègn dé.

Sora les cìases él ciamó destenü fora l'ambria dla nôt. Da Piz da Peres a Val de Fanes vègnel l'prüm luminüs. L' prüm rai dl sorèdl toca la piza dl ciampanin y l'gial incünda a düc la dé.

La uma de cìasa, che dandaia è la ultima da ji a dormì y la pröma da lové, chërda i scolars che à n tru lunch da ji a scora, chërda chi che va fora decà söl laur y

l'patrun che à prescia da ji a laurè.

Da plü de mile agn él la usanza de mëte l'gial sön ciampanin. I protestanè n' à nia suratut chësta usanza, a chësta moda é l'gial sön la piza dl ciampanin devènté n sègn dl dlijia catolica.

A ci moda él pa l'gial rové sön ciampanin? Ci importanza àl pa? Ci ól pa se dì? Ci significat àl pa?

Al n' é nia tan saurì da splighé, dea che l'gial à de plü significacè. Dan dal düit éle simbol d'orèi

Chi dla vijita dl 1920 d'Al Plan

Ferdinand Dejacò, Bocà d'Al Plan, Tone de Rù (La Val), Albert dal Casun, Nando de Flöss (Abissinia, 15.3.1936)

ester, simbol dla superbia. Datrai àldun dijòn: A chel ti èl chersciù la cresta, che oress di: al ò tan ester. L'gial la tol sò cun i atri gial, a chë moda èl simbol de coraje y de orëi fa vera. Al ciüfa gonót les giarines y a chë moda èl simbol dla fertilité.

Pur sües plümes da tröc curüsc y l'piet cöce ê l'gial pro i vedli egiziagn y greci simbol dl sorëdl y dl fuch.

Da anticamënter incà incünda l'gial la dé. Dal prüm scrai dl gial se n tira l'scür dla nôt. L'plü cunesciù é l'gial dl Vangele, olà che Gejù disc: Denant co che l'gial èiante dui iadi, aràst'bele dit trëi iadi, che te ne me cunësces nia.

A chësc secundo scrai dl gial se recordâ Pire èi che Gejù â dit danfora. Al jê y pitâ, che les legremes i brodorâ jö pur l'müs.

A chësta moda é l'gial inçe simbol de cunversciun y de penitënza. Insciö l'ciafum sön les fosses di prüms cristiagn.

Can che an metô tl vedl medioevo l'gial sön çiampanin, odôn te vël l'custode che anunziâ la fin dla nôt y l'scomënciamënt dla dé, che â da gni.

L'gial é simbol de Gejù rossorì pur can ch'al gnarâ a giudiché l'monn, na amonizium de ester dagnara, preparâ. (dialeto da La Val)

ac

Ch'ara te dëides inant

Bele da doman adora jêle da na porta a l'atra; la porta se daurî snel, mo oramai tan snel se stlÿjôra indô y chësc ti lasciâ indô la ria lõna.

L'plÿ an'aldi, ê la parora: "N'adorun nia". Degÿgn n'adorâ les jafes y i artielci ch'al â da vëne. Al â fan y n'ê impò ne nia n'petler. Al studiâ medejina y s'porvâ dassën ch'al rovass a chël punt, ch'al s'â tut dant, bele da pice insò, da devëvënté n'chirurch, scebëgn ch'al gnê fora de na familia da na gran meseria.

Al â lit i pici inseraç ti foliec, che ofrî val'sort de laur pur podëi se davagné val'scioldi. Un n'inserat â trat l'edl plÿ co i atrî: "An chir na porsona jona, dinamica, purvëne ai privaè artielci de çiasa, laur nia de fadia y l'vadagn é atira".

Les leziunz al'université ti lasciâ tëm্প assà pur surató n té laur. Incò ne i â çiamó degÿgn cumpré jö nia.

Al sintî n'cêr gram ados. Ciamó cin agn de studio, chël orô di 5 agni de meseria y pecÿgna. Noo, cin agn ê de massa. Al ne s'odô nia de bela d'la fa, al ê pur la dé sö. Tla vita de jënt êl momënc, olâ ch'al n'ê plÿ mitl de dé gnanca n vare. Te na té situaziun êl vël. In chësta sëra adorâl val'da se cumpré da mangé, al adorâ

scioldi da paié la çiamëna y da se lascé arsoré i çialzà, ch'al i â scarzà.

Ci êl da pié aman? ch'al ê ala fin dles finades. Al ti vëgn n'pinsier: pro la prÿma porta ch'al va ite, mëtel l'pè y ne lascia nia plÿ stlÿ la porta. Al brançia dô çì che ti vëgn tles mans. Al prô çiamó n iade la fortÿna y drÿca la brun-sina.

Sön chëra se lascel odëi na mëda atampada, valënta y da orëi bun. "Jafes, burduns da lavé, crem pur i çialzà, madame."

"I n'adori nia" ê la risposta dla mëda. Dal üsc mez suravërt odô l'studënt ite tapeè de ciüf n pÿ desmarîs, profÿms de ciüf gnê dal porte fora y al se n'â anadé che la mëda ê sora ailò.

Al metô l'pé tres plÿ inite tl öt, l'cör ti batô sterch tratan ch'al ti çiarâ fit ala mëda simpatica. Ci liô pa la mëda ti edli de chësc jonn?

Ara süsta, n momënt stëra sura pinsiser, spo dijera: "Magari me dâste n toch de jafa da me lavé".

Ara jê ite te süa çiamena a dô i scioldi. Tratan ch'ara tirâ fora la lada, stê vël bel frëm, mo cun i edli da valtù osservâl vigni movimënt dl'ëra. Ara tulô fora de na scutura üna da cëntmile, olâ ch'al n'ê deplÿ de chëstes laite. Al les ess brançé t'en santiamen.

L'Jocer y
Franzl dl'André
da Colfosch

Ciudì aspetâl pa çiamo? Sc'an l'ess udü, an cunesciô ch'ara ti cojô sö...

Tratan ch'al ti mostra deplü sorts de jafa, gnêl da çiasadafüch fora l'bun tof de jopa da çêr.

"Dème chësta", y deperpo ti tignôra dant üna da cëntmile.

"Sön na tara n'ai nia da se dé fora" mormorâle y ti çiarâ fit ala zetula.

Vëi dui bì susc y dagügn ailò purincêrch, zënza sospèc de nia, mo ara odô ch'al tignô l'pè daite da üsc, sciöche te na smorzia, la

man i tromorâ y cun düit a chël ch'al ê frëit, âl l'frunt d'assuiùs, la mëda ne se falâ d'avëi capì, te çì situaziun che l'püre studënt, ê, se menâ piçé y disc: "Tègnet'la mâ y ch'ara te dëide inant."

Cun na parora mesa sofiada âl dit giolan y slisurâ jö pur stiga. Apëna da porta fora, âl trat n süst y porvâ la fortüna pro n n'atra çiasa.

Da inlaota incà êl passé cotan d'agn. I ultimi tèmps gnêl baié incêrch cotan d'en dotur jonn, che fajô operaziuns, operaziuns

oramai miracolojes. Al n'ê nia val' da nü, che olà ch'al ê capazité y suzess se moscèdel inanter l'amiraziun, inçe anvidia laprò. Mo degügn ne sà, che chësc suzess é ste n iade taché pur n fi de sèda, y chël è ste magari mâ la bunté de na mëda vedla de gauja, ch'al n'ê nia devënté fora d'en mez desperé n lère o valch de peso.

Mëda Bernard vi bela cuntënta te so quartier da 2 çiamenes. Scebëgn ch'ara é sora al monn y

n'ê nia plü buna da se davagné val' scioldo cum cuji pur d'atri, ne se dürrera impò ne nia meseria.

Vigni mëis ti porta l'postin n scech zënza inom cum bindebò de soma de scioldi y sòn la pert ia dedò él scrit.... ch'al se dèide inant! L'edl dla mëda se perd lunc. Ara se recorda che n jonn â n iade metü l'pè dan süa porta y çiarâ ca sciöche mez desperé; intant a vëra ti vëgnel la grigna da rì.

ac

Ai fesc l'punt (de lëgn) da S. Martin

En n'ater vëiga cun mi edli

N maester cunta, ch'al ê ste mez ann te perjun pro n cundané, cundané dea ch'al â copé dui taxisè. Chësc maester, na buna porsona, fajô cun l'cundané, al á inom Michel, de vigni sort de discurse sura la filosofia y la religion. Al odô tres plü ite, che Michel â de bunes idees y ai periâ inçe deburiada.

Al ê l'ann 1946. Michel ê sorvelié dé y nôt da na guardia y la lüm ne se destudâ mai. Al â duré codi fina che Michel ê devënté cosciënt, che ël, desco pere de familia, ti â tut a dôes families na familia che la nudrì y ai mituns ti âl tut l'pere. Al â albü cotan da fa cun i partisans y a chë moda s'âl scacagné la cosciënza.

Michel, l'jonn plëgn de vita y sportiv portâ pesoch a so misfat. Al aspetâ bele dui agn ala mort, mo tres cun n pü de speranza. So avocat porvâ de l'lové fora pro l'presidënt Auriol.

Michel ê devënte ejëmplar, süa zela ê oramai na zela den eremit, sön mësa ál la bibia, libri religiüsc, libri de Plato y Paschal. Da so misfat ël passé trëi agn. I surastanè di taxisè â ghiré la mort y l'presidënt metô laprò: "Pur n'en spriguré d'atri".

A mez messé dl. ann 1950 gnêl arjigné ca la guilotina. L'pater de perjun, che ê ste so catechist tla

elementara â arjigné ca Michel ala mort. Al scrì: "A mesa dales cater da doman jêi te süa zela. Michel ê impè, vistì, n pü stlaurì tl müs, al ti sciampa da rì. Sëgn sunsi tan inant, giolan che sëis gnü. In sëra ne m'ài nia ponü, dea ch'i savô ch'ara devëntass incö da doman. Dales sis aldi te perjun chël scesciüre, ch'i â bele aldi dan 15 dé, che un ê gnü giustizié. Pere, savëis ch'i sun arjigné da me lascé mëte söl bloch".

Na guardia ti desliëia les mans y ti dà la tlé ch'al pôis se fa lëdi i pisc ch'al â tacâ da 19 mëisc alalungia.

Michel se despëia l'guant de perjun y s'en vist un n brüm, che süa uma ti â cumpré pur can ch'al ê ste l'prozess dla condana. Döt ê sëgn a post y in regola. An i stlüsc intrami dui te na zela. Michel s'injlëna jö a pè de süa letiria y präia de podëi fa la cunfesciun ch'al s'â arjigné ca dōta la nôt, na cunfesciun da scolar, scëmpla y buna, l'dolur destirel in lunch. A les parores "dàme la grazia de me emendé, ti vëgnel da rì... y la penitënza, al ti vëgn indô da rì, chëra feji pa cassö".

Al vëgn l'avocata. Michel declarëia de dé sü edli pur Augenbank.

Mo al mëss firmé, che sü edli

Domënia domisde a Piculin - zacan

vëgn tuè fora atira dô ch'al é mort.

“I me sënti da firmé”, dijel, che la sotscriziun siedes bëgn tlêra.”

Cun man sigüda firmel cater ejëmplars dl documënt. “Chësc me sprigura l'plü”, dijel al'avocata“, ch'i ne sënti nia plü mé dô la mort.

Al präia ch'ara sides prejënt can ch'al ti vëgn tut fora i edli. Michel tol pert ala s. mëssa votiva pur perié dô na buna mort y al sorvësc instëss. Sü edli s'incunta cun chi dl Pater y al ti vëgn da rì. Al ciafa la s. Comuniun y ala fin präi deburiada s. Maria.

Cun l'cé nanter les mans se fesc Michel sü pinsiers, spo dijel: “Jun fora bel plan y s'la cuntun ciamó n pü”.

Ai passa fora pur na curt y Michel se sënta söl bancurin. An ti

taia fora n gran toch de culira, an ti taca adüm i jenëdli y i brac dô l'spiné, l'pater ti tëgn dant l'Crist y Michel l'baja plü iadi.

Dô n pêt de metri na óta a man dërta y al ê dan la guilotina. Al ti resta zirca diesc secunc pur ti çiaré, al s'ój çiamó cuntra l'pater y disc: “Ciamó na óta l'Crist” y l'baja.

Sëgn vâra snela. Al vëgn destrat fora sön la brëia che se storse. Tl momënt che so cè é arjigné ca, alduñ çiamó che Michel disc: “Mi Di, i m'injlëni jö dan da te, i m'injlëni jö. Sëgn él döt dit.”

Invalgótla Francia n'êle un che ê verc y che vëiga sëgn y al vëiga cun i edli de Michel, cun i edli de un che ê cundané a mort y giustizié. Michel n'i adora nia plü, dea ch'al vëiga cun d'atri edli. ac

L'Casper dala Posta

Al ê na pursona che fajô parüda. Al â inçe de dër snauzeri bì ciatadüs!

Can che al â suratut l'survîsc da ji cun la posta, n'âl nia albü bria de fa n extra ejam, sciöch'al cuntâ.

Mo al ê impò gnü porvé ciarà a na zerta mainira.

Ara ti ê suzedüda, ch'al ê bel su n iade tl bar da Piculin. Al â n pü çiaré intoron y al ê mâ olâch'mai, sot chi banè ite, n scioldo d'arjënt da cin lires.

Al â atira capì, che al ê "paissa pur vël"! Spo âl pa sanbëgn fat sciöch'al n'ess udü nia, y chëra ê stada süa furtüna!

Al â dër na buna man da fa de vigni sort de laurs y capì magari de plü co de tòi, che messá studié n grüm d'agn pur ruvé a val.

Al â dër ligrëza da mëte l'ega y pur so interessamënt y mirit êl inçe ste la scora che l'â cïafada.

Sce al ê val'da fa pro la scora, ega dlaciada o impifada, closecè da slavaté fora, çiamin da scoé y çì sài çiamó iö düit cant... jënnu dagnara a tó vël y al gnê pa vigni iade bel atira a mëte a post düit cant.

Al ê pa finamai ste sön Fodara Vedla a mëte l'ega y ara ti â tan plajü, che al ê na té picia capela, olà che ai jê vigni sëra ala "Maiandacht":

Al n'ê nia n pez falz y al les stlopetâ fora sciöche ares ti tumâ ite.

Cargâs y tescere da Frena - La Pli

L'Casper y la Mornara pudô baié bel sciöche ai urô, zënza ofënde, gnêl dit.

Pur na pert di furesti gnêl cunscidré la pröma pursona dl païsc.

Sce an se fremâ n pü ala cunté, gnêl atira n gote de vin o l'ega de vita sön mësa.

Vigni domënia se fajôl süa cartada y da na zerta ora luvâl sö y sun jê, dagnara bel sinzier, a çiasa, inçe sce al n'en buiô datrai cotagn de goti.

Ne te l'udôs mai soz o dala ria löna y al â pa bëgn incè vël les sües da tignì fora y gonót gnanca piceres ne! Mo al á pa bëgn n gran spiné.

Al ê inçe dër bun da ji, dea che da Lungiarü a Piculin y zrucl, messâl dagnara la fá a pè, trëi iadi al'edema.

Patüe nia da crëi, mo impò vëi

Al n'ê ste n iade un che â albü cumpré na coada de purci a San Laurënz, da marcè da Pasca.

Spo i âl metü tl "cofano" ia dô l'auto y ê pié ca y ite pur i cundü a çiasa.

Na baraca d'en auto ále! N ciugnamënt y n raugnamënt â fat chisc tiers tres ite. Can che al ruvâ a Piculin, udôl bele la Polizia, che tignô sö la maiù pert.

"Ah, chilò scé pôra ji bela", se punsâle, "pur l'auto cialf zënz'ater la multa y pur i purci sanbegn inçe. Sce i â pô mâ çiamó scioldi assà!?"

Vël gnê mâ inant bel plan fina che un â tignì fora la parota y dijô: "Ah, adesso si che ne arriva finalmente uno giusto!"

Al á bëgn architè y ê gnü fora d'auto. "Sëgn lascia madër udëi, sciöch'ara va fora chësta storia", se punsâle.

La polizia ti á albü dé na udlada al auto y ciugnâ bëgn n pü.

"Per cominciare, caccia la «bade»!"

Jogn da Rara - zacan

Spo àl tut fora na té téjora, olà ch'al ê scrit sö cun valgamia de gran lëteres FIAT.

"Ah, lei si chiama Fiat!" â dit chësc deperpo ch'al daurí sö l'bloch da scrì.

"Vediamo un pò: la targa sporca! Accenda un pò i fari".

La lüm cöcena ne vardô nia.

"Lo stoppino che non funziona!"

Intratan â i purcì albü lascé de raugné. “Sce al n’è madër no i purcì che mèt indô man!” se punsâ deperpo l’püre cosce.

“Le luci di direzioni troppo alte. Sarebbero 100.000 lire.”

Sön chësta â chësc dal auto metü man de rusedé sö tan de gran edli, che l’ater s’á spurdü y á dit: “Dato che é lei, facciamo 20.000 lire. Le va?”

Sci, sci! Sono ben contento.”

Da scri l’verbal messâ l’poli-zio to lascé sura invalgó.

Spo âl posé sura “cofano” d’au-to y intratan ch’al â scrit, n’â i purcì gnanca raugné n iade su ne.

L’tof n’â l’polizist nia sintì, dea che chël da penzinn ê plü sterch.

Val’d’ater

Al ne cialfâ gnanca da se servi de na roda da ji ne. Sc’al ê val’ia-de val’da paicé pur la dlijia o zën-za, êl dagnora pronto y ne se stra-fajô pa mai.

No ch’al ess albü dit val’iade: “Al é de massa!”

Al damanâ mâ: “Tan ól pa ester?”

Spo tulól atira fora i scioldi fo-ra de n té gran tacuin da de plü scumpartimënc, sciöche n fól di orghi da man.

Sc’al ê val’ iade val’che ne ti jê nia dl vers, baiâl mâ da su cun na té usc dër alta y jê deperpo, dlun tignòn jô l’cé.

“Ah, tó orghi de dlijia da ausé ciavai jogn...” dijöl n iade, can

che ara ê gnüda da ji a Piculin a tó l’“Spieltisch”.

Spo n’êl pa bëgn gnü tut un sciöch’al alda!

N nater iade êl na noza tl paîsc y ai savô da fa festa y da se lascé savëi bel. La fomena, laota, na buna çiantarina dal alt, ê pro l’coro.

Amesa l’domisdé ia gnêl spo dlun prozigan dala colonia ca, cuntra çiasa.

“Ci falel pa incö, Post, ch’i ëis n té proziganënt?” â damané za-cai.

“Ah, al é na chestele! Al ne su-mëia plü nia.”

“Ah, pu, jide mâ a se fa na bela cartada incö, ch’al vëgn fat tan bel. Spo se passera pa bëgn.”

“No, no, un mëss dé dô ël. Dui ciòc al dé n’âl nia l’möt de manti-gnì mi afare.”

Valgügn agn dô la ultima vera êl gnü fora de vigni sort de bi motors. Spo se n’âl bel avisa vai-ghé un.

Mo la strada da ruvé tl paîsc n’ê nia çiamó laota y aliisc êl pun-tuns valgamia èrè. Mo l’motor ti-râ dütt inmalora.

A chësta moda podól inçe çia-rié sö n tan de pëis de plü, che ara ne foss nia gnüda adaldé da fa sce al messâ ji apè.

N iade söl misdè n’ê ruvé a Pi-culin un che ê ste dlâfora a mar-cé.

“Ne me lasciasste nia sënté, Post, almanco n toch o l’ater, tó che t’às l’motor?” âl damané.

Al ê na porsona dër de sorvîsc,

sciöch'i savun bele y al â atira albü dit de scé.

Trami dui â so ruchsoch plü o manco pënc y l'Post se l'â visti dant pur che ara jiss plü sauri.

Al â spo metü a ji l'motor y ê sënté sö. Spo êl inçe sënté sö later.

“Este?” l'âl òiamó damané de-
nant co pié ia. “Aste lerch?”

“Scé, scee, döt va bun. Pur me pöste pié ia”.

L'Post n'â mai imparé sciöch'an fesc da lascé ia la friziun pur che l'motor pëies ia bel plan.

Chësc é n fal che la maiù pert fesc tl prüm, sce ai ne vëgn nia insignà da ji.

Insciö ti âl naota albü dé gas ch'al jê mâ sö n dër füm.

Spo ti âl metü ite la marcia “polito”, pur fa udëi tan bel ch'al savô da ji.

Sëgn ál spo trat la friziun. Mo al l'â lasciada ia t'en iade y l'motor â mâ albü trat sö n té pice salt y inmalora.

Albü baié âi, che ia apè dla tlê sot San Martin fossel gnü jö chël ia dedô, dea che ara n'ê nia sigü-

Carlo dai Renè
y sü geniturs

da, che l'motor pochenass bëgn dui sciöche vël ê, cun düit çì ch'ai â chiamó da porté.

Mo l'motor tirâ döt inmalora, êl!

"Ah pu, fina ch'al tira junse mâ inant" â dit l'Post y plajëi i plajô-ra.

Da passé sö pur San Martin çiarâl bëgn tan ia y ca düit capaze, sciöche da di: Incö ah...

Insciö ál albü fat l'pantun da Restalt, che ê l'plü ért. Spo tirâra indô bel deslanch ia y ite.

"Cumà ch'i sun sta bugn da fa chësc puntun, s'la cavunse". Ci che l'ater ia dedô respognô, n'al-díl pa nia, dea che l'motor fajô bëgn massa n gran stlupetamënt.

Insciö n'âl falé nia ater fina ite tl païsc.

"Sëgn vi mâ naota töjö", âl dit can ch'al â albü architë sot la çia-sa. Spo êl inçë vël gnü jö.

Mo l'secundo chestian n'ê in-gnó da udëi, êl.

"Chësta bëgn é bela", se punsâ l'Post. "Al ne sarâ mine gnü jö ia dan l'Valbuna zënza ch'i me n'âis anadé. I vâ pa ia a udëi".

Mo ia dal Valbuna n'êl degun Paul da udëi.

"El ste Paul de Costa chilò?" al domané al ustì.

"Iö ne pô nia di de l'avëi udü, iö."

"Ite y sö n'âl mine purdejü da ji ne, zënza l'essi bëgn iö udü passân. Chësta ne sunsi bun da capì. Canta che i â pa chiamó baié impara tres ite. A Piculin m'âl craugné a pudëi gni cun me."

Portada pro s'êra, sciöch'al é sauri da capì, che l'mandl" é tomé dôfora ia pur tera dal gran strüf, ch'al s'â albü cialé, can che l'motor ê pié ia.

Fat ne s'âl albü nia, pur furtü-na.

Val'd'ater

Chësta ti é suzedüda an n'ater y ara é inçë zirca insciö, ala mainira cuntraria.

Motor ál cotan n mëinder, mo sön na bela strada podôi inçë sënté sö in dui.

N iade, ch'al ruvâ ite da punt da Pastrogn, ruvâl dër adalerch jö da strada l'postin da Pidrô.

Chël dal motor â architë y ti â dit: "I se lasci bëgn sënté fina Pidrô, sc'i urëise."

"Prëi tan bel", â dit l'ater.

Al â albü da mëte ia l'ambrela y da se custodì sö n pü denant che sënté sö.

L'motor jê bele deperpo y can che l'motorist á albü aspeté n picce strüf, che l'postin sëntass sö, âl metü ite la marcia y inmalora.

Söles ótes çiarâl bëgn de ji plü plan, dea ch'al i gnê inmënt, che chël ia dedô straportass scialdi.

Ite a Pidrô ál spo architë tla picia plaza dlungia la strada y ê gnü jö de motor.

Mo ia dedô n'êl plü degun postin.

"El pa poscibl, ch'al âis purdejü da ji t'ustaria insciö t'en mo-

Chi da Rara zacan

mènt, zènza ganca di nia?” se punsâle l'motorist.

Al ê impò jü ite a dé na udlada, mo al n'ê ignó degun postin da udëi!

“Sce al jê a çiasa, mëssâi bëgn l'udëi, dea che al passâ pò dailò dan me ia”, se punsâ chël dal motor.

Dô da n pice strüf êl mâ indô sënté söl motor pur ji inant. Mo can che al ê ruvé a çiasa, n'âl degüna pësc.

“I ne l'arà mine smardé jö t'e-ga da fa la óta n pü in prescia, fora insom l'punt da Pidrô”, se punsâle. “Na ota sënté sö êle. Al á bëgn n pëis che... I messâ propi fa dër avisa sön vigni óta da ester bun d'la fa, che al straportâ tan!”

“I mëss bëgn impò ji a udëi

sciöche ara sta la storia. Almanco ti la lascé savëi ala familia, sciöche ara ê jüda, in cajo che al ne foss propi nia ruvé a çiasa.

Spo âl mâ indô tut l'motor y jö fina jö Pidrô.

Al ê jü ite tla picia butëga y á damané la fia: “El gnü l'pere?”

“Scee, al é te stüal!”

“El poscibl’?”

“Jide mâ ite a udëi, os. Al é gnü indant”.

Spo êl bëgn bel atira jü ite a udëi y l'postin ê tan bel ailò sënté dô mësa a scrì.

“Ah, sëgn che i se vëighi, me stai bëgn cis sauri”, ti âl dit. “I à pa tan albü fistide ch'i me fosses tumé jö dl motor da gni da Pastrogn ite.”

Al n'ê degun prigo. I n'â gnan-

ca purdejü da sënté sö ne.”

Spo êl mâ dé ca na bel riüda y bun.

Zruch a Casper dala Posta

Da gni indó zruch al Casper dala Posta: sce al piâ naota ia, jêl incêreh cun na fiiga mata, fina-mai jöpert. Al mëss ester che al ne foss mai jü in prüma, mo da-gnora mâ in secunda o terza.

Dô da zacotan d’agn ti êra gnü-da adaldé da vëne l’motor y cum-prè n “triciclo”.

Dailô pudôl inçe magari çiaricé

n sach da cënt chili de farina o na té picia bot de vin.

Al pudô inçe se scaprizié a la-scé sënté valgügn dant, dlungia vël, o te lada zënza plü se tumëi de s’i perde.

Cun chësta massaria nöia âl bëgn na extra ligrëza, inçe sce ara â costé cotan deplü co l’motor. Pur giustifiché l’barat, dijôl pa gonót: “Fora de n pulurin o de na videla dâl inçe ca n çiaval o na vaçia tla finada.”

Purchël ch’al â albü baraté jö mascinn, jêl mâ tres debota anfat êl.

N iade ch’al ruvâ fora, olâ ch’al mët man la campagna da S. Martin, âl incunté un dal çiaval cun

Chi de Col sora Curt d’an iade - Fam. Palfrader

ciaria. L'ater ne sciafiâ nia da tignî fora. Spo â mâ l'Post albü porvé de mète ite la "retromarica" y zruché. Mo al é pié ia tan defüga, sciöche al â la usanza y â chiamó ausé de mal vers, che al â albü falé na picera, ch'al ne rufflass sot a tru jö.

In chel iade fajöl bëgn püde.

Nn'ater iade gnêl da Pidrô fora cum n dër desfratamënt. Fora dan Piculin, fa oje ca cuntra S.

Martin, n'âl nia albü mudé jö "marcia" y gnanca architè jö da fa chë gran ôta.

Fata l'âl bëgn ël, mo dailò l'âl bëgn peté ite. Al â albü na gran furtüna, che al â rosedé söpert.

Dailò fajöl bëgn de gragn edli! Pür Post!

Vël instëss ne s'â pa albü fat tan niater. Gnanca la mascinn ne s'â albü fat gran tröp. Al s'ê má rot l'gran spidl dant y ara â pa impò albü duré n bun strüf, denant ch'al n'en foss ruvé adalerch n nü.

Mëssa noela de sign. Franz Agreiter - Alnei

Stories pur mituns - Fredësc Grimm

(metüdes jö pur ladin da Pire Comploi)

L'vicel d'or

Al ê n iade n Re, che â n bel gran urt, olâ ch'al chersciô de vigni sort de lëgnis laite.

Ite amez n'ê dl düet un, ulâ ch'al chersciô pom d'or lassura. Can che ai ê sta madüs, êsi chiamó gnüs arcumpedâ la sëra denant che ara gniss da i cöie.

L'dê dô êl chiamó gnü controlé sce ai ê bëgn chiamó düèc y al n'en falâ un.

Can che l'Re ê gnü a l'savëi, êl gnü düet soz y rì. Impè de lascé cöie i pom restâ, âl cumané a chël che laurâ l'urt, de ste de nôt sot al lëgn a fa la guardia pur abiné l'lere.

L'pür berba ne se sintì nia de resté munter düta nôt dô ch'al â albü lauré düet l'dé.

Spo âl cumané so müt plü vedl a fa la guardia. Mo al n'ê gnanca chiamó mesanöt, che al s'â lascé jö sot al lëgn y á metü man de durmì sciöch un tas.

L'dé dô sanbëgn, ch'al mançia indô n pom.

“Ah, chësc sarâ ste n pëgna da fa la guradia”, â dit l'pere.

Purvun pa cun l'Genio, l'secundo müt, a udëi sce ara vâ damì”.

Mo chël se l'â mâ inçe indurmedida ia, sciöch' l'Conrad, y

l'ater dé mançiâl, sanbëgn, indô n pom.

Sön chësta êl ste l'mëinder, l'Martin, che s'â pité de fa la guardia.

“Ah, tö no, tö! Sparàgnete! Sce i atri dui se l'â indurmedida ia, sarâste tö bun de ste munter?”

“Ah pu, pere, me lascé purvé pudëis bëgn. Ci suzedel pa, sc'i m'la indurmedësci inçe ia, y sce i sun bun de ste munter, âl bëgn paié la möia”!

“Chël àste rajun. Bëgn, bëgn, prô mefo inçe tö spo.”

Pur ester sigü de resté munter, s'â l'müt arjigné na maza cun n curtel söla piza, che ti ruvass fina sot al muntun. Can che al metô man de ciuchì, se fiçiâ l'curtel tl muntun y insciö restâ l'müt indô di alalungia munter, fina ch'al ê gnü mesanöt.

Can che l'ora â albü dé sön ciampanin, aldil madër t'en iade n té pice rausciamënt sö tl'aria. Al â çiaré sö y á udü n vicel bel ghel che s'ê lascé jö söla piza dl lëgn da pom. Al â bele metü man de buculé pur s'un tó indô un, mo l' müt â mâ atira lascé tumé la maza y â brançe tl stlop da saites. Al n'ê gnanca ste bun de l'firi ne,

dea ch'al ê d'or, mo na plüma êl impò tomé jö.

L'vicel se n'ê sanbëgn juré, mo zënza pom.

L'müt s'â albü cuiü sö la bela plüma y â pudü s'un ji a durmi te so let inant impé de resté fora alaleria a fa la guardia.

Da doman can ch'al é luvé, ti l'âl mostrada a so pere y ti l'â cuntada sö avisa sciöche la cossa ê stada.

L pere, düit cuntënt, ti â porté la bela plüma al Re y vël â fat cherdé adüm sü ministri pur s'acunsié impara.

Vignun de chisc â dit, che la plüma valô da sora de plü co l' palaz dl Re y so rëgn, düit adüm!

"Ridio! El pa poscibl", âl dit l'Re. "Spo paiassel bëgn la möia d'abiné inçe l'vicel!" Y na traina âl metü man de mené pur n'abiné fora un che jiss a ti chiri chël vicel.

Conrad, l'müt plü vedl, s'â atira lascé ite de fa chësc laur. Al s'â çiarié ite l' ruchsoch plëgn de bun patüc da mangé y n tacuin plëgn de scioldi, dea ch'al udô bele danfora, che la cossa se foss trata in lunch, magari n mëis o dui denant ch'al gniss col vicel.

Dô da mez n dé êl ruvê dlungia n té gran bosch. Sot an lëgn êl na olp cufada che stê a surëdl. Conrad â atira tut ca l'stlop pur ti trà, mo la olp â metü man de baié y ti â dit: "Lâsceme vire, spo te dâi n bun cunsci. Iö sâ avisa, olà che tö vas, tö! Da sëra röiestet'en post, olà ch'al é döes usta-

ries. Üna é dër bel sluminada. Dailò vëgnel suné, çianté y fat bel laite. No ji ite dailò! Va ite tl'atra ustaria, a man dërta dla strada, inçe sce ara n'é nia tan bela co la prüma y ne vëgn nia fat festa.

Mo l'müt s'â bel atira punsé: "Tan mat no ne sunsi. Ci savarà pa chësta olp dai sciüri?"

Impé d'la lascé vire, âl tut ca l'stlop y ti â trat, mo al l'â bëgn falada, pur furtüna.

Spo êra pa bëgn luvada sö debota y ia y ite pur l'bosch a s'ascogne.

Vël ê spo jü inant y ê ruvé, da sëra, tl paisc olà ch'al é chëstes döes ustaries.

Tla prüma gnël suné, çianté, balé y fat bel. Tl'atra n'êl granca na lüm impiada ne y al ê sciöch'al ne foss degügn laite.

"Sc'i me lasciass gni inmënt de ji ite te na té berçia", se punsâl "fossi bëgn n gran macaco a ester ch'ai fesc tan bel tla ustaria nöia sluminada a dé. Scioldi ne me mançel gnanca ne!"

Insciö êl atira ste punsé vël. Al ê jü ita tla ustaria, olà ch'al gnê fat bel y n'â pa plü ater punsé al vicel d'or y gnanca plü a s'un dé óta a çiasa ne.

Intratan êl sanbëgn passé n grüm de tëmp y dea che Conrad ne ruvâ mai plü a çiasa, êl pié ia l'Genio a chiri l'vicel d'or.

Can che al é ruvé dan les döes ustaries, çiarâ l'Conrad da vider jö y al l'â atira cunesciü.

"Ah, vi mâ sö chilò, Genio", âl scraié jö. "Chilò êl pa bel".

Fam. de Sorà d'La Plì

L'ater ne se l'â nia albü lascé di dui iadi y è atira jü ite tla ustaria, ulà ch'al gnê fat baldoria, a se lascé savèi bel.

Al ê indô passé ia dër tröp tēmp y gnanca l'secundo müit ne ruvá mai plü adalerch.

Spo êl inçe ste l'terzo che â urü la impianté y è pié ia a udëi l'monn. Mo chësc iade n'urô l'pere a dütes les ries nia l'lascé ji.

“Te vèighes bëgn, sciöch ara ti é jüda ai atri dui”, dijôle. “No un, no l'ater n'è n'è plü ruvé adalerch. Ai é dessigü invalgó sarà ia o ch'ai é gnüs scarzà da val' tier salvare. Sce tö t'un vas, resti ciamó sul!”

Mo l' pice Martin n'â plü degü-

na durada. Spo âl mâ messé zede l'pere.

Can che al é ruvé dlungia l'bosch, êl ince vël salté tla olp, cufada sot an té lëgn.

Inçe al Martin ti âra dit sciöche al messà fa da ruvé pro l'vicel d'or.

Dea che al ê n pros müit, ne ti êl pa gnanca gnü inmënt d'i trà n bot ala olp, sciöche sü fredësc â albü fat.

Ara ti l'â bëgn dit: “Tü fredësc à urü me stlopeté, vèi, mo tö no. Purchel òi te daidé inant. Sënta mâ sön mia coda, spo vâra cotan plü snela!”

Apëna che l'müt ê sënté söla coda dla olp, êra piada ia y ara

jê tan debota che ara fajô mâ n dër vënt.

Scè al ê n ciüch invalgó , tirâra mâ n sbalzun surafora y insciö fajôra inçe sc'al ê n rü o n sfussé.

Can che ara ê ruvada dan l'paisc dales dôes ustaries, êra stada chita, dea che ara ne s'infidâ nia plü da ji inant. Spo êl gnü jö dla coda, l' Martin, y ê jü inant su. Al â fat avisa sciöche la olp ti â albü dit.

Ala bela ustaria n' i âl gnanca ciaré no, inçe pur ch'al ne i gniss mine no la tentaziun de ji ite. Tla ustaria scüra âl cené y passé la nôt.

L'ater dé, apëna ch'al ê ste munter, êl luvé sö pur ji inant. Apëna ch'al ê ste defora dales

Dui berbes d'La Costa de sot

ultimes çiasces dl paisc, êl bele indô la olp ailò ad aspeté.

“Sëgn vëgnera indô da ji inant”, âra dit. “Te ruvaràs dan da n té gran çiastel, olà ch'al é n grüm de soldàs che fesc guardia. Mo ne t'un fa mâ nia dinfora, dea che ai dorm pa bëgn düc y ru-slëia, che ai fesc mâ sö na dërta vera. Can che t'es tl çiastel, mësseste ji sö pur stiga y fora pur n té gran porte. Fora insom él na stüa y laite él l'vicel d'or te na gabia de lëgn, tacada sö sot a stüa. Sön mësa, amesa stüa, él na gabia bela nöia che slumina sciöche ara foss d'arjënt y d'or.

Mo no pa te parê l'caprize de mëte l'vicel te chë bela gabia ne, scenó te vâra mal! Purchël che la gabia d'or te plajess magari de plü, mësseste pa mâ la lascé ste.”

Can che la olp â albü ruvé da fa sö dütes chëstes racomandaziuns, âra indô tignì fora la coda y l' müt s'ê spo sënté lassura. Ara ê piada ia cun na té fûga, che ara fajô mâ n dër vënt y al müt ti stê i ciavëis adërta dôfora.

Scè al ê n ciüch o val'pedrun amesa tru, tirâra mân sbalzun surafora inmalora.

Insciö fajôra inçe da passé ia n rü o n sfussé. Can che ai ê ruvâ dan dal çiastel, êl düit avisa sciöche la olp â albü dit.

L'müt ê sëgn gnü jö dla coda, ê jü ite tl çiastel, sö pur stiga y fora pur n té porte dër lunch.

Al â daurì sö l'üsc de stüa bel plan y laite, te na gabia de lëgn

tacada sössot a stüa, êl l'vicel d'or, cufê sön na stangia a purinâ, che scutâ bel chit.

Sön mësa, amesa stüa êl la be-la gabia d'or che sluminâ. Ite pur funz de stüa êl i trêi pom d'or, un ia, un ca.

Can che l'müt â n pü cunscidrè la situaziun, se punsâle: "Ah, taixl, lascé l'vicel te chë burta gabia de lëgn foss bëgn dër na gran matada, can che al n'ê tan na be-la d'or chilò sön mësa, fata aposta pur vël".

Spo âl daurî sö la gabia de lëgn y â tut fora l'vicel pur l' mëte te chëra d'or.

Apëna che al l'â albü metü ite y stlüt pro, â l' vicel metü man de fa sö n scraiamënt y n cajêr tan gran, che al ne lasciâ gnanca plü ne.

Insciö âl descedé les guardies che ê atira ruflades adalerch a udëi çì ch'al ê suzedü.

L'müt ê gnü tut y cundüt dan dal Re.

L'dé dô êl gnü fat l'prozes, olâ ch'al â messé cunfessé ite, che al ê pur se tó l'vicel y s'un sciam-pé adascusc.

Spo êl gnü cundané a mort. Mo l'Re â albü l'impresciun che l'müt ne foss nia n dër lere y gnanca n rì ne. Spo se n'âl mené piçè y al ti â dit: "Al foss bëgn n mitl pur avëi salva la vita. T'es-ses mâ bria de me cundüje l'cia-val d'or, chël che va tan debota co l' vënt. Spo n'esste nia bria de murì y i te scincass finamai l'vicel d'or."

Plütosc co murì s'â bëgn l'müt lascé ite de ji a chirì chësc çiaval d'or, inçe sce al ne savò nia ulâ ia. Al â bëgn inçe tan la ria lüna y se punsâ: "Iö dô fa sciöche la olp m'â albü racumané, iö. Chilò scé me n'âi fat tan na grana che..."

Apëna che al se n'ê ste demez dal çiastel, êl ten iade indô ste la olp dan da vël. Àste udü, sciöche ara t'ê jüda da ne fa nia sciöch'i t'â albü racumané", ti âra dit. Mo i te diji bëgn inçe sciöche te pôs fa da ruvé pro l' çiaval d'or, sce t'as l'pinsier de me mëte averda. T'às mâ bria de ji tres de chësc vers fina che te röies pro n n'ater çiastel, ulâ ch'al é na stala di çiavai dlungia. Dailò él l' çiaval d'or laite. Dan stala él san-bëgn n grüm de fanè che fesc la guardia, mo ai dorm pa bëgn y ruslëia sciöche türè.

Spo àste mà bria de ji te stala y te cundü fora l'çiaval bel pazifico.

Mo dan üsc de stala él döes seles tacades sö: na bela nöia y dër na vedla, de lëgn y de coran.

No pa ste a te mëte söla sela nöia! Te mësses pa tó la vedla, sce te n'ôs ch'al suzedes indô val'."

Can che la olp â albü ruvé de ti fa sö chëstes racomandaziuns al pros Martin, âra indô tignì fora la coda y vël s'ê sënté lassura. Spo êra indô piada ia cun n dër sbunf, sciöche i atri dui iadi.

Diüt cant s'ê porté pro, sciöche ara â albü dit. Dan stala durmì i

fanè cun n ruslamënt, ch'ai fajô mâ sö na dërta vera.

Spo âl daurì sö l'üsc y ê jü ite a tó fora l'bel çiaival d'or. Can che al ti çiarâ a chëstes döes seles tacades sö ailò dan stala, se punsâle: "Ah pu, valâ, valâ! Ti mëte sö na te burta sela, can che la nôia é fata aposta pur n té bel çiaival. Al é na cossa che ne passenëia nia."

Spo âl brançe tla sela nôia pur ti la mëte sö y apëna che l'bel tier se l'â sintida ados, âl metü man de luvé sö n fringhinamënt che al ne lasciâ çì plü dô ne. Sanbëgn che al à albü descédé düc i fanè.

Ai ê atira luvà sö impè, ti ê rufflà ados al müt y l'â saré ia te perjun.

Spo êl gnü n secundo process cun la cundana a mort. Mo inèc al Re dl çiaival d'or ti desplajôra da lascé murì n té bel jonn, che n'â zënza mai çiamó albü arobé val'd'ater co l' çiaival.

"I à l'impresciun che t'es n jonn da curaje", ti âl dit. "Te n çiaistel valgamia dalunc da chilò él na beliscima prinzessa, che me plajess extra. Sce t'imbastes l'ann de m'la cundü adalereh, n'aste nia bria de murì. Spo te scinchi finamai l'bel çiaival d'or."

L'pür cosce n'ess pa salpü olâ ji a tó chësta bela prinzessa y insciö êl mâ indô pié ia dër cun la ria löna.

Can che al ê ste intant dalunc dal çiaistel, gnêl t'en iade indô la olp fora de na brüscia.

"A çì moda n'aste pa nia albü fat sciöch'i t'à racumané? "àra dit. "Sëgn esste l'vicel y l'çiaival d'or. Mo i ô çiamó n iade te daidé. T'as mâ bria de ji tres inant dô chësta strada fora. Söla sëra röieste spo dal çiaistel, ulâ ch'al é la bela prinzessa laite. Ara toca d'aspeté fina ch'al é scür y düc é jüs a durmì.

Da mesanöt êl la prinzessa che lê sö pur ji a fa bagn. Can che ara vëgn fora de çiamena, vâi purmez y dâi n base söla frunt. Tëla spo tla man y vitun debota. Ara te vëgn pa bëgn dô. Mo no ti cunzedde, ch'ara vâis a ti di aruverder al pere y ala uma. Chël capiarâste bëgn instëss, che ne te pòs nia fa!"

Can che la olp ti â albü fat sö chëstes racomandaziuns, âra indô tignì fora la coda y l'müt ê sëntè lassura. Ara ê indô piada ia cun n tē sbunf, che ara tirâ mâ de dër sbalzuns sura ciüè, pedrums, rüsc y sfussá fora. Ara fajô n tē vënt, che i çiaivëis dl Martin stê bel adërta fora.

Can che ai ê ruvâ dan dal çiaistel, â l'müt cialé düc avisa sciöche la olp â albü dit.

Al â messè aspeté fina che düc ê sta a durmì. Da mesanöt, can che la bela prinzessa ê gnüda fora de çiamena pur ji a fa bagn, ti êl jü purmez y ti â dé n gran base söla frunt. Spo se l'âl tuta sot al brac pur s'un gni debota. Ara ne se strafajô nia da ji impara.

Mo ara â tan bel perié, sce ara ess çiamó denant pudü ji a salu-

dé l' pere y la uma pur l'ultimo iade.

“Aih, chël ne pôi te lascé fa, pur tan che ara me desplesc”, â dit l' müt.

Mo la bela prinzessa â metü man de pitè y fa sö n püde tan gran, che l'müt, pur forza, messâ dé dô.

Can che ara â albü descedé l'Re pur ti di aruverder, sen fajôl na gran morvöia che la bela fia lasciâ süa jënt y s'un jê pur dagnara.

“Chilò ài pa inçe iö da di na parora”, dijôle y al â metü man de alzé la usc tan dassënn, che al i â albü descedé sö düc ailò tl ciastel.

Düè ê ruflâ adalerch a udëi çi ch'al ê suzedü.

Chësc iade n'ê l' müt, pur fur-tüna, nia gnü saré ia.

Mo l' Re dijô, che düè aldî: “I ti darâ mia bela Olga mâ insciö pur nia an furesto, che i n'â gnanca mai udü ne. Tê patüc ne te lascé mâ gnanca gni inmënt ne, mi bun.!”

“Martin ài inom”, â dit l' müt.

“Mi bun Martin”, â dit inant l'Re, “mia Olga pudessi mâ te dé tan inant che te me portasses demez la munt ia delà da mi ciastel, che i ne pô nia udëi fora, che ch'al vëgn adalerch. Chësc laur uressi che gniss fat tl tēmp de n'edema, scenó n'él nia da n'en fa.”

Mo la munt ê tan grana, che al n'ess nia basté de düta la jënt dla tera da la cundü demez, sce al

gnê mâ lauré de sapa y badi.

L'pür müt â mâ impò metü man de lauré. Ci urôl pa fa zēnza? Chësta ê la condiziun pur ciafé la bela prinzessa.

Al â albü lauré n n'edema intiera pur fa n té rì pice büsc.

Spo âl bëgn tan la ria lüna y â purdü la speranza oramai dl düit.

La sabeda sëra ruvâl finalmënter indô la olp adalerch. “Ah taixl, insciö ne vâra bëgn no. Vattun mâ a durmî, che t'es tan stanch y mazé pro. I prô pa iö de te fa na opra, a tēmp de lüna.”

L'pür müt ê tan stanch, che al â durmî düta nôt zēnza lascé dô. Can che al s'ê descedé da doman, n'él plü degüna munt dan da vël y l'surëdl ê bele valgamia alalt.

Spo êl bëgn debota sprinzé sö impè, düit cuntënt y ê atira jü a ti l' di al Re. “Sëgn éra demez la munt! Iö ciafass spo la bela prinzessa, sciöch' i m'ëis impurmetü!”

Spo éra bëgn finalmënter gnüda adaldé zēnza plü fa tan de stories.

Al s'ê bel metü sön tru cun süa bela jona y ara n'â albü duré di, che al ê t'en iade indô la olp dan da vël.

“L'plü foss fat, ël”, dijôra. “Mo an messass fa a na mainira da abiné inçe la bela prinzessa, cun l'ciaval d'or, no mâ l'vicel d'or su!”

“Chëra ne jarâ pa nia tan saurî, ëra”, minâ l' müt.

Udun pa bëgn”, dijô la olp. “Tö

Scora d'La Plì 1950/51

messes fa avisa sciöche iö cumani. Vigni iade che te fejes dô to cê, vèigheste bëgn instëss, sciöche ara va”.

“I ô pa bëgn purvé”, â respognü l'pros Martin.

“Sëgn junse naota dal Re dal çiaval d'or”, â dit la olp. Tö te dijes: Chilò l'ëise chësta beliscima prinzessa. Ca cun l'çiaval d'or, ch'i m'ëis impurmetü.

L'Re â pa bëgn dër na gran ligrëza y fajarà atira cundü adalcherh l'çiaval. Tö sënta bel snel lassura. Tochi la man a chi che é ailò incëria. Lascia la bela müta pur ultima y can ch'al é l'dër momënt, pëila ite insom l'brac y sö, debota, söl çiaval impara.

Çaci spo na dërta spirunada tla

punza al çiaval. Spo vâl pa bëgn tan debota, che degügn n'é plü bugn de i salté dô!”

La cossa ê jüda avisa sciöche la olp â dit danfora y al bun Martin ti plajôra bëgn tan.

Denant ch'ai ruvass dan l'çiastel dal vicel d'or, êsi sta chiè n momënt.

“Sëgn”, disc la olp, “te lasci ji inant su. La müta làsceste chilò. I sta pa bëgn iö laprò.

Can che t'es dan dal Re, dije-ste: Eco chilò osc çiaval d'or. Ca cun l'vicel.”

Spo vai pa bëgn a l'tó. Tö resta sënté söl çiaval intratan. Sec l'Re te cumana a gni jö, tira la vertura che t'ós udëi, sc'ai vëgn bëgn cun l'dër vicel. Apëna che te l' às tla

Clement, Gran da Jù - S. Martin

man, càci n colp tl vënter al cìaval y inmalora!”

Insciö âl albü fat l’jonn y la cossa ê jüda avisa sciöche la olp â albü dit danfora.

“Sëgn essun düüt”, ara dit, can ch’al ê indô ruvé laprò. La bela prinzessa ê indô sëntada söl cìaval y la olp jê danfora, fina ch’ai ê ruvâ te n té gran bosch.

“Sëgn che düüt é jü tan bun, te priassi bëgn dër bel, sce te me tirasses n bot!” â dit la olp al bun jonn. “Can ch’i sun morta, mëssesste ciamó taié ia l’cè y les tozes”.

“Este n pü püra”, â dit l’pros jonn. “Dô che te m’às tan albü

daidé, mëssassi iö te taié l’cè y les giames? Na té cossa ne fajarâi danz mai. Spo fa cì che t’ós!”

“Bëgnbëgn, sce ne t’ós propi gor nia me taié ia l’cè, lâscete ciamó dé n bun cunsëi. Straverdete da cumpré cêr de cundané y da te sënté söl urt de n poz, ulâ ch’al vëgn trat sò ega!”

“Chilò me dâste n cunsëi de morvöia”, â dit l’ müüt. “Mo rì da fa n’él bëgn nèt nia. Tan inant ch’i n’â bria de fa val’ d’ater....”

Sön chësta s’ësi spo despartis y l’jonn se n’ê jü inant cun düüt so bel patüic.

Tla finada êl ruvé tl paisc, ulâ ch’al ê sü dui fredësc. N saltamënt y n scraiamënt êle, sciöche les ês can che ares sumëna.

“Ci êl pa chilò che al é n tè scraiamënt y n té scesciüre?” âl damané zacà.

“Al vëgn apiché dôes pursones”, ti âi respognü.

Al ê jü n pü plü daimprò y â udü, che al ê sü fredësc chisc dui che dô gni tacà sò. Can che ai â albü ruvé i scioldi, âi metü man d’les cumbiné sò dütes, fina ch’ai ê gnüis sarâ ia y cundanâ a mort.

“Ne jissera nia da ti salvé la vita?” â damané inant l’pros Martin.

“Mâ insciö saurì no. Mâ tan inant, che al gniss paié düè i debiè ch’ai â fat sò y che ai gniss cundüic fora dl paisc. Mo che fajarâ pa na té cossa pur chisc dui manigoldi?”

L’bun fré n’â nia n pez albü

punsé sura dui iadi. Al ê jü al tribunal y á paié tan ch'al urô ester y i dui fredësc ê gnüs lascià lëdi. Spo se n'èsi pià ia diüc canè adüm.

Can che ai ê ruvâ ite amesa chël bosch, ulâ ch'ai â urté la olp l'prüm iade, â dit un di fredësc: "Se lasciun jö chilò y palsun n pü."

Al ê n té bel poz da trà sö ega. "An pudess inè mangé y bëire val".

Söl iade da gni a çiasa ê i fredësc extra curiusc de savèi, sciöche l'Martin â albü fat da abiné l'vicel d'or, l'çiaval y chë beliscima jona.

Vël ê sanbëgn ste capaze da ti la cunté zënza n pez se punsé, che ai ess pudü ti avèi l'invidia.

Can che ai ê ruvâ dlungia chël poz, s'êl naota sënté sön urt bel da brao. Dal gran cuntamënt ch'al â, ne s'âl mine plü recordé

èi che la olp ti á albü racomané denant che ai se despartiss.

Intratan ch'al cuntâ dassënn, s'ê i dui fredësc facè ia dlungia, un pur pert y al â mâ basté de na picia sbürta pur l'fa tumé ite y jö te chël poz, cun l' cè jö dant.

Al ess pudü se rumpì l'os dl col, mo al â albü na grandiscima furtüna. L'poz n'ê nia extra sot. Al ê zënza ega y al chersciò èina-mai erba jö a funz.

Mo tan alt êl impò, che al n'ê nia bun da se rampiné sö l'müt.

I dui fredësc á spo tut la bela prinzessa, l'çiaval y l'vicel d'or y ê jüs inant cuntra çiasa.

La prüma cossa che ai â albü fat, ê naota chëra da ti purté l'vicel d'or al Re.

"Ciarede mo, maesté, ch'i un pa finamai abiné n bel çiaval d'or y na beliscima prinzessa. Se scincun inè l'çiaval d'or y na be-

Mituns da Jü -
S. Martin

liscima prinzessa. Se scincun in-
cè l' òciaval y la bela jona”.

Chèsc ál bëgn cis ion l'Re y ai
â metü man da fa gran festa. Mo
l'òciaval ne mangiâ nia, l'vicel ne
ciantâ nia y la bela prinzessa pitâ
zënza lascé dô.

L'müt plü jonn de chël che lau-
rà t'urt, n'ê dütaurela nia chiamó
ste bun de se trà fora de chël poz
ailò amesa chel bosch. Rot ne
s'âl albü nia pur furtüna.

Zenza ch'al se l'ess punsada,
ruvâl adalerch la olp a cìaré tl
poz, a udèi sc'al á bëgn fat sciö-
che ara l'â acunsié.

Ah, t'es bëgn scé”, dijôra can
che ara â albü cìaré ite. Punsada
me l' âi bëgn iö. Tan de iadi me
l'âst bëgn fata! che an ne pô ester
sigüsc de nia. Mo i mëss mâ pur-
vé de te daidé inant, pür taifl,
tan di che t'às debujëgn. I vâ pa
a udèi, se'i abini invalgò na stan-
gia da te lascé jö.”

Spo êra bëgn jüda a chirî y n'â
bel avisa albü cìafé üna. Ara l'â
lasciada jö te poz y l'pür cosce
s'ê bëgn rampiné sö, fina söla pi-
za. Mo la stangia é stada massa
cürta. Tröp n'essel pa plü falé.

“Aspeta mâ n pü”, ára dit la
olp.” I te lasci pa jö la coda, spo
poste pa de te tignî laite.”

Insciö ára albü fat, mo ara
stëntâ ciamò d'arjunje.

L'Martin â mâ pudü arjunje sö
cun üna na man. Mo abinada l'â-
le. Spo purvâl bëgn de se tignî
laite cì ch'al é bun y la olp â metü
man de trà. Ara é bel avisa stada
buna de l'trà sö. “Ah, sëgn scé

éste stada na prosa”, ti ál dit l'
bun cosce düit cuntënt. “Cajö pu-
dôi direto murì da fan. Dër bel
dilan, veh! Ciamó n iade.”

“Ara n'ê pa chiamó nia ruvada”,
ti â dit la olp sön chësta. Tü fre-
dësc à fat mëte guardies fora in-
som l'bosch. See ares t'abina,
ares l'ordine de te taié ia l' cé”.

“Ah, sëgn ch'i ti sun sciampé
tan de iadi ala mort, no ne me
lasci plü abiné da chsic malans.
Chë sodisfaziun ne i dàì danz no.
Dô ch'i ti à salvé la vita a trami
dui,” se punsâ l'pros Martin.

Al é rudé tan di fina ch'al é
ruvé pro n petler. “Baratun mo
guant nos dui”, ti ál dit. “Tö vë-
gnes bëgn a n'en ste bun y iö ado-
ri a vigni cost tü burduns.”

Insciö travestì êl spo ruvé pro
l'palaz dl re zënza gni cunesciü
dales guardies.

Al é apëna ruvé daite da porta,
che l'òciaval â metü man de man-
gé, l'vicel â metü man de cianté
tan dassënn, che ai l'aldì sura-
düit l'palaz y la bela jona â t'en
iade lascé de pité. Sëgn saltâ düc
a udèi, cì ch'al é suzedü, inçè l're
y pur l'petler n'êl ste degüna
cunst da pudèi baié impara.

Al ti l'â cuntada sö avisa sciö-
che al storia é stada.

Sön chësta á l'Re dé l'ordine
de tó i dui manigoldi y i fa taché
sö y degügn ne se n'â plü albü
mené pié chësc iade, gnanca n
püch ne.

Al é gnü arjigné ca da fa gran
festa y l'pros müt â pudü maridé
la bela prinzesa.

Can che l're ê mort, êl vël devënté re.

Dô da valgügn agn êl indô ruvé te chël bosch, ulà ch'al â udü l'prüm iade la olp.

Al ê bëgn indô salté laite y na pitucada âra spo dé che al ti taiass ia l'cê y les tozes, dô che al l'â stlupetada.

Chësc iade l'âl bëgn fat finalmënter. Apëna che düüt ê ste fat, êl gnü na pursona fora dla olp y al ê l'fré dla regina. Al â messé ester tröc agn na olp, mo sëgn êl t'en iade ste ruvé l'strinëc y l're â atira albü capì a cí moda che al ê tan gnü daidé dala olp, inçe can che al ne fajô nia, sciöche ara l'acunsiâ.

Sciöche la festa da Nadé é devëntada

Savun ch'al ê usanza bele dan l'Cristianesimo l' dé dl nadé di gragn de chësc monn. Bele l'terzo secol dan Gejü gnêl fat festa pur l' nadé y l'dé che l' re gnê inalzé söl trono. De té rêsc ê i faraoni dl'Égito y l'gran re Érode da Ierusalem (Mt. 14,6).

L'Nadé de Gejü vëgn zelebré dal terzo y quarto secol inant. Dô notizies antiches dess Gejü ester nasciü y mort da d'aisciüda, de merz o de mà. L'scritur de storia Hippolytus, che à scrit l' calënder l'ann 222 ne nominëia nia chiamó la festa da Nadé. Sigüi él che Nadé gnê tignì dô l'ann 336 inant.

Valch minâ, che l'Nadé ai 25.

de dezëmber vâis zruch ala festa dl rè sorëdl che l'imparadü Aurelian â metü sö l'ann 274. Papa Leo I. dl quinto secol nominëia te na perdica Cristo l'rè dla vita. D'atri vëiga tla festa de Nadé la conferma dl conzil de Nizza 325, olà ch'al gnê Gejü Crist declaré dër Dì y dër uomo.

Bele dan nosc Nadé gnêl tignì tl'Oriënt - plü sigü imprüma tl'Égit - ai sis de genaro la festa de Santaguania. Inçe chësta festa pël che stais sot l'influs de na festa pagana. Tla nôt dai 5 al 6 de genaro êl tl'Égit la festa dl'idol Aon, l'dì dl dé y dl'eternité.

Zacai à urüi splighé che San Jan, ai 24. de jügn, olà che i dis

**Le Miscì y so compagn
tratan la 1. vera mondiala**

mèt man a desmunté y Nadé ai 25. de dezëmber, olà che i dis mèt man da crësce, cun la parora dl Vangele: vël, Gejù, mëss crësce y iö, Jan, mëss gni mëinder.

Impormó dan zirca 150 agn ân metü man d'araté Nadé la festa dla familia. Chësc fat é gnü fora dai Ingleji. Dea che l'monn di ultimi tèmps é gnü plü frëit, jënt plü egoista, sëntin de plü l'dejidêr de fa almanco fora de nadé - la festa dl Bambin - n dé familiar, s'unì, ji a çiasa y ste plü adöm cun pere y uma, fredësc y sorüs.

Al é püch plü de 40 agn passà, che t'en post, olà ch'i sun ste prou, s'un jôi dô la gran mëssa in Nadé a çiasa, les ères sanbëgn, mo inçe i èi ne jê nia al'ustaria, insciö pur la santité dla festa.

(Chilò na picia notizia dl redatur dl calënder ladin: Aldédaincö ne n'éra bëgn oramai plü ingnó chësta bela usanza de ji in Nadé, in Pasca y in les Antlés atira dô mëssa a çiasa y la gauja é bëgn inçe pro d'atres chëra, ch'al é laota plëgn de furesti feter te vigni çiasa dl paisc y insciö él jënt che à tan da se dé jö cun chi y n'à nia plü tan dlaurela de ste adöm. Al é chësc n gran dann pur nostes families y nüsc paisc... mo fa ne pôn nia düc ô vire y vire bun mo l'unium dles families va tres plü jöpert!!)

Inçe sëgn, olà che l'tëmp vëgn mosoré dai aparàc y cun l'computer, sënt jënt l'bujëgn de ste adüm cun i sü de familia. Incö, olà che les families ti condomini y datrai inçe tla medema çiasa ne se cunësc nia plü, y an ne sà nia olà che l'progres jarà a finì, él jënt che pënsa de plü: çiu di sunsi pa purdërt al monn? y al crësc l'dejidêr dô les cosses de Di. Eco, la festa de Nadé cun l'nadé dl Fì de Di se dëida fa de bugn pinsiers. Chëlbeldi é pur amur a nos devënté un de nos instësc.

Nadé é dagnora stada na festa dla comunité, daverta a diüc y a vignun. Al é da se dejidrè, che vignun pòis la fa a çiasa y ch'ara ne vëgnes no massa trata ite tl

rumpl dl turism. Da Nadé va inè a dlijia de tâi, che l'ater tēmp dl'ann vëiga mâ i mürs de dlijia defora ia.

Dô na usanza vedla di Romans él inè gnü sö nanter cristiagn l'usanza de se scinché val', da festes di Sanè, sciöche da S. Micurà. Martin Luther tignì püch sön i sanè, fajô propaganda de fa fora de Nadé festa de se scinché val' un a l'ater. Insciö él gnü sö l'usanza de scinché da San Micurà ai mituns, da Nadé y da Nanü a pici y gragn.

Al à n gran bun significat se partì fora scincundes da Nadé. Propi da Nadé s'à l'bun Di scinché so proprio Fì, na scincunda che nos ne podôn nia se davagné o mirité. Insciö él gnü sö l'usanza dles scincundes da Nadé. Insciö él jënt, dô l'ejēmpl de Di che cun les scincundes se mostra de s'orèi bun y de se fa ligrèza un a l'ater, pur recunescēnza y amicitia.

Pur podëi scinché, mēssel ester ocajiun d'aquisté la roba y a chël fin él gnü sö l'marè da dan Nadé. Incö, ch'al é abundanza de scioldi, vëgnel inè magari

fat de massa de val' vers, gonót a cost dl pinsier al Advēt o Nadé. Jënt é plü ria d'acuntēté co naota, olà ch'al ê la meseria de scioldi.

Al é na bela cossa avèi dessorora valch pur la çiasa de jënt vedla, pur i orfani, ji a ciafé porsones che é te porjun y punsé in general a jënt che á la meseria. Al é inè l'usanza de dé val' scincunda ai lauranè y a jënt che sorvësc. Cinamai i tiers te stala ciafa valch y miù te çiané.

Chësc recorda n pü che San Francësch â fat la pröma cripele. Mâ sciode che la püra jënt vëgn mâ daidada dala gran festa de Nadé y l'ater tēmp dl'ann éra tröp desmēntiada.

Al iubileo de 150 agn dla çiantia "Stille Nacht", l'ann 1968, â scrit l'papa Paul VI: "Sce la çiantia "Stille Nacht" é devētada la çiantia dla pêsc, él sön chël fin, che chësta çiantia te süa scēmpla parora y melodia incünda de chë unica y gran cossa che é gnüda scincada al monn cun Gejtü, la pêsc de Di, funtana de vigni atra pêsc sön chësc monn".

ac

Na storia da Nadé

Nia dalunc da Betlem êl n'paur d'êr benestant. Ch'esc'paur ê l'paur de diùc i pastorëc de bisces che ê al livel d'la munt.

In ch'è n'ot che i angeli â incundé l'Nadé dl redentur te na stalma d'la meseria, ê l'paur bel ponü te so let bun cialt.

Mo l'luminùs, che gnê dal cil, l'â descedê fora.

Ch'al aldî passàn dlungia c'iasa ia s'ü famëis dlun s'la cuntan, âl scarzê s'ö l'vider düc dassënn y scaraiâ fora: "Ci êl pa insnöt? Ci se tomel pa ite, lascé les bisces y s'un cavé demez!"

Zënza ti stimâi pa dagnora, mo in ch'esc' iade n'êsi nia sta chiè, ai jê inant sciöch'al ne foss ste nia ater. S'öl müs de chisc famëis sluminâl n'cêr cuntënt, sciöch'ai ess incunté la fortüna y ai jê dlun s'la cuntàn inant.

Düt curiùs, èi che al ess podü ester, ascuta l'paur y al ti parô d'avëi aldî fora, ch'al foss suzedü na cossa nia da crëi, ch'al foss nasciü l'Redentur in ch'èsta n'ot. Les parores che l'paur ti á aldî fora a s'ü famëis, ti parô a vël valt'an fora de jënt, ch'al ê lové s'ö y ti jê dô.

"Sc'al foss propi vëi, ch'al ê nasciü l'Redentur, mëssi bëgn me visti l'samare dala pilicia y tó la ciürria de lüch. I mëss bëgn mo-

stré che ch'i sun", se punsâle y insciö âl fat.

Al ê na n'ot frëida. Scebëgn che les stères sluminâ dal cil j'ö, gundâl s'ö la n'èi y l'vënt ti soflâ t'la müs, mo al ê tan pilicé ite t'la mantel y les orëdles sot la ciürria, ch'al sintî ne apëna l'frëit d'la n'ot.

I famëis ne n'a l'paur nia plü abiné y al s'â inçè pordü so fostü. Mo ch'esc' ne i fajô a vël nia, che l'paur ne podô nia punsé co a che l'Redentur foss nasciü ia in ch'èl c'iastel. T'la salamënt d'eremo sarâl ponü te na cüna d'or. Can ch'i va ite, dijaràra santa Maria al bambin: "Ciara, ch'al n'en vëgn un cun n' mantel de pilicia y na ciürria de lüch. Al é l'paur benestant."

L'paur sona la brunsina, mo degügn ne se moiô. "Sce al ne n'é da c'iafé t'la c'iastel", punsâ l'paur, "p'öl mâ ester gnü al momm j'ö in la gran c'iasa de vila."

L'vënt soflâ c'iamó plü sterch, mo te so somare y sot la ciürria buna c'ialda se st'èl bëgn. S'ön tru n'incuntâl degügn; tan plü de morvëia se fajôl ch'al odô s'ön plaza dlungia l'fistì n' n'ëra d'êr ala buna vistida, sigü na petlera y cun n' pope s'öl brac.

Ci ti importa pa a vël ch'èsta ëra y al ê t'li dlungia ia. Mo l'pope ch'ara portâ s'öl brac, ti c'iarâ

tan da orèi bun y ti tignô ia sü pici brac blodri. L'paur odô, che l'pice tromorâ dal freit.

Da n n'ater tēmp ne ti essel fat tan d'impresciun, mo in chēsta nôt êl düit atramēnter; zēnza n pez punsé, êl ste chit, â tut jô la ciüria y ti la tignî ia al pice. Ara ê grana assâ che l'pope podô s'injopé laite.

“L'pice bambin m'orarâ bun inçe zēnza la ciüria de lüch”, punsâ l'paur y tl salf mēssi insciö m'la tó jô, purater mostra bēgn l'samare dala pilicia che ch'i sun.”

Cun chēsc pinsier jê l'paur ia dala gran çiasa y stlinghinâ, mo tl gran salf êl scür y degügn ne se lasciâ adintēne. “Magari”, punsâ l'paur, ”n'el nia nasciü chilò l'divin bambin; mitl éle, ch'al side te stüia d'ostaria”.

Sön chēra jê l'paur ia dal osti, mo pur rové ia, messâ l'paur çiamó n iade passé pur plaza ia y dlungia l'fisti ia. Ne vëighel pa indô ailò chë püra ëra cun l'pope söl brac y al odô, ch'ara n'é apēna buna da ste sö, tan ti jorâlê. Da n n'ater tēmp fossel passé dlungia ia zēnza tan de pinsiers pur chë ëra, mo in chēsta nôt êl döt atramēnter. Al se despiâ l'samare dala pilicia y ti l'metô a chë

ëra mal vistida incēr les sciables.

“L'divin bambin me çiarâ bēgn inçe bun sc'i me prejēntēi zēnza la pilicia. Al ne fesc nia fora tan, sc'i ne sun nia tan fat sö, important êle, ch'i ciali tla finada l'divin bambin”.

Sēgn ne çiarâ l'paur benestant veramēnter fora nia atramēnter co n té püre famëi y al se dlaciâ. Can ch'al stlinghinâ ia dal osti, ti â chēsc dé n roflun. Al ne l'â nia cunesciü pur chël ch'al ê.

“De n pope ne sâi iö nia; pô bēgn ester, ch'al side fora in chë stala, ailò éle incö petleri suranôt.”

L'paur jê fora dala stala. Can ch'al á daurì sö l'üsc, udôle ailò famëis injlenâ jô ch'ai periâ. Al odô inçe na ëra, a çiaré plü avisa êl chë ëra, ch'al á odü dui iadi in plaza dlungia l'fisti; bel impunt âra incēr les sciables so mantel de pilicia. Sēgn adôle inçe l'pope ponü te na çiané iustamēnter injopé ite tla ciüria ch'al ti â dé.

Sön chēsta savô l'paur benestant, ch'al â cialé l'divin bambin, l'Redentur. Al s'injlenâ jô y periâ ailò amesa chi famëis sciöche vël foss ste l'plu ðala meseria inanter düë i atri.

ac

L'feur da S. Martin arfera l'ciaval

Scora sërala a Antermëia

Mëda Albina Alfreider, cöga a Weital (†)

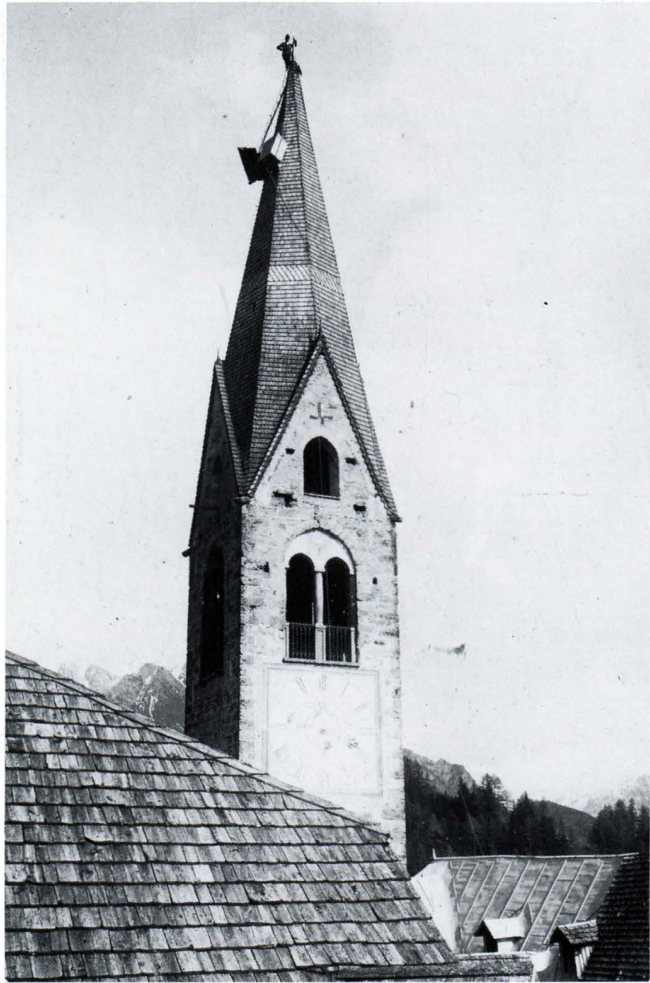
Fam. de Corjel da Rina - zacan

Fam. da Ties - zacan

Oi fesc l'tèt de òiampanin a S. Martin

Ai fesc l'tët de òiampanin a S. Martin

Pere y uma de siur Arnando Alfreider

L'famëi s'la gode sön munt

Monica
y Sepl

Fam. dal Pech d'Al Plan

Lîstes Regionales – Provinziales 1988

<u>Païsc - Comun</u>	Lita düsc	Votanë	Zetules blanëes	Zetules nules	Zetules valides	Heimat Bund	PRI	Verë- Alt	Pens.	FPS	PSI	DC	PPP	SVP	PCI KPI	Lista A.A.	MSI
Corvara Colfosch	540 369	487 350	13 13	29 8	445 329	8 5	2 1	36 21	6 2	1 1	10 1	116 69	- -	251 227	2 -	- 1	13 1
CORVARA	909	873	26	37	774	13	3	57	8	2	11	185	-	478	2	1	14
S. Linërt La Ila S. Ćiascian	824 647 496	772 585 469	22 19 7	28 17 12	722 549 450	2 2 1	3 6 1	43 45 13	5 2 -	5 2 1	7 9 5	194 126 144	1 4 -	450 336 280	2 2 3	4 3 1	6 12 1
BADIA	1946	1826	48	57	1721	5	10	101	7	8	21	464	5	1066	7	8	19
LA VAL	844	799	11	51	737	12	2	26	1	4	-	137	-	545	2	2	6
S. Martin Lungiarü Antermëia	479 363 210	459 341 198	10 19 6	17 14 10	432 308 182	2 1 -	- 1 1	21 10 6	1 2 -	- 17 3	1 2 3	73 106 35	- - -	329 161 132	- 2 -	4 - 2	1 6 -
S. MARTIN DE TOR	1070	998	35	41	922	3	2	37	3	20	6	214	-	622	2	6	7
Al Plan La Pli Rina	921 545 391	830 504 372	13 8 4	21 17 4	796 479 364	11 7 -	6 1 2	74 25 5	3 - -	3 9 3	13 1 1	85 74 122	- - -	577 351 228	6 2 1	7 8 -	11 1 2
MAREO	1857	1706	25	42	1639	18	9	104	3	15	15	281	-	1156	9	15	14
VAL BADIA	6626	6166	145	228	5793	51	26	325	22	49	53	1281	5	3867	22	32	60

LÎTES DL PARLAMËNT EUROPEICH 1989

Paisc-Comun	Dêrt de lita	Valores litadus	Zet. blançes	Zet. nules	Zetoles valôres													
Coravara	559	427	23	26	378	6	15	-	186	14	13	32	22	2	2	1	4	81
Colfosch	373	323	18	11	294	2	11	3	176	2	17	14	2	4	1	2	3	57
S. Linêrt	824	724	66	19	639	5	21	2	344	8	12	56	9	2	3	2	8	167
La Ila	646	546	28	12	506	4	24	8	289	11	13	43	10	-	2	6	12	84
S. Cîascian	505	417	23	5	389	2	7	3	218	5	8	19	10	1	2	2	6	106
La Val	855	762	46	12	704	4	14	5	467	7	22	31	7	2	-	4	1	140
S. Martin	508	428	25	6	397	1	11	2	287	-	12	16	2	1	1	3	2	59
Lungiarü	370	331	46	7	278	3	5	6	150	6	10	7	5	-	2	-	-	84
Antermëia	215	186	13	5	168	-	3	3	121	1	8	4	2	-	-	-	2	24
Al Plan	948	745	36	21	688	5	33	3	463	14	35	70	12	-	1	8	5	39
La Pli	548	479	24	3	452	3	6	2	317	1	26	25	2	-	-	1	2	67
Rina	396	369	22	5	342	1	5	1	243	4	7	12	3	1	-	1	1	63
CORVARA	932	750	41	37	672	8	26	3	362	16	30	46	24	6	3	3	7	138
BADIA	1985	1687	117	36	1534	11	52	13	851	24	33	118	29	3	7	10	26	357
LA VAL	855	762	46	12	704	4	14	5	467	7	22	31	7	2	-	4	1	140
S. MARTIN	1093	945	84	18	843	4	19	11	558	7	30	27	9	1	3	3	4	167
MAREO	1892	1593	82	29	1482	9	44	6	1023	19	68	107	17	1	1	10	8	169
VAL BADIA	6757	5737	370	132	5235	36	155	38	3261	73	183	329	86	13	14	30	46	971

Referendum söl parlamënt d'Europa - 1989

PAÏSC COMUN	Dërt de lita	Litadus	Zet. valôres	Scé	Nou	Zet. blançes	Zet. nules
Corvara	559	427	359	318	41	58	10
Colfosch	373	323	270	240	30	47	6
S. Linêrt/Pedrases	824	724	585	509	76	130	9
La Ila	646	546	461	412	49	70	15
San Ċiascian	505	417	330	282	48	78	9
La Val	855	762	630	521	109	125	7
San Martin	508	428	343	289	54	82	3
Lungiarü	370	331	215	185	30	108	8
Antermëia	215	186	157	142	15	29	-
Al Plan	948	745	662	589	73	73	10
La Pli	548	479	387	346	41	87	5
Rina	396	369	338	315	23	29	2
CORVARA	932	750	629	558	71	105	16
BADIA	1985	1687	1376	1203	173	278	33
LA VAL	855	762	630	521	109	125	7
S. MARTIN DE TOR	1093	945	715	616	99	219	11
MAREO	1892	1593	1387	1250	137	189	17
VAL BADIA	6757	5737	4737	4148	589	916	82

1889 1989

**CASSA RAIFFEISEN
VAL BADIA**

Cun nos é dessigü döt plü scëmpl

PORTINES: Corvara	Tel. 0471 / 836243
Colfosch	Tel. 0471 / 836163
Badia	Tel. 0471 / 839732
La Val	Tel. 0471 / 843140
San Martin	Tel. 0474 / 53102
Al Plan de Mareo	Tel. 0474 / 51180
TELEX 401554 R BADIA	
TELEFAX 836295	

Cronich

Pur la cronich orunse indô recordé valgügn avenimënc dl'ann 1989 te nosta valada y tl monn.

Danfora se recordunse apre-sciapüch l'tëmp dl'ann passé, ciudì che l'tëmp à na gran impur-tanza pur düta la jënt de nusc paisc y inçe senbëgn pur la natö-ra instëssa.

Da mez dezëmber dl 1988 incà cina ai 12. de forà l'plü bel tëm-p, mo degüna nëi y cun tëmperatöra morjela, inçe de nôt.

Sanbëgn che chësc é ste de gran dann pur l'turism da d'in-vêr. I canuns dala nëi ne purdejô nia da n'en fa assà. La pücia nëi é inçe stada de dann ala natöra. I jenieri y les brüscas di ciüf dl tonn n'ê nia sta curis da nëi y é insciö dër tröc dlacià.

Ai ultimi de iener pudôn ji cina sönsom chi Jûs d'Alfarëi zënza messëi toché la nëi.

Spo él gnü pur val'edemes n plü da nio cun val'pücia splijina-da moscedada cun nëi - dis scürs, mo nia frëit. Ai 26. de forà 20 cm de nëi cina jö ales basses.

Spo él gnü plü frëit cun val' pü-çia nëi. I pröms 12 dis de merz indô bel tëm-p y morjel.

Ai 12. de merz les prömes vi-dunderes a S. Martin.

Spo indô bel tëm-p cun banè de néores y val'pücia splijinada cina

ai 4. d'auri. Ai 5.4. de nôt tonn y tranì, sop nëi cina 1200 m.

D'auri fajöl bindicé indó val' pücia nëi sö alalt. Insciö é ste auri scialdi da nio y da plöia cun de té pices nëis sö alalt. Cina al 29.4. mol y frësch, spo indô bel tëm-p cina ai 10. de mà, spo da plöia, inçe de gran plöies, spe-zialmënter dagnora domisdé. In-sciö inant cina ai 7. de jügn. Inçe de jügn vâra spo inant cun l'bel tëm-p y inçe bun çialt danmisdé y tëmporài domisdé.

A mez jügn plülere frësch y inant col bel tëm-p danmisdé y tëmporài dômisdé. La se cunda edema de jügn tëm-p da fëgn. Chi che à sié laota, s'à fat de bun fëgn.

Les ultimes edemes de jügn tröpa plöia cun rogosies te val-günes valades dla provinzia. Spo scialdi da plöia cina ai 17. de iuli. Dedô scialdi bel çialt cina ai 23.7., olà ch'al mët indô man l'bel tëm-p danmisdé y les plöies domisdé. L'ultima edema de iuli dër bel tëm-p.

L'agost à udü scialdi de bì dis cun nanterite de gran plöies.

L'setëmber é ste plülere mol y frësch. An messâ ite cun i ciüf de chi sorâsc y chi urè se n'à tut dër na ria.

L'otober é spo gnü cun i plü bi

dis cina inultima. Da doman feter dagnora la broja jö ales basses, mo ia pur l'dé bun cialt. De pices nëis sö alalt âl bele fat jö de setëmbër y tl mëte man dl'otober.

Ai 24. de forà él vardü jö la majun da coldetlames.

Tla valada él indô gnü frabiché scialdi tröp, plü co ater ti pici paisc.

La sajun di furesti da d'isté é stada dër buna y plü lungia y à podu insciö stopé val' cunt cöce dl'invêr inçe zënza funguns!

Podun pa bën impò ringrazié Chëlbeldi. Un düc indô albü da vire plü co assà y an vëiga dër gonót, che jënt à inçe de massa y ai ne sà nia plü da se l'aministré.

Da baudié savunse, mo da tó cì che Chëlbeldi se lascia crësce bel debann... da tó chël sunsi gonót massa fraç. Ciarede mo, tan de prà che ne vëgn nia sià. An disc: Al ne paia nia la mëia, al ne paia nai fora. Mo iö oress purdërt damané: Pu, cì él pa purdërt che paia fora? Sfrüté i atri cun fa domandes dô contribuè y damané paghes che scraia vendëta al cil?? El chël che paia fora?!

L'ann passé él inçe gnü inauguré l'rufugio Franz Kostner al Vallon dl Boé. Al é ste na gran festa pur gragn y pici. Tl salff dles manifestaziuns dl'Istitut cultural Micurà de Rü a S. Martin à l'Istitut cultural deburiada cun EpL organisé 6 mostres d'ert che é gnüdes vijitades da dër tröpa

jënt. I artisè è: Otto Irsara, Albert Mellauner, Lois Rottonara, Martin Demetz, angel Morlang y Emerich Kostner. D'atres manifestaziuns culturales él gnü fat te de plü postè dla valada.

De setëmbër s'èl abiné a Rina dotes les musighes dla valada tl cìamp dl sport pur soné y fa festa.

A Rina y a Al Plan àn inçe fat festa pur i 100 agn la Cassa Raiffeisen dla valada, che à albü so pröm post a Rina.

Sön Incisa da Corvara él gnü fat de setëmbër 1988 la festa di Ladins.

Tl gran monn podunse recordé, che Südtirol à cialfé l'ann passé n Landeshauptmann nü tla porsona de Dr. Luis Durnwalder da Falzes. Dr. Sylvius Magnago à lascé chësc gran laur dô da tan d'agn ch'al à aministré nosta provinzia cun sapienza y cosciënza. de tan tröpes cosses ti sunse debit n bel gran "dilan". L'vedl Landeshauptmann de Tirol Eduard Wallnöfer é mort.

Adöm cun Magnago él ste döes porsones che à fat tan dl bëgn pur döt Tirol.

Ai 14. de merz 1989 él inçe mort l'ultima Kaiserin dl'Austria, Kaiserin Zita von Wabsburg tl'eté de oramai 97 agn. Al é la vedova de Kaiser Karl, che à messé muri tl'exil.

D'otober él ste n gran tremoroz a S. Farnzisco tl'America y valgügn dis dô tla China.

Nosta valada é gnüda stravardada da de gran desgrazies y i

podun zënz'ater dì, ch'al é ste tröpa sanité te nosta valada l'ultimo ann. N pü de té coies él pa bëgn dü't l'ann.

Da recordé él çiamò la benedisciun y inauguraziun dla çiasa dla Scora elementara y dla Scolina d'Al Plan y dla çiasa dla Scora elementara d'Antermëia. La çiasa dla scora elementara y dla calonia nöia da Lungiarü vëgn mettüdes sot a tët y insciö saràl te döta la valada scores nöies.

An à inçe restauré l' çiampanin dla dlijia da La Pli y la dlijia deforajö da Lungiarü.

I à inçe odü, ch'al é gnü restauré l' çiampanin dla dlijia vedla da La Val.

Al foss pa bëgn novités de vigni

paisc dla valada da lascé a savëi a düc i ladins, mo l'scrivan de chëstes lignores n'à nia l'caracter da salté an paisc a l'ater a tó sö novités y insciö ne pôl nia savëi döt cant. Ara desplêsc dassënn, mo ara n'é mefo n iade nia atramënter. Fa ne pô ste nia!

Y insciö la lasciunse indô n iade avarëi pur chësc ann.

I s'augüri çiamó döt l'bun de vigni vers, laprò ch'i ëis dër nët te ostes çiasas, incër ostes çiasas ia, dô chi trus y sön ostes plazes y inclunch te üsc paisc... y sc'i urëis çiamó val, spo cumpréssel mefo!

Döt l'bun y a s'udëi n n'ater iade, olà che l'Calënder zelebriëia 30 agn de vita.

Cornîsc de vigni sort
y por vigni gust
Gran lîta de chedri,
spidli y vidri artistics

Milesi Mario

GLAS DEKOR

BORNECH
Strada S. Lauränz, 25
Tel. 0474 / 21474

Lates de decoraziun y por cornîsc, cornîsc por chedri, cornîsc tl stil baroch,
portaretrač, cornîsc de metal cun rampins de segürtè, chedri, stampes
artistiches, raprezentaziuns figurales, composiziuns modernes,
motivs religiusc, insijiuns, cuntrades, ciüf y natöra morta, chedri de tiers

Studio 3B-Werbung

Leč, leč da plumin,
plumác, madroc.

La plüma vëgn
puzenada.

Blančiaría cul inom
cuji ite: da mësä,
da bagn, da let,
da čiasadafüch.

H HOFFER

MAX HOFFER
HOTELTEXTIL

Pur Ôsc Hotel: Blančiaría da Max Hoffer Hoteltextil al engros
39031 Burnech, Str. Beda Weber 28 Tel. 84424

Ich freue mich auf's Bad

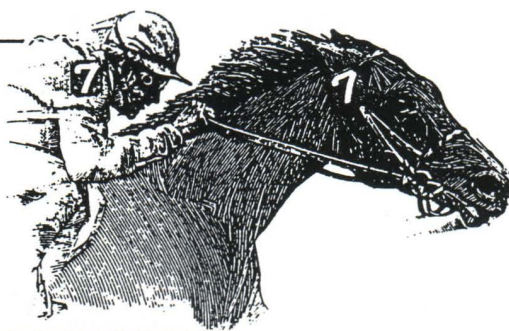
**E. INNERHOFER AG
BRUNECK**

DANTESTRASSE 1
TEL. 0474/ 85133 – TELEX 400519

...ciodí
che i
odlá
é bí

L'eleganza
por
Üsc
edli!

Tres n
tòch danfora!

optical
rapid

Bornech - Porta de S. Florian - Türesc

studio 3b
brunck

Südtirol Fenster

**Finestres Südtirol
Interpack OHG
de Seeber Davide**

**GAIS (BZ), Zona industrialia
Tel. (0474) 54257**

- **FINESTRES** de lëgn
- **PORTES** y **ÜSC** sön mosöra
- **LISCIOS** y rolôs con cuertl

**MATERIALI
DA FRABICHÉ**

N gräm de material por
costruziuns nöies y vedles

CERAMICA

plates da parëi,
da mogun y da funz

POR LE TËT

cola, plates da têt, scianores,
material por l'isolaziun

**POR LE ÇIALT Y
CUNTRA LA VERA**

Thermolan TR 340
Rochwool, de plö sortes de material por
l'isolaziun sciöche, sciuver y cocos

**MOGUNS Y MATERIALI
DA BORJÉ**

por n bel abité

SCONANZA DL AMBIËNT

Sc'ara se trata de Osc frabricat!

Frabriché danü cun material sann, restrotorè frabricacè
vedli cun la dërta lîta di material

Sce an ô renovè, resanè o sparagnè energia...
dal têt çina ales plates da funz y da parëi...
sön nos podëise Ves tralascè!

MATERIAL DA FRABICHÉ

BAUMEX

39031 Bornech, Strada S. Laurënz, 41 - Tel. (0474) 85451/21068

PUZENÈ LE GUANT DA **»filbert«**
 TEL. 51067 - AL PLAN DE MAREO

Castlunger Alfred & Co.

S. MARTIN

Zona Artejanala Nr. 58

Tel. 0474/53400

Fej laurs de fer batü a man por çiasas privates, hoti y botëghes; feriadades de finestra y de porta, crusc da mort, de bel patüc por infornì la çiasa y por scincundes. Fej inçe massaries de fer por paur.

Osc partner por le fabriché

EDILFER OHG

frêdesc SARTORI

Materiai de fer
y
materiai por frabiché

39030 S. Lauränz - Str. Bornech, 5 - Tel. 0474/44555

RENJEMETZ S.r.l.
G.m.b.H.

ÖRI DA SCIALDÉ DL'

Agip

PIDRO - BADIA (BZ)

Tel. 0471/843133 - 843170

AUTOELETRICA - PUMPES A INIEZIUN

Sís eletriches - Autoradio

Butëga

SPORT KOSTNER

Kostner Walter & Co. Snc

Curvara

Tel. 836117

**Articli de sport – CONFEZIUNS
Folieć y Suvenîrs**

De vigne sort de roba – Mangiarìa

**RESTORANT y PIZZERIA "LA MAJUN" a LA ILA
Tel. 0471/847030**

Tasces
Manëces
Articli da
scincunda
Ambreles

CORAN
ESCLUSIF
Y BEL

Cufres
Döt fat con stil
sportif
classich
funzional

Staudacher

Butëga dal coran - Te Citè

studio 3b brunek

DITA

NAMP

TISCHLEREI

MIRIBUNG PAUL - CIAMPLÓ / LA VAL
Tel. 0471 / 8431 95

**De vigni sort de mebli sön mosöra
stöes - ciasadafüchs - ciamenes**

cujiné miú cun de manincor

anfat sce frogorá combiná o singui

con frogorá **de manincor**

Ves arjignëise ite bun

frogorá a lëgna o a ciaribun

frogorá a gas - frogorá elètrics

frogorá a scialdamënt zentral

lavandins cun frigo o mascìnn da lavé jö incorporá

F 100 • dimensiõn cm 100x60x85

F 60 • dimensiõn cm 60x60x85

Mair-Zeugschmied

BORNECH - TEL. 85515

Cun le rendimënt
de na gran ciása

J. Plaschke

- chitares elètriches
- y acustiches
- ampliadù por stromènc
- por vigni rendimënt
- implanç por ciantè
- box
- orghi
- bateries
- stromènc a fiè
- vidores
- acordeons
- basc
- notes
- inçe trôpa elettronica
- y tróc tòc da cumprè dâ

J. Plaschke

BORNECH
STR. ANICH 2 F
TEL. 0474/21130

C. AMBACLI ^{OHG} _{SNC}

BUTĚGA ELECTRO-TECNICA
BORNECH

Strada Zentrala nr. 62 — Tel. 85 2 39

Se pĭta

Aparaç dĭa Radio y Televijun de marches talianes y forestes -
Gramofons y plates - Magnefons - Mascins da lavè y frigidaires -
Plumac electrisc y aparac da assüie i çiaveys - Soprësces - Mascins
dal caffè - Aparac electrisc da to jö la berba y duc i atri aparac
electrisc

POR OSC INTERESSE: Sce ëis da cumprè

Mascins da cuji

Mascins da lavè y dutes les atres mascins pur çiasa
de vigne sort d'aparac electrisc por çiasa, da pozenè func, dĭa-
ciadöres

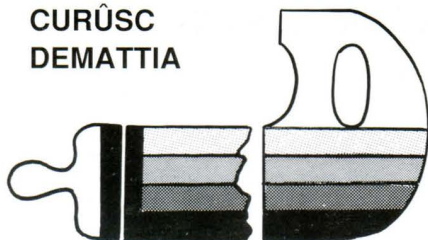
Radio y aparac dĭa T e l e v i j u n

Electro PAUL DAPOZ

LA ILA - Tel. (0471) 847005

Al vëgn cuncè mascins da cuji "Necchi" y fat d'atres reparatures

CURÛSC
DEMATTIA

Material por depenjadûs
y artisç,
por caroziers
y industria

NÖ

BORNECH, Tal. 0474/85595
Str. M. Pacher nr. 8

PATRUN: WILLI PLANK

Consëis da n profesionist

HEINRICH FRENA & Co.

BORNECH - Strada Europa 20 - Tel. 0474/85718

- ufize de consulënza assicurativa
- raprezentanza de compagnies primaries nazionales y esteres d'assicuraziun:

ZURIGO Assigüraziuns (Soc. Svizra)

SAPA S.p.a. Assigüraziuns

R + V Allgemeine Versicherung AG
(grup Raiffeisen y Banches Popolares)

VITA (Compagnia de Siigüraziuns söla vita) (Soc. Svizra)

TOLÉDE CUNSEI DA NOS PUR ESTER SIGÜSC DE ESTER BUN ASSIGURÀ

ELECTRO OHG/snc

RADIO MAIR - Bornech

Tel. 85247 – Strada Zentrala nr. 70

BUTĠGA SPEZIALISADA POR:

Radio
Televijiùn

Mascins da lavé
Dlaciadoies

Impiancè stereo HOME-COMPUTER Forgurés a gas y electrisc

Plates y cassètes de musiga - Reparaziuns de radi y aparacé TV

VIDER Y PORZELANN

MASSARIES POR ČIASA Y ČIASADAFÜCH, HOTEL Y USTARIA

PATÛC DE ČIASA

COSSES D'ERT POR LA ČIASA

ARTICLI POR SCINCUNDES

K. NEUHAUSER

BORNECH - Tel. 85 2 97

PEZZEI HANNI + CHRISTIAN

BORNECH - Strada Michael Pacher - Tel. 85811

ARTICOLI DE GUMI Y DE PLASTICA:

Ros de gumi por bagnè l'urt – Manti, gormà, mancèces y stivà de gumi – cioi a cone (Keilriemen) – Anì de gumi por mascins dal lat – Condles, bozes y copes de plastica – Tovaies de mèsa – Tapeç de plastica y ros de plastica y ros pur la condüta da l'ega.

Düç Üsc dejideri por s'arjigné ite la çiasa pò gni adempris

Ciaféis da nos in gran lita
MEBLI de vigne sort y grandèza

T E P I H S

MEBLI FAC SÖN MESÜRA pur vignun l' dèrt in qualità y prisc.
Al vègn inçe dé cunsèis dl mestir in chësta materia.
Gnide a se ciafé y a udèi tla

Çiasa di Mebli

PEINTNER

SAN LAURÉNZ - Tel. 86 3 28

Federico Ploner

39030 PEDEROA
Tel. (0471) 843120

- fej laûrs da spangler sön tèt*
- met sò finestres de tèt*
- fej bandles por l' ega çialda*
- fej vasches de ram por ciüf*
- desdlacia condütes dal' ega*

CONFESIUNS

Sport cîasa «Roch»

Corvara - Pescosta

J. Schönhuber srl
GmbH

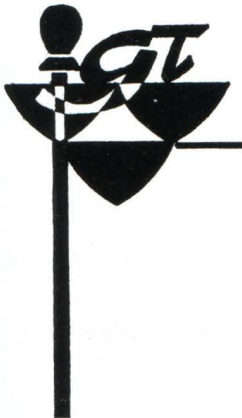
39031 BURNECH · Tel. 0474/85425

LA BUTĒGA SPEZIALISADA:

- ▶ pur bel porzelann, pur spidl fin y arjënt ütli pur cîasa,
- ▶ pur patüc da rì da fà belaïta.

L'HOTEL SERVICE

a prîsc bâsc, bona cualitè y in gran lita.

Canche urëis dorturé sö la cîasa, sciöche:

- depënje les talares
- fa bela la falzada
- o inçe mëter ite d' atri func
- y fà stramëses de plates de ghips

cherdède la firma de

GUIDO TAVELLA

LA VAL - Tel. 0471/843116

Sport Tony

LA ILA

Tel. 0471/847026

Confeziuns - Guanć "Trachten" - Roba da mangé
Articoli de sport - Chertes y Folieç

TÜRENWERK
G.m.b.H. **KIENS** S.r.l.

BLASBICHLER & RUBNER
Tel. 0474/55225 - 55208

PASTICCERIA - KONDITOREI

R. WINKLER

BORNECH - Strada de Cité 9
Tel. 0474/84635

Tortes desvalies por noza - compli i agn - sant inom
"Confetti" por noza - batejimo - crejima - pröma comuniun

GATTERER

DRAPAMËNTA
POR ABITAZIUN

Str. Zentrala 34 - Bornech

GATTERER

BLANCIARIA

Str. Zentrala 64 - Bornech

GATTERER

MEBL

Str. A. Hofer - Bornech

GATTERER

CORAN & MODA

Str. Zentrala 35 - Bornech

SchuhHaus
Thomaser

39031 Bornech - Str. Bruder-Willram, 2 - Tel. 0474/85114

Gran lita - de bogn prisc
Al vëgn incé cuncé cialzá

Herzog

Roba por büro
Registri - Formulars

HERZOG - DIET-STR. 3/B BORNECH / DIETENHEIM - Tel. 20360

No a Bornech

Te vigni Familia

Laldun l'Signur

Liber de oraziuns y çianties

928 pl.

Richard Scarry
Mî pröm dizionar
cun passa 1200 dessëgns
(por mituns)

79 pl.

Bepe Richebuono

Storia di ladins dles Dolomites

ca. 200 pl.

1. Al ê n iade

y

2. La uma cunta

Cassêtes cun stories por mituns
(cassêta + liber)

Çiantè cun plajëi

cun 80 çianties (+ notes)
y n gröm de rimes por mituns

208 pl.

Lois Craffonara I Ladins dles Dolomites

Lingaz - preistoria - storia
situaziun dl dédaincö

36 pl.

da apostè pro:
Istitut Ladin "MICURÀ DE RÜ"
San Martin de Tor
Tel. 0474/53110/53320

Concepta 122

DÛT VA...

Liberté zënza confins

Fiat Panda

4x4

Ara Tira con cater rodes

AUTOHAUS MOSER

BRUNICO/BRUNECK - Tel. 84312

FUJINES AUTORISADES

F. Rottonara - LA ILA

A. Vallazza - PIDRÔ

Tegalit

DIVISIONE DELLA BRAAS ITALIA S.p.A.

SEDE

39030 CHIENES (Bolzano) - Tel. (0474) 55381 (5 linee r.a.) - Fax (0474) 55385

DIREZIONE VENDITE SUD

00065 FIANO ROMANO (Roma) - Tel. (0765) 255366 - Fax (0765) 255467

STABILIMENTI

25017 LONATO (BS) - Tel. (030) 9130355-37 - Fax (030) 9131073

27030 CASTELNOVETTO (PV) - Tel. (0384) 63037-38 - Fax (0384) 63051

35010 CURTAROLO (PD) - Tel. (049) 5591055-02 - Fax (049) 5591281

39030 CHIENES (BZ) - Tel. (0474) 55308 - Fax (0474) 55385

10090 S. GIORGIO CANAVESE (TO) - Tel. (0124) 35266-67 - Fax (0124) 35673

47032 BERTINORO (FO) - Tel. (0543) 448407 - Fax (0543) 448249

00065 FIANO ROMANO (Roma) - Tel. (0765) 255366 - Fax (0765) 255467

87046 MONTALTO UFFUGO (CS) - Tel. (0984) 934105-87 - Fax (0984) 934349

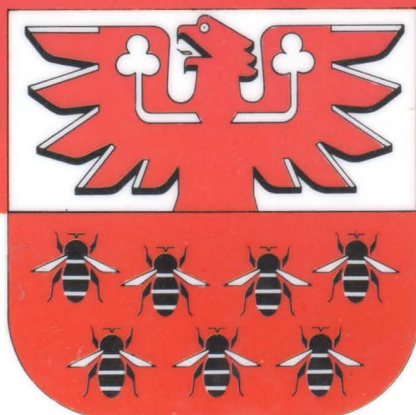
82100 BENEVENTO - Tel. (0824) 43804-266 - Fax (0824) 53415

93100 CALTANISSETTA - Tel. (0934) 26549-877 - Fax (0934) 82513

Por
tù scioldi
l' miù
post

**Cassa di Sparagn
dla Provincia
da Balsan**

Vi a t'acunsié!